

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

ఏప్రిల్ 1955

సంపుటము 32 :

: సంచిక 4

విడివత్రిక వెలి ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

ఏప్రిల్ 1955

ఆమనిపాట	శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు	...	1
మాయదారి చిత్రాలు	అనువాదం: శ్రీ డాక్టర్ వి.ఎన్.శర్మ...		3
నాగేశ్వర సంస్కృతి	శ్రీ 'శాస్త్రి'	...	17
పెన్నేటి పాట	శ్రీ విద్వాన్ విశ్వం	...	20
లోకోత్తరానందము	శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి	...	25
ఆలోచన - అనుభూతి	"హితశ్రీ"	...	32
సాతవాహనోదంతము	శ్రీ జె. యస్. ఎ. రామచంద్రరావు	...	45
అశిషు - అవిద్య	శ్రీ కాళీపట్నపు రామారావు	...	49
యక్షగాన కవులు - ఒకవిమర్శ	శ్రీ యస్వీ జోగారావు	...	68
నరకానికి పొలిమేరలు	"ధనిష్ఠ"	...	72
శకుంతలోపాఖ్యానము	శ్రీ మల్లంపల్లి వీరమల్లేశ్వరశర్మ	...	82
యుగభగీతిక	శ్రీ బాలగంగాధరతిలక్	...	91
కలగూరగంప		...	92
గ్రంథ విమర్శనము		...	97

త్రివర్ణ చిత్రము: గాలిపడగ—చిత్రకారుడు: శ్రీ హెచ్. వి. రామగోపాల్.

డాల్డా నాకు మంచిది

అందరికీ మంచిది

ఎందుకంటే అది శుద్ధమైనది

డాల్డా తయారుచేయుటకు పప్పు
చేతిలో తాకబడదు మరియు దానిని
శుద్ధముగాను, తాళాగాను ఉంచుటకు
గారిచొరని నీలు దబ్బాలో నింపబడును.

అందరికీ మంచిది

ఎందుకంటే అది పుష్టికరమైనది

అతి శ్రేష్ఠమైన కూరగాయల నూనెల దాల్డాను
తయారుచేయుటకు ఉపయోగించబడుతుంది — అది
అరోగ్యాన్ని కలిగించు విటమినులు 'ఎ' మరియు
'డి'లను కూడ కలిగియున్నది.

డాల్డా వనస్పతి దిద్దంకు ఏడుగురుకు. కక్కిరి అన్న
సరసుగు తాళా క్రొవ్వెనదాల్డాలను యిస్తుంది.
వంటనుగూర్చి ఉచిత సంహారకు, ది డాల్డా
అడ్ వై నరీ వర్సిస్, ఇండియా హౌస్ (జి.ఎ.ఓ.కి
ఎదురుగా). కొండాలు 1కి (తాయండ్రి).

దారదేశంలో అప్పిచోట్లా ½ పౌను; 1 పౌను; 2 పౌన్లు; 5 పౌన్లు మర్రియు
10 పౌన్లు దబ్బాలో పొరుకును.

డాల్డా వనస్పతి

వంటకు దివ్యమైనది—
ఖర్చు తక్కువ

ఆ మ ని పా ట

శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు

ఎలమావిపవడంపు తలిరాకువేజోక
తరుకొత్త మీసకేతనమువోలె
కొనరుపూతల వేపకొమ్మగాలికి తూగి
యూరింప రాచిల్లు తేరువోలె
క్రొందేనె కడుపార గ్రోలు తుమ్మెదమోత
తవుల చక్కెరవింటి రవళివోలె
తొలి మొగ్గసింగార మొలుకుమల్లియవ్రావి
వలసింప పూవుచాపమ్మువోలె
ప్రియసఖునిపేరి నవశరద్విభు నిరీక్ష
మొదటిసామంతుడు వసంతు డెద భ్రమింప
అభినవాకృతి రమణీయ మాంద్రభూమి
ఒరపారసె మన్మథ శుభావతరణవేళ.

మన్మథస్వాగతోత్సవ మధురగీతి,
నవవసంతపదార్పణ నందరేఖి,
ఐలికె;— చిలికె క్రొంబసిడిప్రాద్దు
తియ్యనిఉగాది వేకువ తెనుగుజగతి.

పాయనికల్మి చెల్మి పరిపాలనకేమి; విచిత్రఫల నీ
పోయినపోకడల్ మరిచిపోము! ప్రభుత్వమె యొడ్డిగిల్ల 'నా
రా!' యనునాటకమ్మునె సుఖాంత మొనర్చితిమేలు! పోయిరా
వోయి జయా! ప్రియాతిథిమహోదయ! పెచ్చనివీడుకొల్పునన్.

జయవిజయుల్ ప్రసన్నగతి సాగినచల్లనిత్రోవ, లీశుభో
దయమున వెల్లు మా జనపదమ్ములు కమ్మనిపూలదోసిభుల్
గయికొని నిల్చెస్వాగతముగా; కుడికాలునుపెట్టిరమ్ము! అ
క్షయమగుపాడిపంటల జగమ్ముసుభిక్షముగాగ మన్మథా!

ప్రాణములూదిమేలుకొలుపంగ వసంతుడువచ్చిరాక పా
షాణములుంజవిర్చినవిచక్క-గ. నీదగురాక నిత్యక

భాగము పచ్చతోరణములైనవి మా మొగసాల, లందు వి
న్నాణముగాగ మ్రోగునహనాయిపయిన్ ప్రభుకీర్తికింకిణుల్
అరువదివత్సరములవి యద్భుతకాల మహావిపంచికన్
పరచినతంత్రు, లొక్కొకటివంతునమ్రోగు. తదీయగాత్ర వి
స్ఫురణ విచిత్రనామములుపొందెనట— ఎటులైననీవు నుం
దరతరమూర్తి వే మధురనాదము మాకయిదాచియుంచితో?

పచ్చలపందిళ్లు పరపించియామని
పుడమిబీటలు వార పొడిచి యెండ .
దోసిళ్ళ ముత్యాలు పోసి మేల్తొలకరి
కోరినవృడువచ్చి కురిసి వాన
చల్లించి పన్నీటి జల్లులు వెన్నెల
పురిటిపంటలవలంతి నరసి మంచు
పొలివోనిపంటలగొలిచి 'సంకురుమయ్య'
చివురుప్రోదియొనర్చి శిశిరబాల
ఎల్ల ఋతువులు నీవుగా నేలుకొనుచు
లన్నదమ్ములలోన నీయంతవాని
కనమనంగ ముక్కారు ముద్దిసునుపండి
అదుకొను తెన్నునేల కన్నా కువోలె.

అరవిరిమల్లెమొగ్గ తడియారని క్రొమ్ముడినందగింపగా
నరయుము పూజనేయు తులనమ్మకదే తెనుగింటికొడ; లే
డైరపరిచర్య ని న్నతిథిదేవునిగొల్పెడు కొంచమాగు; మ
చ్చోరయ నుగాది పచ్చిపులుసుల్రుచిచూచెడుగాని మన్మథా!

ప్రానుకుమీ నియంతృపరిపాలన మించుకమాపయిన్; ప్రజా
స్వామికమే సమాదృతము స్వామిశరత్ప్రభు! దుర్జనక్రియా
గామివిగాక, ఏకరవుకాటకముల్ గొనిరాక మానవ
క్షేమమే మానసమ్మునభజింపుము, నింపుముకీర్తిసంపదన్
కడపితివిన్ని నాళ్లు కలకంఠము విప్పక మూగనోములం
బడలుచు; నేటికిం దపముపండిన- దామనిరేడు వచ్చె; నిం
పడరగ కంజిపుళ్ళయెలమావుల తావులనాటకూట మే
ర్పడగ నుగాదిపాటలిక పాడుమురా! పికరాజవల్లభా!
సామంతు లారుఋతువులు సీమంతము లడుగు లొరయనేవింపగ మా
సీమల పరాలమానిక స్వామీ! కొలిపింపు పంటబంగారమ్ముల్!

మాయదారి చిత్రాలు!

జర్మను కథానిక

రచయిత :

స్టీఫాన్ చ్వయిగ్

అనువాదకుడు :

డాక్టరు వి. ఎన్. శర్మ

ఈ కథ శోభాయమానంగా చిత్రించిన రచయిత స్టీఫాన్ చ్వయిగ్ (Stefan Zweig) 1881 సంవత్సరంలో వియన్నా నగరంలో జన్మించాడు. వియన్నా నగరం సాహిత్యనికేతనం. కళానిలయం. చిన్ననాటినుంచి చ్వయిగ్ కు ఈ వాతావరణం బాగా అలవడ్డది. ఇతడు తన నివాసస్థలాన్నీ, తన మాతృదేశాన్నీ, అందర్నికళా పీఠులనీ విశ్వదృష్టితో చూచి ధన్యుడయ్యాడు. రోమారోలా ఆప్తమైత్రుడు. అంతే వాసి. ప్రపంచంలోని కళావేత్తలతో పరిచయ భాగ్యంకూడా లభించింది. చిన్ననాటి నుంచీ సాహిత్యనేవ ప్రారంభించి, ఎన్నో కథలు, నవలలు, నాటకాలు, చరిత్రలు రచించి జర్మను సాహిత్యరంగంలో నూతన మార్గాలు సృష్టించాడు. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధకాలంలో ప్రజాకోటి ఎదుర్కొంటూ వస్తూన్న ఘట్టాలే ఈయన తన రచనల కుపయోగించాడు. హిట్లరు ఆస్ట్రీయా మీద దాడి పెడలినంతవరకు, చ్వయిగ్ ఆస్ట్రీయాలోనే నిర్విఘ్నంగా తన రచనలు కొనసాగించాడు. హిట్లరు మూలకంగా ఆ చిన్నదేశం తారుమారయ్యాక 1938 లో మాతృదేశం వదిలిపెట్టి కొంతకాలం స్విట్జరులాండ్ లో నివసించాడు. తరువాత అచ్చటి వాతావరణం తన మనశ్శాంతికి అనుకూలపడనందున, మెక్సికో దేశానికి వలసపోయాడు. అక్కడే 1942 లో మరణించాడు. సమ ఈయన ప్రవాసిన రచనలకు ఈకథ మచ్చుతునకగా ఆంగ్లపాఠకలో కానికి ర్పించుకొంటున్నాను.

డ్రెస్డెన్ నగరంచైత్రు వెళ్తున్న రైలుబండి దోపిలో ఒక చిన్న స్త్రీను దగ్గర నిలిచింది. బండి ఆగింకో రేకో ఒకాయన ఏకో పుట్టి ముగిసి పోతున్నట్లు, మా పెట్టిలిలుపులుఅమాంతంగా తెరిచి లోనికి గబగబ వచ్చాడు. నా ప్రక్కనే భారీగా నున్న స్థలంలో కూర్చున్నాడు. ఎంతో పరిచయం ఉన్నవాడివలె, నా వంక మాస్తూ నుండిపోసం చేశాడు. ఆయన వయస్సులో నా కన్న పెద్దవాడు. ఆయన చైఖరి చూస్తే పెద్ద వర్తకుడుగా వున్నాడు. వర్తకులు పామాన్యంగా మితభాషలు. తెల్లపరి మను

ష్యులు. కానీ ఈయనో?...ఆలా మందహాసంచేస్తూ పూరకున్నాడా మరి? నాతోనే కబుర్లు చెప్పడానికి ఆరంభించాడు. ఈయన ఎవరైత్రుందారి? ఇంత ఐసువుగా మాట్లాడుతున్నాడే? ఇదే నా సందేహం. ఆ సందేహమే నన్ను పీల్చి విప్పిచేస్తున్నది!...ఆయనవంక నేనూ చూస్తూ ప్రంభించిపోయాను. నా యీ ఆయోమయావస్థ ఆయనే గుర్తించాడు కాబోలు! చిరువత్స సవ్వతూ తన చేరు చెప్పేశాడు...మా ప్రాంతాల్లో ఈ చేరు విససివారున్నారా మరి? మామూలు ప్యాపారాల్లో

నిమగ్నులై వున్న వారి సంగతి అయితే మరచి పోవచ్చు. కాని యీయన చేసే వ్యాపారం సామాన్య మయిందా మరి?

శిల్పకళాశేఖర. ప్రాతచిత్రాల రహస్యం ఈయనకు బాగా తెలుసు. శిల్పకళల్లో అభిరుచి గల వారు ఈయనశిలపాలు తీసుకోక ఏమనీ చేయరు. సామాన్యులకు లభించజాలని ప్రాత చిత్రాలు ఈయన అవలీలగా సంపాదిస్తాడు. వాటికి ఇయ్యాలసిన మార్గంవివక్షయైన ఏమాత్రం చెబుదీనేమనడి కాడు. ఈయన ఈసందర్భాన నడిచే కార్యాలయం బర్లిన్ నగరంలోవున్నా. దానికాఖలు చిత్రకళలకు మూలస్థానాలైన ప్రతివగరంలో వున్నాయి. మ్యూజియాలు ఈయనతో సంప్రపించక చిత్రాలు కొనవు. విశ్వవిద్యాలయాల్లో పండితులకు, విద్యార్థులకు ఈయన అంటే ఎంతో మర్యాద. తాను కొత్తిగా సేకరించిన చిత్రాలు వారికి చూపాలి. అందరి కళాసాంధర్యాన్ని వారికి వర్ణించి తీరాలి. ఆ పని చేయకపోయాడా అయినకు మనశ్శాంతి యెలా వుంటుంది మరి?...

యుద్ధం వచ్చింది. చేయాలసిన రధిసనంతా చీసి తీశాన్ని తరుమారుచేసింది. దాంతో ఆయన వ్యాపారం పెద్ద డెబ్బ తిన్నది. ఈ సంగతే ఆయన చెప్పడానికి మొదలుపెట్టాడు.

“నే నిప్పుకు ఇంత గాఢరాగా ఎక్కడినుండి వస్తున్నానో మీకు చెప్పాలి. ఆలా చెప్పకపోతినా దీన్నంతా ఏలా మరచిపోగలుగుతాను మరి?.....
...ఇన్నాళ్ళనుండి, ముప్పయి అయినేండ్లనుండి ఈపనిలో ఎన్నో ఎగుడుదిగుళ్ళు చాటుకొ వచ్చాను. కాని ఈలోజన నే నెదుర్కో పలసివచ్చిన శుర్భురావణ నా జన్మలో ఇంత వరకూ ఎప్పుడూ చూచినవాడిని కాను. శిల్పకళ అసమాన్యమైంది. అందులో వ్యాపారం చేసేవారి అవధి ఇక చెప్పాలా మరి? ఆ కళ ఈలోకానికి సంబంధించింది కాదు. ఈ రహస్యాన్ని అర్థంచేసు కోడానికి ఈలోకాన్ని కొంతకాలం పూర్తిగా మరచి పోవాలి. దాన్నే మనం తెలుసుకోన్నామా, శిల్ప సృష్టించే ప్రతివస్తువు అమూల్యం. దాన్ని సేకరించి దానికి ఎంత ధనం వ్యయం చేయాలనివచ్చినా— ఆవిషయంలో మనమేమాత్రం వెనుకంజ వేస్తామా?

కాని చిత్ర ధనం సంపాదించుకొన్నవారూ ఈ రహస్యాన్నే గ్రహించాలి. ఆ భాగాన్ని సంపాదించు కొన్నారా, ఆ వస్తువును సృష్టించిన చిత్రకారుని కళ చిరస్థాయిగా నిలువజెట్టుకోగలుగుతారు... కాని యీ యుద్ధంమూలంగా ఆ కళ వశించిపోతున్నది. దాన్ని సృష్టించిన కళాసకుల పేరుప్రతిష్ఠలు నిర్మూలమై పోతున్నాయి. ఇప్పుడు క్రొత్తరకపు కళాకీర్త్యులు బయలుదేరుతున్నార. చేతినిండా ధనం. వీరికి దాన్ని సద్వినియోగం చేసే సామర్థ్యం పోతుగా లేదు. వాళ్ళకు చిత్రాలు సంపాదించి తామూ రసికుల మనిషించుకోడానికి ధనం ఎక్కువైపోతున్నది. దాంతో వాళ్లు చేసే అట్టహాసం ఇక చెప్పాలా?... ఒకచిత్రాలేనా మరి? పూర్వకాలంలో పెద్దలు సొంతంగా వ్రాసుకొన్న పుస్తకాలు కావాలి. ప్రాత శిల్పాలు కావాలి. తివాసీలు కావాలి. ఆ కాలంలో మనవారు ధరించే దుస్తులూ, ఆభరణాలూ కావాలి. అప్పటి గృహాల్లో అమర్చబడే మేజాలూ, కుర్చీలూ, బల్లలూ వగైరాలూ కావాలి...భాగ్యవంతులు ఈ యుద్ధి విశాచం వాతవల్ల గిరిపిరిద్రులయ్యారు. ఫలాని చోట, ఫలాని ఇంట్లో అమూల్య వస్తువు వుండి అని తెలుసుకోన్నారా ఇక మనశ్శాంతి వుంటుందా ఈ ఘటాలకు? సామదాన భేదాదులతో ఆ ఇంట్లు ఖాళీ చేయాలి. వాటిని తమ గృహాల్లోకి తెచ్చుకోవాలి... అంతేనా మరి? ఆ తెచ్చుకొన్న వస్తువులు ఆ పూర్వకాలం పంథాల్లోనే ఆ గదిలో ఈ గదిలో, ఆ మగ్గహాలులో చక్కగా అమర్చాలి. తమ బంధు మిత్రాదుల్ని విందులకు పిలవాలి. వాటిని వారికి చూపెట్టి తమ రసికత్వాన్ని వారి గుండెదర ప్రకటించాలి...ఈ పనికి డబ్బు ఖర్చుపెట్టడానికి వెనుకంజ వేస్తారా మరి? అడిగిన సామ్య అప్పుడే ఇచ్చి వేస్తారు. అసలుదాల్తు పీటిని సేకరించడానికి ఎంత త్యాగం చేయాలనివచ్చిందో వీళ్లకిం తెలుసు? ఈ విషమావస్థలో, పాపం, వారు సంపారాన్ని యీద దానికి అక్షకష్టాలు పడుతున్నారు. దీన్నే పూతగా దీసుకొని యీ క్రొత్తరసికులు వారిగుండెదర చేసే తాండవాలు చూస్తే నాగుండెలు గభిలన పగిలిపోతాయి. వారికి వీటి విలువ తెలిస్తే కదూ? ఇచ్చిన దాంతోనే తృప్తిపడిపోతారు. ఆలా తృప్తిపడక పోతేనా వా రెలా జీవింపగలుగుతారు, పాపం?.....

* * *

ఈ సంగతి మీకు చెప్పకూ దిసికిందడం నాకూ ఇష్టంలేదు. కాని యీ రథన ఇతరులకు చెప్పకపోతే ఈ భారం ఏలా తగ్గుతుంది? మిమ్మల్ని చూచాక, —మీరు ఎవరో తెలియకపోయినా— ఇంత సాహసం చేశాను. దానికి నన్ను క్షమించాలి. అప్పుడే నా గుండె కువబబుతుంది... ఆ కాలంలో ఈ రథాలు తయారుచేయడానికి వారు ఎంతో కష్టపడివుంటారు. ఒక వస్తువును తీసుకోండి. అది చూడడానికి చిన్నదిగానే కనబడుతుంది. కాని దాన్ని సృష్టించడానికి ఎంతకాలాన్ని వినియోగించారో? ఒక రంంలో అది పూర్తిఅవుతుందా మరి? శ్రద్ధా భక్తుల్లో తండ్రి ప్రారంభించినదాన్ని కొడుకు కొంత పూర్తిచేస్తాడు. మనముడు, మునిమనము ఆ పనిలోనే తదేకదృష్టితో నిమగ్నులై సాంతంచేసి ధన్యులవుతారు. అంతేనా? ఆ పనులు నిర్విఘ్నంగా కొనసాగించడానికి ధనాన్ని వాంఛించరు. కీర్తి ప్రతిష్ఠలు కొరరు. ఆకళను నిలవజెల్లడం, తద్వారా పంశిమర్యాదను నిలుపుకోవడం తప్ప మరే భావాలు వారికుండవు. ఈ విద్య ఈశ్వరప్రసాదం. తాము పెద్దలనుండి నేర్చుకొన్న కళా నైపుణ్యాన్ని, తాము చిత్రించే చిత్రాల్లో, చెక్కెల్లెల్లల్లో, నేసే చుక్కల్లో, చేసే కలపసామాన్లో చూపాలి. వాటిని భగవానుని పాదపద్మాలకు సమర్పించాలి. వారి ప్రపంచమే వేరు. వాటిని వుపయోగించుకొన్న వారి లోకమే వేరు..... ఇదే వారి తాపత్రయం. వారి ధ్యానమూ ఇదే. ఆ దివ్యకీర్తిప్రసాదంవల్లే మనం కలల్లోకూడా కనిపిస్తామి చిత్రాలు ఆ నేకకోవల్లో సృష్టించి ధన్యులయ్యారు. కళారాధకులు ఇట్టి చిత్రకారులకు తాము శిష్యులతోడ్పడి ఈ కళాలక్ష్మిని అహంకారత్రాలు నేపించారు. వాటిని చిరస్థాయిగా నిలువజెల్లడానికి తమ సర్వస్వాన్ని సమర్పించారు... అది ఆకాలం. ఇక ఈకాలపు పెద్దల మనోభావాలో? చిత్రాలు ప్రకాంతంగాచూచి ఆపందించడానికి వారికి వ్యవధి వుంటుందా మరి? పనిమనగరంలో పూర్వకాలవశించి సృష్టించిన వుయ్యాలతోట్టి చూచారనుకోండి? దాన్ని చూచాక వారి బుర్రల్లో తట్టే ఆలోచన. దీనివల యెంతవుంటుంది? దీన్ని నేకరించి తమ ఇంట్లోకి తెచ్చుకొంటే ఘరానాగా ఉంటుంది... అవసరమైతే రెట్టించువలకు దాన్ని సంపాదించు

కోవాలి. ... ఆ దేశంలోనే మరో చిత్ర కారుడు, జీవాత్మ ఇహలోకంపడే అష్టకష్టాలు కండ్లకద్దినట్లు చూపుతూ, పరలోకాన్ని చేరడానికి పడే తాపత్రయాన్ని కోభాయమానంగా చిత్రించాడు. ఆ పని పూర్తిచేయడానికి ఎంతకాలం ఈయన తన జీవితాన్నే సమర్పించాడో మనకేం తెలుస్తుంది మరి?... మనవారు దాన్ని చూడడానికి అవకాశం దొరికిందా, ఏ వందకో, వేయికో ఆ చిత్రాన్ని సంపాదించుకోడానికి భగీరథప్రయత్నాలు చేస్తారు. ఇదే, ఇదే ఈకాలపు లక్ష్మీపుత్రుల జీవితమార్గం! ఈ భాగ్యవంతుల ఆకాశికాచాన్ని ప్రతిఘటించడానికి మనకు ధైర్యంవుందా? మన సహజధైర్యం, సాహసం ఈ యుద్ధం మూలకంగా గొడ్డుపోయింది.

* * * *

ఇట్టి పంథాలోవున్న ఒకాయన కొన్ని ప్రాత చిత్రాలు సంపాదించిపెట్టాలని నన్నుతో ప్రార్థింపజ్ఞాడు. దాని మూలకంగా నాకూ చేరినండా సామ్యులభిస్తుంది. ఈ పని చేయడం సుఖా అనే ప్రశ్న నన్నుతో బాధించింది. దాన్నే చక్కజెట్టకవుంటేనే? మా సంస్థ భవిష్యత్తు మమ్మపాలయి పోతుంది. మా తాత ఈ సంస్థ ప్రారంభించాడు. ఆయన పోయాక మా నాన్నవై దాని పెత్తనమంతా పడి పోయింది. ఆయనా దాన్ని ఎంతో చాకచక్యంతో సర్దుకొనివచ్చాడు..... ఇప్పుడాభాగ్యత నామిదికి వచ్చింది. దీన్ని ఈ ఉదారభావాల్లో వదులుకొంటినా... అనితే నిరువోగ సమస్యతో తేలుకోవాలకవున్న ఈ దేశంలో చేతిదిమ్మరిగా తిరగాలనెంతే. మరో తరుణోపాయం వుంటేకదా?

ఈ విషయవస్థలో పడిపోయాను. మా నాన్న, మా తాతలకాలంలో వారి సంస్థ ఏలా నడిపాలో తెలుసుకోవాలని ఉబలాటం ఎక్కువైంది. ఒకనాడు ప్రాత రికార్డులు చూడడానికి మొదలు పెట్టాను. వాటిలో వారు ఎంతో జాగరూకతతో తయారుచేసి వుంచిన మా భారతదార్శ పెళ్లు చదివాను. ఆ జాబితా చాలా పెద్దది. వీరిలో కొందరు తమదగ్గరవున్న అమూల్యాలైన విగ్రహాలు, చిత్రాలు మాకు అమ్మారు. మరికొందరు —వీరిజాబితా అంతెన్ని దామరి?మాదగ్గర నుంచి ఎన్నో వస్తువుల్ను కొన్నారు. ఇప్పుడెక్కడ వున్నారో? ఆ సంజాయిషీ యీ కాలంలో సంపాదించడం అంత సులభసాధ్య మనుకొన్నారా మరి?

యుద్ధం ప్రారంభం కాకముందే భాగ్యలక్ష్మి మనశ్శాంతి
నుండి అదృశ్యురాలవడానికి కార్యకలాపాలు
ప్రారంభించింది. యుద్ధం రానేవచ్చింది. ఆ చెను
భూతం ఇంత త్వరలోనే ఈ లోకంలో ప్రత్యక్షమై
ఈ లోకవాసులంతా చెప్తుందని ఎవరు అనుకున్నారు
మరి? దాని మూలకంగా ప్రవాళోటి పక్షబాధ ఇంటిం
తని చెప్పాలి? బీదపాదలు హతమయ్యాయి. మధ్యతర
గతినారు వామానకపృథుయ్యారు. ప్రాతిరోజులే
తలంచుకొంటూ వున్న భాగ్యవంతులూ ఆ దోషనే
చెబ్బారు. అట్టి స్థితిలో మా భారతదారుల క్లిష్టావస్థ ఇక
తలంచుకొంటేనా? కొందరు కాలంచేశారు. మరి
కొందరు ఇతర గ్రామాలకు ఇతరశాలకు వలస
పోయారు. ఇక మిగిలినవారి సంగతి తలచుకొం
టేనా? ఈ కష్టకాలంలో తీవ్రతరవాన్ని వదులుకో
దానికి అష్టకష్టాలు పడుతూవుండాలి... వీరందరూ
సుదినాలు, దివ్యతేజోకాంతులు తిని దీరా
మామూలున్నప్పుడు మాకు ఎన్నో పుత్రురాలు వ్రాసే
వారు. ఆ పుత్రురాల కట్టలు ఎన్నో మా బీరువాల్లో
ధిమించేయబడి వున్నాయి. వాటిని ఈ మధ్యమాచే
అదృష్టం నాకు లభించింది. ఒక పుత్రురం నా దృష్టి
నాకర్పించింది. దీన్ని వ్రాసిన ఆయన ఈసంప్రదాయ
పరంపరల్లో పుట్టిపెరిగిన ఆయనే. అరవైయేండ్లనుంచి
ఈయనలో మారతా, మానానూ పుత్రురప్రత్యుత్త
రాలు జరుపుకొన్నారు. ఆయన మనోవాంఛలు; మా
వారు నిర్విఘ్నంగా కొనసాగించారు. ఆయనకు నాను
నేకరించిన చిత్రాలు తలంచుకొంటేనా?... అన్నీ
అమూల్య రత్నాలు. చిత్ర రచనంటే చెవికోసుకొనే
వాడు. ఒక పురాతనచిత్రాలేనా? మృగయుగాల్లో పేరు
ప్రఖ్యాతులు గాంచిన చిత్రకారుల చిత్రాలు
ఎన్నింటినో ఆయనకు ఆ రోజుల్లో సంపాదించి
యిచ్చాం... యుద్ధం ప్రారంభమయ్యేవరకూ, మా
నాయన కాలగతుడయినా, మమ్మల్ని మరచిపోయిన
వాడు కాదు. నా చెత్తనంలో కూడా ఆ ఆర్తరు,
ఈ ఆర్తరు ఇస్తూ మాకు చేతులనిండా పని కల్పిం
చాడు. కాని యుద్ధం ఆరంభమయ్యాక ఆయన దగ్గర
నుండి పుత్రురాలు రావడంలేదు. అంచేత నా బాదర
బండిలో చాలాకాలం ఆయన సంగతి పూర్తిగా
మరిచిపోయాను... ఈ కాలంవరకే పుత్రురాలు
ఇతరలేత వ్రాయించి సంతకంబెట్టే మనిషి కాదు.
ఆయన దమ్మరి ముత్యాలకోసం... తనకు కావలసినవి

ఫలాని ఫలాని చిత్రాలనీ, వాటిని చిత్రించినవారు
ఎవరో, వాటిలో ఏవి నాగ్యమైనవో... ఎన్నో వివ
రాలు వ్రాసేవాడు. ఈయన వ్రాసిన ప్రతి పుత్రురం
చాలా పెద్దది. దాన్ని చదవటంలో, — మా పని
లోందగ్గో— తనకు కావాలిసిన వస్తువులు మరచి
పోతామనే భావంతో కాబోలు పుత్రురం చివరలో,
తిరిగి తన బాలితా ఇచ్చేవాడు. పాటి వివరాలు
ఫలాని పుటలో, ఫలాని పంక్తిలో చూడమని ఎర్ర
గీతల్లో నూచించేవాడు. ఆకాలపు మనుషులకు పుత్తి
రాలు వ్రాయడంలో వాటిక మాస్తే మనమే
ప్రంభించిపోతాం. పుత్రురాన్ని పూర్తిచేశాక
పూరికే సంతకంతో ముగించే ఘటనూ
ఇవే? తన సంతకం క్రింద తన దిగ్గీలు,
బిరుదులూ... అంతేనా తన వుద్యోగపు హోదా
వగైరాలు స్పష్టంగా వ్రాసేవాడు... ఈయన
మిలిటరీ శాఖలో పెద్దపుద్యోగి. ఆ వృత్తి రీత్యా
ఎన్నో శేఖాలు చాచివుంటాడు. వగైరల్లోని చిత్ర
ప్రదర్శనకాలలు నిరంతరంగా దర్శించివుంటాడు.
ఆయనకు రంగుల చిత్రాలన్నా, చిత్రకారులు
వాటిని చిత్రించేముందు వ్రాసే చిత్తుమాపాలంటే
ఎంతో ప్రాణం. చిత్రకారుని కళానైపుణ్యమంతా
ఇట్టి చిత్తు ప్రతుల్లోనే బాగా చూడవచ్చును. వీటిని
అర్థంచేసుకోదానికి చిత్రకళ అంటే ఏమిటో,
దాన్ని సృష్టించడానికి చిత్రకారుడు చేస్తూవుండే
కార్యకలాపాన్నంతా ఆ మూలాగ్రంగా తెలుసు
కోవాలి. ఇట్టి పంథాల్లోనే ప్రఖ్యాత కళో
పాసకులు చెక్క తామ్రచిత్ర ఫలకాలూ వుంటాయి.
చిత్రకారుడే వీటిని ఎంతో నాకచక్యంతో కాగి
తలమీద ముద్రించుతాడు. మచ్చ ఒకటే అయినా,
కాగితంమీదికి వచ్చేటప్పటికి రూపం మారిపోతూ
వుంటుంది. ఒక కాగితాని కన్నా మరో కాగితం
మేలు. (దీన్నే ఇంగ్లీషులో చిత్రకారులు ఎచ్చింగ్
అంటారు). ఆ రహస్యాన్ని గుర్తించి
దానికి కళాసాధన సంపత్తియెంతోవుండాలి. దీన్ని
తెలుసుకొన్నవారికి ఇట్టి చిత్రాలంటే యెంతో
ఇష్టం. అట్టివారు మనదేశంలో కొద్దిమందే. వారూ
నిరంతరంగా చిత్రకాలు దర్శించాలి. అప్పుడే వాటి
మూల్యం వారికి బాగా అర్థమవుతుంది... ఇతర
కళోపాసకుల రుచి ఇట్టివాటిమీదకు పోదు. ఇంద్ర
బాలవర కండ్లకు విభ్రాంతి కలిగించే రంగు

చిత్రాలే పీరికి కావలసింది. మానవులకుచి పలు కోవల్లో బాతూవుంటుంది ... ఈ చిత్తుచిత్రాలు, కాగితాలమీద చిత్రకారుణే స్వయంగా దిద్దిపెట్టిన చిత్రాలు సామాన్యంగా లభిస్తాయా? అధవా అవే లభించాయా, రంగుచిత్రాలకన్నా ఎక్కువగానాన్ని ఖర్చుపెట్టిలేనేగాని వాటిని కోవడానికి అవకాశం వుండదు. ఈయన ఈ అరవైయేండ్లలో తను అర్జించిన సంపాదనంతో ఇట్టి వాటికే సమర్పించాడు. వీటిలో చాలాభాగం మా మూలకం గానే సేకరించుకొన్నాడు. అంతేనా మరి? ఏ నగరంలోనో ఇట్టిరి లానికవచ్చాయని తెలుసుకొన్నాడా, ఈయన్ని ఆ వేలంకొర్యాలయంలోనే చూడవచ్చు. వేలంలో పాట ప్రారంభించేది ఈయనే. తనను కొన్న మొత్తానికన్నా హెచ్చుగాబోయినా, ఏమాత్రం జంకేవాడుకాదు. ఆ మొత్తాన్నే ఇచ్చి పాటై తనపక్షానికి కొట్టివేయించుకొనేవాడు. ఆకోవల్లో ఆయనవల్ల అభివృద్ధిపొందినవందలలా, వ్యక్తులూ ఎంతోమంది వుండేవారు. ...

యుద్ధంవచ్చాక ఆయన ఈపనిమీద అంత వుత్సాహం చూపెట్టినట్లు కనబడడంలేదు. బహుశా ఆయనకు దుర్గినాలు దాపరించి వుంటాయి. సేంద్రుడు వున్నాడని ఏవూలోనో అజ్ఞాతవాసాన వుండివుండవచ్చు... లేదా ఆయన సేకరించిన అమూల్యరత్నాలు మరొకరు కబళించి వుండవచ్చు. లేదా ఆయనవలే, అవీ కాలవాహినిలోపడిపోయినామానకస్తానైవుండాలి....

* * * *

ఈయన మాకు వ్రాసిన పుత్తిరాలు పూర్తిగా చదివేశాక.....ఇక నాకు ఆయన ప్రస్తుత పరిస్థితులు తెలుసుకోవాలని వుబలాటం ఎక్కువై పోయింది. ఇట్టి వుబలాటం కత్తిరిండా దాన్ని కట్టడానికి పగ్గాలు ఎన్నివున్నా లాభమే మరి? కార్యకలాపాన్ని నెంటునే ప్రారంభించకపోతే ప్రశాంతంగా వుండే ఘటనానాదీ...ఆయన వ్రాసిన పుత్తిరల్లోవున్న విలాసానికి నెంటునే బయలుదేరాను. ఆయన అప్పుడువున్న వూరు అంత పెద్దపట్నం కాదు. గ్రామంకాదు. సామాన్యమైన ఒక పట్టణం. అక్కడికే వెళ్లి కనుగొంటే ఆ విషయం బాగా తెలుస్తుంది.....తెలుసుకుంటుంటే దిగానోలేదో, తిన్నగా ఆ పూరి పెద్దబజారులోకే వచ్చాను. వీధి చూడడానికి కన్నుల పండువగానేవుంది. రోడ్డుకు ఇరుప్రక్కలా

చెట్లు, పెద్దచెట్లు. అన్ని వాతావరణాల్లోను చక్కని నీడనిచ్చే క్యాషులాలు. వాటివెనుకనే దాగిపోయి, ఆ ప్రశాంతతనే తనిది తీర తృప్తితో ఆనందించే భవనాలు. ఇక ఆమర్గంలో నడిచేవారి ప్రశాంతత చూస్తూవుంటే—ఇట్టి దృశ్యాల్నే శోభయమానంగా చిత్రించిన రెంట్రాంట్, డ్యూరర్, మాంటెగ్నీ చిత్రకారుల పట్టనానాల చిత్రాలు జ్ఞాపకానికి వచ్చాయి. ఆధునిక నాగరికత ప్రవాహం నేరేం మీదికివచ్చి మన జీవితరంధ్రాలే తాడుమారుచేస్తున్నా ఈ పట్టణం మీదికి మాత్రం ఇంతవరకు రాలేదు. ఈ మనుష్యులు నిజంగా అదృష్టవంతులు. వారి నివాస స్థలాలు ఎంతో పుణ్యం చెనుకొనివుండాలి...

తిన్నగా నడిచి, నడిచి పూరిమధ్యలో వున్న బొప్పాఫీసుకు చేరుకోన్నాను. అక్కడివారిని ఆయన ఫోగ్గట్టా అడిగాను. ఇక్కడే వున్నాడట. ఫలాని వీధిలో, ఫలాని సంఖ్య ఇంట్లో ఆయన వున్నాడని తెలుసుకొన్నాక నా వుత్సాహాన్ని, ఆనందాన్ని పట్టి బంధించడానికి పగ్గాలు అవసరమా మరి?.....మనస్సు స్త్రీమితపడ్డది. పూర్తిగా స్త్రీమితపడ్డది. అదేచాలు. ఇక దక్కచెట్లు శోవాలసిన కార్యకలాపం విషయాన అంత వుత్సాహం వుండకూడదు. కొంచెం తొందరపడ్డానా నా అనేక ప్రశ్నలు మున్నుపాలయిపోతుంది..... ఆ పుట్టికి ఎంతో కాలేదు. పది గంటలే. ఆ విషయస్థులో వున్న వారు ప్రాతికాలాన ఎక్కడికి వెళ్లిరు. ఆయన తిప్పక ఇంట్లోనే వుండవచ్చు.

* * * *

ఆయన ఇల్లు కనుగోవడం అంతకష్టంగా కన్పించలేదు. చాలా సాత ఇల్లు. బహుశా దీన్ని అరవై రైబ్బయి ఎండ్లక్రిందిట యజమానే తన కాలం నాటి సాంప్రదాయాల ననుసరించి ప్లాను తయారు చేసి, కట్టించి వుండాలి. ఆయన కొత్తరం చేపడి రెండో అంతస్తులో. క్రిందిభాగంలో మరొకాయన బసచేస్తున్నాడు. మెట్లు గబగబ యెక్కి, మేపి మీదికి వచ్చాను. పోర్సిలిన్ పలకమీద ఆయన పేరు రాయబడివుంది. ఆ పాతపేరూ, ఆయన దిరుదాలు, నేను పుత్తిరంలో చూచిననూ దికే వుండడం చూచి, ఆయనే ఈయనై వుండాలని నిశ్చయం చేసుకొన్నాను. తెలుపు తెల్లను. తెల్లనో లేదో, ఆక్షణం లోనే ఒక ముసలావిడ తెలుపు తెరిచింది. నెరిసిన

వెంట్రుకలు. వీలమేఘచ్చాయ దుస్తులు. తలమీద పూర్వకాలంవారు ధరించే టోపీ. నా విజిటింగ్ కార్డు అవిడకిచ్చి, ఆయన్ని చూడడానికి వచ్చానని చెప్పాను. ఆయన పేరు చెప్పగానే, అవిడ ఆశ్చర్యపడ్డది. నా కార్డువంక ఎగాడిగా చూచింది. ఆదా ఈ లోకంలో చిన్నవూరు. ఆ ఇంటికి పంయి వాడు రావడం, అందు ముఖ్యంగా బెర్లిన్ నగరాన్నించి ఒక పాఠశాలకు విక్రయించేసే కంపెనీ యజమానే స్వయంగా ఆ చిన్నవూరికి, తన ఇంటికి రావడం ఎందుకొ అనుకోన్నది కౌటోలు, కొంచెం సేపు మాట్లాడలేదు. అవిడ మనోభావాలేమో నాకేం తెలుసు మరి? నావంక మరొకసారి చూచి, ముంద హాసం చేస్తూ, లోపలికి వెళ్లింది. ఏవో నుసగుడులు లోపలినుండి వివబడుతూ సేపున్నాయి. కొంత సేపటి ఒక ముసలాయన గొంతు చక్కగా వివచ్చింది “బెర్లిన్ నుండేనా వచ్చింది? ఆ పాఠశాలకు ఆప్టే కంపెనీ మనిషి?...ఆయన్ని చూడడం నాకూ ఇష్టమే” అని ఆయనే అనివుండాలి...అవిడా గబ గబ పడిచి నా దగ్గరికి వచ్చింది. లోనికి తీసుకొని వెళ్లింది.

ఆయన కూర్చున్న గది చిన్నదే. గోడమీద చిత్రపటాలు. బల్బు, కుర్చీలు, పోఫాలూ వగైరా పాఠశాలం నాటివే. ఆయనది పెద్దవిక్రమం. పెద్ద గడ్డం. కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు. నేను ఆ గదిలో అడుగుపెట్టడం చూచి, చిరునవ్వు నవ్వాడు. మర్యాద చేయడానికి కౌటోలు చేతులు జాచాడు. కుర్చీమీది నుండి లేవడు. వృద్ధుడు. నేనే తిన్నగా ఆయన దగ్గర నిలుచుండి చెతులు గట్టిగా పట్టుకొని కుర్రల ప్రశ్నలు అడిగాను. చెతులు కదులు. నన్ను సుర్తించాడో లేవో పాపం! ఈలా అపురూపమైన అతిథులు తన్ను చూడడానికి రావటం ఆయన కలలో నైనా తలంచాడు కాదు కౌటోలు...ఆయన ముఖం తదేకద్విష్టితో చూచేటప్పటికి, నా సందేహం అతి ముఖ్యంగానే నివారణైపోయింది..... ఆయన కబోడి!

నుద్దివాల్లేను చిన్నప్పటినుండి చూడడం నాకూ అలవాటు. వారిని చూస్తూవుంటే ఎంతో జాలి వేసింది. వాళ్లే ప్రపంచం వేరు. మన ప్రపంచం మరొకటి. ఆ ప్రపంచంలో వారేం చూస్తూవుంటారో,

ఆ సంగతి తెలుసుకోవడం మనకు అతి ముఖ్యమా? ఇతర మనోభావాలు నా కెలాను అర్థం చేసు కొంటారో మరి? ఎప్పుడు అంధుల్ని చూడడానికి అవకాశం దొరికినా, ఇదే నన్ను బాధించే ప్రశ్న... తిరిగీ మరొక కబోడిని ప్రత్యక్షంగా చూస్తున్నాను! ఆ కండ్లు కదులు, మెదులు...ఆలా వింతగా ఆయన కండ్లవంక చూడడం నాకే ఎంతో బాధగావుంది. అయినా నేను తన దగ్గరకు రావడం, తన చెతులు గట్టిగా నొక్కుతూ, అభినందించడం తెలుసు కొన్నాను!

“మీరు నన్ను చూడడం నా అప్పద్యం. బెర్లిన్ నుండి ఎవరైనా వచ్చారా? ఇక నా సంతోషం చెప్పావా? మీవంటివారు చూ ఇంటికిరావడం, చూ భాగ్యంకాక, దీన్ని మరేమని అవారి?...కాని మీరే స్వయంగా నన్ను చూడడానికి రావడం! ఏవో కారణం తప్పకవుండాలి. అదేమైవుంటుంది?...మన నేలం ఆర్థికంగా ఈ యుద్ధంవల్ల నన్ను గిరిపోతున్నది. పెద్ద పెద్దవారే రోగిద్రవ్యంలో చూచి గిరి లెలు తున్నారు. మీ వ్యాపారం పెద్ద దెబ్బతిన్నదనే ఆనుకొంటాను. ఈ రోజుల్లో పాతవస్తువులు కొంటానికి ఎవరికి కిక్కివుంటుంది? ద్రెస్టిం వుంటుంది?...కాని ఇంత సామానం చేసి అంతమారాన్నుంచి మీ పాతమనుషుల్ని చూడడానికి రావడం నాకూ ఆశ్చర్యంగా వుంది... ఇక్కడ మీ పని చిక్కచెట్టుకోడానికి అప్పద్యంలేదనిమాత్రం చెప్పాలి. వేమూ వీడల మయ్యం. మాకు పెద్దనవస్తున్నా, ఈ కాలపు విప రీతిపు కరువులో అది ఏమాత్రం సహాయం పడవడలేదు. దాంతో ఇకముందు మీ జీవయాత్రను నడుపుకోగల్గు లామో మరి?...ఆ కాలం వేరు. ఈ కాలంలో మా అవస్థ చెప్పడలంమకొంటేనా నుండేలు గట్టిలుమని పోతాయి?...ఇంకా ఏమోపాపం, ఆయన చెప్పడల చాడు. నోటినుండి మాట రావడంలేదు. ఆ దృశ్యాన్ని చూచేటప్పటికి నాకే చెప్పరానంత రుణం వచ్చింది. ఆయన ఇంత గాఢరూపమేమోవుండటం నాకూ ఎంతో కష్టంగా వుంది. సామాన్లు విక్రయించడానికి రాలే దిని, ఈప్రాంతాల్లో పనివుండి వచ్చాననీ, ఈవూరి మీగుగానే ప్రయాణంచేస్తూవుంటే, చూ పాత భారా దారుని క్షేమమూచారాలు కనుక్కొడిం నావిధ్యుక్త ధర్మమనితలంచి ఆయన్ని చూచి వెళ్లేడానికి వచ్చానని

అన్నాడు. ఆ మాట వినేసరికి ఆయన మనస్సు నీమితి పడ్డది. ఆ ఆయనయితో మాటమాయ మైపోయింది. ఇక వివరించాలా? ఆవిడ మా సంభాషణను వింటూ ఆయన చెనుకనే నిలుచున్నది. చిరువత్సవత్సరూ “విన్నావు కాదు ఆయన చెప్పేది?” అంటూ ఆవిడ విపు తట్టాడు.....

“వచ్చు ఈ కష్టకాలంలో భాషకం వుంచుకొని మా ఇంటికి రావడంమానే పీఠికా? ఇటు ఏలా మరిచిపోగొల్గుతాను?”

మీ మాటలకా కొన్న వస్తువులే ఈ కాలంలో కూడా ఎంతో మనస్థాంతరి ప్రసాదించుతున్నాయో చెప్పడం అనవసరం. అరబ్బి వీండ్లకాలంలో పీటిని సంపాదించుకొన్నాను. పీటిని చూస్తూ ఆనందించుతూవుంటే ఇక మా దారిద్ర్యాన్ని గురించి తలంపటం ఎందుకు? ఇవే వా ప్రాణం. వా పే పీఠులు. వాకే లేకపోయారా, వీధుల్లో భిక్షుటనం చేస్తూ వుండాలనిందే? ...టాసీ, ఆ తాళపుచేతులు తీసుకొనిరా. గీటువాలు తెరిచి వాటినే ఈయనకు చూపెట్టాలి?” అని భార్యతో అన్నాడు.

ఆవిడ ఆయన చెప్పేదన్నదే వింటూ కదిలక, మెదలక, అక్కడే నిలిచిపోయింది. కాని ఆతాళపు సుత్రిప్రస్తావన వచ్చేటప్పటికి పూర్తిగామరిపోయింది. ఆయన కోరిన ఈ కోరిక చెల్లించడం ఇష్టం లేదుకాబోలు! ఆ చైఖరిమాస్త్రీ ఈ సంగతిని తెలుసుకోవడం అంత కష్టమైనదా? ...కాని కొంతసేపటికి చెవిలో నిదో అంది. ఆవిడకు ఏం అనుకొన్నదో కాని... ఆయన చేతులుతెట్టుతూ.

“మధ్యాహ్నం భోజనంవేళఅయింది. ఇప్పుడు వాటిని చూడవలెందుకు? భోజనా లయ్యాక, విక్రాంతి అవ్వసరిం. దావారు అన్నమాట తెలుసుకాదా? ఆలా కొంచెం విక్రాంతి తీసుకోకపోతే, నీ ఆరోగ్యం ఏలా బాగుపడుతుంది? ఆ పని పూర్తిచేశాక, చీరువాలు తెరిచి వాటిని ఈయనకు చూపెట్టవచ్చును. ఆయన ఆ సరికివచ్చే టప్పటికి మనతో కలిసి కాఫీనింపుచుకోవచ్చును. అమ్మాయి అప్పటికి ఇంట్లోనే వుంటుంది. అది ఈపనికి సహాయపడుతుంది.” అని బెగ్గరగా అనడం విన్ను పుట్టేసరికి ఆవిడ చెప్పడం అనవసరం కాదు. మరి? వానిక ఒకసారి చూచింది. “మధ్యాహ్నం చూడుగుంటలకు తిప్పుక

రావాలి. అప్పుడు ఆయన ఆ వస్తువులు చూపెడతాడు. వాటిని చూచి మీరు తిప్పుక సంతోషించగలరు” అని అన్నది.

ఆ ముసలాయన, పాపం, ఇంకం జనాభియగుతాడు? ఆవిడ చేతిలో ఆయన ఒక బొమ్మ! బొమ్మలు, వాటిని ఆడించేవారు ఆడే శంభాల్లోనే నడిచాలి. ఆయన బొమ్మకున్నాడు. దా పే నూత్రం కనబడనీయకుండా, నిట్టూర్పును విడుదా—

“మధ్యాహ్నం తిప్పుక రావాలి. మీ కాలం చాల అమూల్యమైవుంటుంది. కాని ఇంతదూరం నన్ను చూడడానికి వచ్చారు. వాటిని మీరు తిప్పుక చూడాలి. ఇరవైమాడు అల్పాల్లో వాటిని జాగ్రత్త పరిచాను. ఈ ఖండంలో పేరు ప్రసిద్ధిగాంచిన చిత్రకాస్త చిత్రాలన్నీ వాటిలో వున్నాయి. అవి ఈ కాలంలో దొరకడం కష్టసాధ్యం... చూడు గంటలకు తిప్పుక రావాలి. ఆలస్యంగా వచ్చారా, అన్నింటినీ ఇవ్వాలి చూడడానికి అవకాశం వుండదు మరి?” అంటూ చేతులు చాచాడు.

“మీకు ఈ చిత్రాలు సంపాదించటంలో వున్న పాధకవాధకాలు బాగా తెలుసు. ఆ సంగతి నేను చెప్పడం అనవసరం. కాని ఇంత వోషికతో నన్ను జైప్తి వుంచుకొని ఇతర పనులు సర్దుకోకుండానే వచ్చారు. మీరు పీటికి తిప్పుక చూడాలి. సరిగా చూడుగుంటలకు వస్తారు కాదు” అంటూ చెయ్యి గట్టిగా నోక్కాడు.

ఆయనదిగ్గిర నెలవు వున్నాకొని వెలుపలికి వచ్చాను. ఆవిడ నానంపే తిలుపుదగ్గిరకు వచ్చింది. నన్ను మొదట చూచినప్పుడు ఆవిడ ఆశ్చర్య పడ్డది. ఆయన తన చిత్రపటాల్ని గురించి చెప్పే మన్ననకు ఆ ముఖం విలవిల వాడిపోతున్నది. ఇదంతా భయంవల్లనా? కాకపోతే మరెందుకు? నేను సరాయిగాణ్ణి. ఆవిడితో రాద్ధాంతం పెట్టుకోవడం సవ్యంకాదు... తెలుపు దగ్గిరకు వచ్చాక, వాదిగ్గిర నెలవు వున్నాకంటూ, తన భోరణిలోనే “మా అమ్మాయి... మా అమ్మాయి మిమ్మల్ని కలసుకోవచ్చు కాదు?... అదీ మిమ్మల్ని ఇక్కడికి పిలుచుకొని వస్తుంది. దానికి కారణంవుంది.... అదంతా చెప్పి మిమ్మల్ని అనవసరంగా బాధపెట్టాలి.... మీరు చూడటాల్లోనే భోంచేస్తారు కాదు?”

అని అవిడ అన్నది.

“తప్పక, ఆమె వచ్చి నన్ను కలుసుకొన్నంత వరకూ హోటల్లోనే వుంటాను.” అని నేనూ జవాబిచ్చి అక్కడినుండి బయటపడ్డాను.

* * *

ఆ పూర్వో పున్నది ఒక్కటే హోటలు. అక్కడికే రిన్నగా నడిచాను. భోజనం ఇంకా పూర్తి చేకానో లేదో, ఒక అమ్మాయి లోనికి ప్రవేశించింది వయస్సులో పెద్దది క్లే. ఆ అమ్మాయి నేనుకొన్న దుస్తులు పామాస్యమైనవే. లోపలికి వచ్చాక గది పలువంకలా చూడడం మొదలు పెట్టింది. బహుశా ఈ అమ్మాయి నాకోసమే వచ్చి వుంటుందనుకొని, కుర్చీనుండి లేచి, ఆ అమ్మాయి విలుచున్న ఫలవంకకే వచ్చాను. నేను లేచి ఆ పిల్ల వంకకే రావడం ఆమె చూచింది. నే నెవరో ఆమెకు చెప్పాను. నన్ను చూచాక, ఈ అమ్మాయి కళ్ళలా పూర్తిగా మారిపోయాయి. ఏదో చెప్పడలచింది. ఇటూ అటూ చూచింది. చుట్టూ ప్రక్కలనున్న వారు తమ భోజనాల్లో నిమగ్నులైవుండటం బాగా చూచింది. అదుర్తా, తెదుర్తా వుండడం చూచాను. ముఖం వాడిపోతున్నది. ఎందుకోసం వచ్చింది ఈవైఖరి అకస్మాత్తుగా! లోపలికివస్తున్నప్పుడు ఎంతో బెట్టుగా, శాంతంగా వుంది. నేను పలకరించానో లేదో, అంతా మారిపోయింది. అయితేనేం, కొంచెం ధైర్యం తెచ్చుకొని—

“మా అమ్మ మీ దగ్గిరికి పంపింది ... ఇంట్లో జరిగిందంతా చెప్పింది...మిమ్మల్ని ఒకటి కోరుకుంటున్నాం దీన్ని మీరు మా నాన్నను తిరిగి చూడడానికిముందే చెప్పకోడం చాలా అవసరం. అలా అంటాని! సాహసించినందుకు మీరు మమ్మల్ని క్షమించాలి ... మా నాన్న మీకు తమ సంపాదించిన చిత్రాలన్నిటిని చూపాలని ఆకాంక్షలున్నాడు ... ఇక ఆ చిత్రాలసంగతో?... ఆయన ఉన్నవని అనుకొన్నవి ... చాలా మట్టుకుపోయావి ... ఎంతో అమూల్యవస్తువులే...” అంటూ ఒక నిట్టూర్పు విడిచింది... వినుకుకొన్నదో పాపం! ... అక్షణంలోనే పిచ్చి ధైర్యం వచ్చింది.

“మీకు ఉన్న సంగతంతా స్పష్టంగా చెప్పి వేయడం మంచిదే!... ఇప్పటివరకీ మీరు మీకు బాగా

తెలుసుకొన్నారు. అంతేక మమ్మ అర్థంచేసుకొంటారనే తెలుస్తాను. యుద్ధం ప్రారంభమైంది. వాటి విషయాలను జనాన్నిందరినీ తాగుమారుచేయి. మా నాన్న ఎంతో కాగతకపోయాడు. దాంతో ఆంధ్రత్వం ఆయన్నావరించింది. అంతకుముందే కండ్లజబ్బుతో బాధపడేవాడు. యుద్ధంవచ్చి అందరి కలవరచెడుతుందని నాన్న కలలో కూడా అనుకొన్నవాడుకాదు. కృత్యం. జబ్బును విషి. ఈ తాగుమారుతో ఆయన జబ్బు ఎక్కువయింది. అహో రాత్రులు ఇక విశ్రాంతి ఆయన కలెవుంటుంది. ఆ బాంబుల రణగోళిని వింటూవుంటే నోడలు కంపించిపోయేది. ఆయన వయస్సులో పున్న వారందరూ ఈ పెనుభూతంవారే పడ్డారు... 1870 లో యుద్ధం ఎలా జరిగిపోతున్నదో చూచాడు. అందులో పాల్గొనాలని వచ్చింది ఆయన మధ్యవయస్సులో వున్నప్పుడే. ఆ బెబ్బకే ఈ కండ్లజబ్బు ప్రారంభమయింది. ఆ కాలంలో ఆయనకున్న నోటికతో, ఇది ఎవరికీ చెప్పినవాడుకాదు. అంతకు పూర్వం వేట అంటే పంచప్రాదాలూ లేచివచ్చేవి. ఆ కండ్లజబ్బు నయం చేసుకోలేదు. ఆయన చేసేపని మిలిటరీ ఫుకోగం. లెఫ్టినెంటు. తన పని ఒక్క బెట్టుకోడం,—తీరుబడివుంటే వేటకు వెళ్ళడం, లేదా పికారుకు వెళ్ళడం—ఇదే పింఛను పుచ్చుకొన్నంతవరకూ నాన్న దినదిన... ఈ ఆంధ్రత్వం ప్రాప్తమయ్యాక అన్నీ మాయమైపోయాయి. కాని ఇంతవరకూ, తమ ఎంతో బెబ్బు, నీళ్ళవలెమాస్తూ, ఏమాత్రం వెనుదీయక, క్షోభ చిత్రాలు అనుదినం చూచుకోవడం—దాంతో తృప్తిపడడం... అంటే నాన్న వాటిని ఒక్కగా చూస్తున్నాడని కాదు. వాటిని కన్నులారా చూచి అసందించే అద్భుతం వుంటే గదా!... దీనివల్లనుండి ఎంతో బాగైతతో తన కాలంలోనే బైండు చేయించుకొన్న చిత్రాలను— ఆ ఆల్బుల సంఖ్యను మీకు ఆయనే చెప్పాడుకాదు!—తీయడం వాటిని తాకటం... ఫలాని ఆల్బులో ఫలాని చిత్రాలు వున్నాయని తెలుసును. ఒక్కొక్క పుస్తకాన్ని మట్టుకొన్నాడా, ఆ పుస్తకంలో తమ భద్రంచేసిన చిత్రాలు ఇవి అవి అని కంఠస్థంగా వాటిని చెప్పివేస్తాడు... ఇతర పనులమీద ఆయనకేం ఆసక్తి వుండేదికాదు. వారాపత్రికల్లో పాత చిత్రాల్ని గురించి ఏదైనా వ్రాయబడివుంటే దాన్ని

చదవకుంటాడు. ఆ చిత్రాల ధరల్ని గురించి పత్రికల్లో ప్రతిరోజూ ఈయనకే వివరాలన్నీ ఎంతో శ్రద్ధగా వివేచిస్తాడు. ఆయన కాలన విడిచివున్న ధరలు వేరు. ఈ కాలపు ధరలు వేరు. ఈ కాలపు ధరలు మరో మార్గాన నడుస్తూ వున్నాయి... కాలం ఈలా మారిపోతున్నదనీ, వెలకూ కాలం వెంటనే వరుస్తున్నదనీ, ఆయన కేం తెలుసు... ఈ కాలంలో అర్థికంగా మేమూ పెద్ద డబ్బు లెన్నాం. వాన్నకు వచ్చే పెన్షను ఆయన కాలంలో పెద్ద మొత్తంగా కన్పించినా, ఈ రోజుల్లో, రెండుమూడు రోజుల తిండికే చాలడంలేదు... ఆపైన మా అక్కయ్య పెనిమిటి యుద్ధంలో పోయాడు. నలుగురు విద్వల పోషణ ముమిడి పడ్డది... అర్థికంగా మేం పడుతూవున్న అవకాశాలు వాన్నకు బోత్తుగా తెలియవు. ఇన్వెస్టర్లలో తులతూగిన సంసారం మాది. అది పూర్వపు పంథాల్లోనే నడుపుకోడానికి సాధ్యపడుతుందా మరి? ఇంటిఖర్చుల్ని తగ్గించుకోడానికి ధీగీరథ ప్రయత్నాలు చేశాం... అలా చేస్తూ వచ్చినా రథం నడవడంలేదు. ఆయన ప్రాణ తుల్యంగా మానుకొంటూ వున్న చిత్రాలు. వివహించి, ఇంట్లో వున్న తిరిమ్యా అమూల్యవస్తువులు సంసారం ఈదడానికిగాను, అమ్మకోవాలనిన దుష్టికి రానేవచ్చాం... ఇంట్లో సామానులన్నీ, క్రమేణ మటుమాయమై పోయాయి... ఇక ముందు పొట్టపోసుకోడానికి సాధనోపాయం ఏముంది మరి?... అలోచించాం... ఆ!... ఆ!... ఆ!... అమ్మే ఆ సంగతి అలోచించక మరెంచేస్తుంది ఇక! దిరిగి జీవిత మయ్యల్సి, దయాదాక్షిణ్యాలు లేక, ఇలా రథన బెట్టుకొన్నావుంటే... ఆయన చిత్రాలు అమ్మకోడానికి ప్రారంభించాం... వాన్నకు తెలుస్తేనో?... ఆయనకు తెలియకుండానే ఈ రాక్షసకార్యాన్ని మా చేతులారా చేసుకోవాలని వచ్చింది... యుద్ధం ముగిసిపోతుంది. కాంతి వస్తుంది, పూర్వపు దినాలు తిరిగే వస్తాయి అని పుర్రుతలూగేవాళ్లం. యుద్ధం పూర్తిఅయిందికాని ఇక కాంతిజీవిత వచ్చి ఈ లోకాన్ని తిరిపేస్తేకాదు... అప్పటినుండి పత్రికలు చదివి, వాన్నకు వినిపించడం మానేశాం. ఆ దుర్ఘరావస్థ ఆయన వింటేనో... ప్రాణాలు తప్పక విడుస్తాడు" ఇలా ఆపిల్లి వారి దుర్ఘరావస్థను చెప్పతూవుంటే నావొట్ల కంపించి పోతున్నది.....

ఆ పిల్లని చూచేటప్పటికే ఎంతో బారీబేసింది. ఆ కథ ఎంతో కష్టంగా చెప్పసాగింది. మధ్య మధ్య ఈ పని చేయడంవల్ల ఆ ముసలాయనీ మోసంచేస్తున్నామని కాబోలు గడగడ వణకసాగింది. కొంతసేపు ఆ పశ్చాత్తాపంవల్ల కాబోలు నోటినుండి మాట రానేలేదు. అయితేనేం, నేనూ వారిపట్ల సానుభూతి చూపెట్టుతున్నానని గ్రహించింది. తిరిగి తన కథ కొంత ధైర్యంతో చెప్పసాగింది.

"మా గండాలు అనుదినం మిలిమిరిపోతున్నాయి—మా బాధ్యతలు అనుదినం హెచ్చి పోవటంవల్ల దిన ఖర్చులూ మించిపోతూనే వున్నాయని మీకు చెప్పటం అవసరంకాదు. ఒకరోజున సంసారం ఈదుకోటానికి చాలా డబ్బుకావలసి వచ్చింది. దాన్ని ఏలా సమకూర్చాలి మరి ఈ అడ్డ కట్టాల్లో?—అమ్మకు ఒక ఆలోచన తిట్టింది... ఇంట్లో రెండ్రాన్ చిత్రం వుంది. అది వాన్న కొనటానికి చాలా ధనాన్ని ఇచ్చివుంటాడు... చిత్రపటాలు ఆమ్మే ఆయనకు ఆ పటం చూపించాం. ఆయన దాన్ని చూచి అనందించి, పెత్త మొత్తాన్ని ఇస్తానన్నాడు. ఆ మొత్తంతో నాలుగయ్యేండ్లు ముఖంగా జీవయాత్ర జరుపుకోవచ్చు... ఆ కాలపు పరిస్థితులు మీకు బాగా తెలుసుకాదు. డబ్బు విలువ ఒకరోజున తగ్గి పోతుంది. మనోరోజున పెరిగిపోతుంది..... ఆ పటాన్ని అమ్మ, డబ్బు బాధ్యంకులో దాచాం... రెండు నెలలు పూర్తిగా గడిచాయో లేనో... మా లెక్కలో సామ్యులేదని బాధ్యంకువారు చెప్పారు. ఇంకేం చెయ్యాలి మరి? మరికొన్ని విలువగల చిత్రాలు అమ్మటానికి ప్రారంభించాం. వర్తమాలు సామ్యు వెంటనే ఇస్తేకాదు! డబ్బు విలువ మారిపోవటం వారికి బాగా తెలుసు. వారు అది ఇచ్చేవాటికి అసలు మొత్తంలో పాతికభాగమైనా మాచేతి కందిందికాదు... ఇక మీరితో పేదీ పెట్టుకోటం లాభంలేదని మరికొన్ని చిత్రాలు వేలానికి పంపాం. వారు చేయాలనిన మోసం చేశారు... అలా చేసివాలకులకొంది సామ్యు మాచేతి వచ్చింది. కాగితాలసామ్యు. వాటివిలువ మాకు తెలిస్తేకాదు? ఇంట్లో దాచాం. అంతే. వాటిని ఆ మొత్తానికి కోనే నాధుడు వుంటేకాదు? ... ఈలాగే ఇంట్లో

అమూల్యకస్తువులన్నీ అనుదినం నడువసాగాయి... పాపం, నాన్నకు మేముచేసే దారుణకృత్యం తెలియదు.....

అంచేతనే మీరు ఇవ్వాలి మా ఇంటికి వచ్చి నవ్వుకు అమ్మ గాధిరాపడ్డది...నాన్నే మీకు తాను ఎంతో జాగ్రత్తగా కాచివుంచిన చిత్రాలు మాపెడితే మేం చేసిన మోసయంతా తెలిసిపోతుంది... అత్రేంతుచేసిన చిత్రాల పుస్తకాలు ఆయన అనుదినం చూస్తూ వుంటాడు. వాటిని కండ్లార చూచి ఆనందించే అదృష్టంలేదు. ఒక్కొక్క పుస్తకమే తీస్తాడు. చేతితో అటూ ఇటూ నొక్కి అది తనివితీర చూస్తున్నాననే అనుకుంటాడు. అసలు బొమ్మలు అందులోనుండి ఎప్పుడో అదృష్టమైపోయాయి. వాటిస్థలాల్లో మేం మక్కికి మక్కిగా రాసివుంచిన కృత్రిమ చిత్రాలు చూత్రేం వున్నాయి. ఆపుటలూ వున్నవివున్నట్లుగావున్నందున అయినా ఆ రహస్యాన్ని ఎన్నడూ గుర్తించిన వాడుకాదు.....మా ఇంటికి ఈ దుర్భిక్షదినాల్లో అతిథులు ఎలా వస్తారు? ప్రతివారికి వారివారి గండాలు తప్పకోదానికే అవకాశం లేనవ్వుకు ముగ్గుల్ని చూడడానికి ఎవరు వస్తారుమరి? ...ఈ వూళ్ళో ఇంతకాలంనుండి వున్నా, మాకూ వూళ్లోవారితో పరిచయంకూడా లేదు...చిత్రకళలో అభిరుచి వున్నవారికి ఈ చిత్రాలు చూపెట్టడానికి నాన్నకు ఎంతో ఇష్టమే...కాని అట్టి అవకాశాన్ని ఆయనకు మేం ఇస్తే కాదా?...ఎవరైనా వచ్చినా, ఏటో కబుర్లు చెప్పి పంపివేయడం తప్ప మరేం చేస్తాం ఈ విషయపరిస్థితుల్లో...

ఆయన ఆంధ్రవిద్యుత్ కమిటీ మా ఇంటికి ఈ నాడు వచ్చిన పంపాయి మనుష్యులు.....బ్రెజిల్ దిన నగరంలోని మూగజాతి అగ్రతీతులు పూర్వం వచ్చే వారు వారికి మానంగతి బాగా తెలుసు. అంచేత ఆయన, నాన్నదిగ్గిర కూర్చుండి కబుర్లు చెప్పకుండా రోజుల్లో, ఈ మర్యాన్ని గుర్తించే, బొమ్మలు లేక పోయినా, ఈన్నట్లుగానే సటింయూ, నాన్నకు సంకోషతెట్టేవారు. ఆయనా ఈమగ్గతే కాలం చేశారు...ఆయన తర్వాతి చిత్రకళలో ఆధిరుచి వున్నవారు మీరే మొదటివారు...అంచేతనే మిమ్మల్ని ఇంతి ప్రాధియపడాల్సి వచ్చింది." ఆ మాట

అంటూ ఆ అమ్మాయి కంట రడిచెట్టింది. అది కుదుచుకోటానికి ఆ అమ్మాయి చేసిన ప్రయత్నాన్ని చూస్తూవుంటే నానందం గట్టిటుమని అనిపించింది...ఆ పిల్ల ప్రేరణకుంతురాలు. ఈకాలంలో, ఆ పిచ్చిప్రేరణ లేకపోతే, ఇక ప్రతికటం అంత సులభమా మరి?

ఈ పిచ్చిప్రేరణతోనే తిరిగి అన్నది:

"మా కొంప నుంచవచ్చు. ఇదీ మా కోరిక. మా నాన్న భ్రమలో వున్నాడు. ఆ భ్రమలోనే, ఆ పుస్తకాలుతెచ్చి, వాటిలోని చిత్రాలు మీకు చూపెట్టాడు. ఒక్కొక్క చిత్రం చాగోసులు తనివితీరా మీకు వివరించి సంకోషపడ్డాడు... ఆయన పాతకాలపు రుచి. కాలచక్రం గిరిగిరి తిరిగి పోతూవున్నా, ఆ రహస్యం పాపం, ఆయనకు తెలియదు.....నాన్నకు అపరాధం చేశాం. భూర పాపాలే, తెలిపి చేశాం. కాని ఆలా చేయక పోతే తవించడం ఏలాగు మరి?...మేం ఒక్కొక్కమే అయితే ఇంత దౌర్భాగ్యానికి వచ్చే వుండం...మాతక్కి ఇక్కడే వున్నది. దీని పిల్లల బోధనాభారము మామీదే పడ్డది. ఈ చిత్రాలబాధ కన్నా, ఆబాధ కాలంతోగా సహించి ఇంతపెద్ద సంసారాన్ని ఎకోవిధంగా అదుకోవాలి...అందుచేతనే, పరాయిగాళ్లను ఇంట్లోనికి రనిచ్చిన వారంకాదు...నాన్నో! ఆ పుస్తకాలు పారజామతూ వున్నవ్వుకు, ఆయన ఆనందాన్ని చూచే తీరాలి! బొమ్మలు చూడడంతో తృప్తిపడే ఘటన అది? అవి ఆయనకు ప్రాణాలు. వాటిని చిల్లించినవారు ఆయన ముందే నిలిచివున్నట్లు భ్రమపడ్డాడు. వారితో ఆయన చెప్పే ముచ్చట్లు వింటుంటే మేమే విభ్రాం కులమైపోతాం. ఇక మీకు చెప్పాలా మరి?...మీరూ ఇవ్వడూ ఆ దృశ్యాలనే చూస్తారు...కాని మా మానాన్ని నిలువబెట్టే బాధ్యత మీమీదే వుంది".....

పాపం, ఆ తల్లీ, చిడ్డా అనాయకురండ్రు. కాలంతకులు, వీళ్లే అనాయకత్వం చూస్తే చేయాలిసిన రధిపనంతా చేస్తారు. కాలం ఈలాగున వుంటే, వాళ్లూ ఇంత మోసంచేసి, ఆ చిత్రాలు సంపాదించకపోతే, వాళ్లే పొట్ట ఎలా నిండుతుంది? ఈ సందర్భి ఈ అమ్మాయి చెప్పనక్కరలేదు. నా కండ్లారా ఆ మోసం చూచాను. ఒకాయనకు ఎంతో

నిలువగలి చిత్రపటం పిళ్ళచేతుల్లో పెట్టాలని వచ్చింది. పాపం ఆయన తల దిన్ని సేకరించాడు. తండ్రి ఎంతో జాగ్రత్తగా వుంచాడు. కొడుకు ముసలాయనీ! నూరేండ్లపైగా దిన్ని ఆకుటుంబంలో ప్రాణంగా చూచుకొన్నాడే. ఒక రొట్టెముక్క కొనటానికి దిన్ని ఆయన అమ్ముకోవాలని వచ్చింది. వాళ్లు నీనికి నాను చేయాలని మోసంచేసి తీర్చిపెట్టారు... ఆ సంగతి తెలుసుకొంటే మనం జంతువులమా, మరే భూతాలమా? పిళ్ళపెట్టినంమీద ముద్రేకిం ఇక బాగుపడుతుందా అని విద్యార్థి అంతకన్నా మరేం చెయ్యగలుగతా?...

అపిల్లకు ఆధియూహం ఇచ్చాను. మీ కష్టాలు నాకూ తెలుసు. అవిషయంలో మీరేం భయపడవద్దు అని చెప్పాను.

* * * *

ఇద్దరం కొంతసేపటికి వారి ఇంటిముందిటికే వచ్చాం. పాపం, తల్లి చిట్టలు అమాయకురాలైతూ ఈ రోజుల్లోకాలంలో జీవితరథాన్ని ఎదురుకోవాలని వచ్చినా, ఆపనిని చక్కచెట్టుకోటానికి అప్పకష్టాలు ఎదుర్కోవాలనివచ్చినా, వారిపంథా పాతకాలపుపంథా. ఈకాలపు మలుమాయాలు వారి కేమాత్రం తెలియవు. ఈ అమాయకత్వాన్నే చక్కగా తెలుసుకొని అందుకూ పీరిని మోసపుద్ధివం మొదలుపెట్టారు. అపిల్ల చెప్పతూవున్న కథ వింటూవుంటే నా వొడ్డుల కంపించిపోయింది. పీరు కష్టసమద్రంలో మునిగి తేలుతూవున్నాడు. పీరు నేమాగ్గానైనా ఒకదారికిచెర్చటం నావిధి. అలా చేయలేక పోతినా, నాజన్మవ్యర్థం...

ఈలా ఆలోచనాతరంగాల్లో ఈదుతూ, ఏలా గయితేనేం, గడవలు గబగబ ఎక్కి తలుపుదగ్గిరకేవచ్చి నిలుచున్నాను. మా సందడి ఆయన విన్నేవుంటాడు! తలుపు తట్టామో లేదో సంతోషవాడింతో ఆయన “లోపలికి రావచ్చు” అన్నాడు.

అదిచే వచ్చి తలుపు తెరిచింది. మమ్మల్ని చూచిందో లేదో, అదిచే అన్నది, మందహాసం చెప్తూ!

“ఆయనకు విశ్రాంతి అన్న మాట వుంటే కాదా? మండు పువ్వుకోలేదు? నిద్రపోలేదు? మీకు ఆ చిత్రాలు చూపెట్టాలని తిట్టిబ్బు పడుతు

న్నాడు” అన్నది. దుమాదైతంక ఒకసారి చూచింది. పిల్ల తిల్లిని చూస్తూ, చేస్తున్న మందహాసాన్ని బట్టి ఏదో పెద్ద గంపంలోనుంచే బయటపడ్డట్లు నిట్టూర్పు విడిచింది....

లోపలికి అడుగుపెట్టాం. బల్లమీద చిత్రాల పుస్తకాలు దక్కగా అమర్చబడివున్నాయి. వాటిలో ఒకదాన్ని తీసుకొని ఆయన దానిలోని కాగితాలు తిరగవేస్తున్నాడు. మేం తన దగ్గరికే రావడం గుర్తించాడు. మావ్వున్న బుద్ధిలోనుండి ఒక్కేమైన లేచాడు, నన్ను తన చెంతకే ఆహ్వానిస్తూ.

“మీరు వచ్చాడు. ఎంతో సంతోషం. ఇక మన కార్యకలాపం ఆరంభిద్దామా మరి? బల్లిను మనుష్యులకు తీసుబాటుండటం కష్టం... ఈ పుస్తకంలో ద్యూరర్ ఎంతో చాకచక్యంగా చిత్రించిన బొమ్మలు వున్నాయి. అప్పట్వరకాత్తు ద్యూరర్ చెక్కిన చిత్రాలన్నిటినీ సమూహాత్మకంగా... ఇందులో ఇది మంచిది. ఇదీ అంత మంచిదాదని చెప్పగలుగతామా మరి? ఒకదానికన్నా ఇంకొకటి అమూల్యరత్నం... ఆ సంగతి నేనెందుకు చెప్పారీ? మీరే బాగా తెలుసుకోగలుగారు.” అంటూ ఆ పుస్తకంలోని మొదటిపుట తెరిచాడు... ఆ బొమ్మ చూచాను. చూచాను. ఇవ్వడేనా అలా చూడటం? ద్యూరర్ చిత్రాలు ప్రత్యేకంగా ప్రదర్శించుకొవచ్చిన చిత్రాలయంలో ఎన్నో సార్లు తనివితీరదూచి ఆనందించాను... ఇప్పుడో? ఇదే చూచేటప్పటికి ఆరందించాలనా లేక బొటబొట కన్నుటి ధారలు రాలివులనా? అసలు అది దాని కాదీ. అసలు బొమ్మ అమృతపుష్ప ఆ ఇల్లాలు ఎంత పరితపించి వుంటుందో?... పాపం, ఆయనకేం తెలుసు ఈ ఇంద్రజాలం?... దానివంతే తిడక దృష్టితో-పాతకాలంలో వలెనే-చూస్తున్నాడు. ఆ మూల, ఈ మూల, అమధ్య చూస్తూ, నిజమైన బొమ్మ అందులో వున్నట్లే తలుస్తూ, అవైరి ఆనందంలో మునిగి తేలుతూ వున్నాడు. ఆ పరంధామడే, ఈ సమయానే నేత్ర దృష్టి ప్రసాదించి వుంటేనో?...

“ఇంత చక్కని చిత్రాన్ని ఎప్పుడైనా చూచారా మరి? ఆ చేపపువంపులు ఒకసారి చూడండి. ఈ అవయవాల రంగు చూడండి... అలా కళోపేతం గా చిత్రించడటం మానవమాత్రులకు సాధ్యమే

మరి? దీన్ని గుర్రమని అంటాడు ద్యూరర్! ఆ రాజు
వీరి, ఆ నడవడం, ఆ దృష్టి, దాని చుట్టుప్రక్కల
పుష్ప ఆ ప్రకృతి సౌందర్యం సాహస్యమైన గుర్రా
లకు అబ్బుతుందా? ఇట్టి చిత్రమే డ్రెస్ డిస్ చిత్రాల
యంలో ఒకసారి చూచాను. కాని దీన్ని చూచాక
అచేతనమత్రం వచ్చలేదు. చిత్రకారుడు చేసిన పొర
బాట్లు కొన్నిటిని అందులో కనిపెట్టివేశాను. ఆ
జాతి వేరు. దీని జాతి మరొక్కటి" అంటూ దాని
లోని తప్పావస్థలను వివరించటానికి ఆ మూలమండి
ఈమూలవరకు — మొదలు పెట్టాడు.

"దీన్ని ప్రపథమంలో ద్యూరర్ దగ్గరమండి సంపా
దించిన ఆయన పేరు ఈ మాలే ముద్రించబడివున్నది.
దీన్ని ఒకసారి మీరూ చూచుకోవాలి. ఆయన మనిమన
మీది ఇంట్లో నుంచే దీన్ని సంపాదించాను. దానికోసం
ఆకాలంలో నేనుపట్టి తాపత్రయం వంటి మీరి
విశ్రాంతిలేపోతారు" అంటూ ఆ కళ్ళ సాంతంగా
చెప్పి వేసినంతవరకు ఆయన మనస్సు స్థిమిత పడింది
కాదు.....

ఇంక, ఆ చిత్రాలన్నీ చూస్తున్నప్పుడు,
ఆయన వాటినిగురించి ఎన్నో విషయాలు వివరించు
తున్నప్పుడు, నా ఆయామయం ఇక చెప్పాలా
మరి? నోడలు కంపించి పోతున్నది..... నేనూ
దాన్ని చూచి అనందించుతున్నట్లే వడించాలనిన
దౌర్భాగ్యంపట్టింది. నా యీ స్థితి నే ఆయన గ్రహిం
చూడా లోకమే మునిగిపోతుంది! ఇక అవిడ
ఆవేదన వివరించాలా?

విలాగయితే నేం, తటపటాయించక, "ఔను.
ఇది ద్యూరర్ కళానైపుణ్యాన్ని బహుచక్కగా
ప్రకటించుతున్నది," అని జవాబిచ్చాను. ఆ మాట
వినా ఒక చిరునవ్వు వచ్చాడు. అలా నవ్వుతున్న
ప్పుడు ఆ ముఖ వికాసాన్ని చూచే తీరాలి! తన దగ్గర
అంత గొప్పచిత్రం వున్నందుకు గర్వపడ్డాడు. ఆ
రత్నాలు ఈ అనందంలో విలా కొట్టుకొంటున్నాయో?
ఆ దృశ్యాన్ని వర్ణించటం మన తరమా మరి?

"దీనికోసమేనా ఇంత ఆనందిస్తున్నాను? దీనికి
మించిన చిత్రాలు ఇందులోనే వున్నాయి. వాటిని
మీరు చూచాక ఏ మంటాకో విని సంతోష

పడాలి" అంటూ మరొక చిత్రాన్ని చూపాడు. అది
ఇటువంటి పంథాలోనే వుంది...

"చిత్రకారుడు దీనికి "విషాదం" అని పేరు
పెట్టాడు. విషాదాన్ని ఇన్ని కళాకాంతుల్లో
మరే చిత్రకారుడు చిత్రించి వుండలేదు.
దీన్నే తెల్లని కళోపాసకులు, వారకాడు,
మాత్యయంవారు, చూస్తే, ఇక ఇక్కడ వుండ
నిస్తారా ఇది?" అని మందహాసంచేసి, ఎంతో
పుత్సాహంగా వర్ణించడం ప్రారంభించాడు...

ఇలా ఒక చిత్రం తరువాత మరో చిత్రాన్ని
ఆ పుస్తకాలను, తన మామూలు పద్ధతిలోనే తెరిచి
చూపించాడు. కాలచక్రం గిరగిర తన మార్గానే
ఎంతో వడిగా తిరిగిపోతున్నది. ఆయన తన తిస్యయి
త్వంలో ఆ సంగతే పూర్తిగా మరిచిపోయాడు...
ఇక మా సంగతి? ఒక గండంవించి మరో
గండంలో పడుతూ, తల్పిచైపోతున్నాం. పాపం,
ఈయన సంపాదించిన చిత్రాల సంఖ్య ఇక్కడ చెప్ప
టానికి ఆరంభించితేనా? రెండు వందలకు పైగానే
వున్నాయి... అన్నీ కాలవాహిలో మటుమాయ
మైపోయాయి. వాటిస్థానే నిలిచినవి యీ కృత్రిమ
చిత్రాలు.

ఈలాగే ద్యూరర్ చిత్రాలు మళ్ళీ చూపాడు.
తరువాత రెంబ్రాన్ చిత్రాలు ఈ భోరటిలో చూపి
ట్టతూ, వాటినిగురించి ఎన్నో వివరాలు వర్ణిం
చుతూ తనవయస్సు దైపోయాడు.

* * *

ఆ పనిఅంతా సవ్యంగా, ఎంతో చాక
చక్ర్యంతో చక్కతెట్టాక, ఒక నిట్టూర్పు విడిచాడు.
అనందవామ్మలు ఏకభారగా కారుతున్నాయి. అలా
చూస్తుంటే పాతకోజాల సంగతి జ్ఞప్తికి వచ్చింది.

"మీవంటివారు రావడం, వీటినిచూచి ఆనం
దించటం నా అదృష్టం. ఈ చిత్రాల విలువ మీకు
తెలుసు. మీరు, ఎన్నిపనులున్నా, అన్నీ చూచివేసి,
ఇంతవోషికో వీటిని చూడటం వన్నీకాదు,
మా ఇల్లుకూడా పాదసంచేసినట్లే అని నేను మరిమరి
చెప్పాలా? వీటిని ఇంతకాలం ఎంతో జాగ్రత్తతో
పోషించాను. నా సొంతవిడ్డలకన్నా ఎంతో గారా
బంగా చూచుకొంటున్నాను. వీటిని నేకరించి

టూని: నా సంపాదనంతో పాడుకోవాలను... ఆరవై ఏండ్ల కాలం ఈ రత్నాలు సంపాదించటానికి నేను చేసినత్యాగాన్ని మీరే దింటిరా ఆశ్చర్యపడిపోతారు. ఆ కాలంలో పోలీసులు రుచి చూడటం పూర్తిగా మానేశాను. పొగమట్టలు తాగటం వదిలిపెట్టాను. నెలవుల్లో ప్రమాదం చేయడం నిలిపేశాను. నాటకప్రదర్శాలు చూడటం మానేశాను పుస్తకాలు యిది ఇతరవస్తువులు ఎంత అవసరమైనా, కొనటం పూర్తిగా వదిలిపెట్టాను. ఆమూలంగా కూడతెట్టుకోగలిగిన సరి అంత ఇది సంపాదించుకోటానికి వ్యయంచేశాను... ఈజీవితం తీగధింపురం. నేనూ ఒకరోజున ఈ కాల నాహివిలో పడిపోవాలనించే. కాని అంతవరకూ... మీరా భాగ్యవంతులు. అష్టేశ్వరస్వామి తులసీసుతూ వున్నలక్ష్మీపుత్రులు ... కాని నా సంగతి? నేను వున్న ఇల్లుచూస్తే చూజీవితవైఖరిచూస్తే పీసినారినని తిప్పక అంటారు... ఈజీవంలో ప్రాణం వున్నంత వరకు, ఎన్ని దుర్ఘరావస్థలు ఎదుర్కోవలసి వచ్చినా, బిటినీమాత్రం బయటికిపోనీయను ... అట్టి ఆలోచనే ఈ ఇంట్లో వారికివుండేనా... మొదట నా కేనాన్ని వెలుపలికి తాగుకొనిపోవాలి. అటుతరువాతే ఈసంగతిని ఆలోచించటానికి ... " అంటూ మరొక సారి ఆమృతులహస్తాలతో ఆ పుస్తకాలు గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. తన సాంతిభిక్షువు పాలించి లాలన చేస్తున్నట్లు వాటివంక చూశాడు. మందహాసం చేశాడు.

మేమంతో ఆయనదుట్టా నిలువబడి ఆ దృశ్యాన్ని తడేకదృష్టితో చూస్తున్నాడు.

దీన్నే అలా చూస్తూవున్నప్పుడు జర్మను చిత్ర కారుడు క్రిస్టుఫరువు మరణానంతరం చిత్రించుతూ ప్రాసిన చిత్రం స్ఫురణకువచ్చింది. భగవానుడు నిలువమీది ప్రాతాలు విడిచాడు. కేశేబరాన్ని తీసుకొని వెళ్ళి ఒక సుహాలో సమాధిచేశారు. అపని జరిగి చూడుకోవాలైంది. ప్రభువు పుత్రకేశేబరాన్ని చూడటానికి ఆయన ప్రియకీష్యుర్రాండు అక్కడికి ఆత్మ రాత్రివేళ వస్తారు. ఆ ప్రదేశం ప్రశాంతంగావున్నది. సమాధికి కావలి కానీవాళ్ళు గాధనిద్రలో ముణిగి పోయారు. పాపం, ఈతలులు గాధిరాలో ఇటూ అటూ చూస్తారు. సాహసంచేసి సమాధిమీది మాత తెరుస్తారు! లోపల శవంలేను. మట్టుచూయమై పోయింది. ప్రభువు మరణించడం తాము కన్నులార చూచారు. ఇక్కడ సమాధిచేయబడటం చూశారు. కాని ఇప్పు

డేడి? ఇది మాయ? లేక మరేమని అనాలి? ఆ గాధిరాలో కొందరు కన్నీరునించారు. మరీ కొందరు గడగడ వణికిపోతున్నారు. ఇక కొందరు—నారికి ఈ ఇంద్రకాలం లోగట్టు బాగా తెలుసు—భగవానుని దైవ శక్తి తలపోస్తూ తివ్యయావస్థలోపడి పోయి వున్నారు.....

ఇదే ఆయన్ని చూస్తున్నప్పుడు మా ఆవస్థ. ఆయన ఈ లోకానికి మరణించినట్టే కాని ఆయన చావలేదు. చిరంజీవి. తన దివ్యలోకంలోనే వుండి ఆనందిస్తున్నాడు. ఆ తల్లి కంపించిపోతున్నది. ఇక ఆ పిల్ల సంగతిని చెప్పడమెందుకు? నా సంగతి చెప్పాలా ఆ దృశ్యాన్ని చూస్తూ వున్నప్పుడు?...

ఆయన తన పని అంతో సాంతంగా దక్కజెల్లక, ఆ పుస్తకాలు బీరువాలో వాగ్గర్తిపరిచాడు. బీగాలు గట్టిగా వేసి, ఆ గుర్తి భాగ్య చేతికిచ్చాడు.

* * * *

బల్ల భాగీ అయింది. ఆవిడ కాఫీ పాత్రలు నానిమీద దక్కగా అమర్చి కాఫీ పుచ్చుకోబోనికి మమ్మల్ని ఆహ్వానించింది. అదీ ఒక విధంగా నా మంచికి వచ్చింది. ఆయన్ని చూచాక నా సరసరాలు శోషిల్లాయి. వాటికి శాంతి కావాలి. పైకి ఎంత అలలహాసం చేసినా ఆ పిరి మాత్రం చక్క పరచుకోలేకపోయాను. నా కన్నా వయస్సులో ఆయన ఎంతో పెద్ద. ఆ పుత్రాహును, ఆ మాటల చాక దివ్యము చూస్తూవుంటే, నే నెక్కడ? ఆయనెక్కడ? ఆత్మకే పుత్రాహంవుంటే, వృద్ధులు, యువకులైపోతారు... కాఫీ పుచ్చుకుంటూ ముచ్చట్లు చెప్పనాగాడు. ఆయన్ని ఆయా వర్తకులు హాసం చేయడానికి ఎన్ని భగీదత్ ప్రయత్నాలు చేశారు! వాటినుండి బయటపడడానికి తను పక్ష అడ్డుకట్టలు తలండుకొంటేనో?... తనకు వచ్చిన చిత్రాలు వాళ్ళ దగ్గరే వున్నాయి! వాటిని నాధించడానికి ఎంత నాటకం అడాల్సినవచ్చింది? ధైర్యం కావాలే? ఆ పిచ్చి ధైర్యమే తన కార్యకలాపాన్ని చక్కపెట్టేసింది!... ఇక నేను వెళ్ళిపోవాలి? చక్కతెట్టుకోవాల్సిన పని ఎంతోవుంది. ఆయనదగ్గర నెలవు పుచ్చుకోటానికి సాహసంచేసి లేచాను... ఆయన బళ్ళెనిస్తాడా మరి?... అప్పుడేనా బళ్ళెదం? అమ్మి చిత్రాలు చూచారుకారు. అవి చూడకుండా బళ్ళెదం ఏమాత్రం మంచిగాదు. మీవంటి రసికులు ఎప్పుడూ చూడండికి వస్తారా?... అవి మీరు తిప్పని సరిగా చూడాలి." అంటూ గభాలున లేచాడు. చిన్న

కుర్రవాడివలె పట్టుపట్టాడు. ఆ స్త్రీలు ఈ దృశ్యాన్ని చూచాక ఏం చేయగలుగుతారు? కాని ఆయనతో ఆ రిల్లి అన్నది. "మన మాటలున్న విర్రుంధిం చదవే మర్యాద కాదు. రైలుబండి రిప్పిచారేనో? ఆ సంగతి మనం గ్రహించాలి."

దాంతో ఆయనేం చేస్తాడు పాపం?... నేను వెళ్ళిపోవడం తప్పనిసరి అని గ్రహించాక ఆ ముసలాయన ఏ విధంగానో వున్నాడు. గొంతు మారిపోయింది. నా చేతులు గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. తన కృతజ్ఞత చూపెట్టటానికి నన్ను తడిచాడు. చూడరాదు. ఎంతో బాధపడుతున్నాడు..... కొంతసేపయ్యాక, తన దైర్యం తెచ్చుకొని "మీరు రావడంవల్ల నాలో ఎక్కడా లేని వుత్సాహం వచ్చింది. ఇట్టి చిత్రాల రహస్యం తెలుసుకొన్నాడు ఈ కాలంలో కనపడడం అరుదు. అందులో నావంటి ముసలివాణ్ణి అంగుర్ని చూడడానికి వివాహంలేనాడు రావడం నా అదృష్టం... అది సమయం నే నా కోరిక మీకు చెప్పి నేయాలో... తురతూర్పి, నా యీకొగార్ని ముఖానికి బానియకుండా కొనాడే భారం మీమీద వుంది. అంతే కాదు. ఇంకో కోరిక కూడా ఈ ఆంతర్వ కాలంలో స్థితివుంది" అంటూ ఆ చిత్రాలున్న చీరు వాలవైపు ఒకసారి చూస్తూ "నాటి బాధితా తయారు చేస్తే బాధ్యత మీమీదే పెట్టుతున్నాను. ఆ బాధితా తయారు చేసి ఇస్తానని మీరు వాగ్దానం చేయాలి... అనే నా కోరిక. నా సహధి కూడా అదే. దాని కన్నా మరదాన్ని వాంఛించాలి మరి?" అన్నాడు కన్నీటిధారలు కారుస్తూ, పాపం, ఆ ముసలాయన.

తల్లికూతులు ఆ మాట విన్నాక ఏలా ప్రంభించి పోయాలో మరి నేర చెప్పాలి? ఆరత్నాలు ఎన్నడో పోయాయి. గబగబ పరిగెత్తుతూ మటుమాయమయ్యాయి. ఆ చీరువాల్లో వున్నవి రాళ్లు, రప్పలు అని ఆయనే తెలుసుకోగలడా? ఇంకేం అవుతుంది?... అట్టి కోరిక కొనసాగించటానికి ఏమాత్రం పిలుచేక పోయినా, తప్పక దాన్ని సరిపేరునూని అభయ ప్రాప్తమయ్యెను. ఆ మాట విన్నాక, ఆ స్త్రీలలో నుండి జేడిపర్యవసంగా ప్రకాశమైన ఆశోక్తిలు చూచే తన్నయమెహావారి!...

ఆయన దగ్గర ఎంతో కష్టంకో సలవువున్న కొని బతుకేక వచ్చాను. ఆ తలులూ నాతో తలుపు దగ్గరకు వచ్చాడు. తమ కృతజ్ఞత చెలియజెయ్యడానికి నా వంకచూడారు. ఆ కంపిస్తూపోతున్న శరీరాలు చూస్తూవుంటే, అకన్నీటి ధారలు అవలంకిస్తూవుంటే, నేను వారిని ఏలా చూడగలుగుతాను మరి? మర్యాద బాంధవాలన్నీ ఏదోవిధంగా ముగించుకొని గబగబ నడిచి బిళ్లలా పడ్డాను...

ఆయనకు మహాపరాధం చేశాను. ఆ సంగతి మరిచిపోగలనా? నేనూతలే, ఆసమయాన్నే ఆయన గదిలో ప్రత్యక్షమై, నేత్రబృష్టి నే ప్రసాదించి వుంటేనో... ఆయన నిజం తెలుసుకుంటాడు. అది తెలుసుకొంటేనో, ఇక ఆయన ప్రాణాలు నిలుస్తాయా మరి?... కాని నావంటి మానవ మాత్రులు ఈ విషమపరిస్థితుల్లో మరేం చేయడానికి సాహసించగలుగుతారు? ఈ ఆహావనావాహినిలో తేలియాడుతూ, నడుస్తున్నాను...

ఒక ఆలోచన మాత్రం నన్నీ కష్టపరంట్లో నుంచి గట్టెక్కించింది. కాలం చెడకాలం... అంతే పాడుకాలంగా? కూడా కళ, చిత్రకళ చావలేను. కండ్లున్న వారు దాన్ని నావారధిన చేస్తున్నా, ఒక అంధుడు, దాని నిహిమ మరిచిపోలేను. అట్టి కళాదులు ఈ కాలంలో వుండడం మన భాగ్యం... అంతే అదృష్టం వుండటం కూలకంగా నే కళ చావదు. ఏలా వస్తుంది? ఆయన పాత్రుత్వ సుగుడివుతు. ఆయన దిర్యం చేసుకొన్న నేనూ పావమనే నయ్యాయి. అదేచాలు. అనే నన్నీ ఎరుగుదిగుళ్ళలో నుండి సవ్యంగా ఆ కళ వద్దరించటానికి సహాయపడుతుంది. ....

ఇలా నడుస్తూవుంటే ఎవరో నన్ను పిలుస్తున్నట్లు విన్నాను. ఈవూరికి పూయినాణ్ణి... ఎవరు పిలుస్తున్నారో, అంత పరినియం వున్నవారివలె? ఇటూ అటూ చూచాను. ఆయనే కటికి తెరిచి నావంక మాస్తూ, నన్నే పిలిచాడు. ఆయనదగ్గర ఆ యిరువుగులిట్లుటా నిలువడిచేవున్నాడు. చెలిలో రుమాలు వుంది. అది యెగర వేస్తూ అంటున్నాడు:

"మీ కార్యం సఫలీకృతం అగుగా" ఆ గొంతు ముసలాయనగొంతిని ఏలా అనగలుగుతాను? ఆయన చిరంజీవి. అంతవుత్సాహం, పుర్రేకం మనకూ ఈ కాలంలో వుంటేనో?

ఆవోవలో ఎంతో మంది నడుస్తున్నారు. వాల్లి వాల్లి జైలుగుల్లో, వాల్లి వాల్లి ప్రపంచపుకూర్లలో... దీనిరహస్యం వాల్లికేం తెలుస్తుంది? ఈమాట ఆ ప్రపంచాన్నే ఒక మృతకాలం మరిచిపోయి, నిశిగ్గారా? ప్రపంచమే పూర్తిగా మారిపోతుంది...

ఆ మాట సునేపడే తలుస్తూవుంటే గోధేనువో కరిచక్రవర్తి అన్న వాక్యం జ్ఞప్తికి వస్తున్నది.

"చిత్రాలు సంపాదించడం కష్టం. ఆ కష్టం ఎదుర్కొని అది సేకరించగలిగినమానవులే మానవులు! అదృష్టమన్నది ఒకటి ఈలోకంలో వున్నదా, అది వాల్లెదగ్గరే చూడవచ్చును!"

నాగేశ్వర సంస్కృతి

‘కావ్య’

అనాడు దేశోద్ధారకుని వర్ధంతి దివసం.

అక్కడ సమావిష్టులైన వారంతా కలిసి పది పదిహేనుగురికంటె ఎక్కువ మంది ఉండరు. ఆ సమావేశంలో పెద్ద ఆడంబరా లేవీ లేవు. ఎవరో కొందరు పంతులుగారి చిత్రపటం పూలమాలికలతో ఆలంకరించి హారతి ఇచ్చారు. అంతే.

ఆనాడు పన్యాసాలు మొదలైన ఆత్మాటా లేవీలేనేలేవు. అందువల్ల ఆయా ప్రముఖులకు ఆహ్వానాలు పంపించే ప్రసక్తి రాలేదు.

అయినా తలవని తలంపుగా ఒక వ్యక్తి అక్కడికి వచ్చారు. పంతులుగారికి వీరికి బాగా సన్నిహిత పరిచయం ఉండేది. ఆ రోజుల్లో వారితో బాటు సత్యాగ్రహాది సమరాల్లో పాల్గొని అనేక విధాలుగా సతమతమైన వ్యక్తి. ముక్కాకలు తిరినవాడు. ఈయన ఆనాటి పంతులుగారి అనుచరవర్గంలో ఒక సామాన్య వ్యక్తి మాత్రమే. అయినా ఆనాటి స్వాతంత్ర్యావేశంలో అనేక విధాలుగా శ్రమించి, కష్టనష్టాలకు గురిఅయినవాడు. ప్రస్తుతం వీరు రాజకీయాల్లోనించి పూర్తిగా విరమించుకున్నారు.

అనాడు దేశోద్ధారకుని గురించిన ప్రస్తావన లేవోవచ్చాయి. ఈ వ్యక్తికూడా పంతులుగారిని గురించిన గాథలేవో ముచ్చ

టిస్తున్నారు. ఎన్నెన్నో మధురస్మృతు లాక్షణంలో వారి మనోవిధిలో స్ఫురించి ఉండవచ్చును. కొంతసేపటి కాయన నోట మాట రాలేదు. కళ్లనీళ్లు పర్యంతం అయింది. అలాగే పంతులుగారిని తలుచు కుంటూ ఆ ఆవేశం పట్టలేక ఆయన వట్టి పసిపాపలా విలపించారు.

మళ్ళీ కొంతసేపటికి కుదుటపడి, ఈ ఆవేశానికి లోలోపల కించపడి వెంటనే అక్కడినించి వెళ్లిపోయారు.

పంతులుగారు పరమపదించి పద్దెనిమిది సంవత్సరాలయింది. ఎంతటి ఆత్మీయ బంధువులైనా ఈపాటికి కొంత విస్మృతి, ఉపేక్ష కలగడం సహజం. మొత్తంమీద ఆంధ్రజాతి, నాయకులుకూడా వారిని విస్మరిస్తున్నారనే అనిపిస్తుంది. లేకపోతే జాతి సర్వతోముఖాభివృద్ధికి అహర్నిశలు తపించిన ఆ మహామహునికి తగిన స్మృతి చిహ్నంకూడా నెలకొల్పలేక పోవడానికి మరి వేరే కారణం కనిపించదు. లేక, మన వారి మనస్తత్వంలోనే ఈ ఉపేక్షాభావం ఉన్నదేమో! తెలియదు.

ఆ వ్యక్తి అలాగ వెళ్లిపోగానే అక్కడ ఉన్న వారంతా నిర్ఘాంతపోయారు. ఆయన చీటికి మాటికి కన్నీరు పెట్టుకునే వ్యక్తి కాదు. సహజంగా ఉద్ధతుడు. చాలాకాలం నించి ఆయన పరిచయం ఉన్న వారందరికీ

ఈ ధోరణి ఎంతో ఆశ్చర్యం కలిగించింది. ఎన్నడు బెంబేలుపడడం అంటే ఏమో ఎరగని ఆ వ్యక్తి మనసులో ఇలాంటి అద్భుత కలిగించిన పంతులుగారి స్మృతి మాధుర్యంలోనే అంతటి మహత్త్వం ఉన్నదని అక్కడి వారందరు అనుకున్నారు.

అయితే ఇది చాలా సామాన్య సంఘటన. ఆనాటి స్వాతంత్ర్యోదమాల్లో పాల్గొన్నవారి కెందరకో వారి స్మృతి ఇంతకన్నా మహత్తరమైన భావన తెన్నో కలిగించి ఉండవచ్చును. నేటికీ నాగేశ్వరరావుగారి పరిచయ భాగ్యం లభించిన, కవులు, పండితులు, పరిశోధకులు, కళాకారులు, శాస్త్రజ్ఞులు, సంఘ సంస్కర్తలు, మొదలైన వారెందరెందరో వారిని గురించినగాథ తెన్నెన్నో చెబుతుంటారు. వీరందరు విశ్వదాత ప్రత్యేకంగా తమవర్గానికే సంబంధించిన వ్యక్తి అన్నట్టుగా ప్రస్తావిస్తూంటారు. విశ్వతోముఖమైన పంతులుగారి వ్యక్తి మహత్త్వమే అట్టిది. విజ్ఞానంలో, కళా సారస్వతాల్లో, సంఘ సంస్కారాదిరంగాల్లో నాగేశ్వరరావుగా రాంధ్రులకు చేసిన సేవ మహత్తరమైనది.

కొందరు కేవలం రాజకీయ నాయకులే. వీరికి కళా సారస్వతాదివిషయా లంతగా పట్టవు. మరికొందరు సంస్కరణాది సాంఘికోద్యమాల్లోపడి నిత్యము సమతపాతూంటారు. వీరికి శాస్త్రపరిశోధనాది విషయా లంతగా రుచించవు. కళాప్రపూర్ణునిలో ఇవి అన్నీ మూర్తీభవించాయి. నేటి ఆంధ్రదేశంలో ఏవిధమైన జాతీయోద్యమం తిసుకొన్నదానిలో దేశోద్ధారకుని ప్రభావం విస్పష్టంగా గోచరిస్తుంటుంది.

మొన్న వర్ధంతినాడు మన తాతా లిక రాజధానిలో పలువురు మంత్రివర్యులు వారి గుణగణాలు కీర్తించి ధన్యులైనారు. ఈ సంస్మృతి ఆంధ్రుల కిక అన్ని రంగాల లోను శుభప్రదం కాగలదనీ, ముఖ్యంగా మంత్రివర్గంలో ఐకమత్యము, విశాలమైన రాష్ట్రాభిమానము పెంపొందింపగలదనీ ఆశిస్తున్నాను.

ఆ రోజుల్లో సమగ్రమైన రాష్ట్రాభిమానము, సర్వతోముఖమైన అభివృద్ధికాంక్ష, తత్పరత, సామరస్యము మూర్తీభవించిన వ్యక్తి నాగేశ్వరరావు పంతులుగా రొకరే అంటే అది కేవలం న్యూనోక్తి మాత్రమే. ఆంధ్ర రాజధానిలో రేకెత్తిన వారి దివ్యస్మృతి సర్వతోముఖంగా వికసించి, చక్కని రూపు ధరించగలదనీ అది మన మంత్రులందరికీ ఆదర్శప్రాయమై నర్ధిల్లగలదనీ ఆశిస్తున్నాను.

ఇటీవల కొందరు హరిజనులొకచోట సమావేశమై పంతులుగారు తమ సంఘోద్ధరణకు చేసిన సేవ గేయరూపంగా కీర్తించుకొన్నారని ప్రతికల్లో ఒకచిన్న వార్తపడింది. నామట్టుకు మంత్రివర్యుల ప్రశంసలో కంటే వీరి కృతజ్ఞతలోనే పంతులుగారి మహత్త్వం ఎంతో అంతర్గతమై ఉన్నదని అనిపించింది. హరిజనులు దేశోద్ధారకునికి సముచితమైన కీర్తిభవంతి నిర్మించుకోలేకపోవచ్చును. చివరికి పంతులుగారి చిత్రపటంకూడా ప్రతిష్ఠించుకో లేకపోవచ్చును. కాని హరిజన స్త్రీలు తమ తమ గేయరూపాల్లో కీర్తించిన ఆ ప్రశస్తిలోనే అజరామరమైన వారి కీర్తి మందిరప్రతిష్ఠ జరిగినదని ఆ వార్త చది

విసవారి కెవరికైనా స్ఫురిస్తుంది. 'పదం పద్యం పట్టి నిలిచెను కీర్తులపకీర్తుల్' అన్న కవివాణికూడా ఈ సంఘటనలోనే సార్థకమైనదని అనిపించింది.

ఈనాడు రాజకీయ విప్లవాలను గురించి, సామ్యవాద ధోరణిని గురించీ చిత్ర వి చిత్ర మైన వాదోపవాదాలన్నో విసబడుతుంటాయి. అనేకులు కేవలం ఆవేశాల్లో పడి ఆర్థిక రాజకీయాది సమస్యలకే ప్రాధాన్యం ఇస్తుంటారు. ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో ఇంతకంటే మార్గాంతరమేదీలేదని విజ్ఞులనేకులు భావిస్తున్నారు. కాని ఈ విధమైన సమస్యలు బయలుదేరడానికి మానవజాతిలో ప్రకృతిస్తున్న ఆధ్యాత్మికదృష్టిలోపమే ప్రధానకారణమని గుర్తించిన విజ్ఞు లీకాలంలో చాలా అరుదుగా ఉన్నారు. ఈ ఆధ్యాత్మిక దృష్టిలోపమే క్రమంగా మానవజాతి అభివృద్ధికి మానవత్వలోపానికి దారి తీస్తున్నదని ఆధ్యాత్మిక దృష్టి కంటే ప్రస్తుత భయంకర పరిస్థితుల్లో శరణ్యమేదీలేదని ఈ విజ్ఞు లిటీవల గుర్తించారు. కాని పంతులుగారిలో ఈ దృష్టి సహజంగా ఆవిర్భవించి సమగ్రమైన వారి జీవిత దృక్పథాని కొక జ్యోతిలా మెరిసింది. కళాసారస్వత రాజకీయ సాంఘికాది రంగాల్లో వారు చేసిన కృషి, రచించిన రచనలు పరిశీలిస్తే సర్వత్ర ఈ దృక్పథమే భాసిల్లుతుంది. దీనివల్లనే వారి జీవితాని కొక పరిపూర్ణత ఏర్పడింది.

దేశోద్ధారకులను గురించి స్ఫురిస్తున్న సమయంలో ఇలాంటి వ్యక్తి ఒకప్పుడుండే వారా అని ఆశ్చర్యంపేస్తుంది! ఒక్కొక్కప్పుడింతటి పరిపూర్ణత మానవమాత్రులకు సాధ్యమా అని కూడా అనిపించడం సహజం!

ఇందువల్లనే వారి స్కృతి ఎండరెండరి ఆత్మల్లోనో అగరు ధూమలతికలా నిలిచి నిరంతరము పుణ్యభావనలు రేకెత్తిస్తుంటుంది.

నా కొక సారస్వత సమావేశంలో వారి దర్శన భాగ్యం మాత్రమే లభించింది. అప్పటినించి ప్రశాంతగభీరము, ఉదారము అయిన వారి తేజోమూర్తి మనోవిధిలో అలాగే నిలిచింది! వారి సహచరులై వారితో చిరకాల పరిచయ భాగ్యం సంపాదించిన వారి కెంతటి మనోజ్ఞానుభూతులైనా కలిగి ఉండవచ్చును.

ఒక్కొక్క స్కృతి మనలో కొంత కాలమే నిలిచి ధూళిధూసరమైన చిత్తదువులా క్రమంగా మాసిపోతుంటుంది. కొన్ని మహత్తర స్మృతులు మన అంతరాంతరాళాల్లో నిత్యనూతనమైన మాణిక్యదీపికల్లా మెరుస్తుంటాయి.

కళాప్రపూర్ణుని దివ్యస్కృతి కొందరు వ్యక్తులకేగాక జాతి జాతి కంతటికీ మహత్తరమైన మాణిక్యదీపిక!

ఈ దీపిక కాంతులే జాతి అంతరాంతరాల్లో వెలుగుదారులు నిర్దేశిస్తూ తెలుగుజాతిని సముజ్జ్వలపథంలో నడిపింపగలవని ఆశిస్తున్నాను.

పెన్నేటి పాట

శ్రీ విద్వాన్ విశ్వం

(గత సంచికతరువాయి)

మూడవ సర్గ

రంగన్నగబగబా, పారంగడగ్రాదోసి మొగ మురమ్ముం గాల్లు
ముంగలచేతులు గడుగుకొనెం, గంగమచెచ్చియిచ్చు నీటిముంతతో.
కుండలోని సంగతినంత గోకి తీసి, మూకటినిబెట్టి మజ్జిగ మునుగ బోసి,
పచ్చిమిరపకాయొక్కటి తెచ్చియిచ్చె, ఉదయభోజన మతని కియ్యదియె నుమ్ము!
గంగమ్మ పదారేండ్లది, కొంగునిలు చునంత పయసుగూడ లేని, దా
సింగారపుబామ్మే మన, రంగన్నకు బ్రదుకులో చిరత్నరత్నమా.
అంగమ్ముల నిగనిగ, సారంగమ్ముల లగుపువిగుపు, రంగులసాగనుల్
ఖంగునమ్రోగెడుకంతము, బంగరుబొంగరము పుణికిపట్టిన దపుడే.
రంగువెలిసిన నీలిచీర, చెఱంగులకు సారంగడించి, తొ
రంగలించు కురంగనయనా స్నిగ్ధవర్తనముల్;
చెంగుచెంగున చెంగలించి, బెడంగుసాబగుల రంగలించి, వి
హంగభంగుల వింగడించు లతాంగిచందముల్.
సిల్వరుకడియాలే, ఆచెల్వకుస్తాగనులనుగూర్చె, చెవుల బెండుగ
మ్మ ల్వయ్యారముబెనిచె, నగ ల్వలెనే మిసిమిపసిమి కలకలలాడక.
చెండుమల్లె చాలు నిండుదన మ్మిచ్చు, కొండగోగుచాలు దండిదండీ;
పెండివిళ్ళచాలు వెలుగులవిరియించు, కొప్పలోనె కలదు గొప్పదనము.
తిప్ప తెన్నిపడిన ముప్పల ముగ్గిన, ఉప్పపప్పలేని యునికియైన,
కప్పరంపుటెడద, కమ్మనితలపులు, నిప్పవంటిబ్రదుకు—గొప్పనిచ్చె.

అమ్మలేదు, నాన్న అంతకంటెనులేదు, కొమ్మలేదు వట్టుగొమ్మలేదు;
నిమ్మశముగ నెట్లా నెగడించె జీవిక, సామ్మసిలక బావ జూచువలకు.

అక్క బావ పిదప, నల్లారుముద్దుగా సొంతపిల్లలాగ జూచుకొనిరి;
తమకుపిల్లలేల ? తలిదండ్రులే తామటంచు పెంచినారు, మంచివారు.

చాకి సంతరించి చదువు చెప్పించిన బావ, ఎద్దుపొడిచి పోవగానె
అక్క గడ్డిమోపు లమ్మి పోషించెను, లేమియేమి నేయు ప్రేమయున్న!

మగవాడుపోయెనే యని, పొగలుచు గంపంతదిగులు పొడుచుచున్నా,
మిగులోనగులో తా దిని, తెగించి చెల్లెలిని సాక దేవమ్మకతే !

అక్కదేవమ్మదేవత ! చిక్కులెన్ని నొక్కుచున్నను చెల్లెలి జక్కనీక,
మిక్కుటమ్మగు మక్కువ, రెక్కవట్టి నడుపుకొనివచ్చె తక్కు వన్నటియే లేక.

పేదరాలుగనుక, పెద్దకుటుంబము చిదికి నిలిచినట్టి చిన్నవాని
వెదకివెదకి, కడకు పీని రంగన్నను-జూచి పిల్లనిచ్చి చొక్కెపోయె.

గంగమ్మకు, రంగన్నకు సింగారముజేసి, పెండ్లిజేసిననా, డా
యంగనకనులకా, మాలిమి పొంగులు రంగులనుసూపి పూర్ణతనందెక.

మాలిమితాలిమిం గొలుచు మానములేదు; కులూద్రులం దలం
దాలిచి, న ప్రసాగరవితానము నీదుచు, కల్పముల్ తప:

పాలన సేయనీ, ఎడద బాకులపోటుల బ్రువ్వనీ- వసం
తాల వనాల పూల పవనాల విలాస విహారమే యగుక.

పెనుబలముగలది మక్కువ, తనుదానై తన్నుదాను తటగుకొనుటకు
వెనుదీయనీదు, నిన్నెంతో నిరామయ దివ్యకర్మనిష్ఠుని జేయుక.

అనురాగహీనజీవిత, మనయము నిన్నడచిపుచ్చు నలిభారమై;
నినునన్ను జేయి గలిపి, యవని మాఘవనిం బొనర్చు వలతి యదొకట.

రంగన్న గంగమ్మ రంగురక్తిమలు; రంగన్న గంగమ్మ నింగినీలిమలు;
రంగన్న గంగమ్మ సింగారముల జమ్ము, రంగారుబంగారు పొంగారుగోపురాల;

రంగడంటే ఒక్కగంగమ్మమగడ, గంగమ్మ అన నొక్కరంగన్నపడుచు;
రంగన్నబ్రదుకెల్ల గంగమ్మబ్రతుకే, గంగమ్మమనసెల్ల రంగన్నమనసె.

రంగని గంగన్నాయని, గంగమ రంగమ్మయనుచు గ్రామప్రజలు
భంగులుభంగులు పిలుచుట, కంగారునెకాదు వారి కలయిక దెలుపు.

గంగమ్మ నలనల్లగాజుల రవళిలో, గంగమ్మ అటసీలికన్నుల మగతలో
రంగన్నరుచిచూచు రాగులఅంబలే, హంగైన భక్త్యభోజ్యాల ముడిపించు.

చూపులేగాని మాటల జోలిజోక, వలపులేగాని వాంఛల వంకబోక,
పనితవ్వరలేకాని సరసాలపాలుగాక, గబగబాముగియించి రంగన్న వెడలె.

కొడవలి పగ్గము చేకొని, నడచే రంగన్నకొండనడుమకు, ప్రాద్దు
గడచుచునున్నది, రావలె వడివడిగా— మోపుమేత వట్టిమాటలా?

ఊరికి చేరువనే గల, దోరగ ఒకకొండ, దాని దొరుపులవెంట
చేరగవలె నెత్త, మూచేరువనే పెద్ద యడవి చిక్కగ నుండు.

ఒకడా యిద్దరి ! చాలమంది తమకెంతోకొంత ఆపూట జీ
వికకుం దోడ్పడునంచు వత్తురు సరే ! వేయేండ్ల కొక్కొక్క వా
న కదా ! అక్కడమాత్రమెట్లు గట్టకైనా పుట్టు ? ఏపాత చె
ట్లకు గానీ చివురేది ? పచ్చనలు తాటల్ దీసినా చూడమే !

చినుకులు పడనేపడితే, అనుమానములేదు గ్రామ మంతా సాక్షు
వెనుదీయదు మల ! కావలసినవన్నియు నడవిలోన చిక్కును సుమ్మి.

కానీ, ఎప్పుడోఎచటో, నానుపువానైన పడినసాళ్ళ కొండల్
వేసలి విరియ, మిన్నులచానవలె గానవనును— చాయదేలుచు.

కానేపురాల్చిన గంపలకొలదిగా కమ్మని కలివిపం ద్లమ్మవచ్చు,
కొంతసేపేచాలు కొల్లలుకొల్లలు బలసకాయలు గంపబట్టవచ్చు,
ఇంతసేపేచాలు నెన్నెన రేణగాయలు కోసుకొని అమ్మనైనవచ్చు,
ఒకయింతసేపే ఓపిక గోసుకొన్నచాల్, సీమచింతల నొడిజేర్చవచ్చు,
పీనియాదరువున నూరిలోని, పేదచానలెందతో ఆనాటి సాదమునకు
చాలినంత గడింతు రాకాలములను, కాయగసురులకేమి? చాలాయెదొరకు.

మిద్దెమేడలకేకాదు మిన్నుదగులు మేటిభవనాలకైన మేల్కొలి కట్టె
దొరికుచుండునిచ్చట, కాని మెరికవట్టి ఎండిపోవుచు నున్న దాయితయడవి.

తిండికిచాలని కక్కుటిలిం దావలవలప లనక తేపతేప, కొట్టం దసిలెను చిక్కనికొండయడవి; అగ్గిపడుట కొంతనశించె.

తేనెతెట్టలతోచాలు తెలిసియున్నచాలసాధించవచ్చు, నచ్చటి రకాల ఆకులేచాలు కొందటి ఆకలణచు, టేకులేతిర్పు కొందటి పీకులాట.

మడక మొదలు కాడిమానుదాకా, గొట్టుతుంటమొదలు మేడితోక దనుక, బండికుండమొదలు బారునొగలదాక, కొండలోనె దెచ్చుకొనగవలయు.

కావలివారి కన్నుగవగప్పి, ఒకప్పుడువట్టుకొన్న నేపావలో అడ్డుగో వదలువట్టునెతింగి, మఱింతతప్పినకావడిలోని కీడ్చుకొని చన్ననరే అనుకొన్నవారె, ఏదో విధిలేక పోదు, రదియుకొడవంటిని దోచు నెప్పదో.

కానీ తప్పనిసరియై, ఈనాటికిగూడ కొందఱిట్లే, యితఁడుకానకు జోవును; చుట్టటికానికి దాయాది యితను గ్రామస్థులకు.

గడ్డిమోపుదెచ్చు, కాకున్నకట్టలమోపుదెచ్చు, నదియునోపకున్న మొద్దుకొట్టితెచ్చి మునియప్ప కమ్మును. మడకొ బడకొవదొ మిడుకు—మనుచు..

పొలముపనిలేని రోజు లప్పుడు తనెట్లా బ్రదుకవలెగద? కూలికి ప్రాలుమాలికాదు! పనియేది? ఏడాదికంతకొక్క మూడునెలలేపనులే; కడముట్టు. పెట్టు?

దొరికినగడ్డిగాదము, బరబర గోసుకొని, గోగువగ్గము విగియించి, రయమ్మున నడ్డిప్రొద్దున, విరవిరలాడుచును వచ్చి, వేసెమోపు.

ఎర్ర పెండ్రప్రొద్దు; ఏడుమూరల గడ్డిమోపు మెడలపైన; మూడుమట్లలోతు కనులు; పొట్టలో పీపున తేరెను—వగుడువోలె నతడు వణకుచుండె.

అనిమిష మతని జూచిన నేనరమానవుని గుండెలే యయినక, లోకానికి శాప మిదేమని, వేనోళ్ళను విచ్చియేడ్చి విలవిలలాడుక.

గిరగిర కన్నుల నీరుందిరుగగ గంగమ్మ, చెఱగుతీసి యొత్తుచుకచరచర లోనికి వెళ్లెను, పురుషుడు తనకంటినీరు పోల్చు నటంచుక.

మగడు కొండకువోయిన మరునిమునమె, గబగబాలేచి గంగమ్మ, గవినివారి వడ్లదంపకమున, దనవంతు తవ్వ ముగ్గుచెన్నంగివడ్లు ముమ్మాటుతేసి—

చేట నార బెట్టి, తాటమీదేయున్న చక్కరోటిలోన చక్క దంచి,
కుండయెనరువెట్టి, కుతకుతమనిపించి, చింతకాయ దంచి చిప్పవెట్టె.

పాంతనీళ్లనుదెచ్చి రవంతవంగి నిలుచుకొన్నరంగన్నమై నిమిరినిమిరి
కడుగుచున్న ఆయిల్లాలి కరయుగమ్ము, వేయి సంజీవనుల మేళవింపుసుమ్ము!
ఆనిర్మలప్రేమ హస్తసంస్పర్శతో, నూనిపోయినవేమొ వానిగాయములు,
లోని ఒక్కొక్కయెముక హూనమైయున్న, వానితీపులు కొంత వదలినట్లయ్యె.

ఇన్ని యిడుములు నీకోసమే భరించుచుంటి నని ఆతడనడు; నీసుఖముకొఱకె
బ్రదుకుచుంటి నటంచామె పలుక దెపుడు-మాటలేటికి? మనసులో మరులు పొరల.

అతని యడుగుల చప్పుడే యామెమొగము నింతవిప్పార్పు, మాట రవంత విన్న
జాలు, కన్నులలో వసంతాలు విరియు, చూచెనా యిక నిలువెల్ల సొక్కిపోవు.

మూడునాలుగు మాటలే, మూడువేలప్రేమగీతాల ఆవేగనీమ దాటు?
వృధయముల్ మాటలాడుకో. మొదలువెట్టి, నాల్గునటునిటు నాడించు నా ధుడెవడు?

చూపులతోనే వలపుల, రూపు దిద్దుకొనుచు,
నావడింతి బువ్వ బెట్టె, దాపున గూర్చొనుచు.

స కే ౨౦

లోకోత్తరానందము

శ్రీ పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యకావ్య

(గత సంచికతరువాయి)

9

దృశ్యము, శ్రవ్యము నగు రూపకమును క్రిడ నీయకముని భరతుడు పిలిచినాడు. క్రిడ అనగా ఆట. నాట్యాది సహితమున లలితకళలను క్రిడగా, రీతిగా, కొందరు వ్యవహరించివారు. భావనావ్యాపారమునకు క్రిడలోపదే స్వేచ్ఛాసంచారము గలదని “కాంట్” (Kant) పరికినాడు. భావనచే నన్నితములైన భావములు బుద్ధిగ్రాహ్యములై ఉచ్చరింపబడి రసచర్యణ యనబడు ఆనందము నొసగుచున్న వనినాడు. కాని అనన్యత్వ సంబంధమున భావమును రూపోపహితముగా చేయు క్రిడయే రసచర్యణ యని “షిల్లర్” (Schiller) చెప్పినాడు. అనగా పరిచ్ఛిన్నము, ఇంద్రియగ్రాహ్యమునగు రూపమును అపరిచ్ఛిన్నము, ఆత్మావేశ నిష్ఠము నగు భావముతో చక్కగా అన్వితము చేయు క్రిడయే రసచర్యణలో గలదని తార్కికము.

క్రిడయని వ్యాఖ్యానించుటకు ఈ రసప్రవృత్తిని “స్పెన్సర్” (Spencer) మరియొకరీతిగా వివరించి నాడు. క్రిడలో కన్పించు ప్రవృత్తులు గాని, రసమున కన్పించు ప్రవృత్తులు గాని జీవిత పరిణామమునకు సామ్యత్వముగా ఉపకరించునవి గావు. అనగా మానవ జీవితమున కనుపకరమై కన్పించు అనవసరమున శక్తిత్వ త్యాహములు క్రిడవ్యాస, లలితకళలవ్యాసా బహిర్గతము లగుచున్నవి. క్రిడలో నగమ శక్తిత్వత్యాహము, లలిత కళలలో ఉత్తమ శక్తిత్వత్యాహములను మనము వనునము చేయుటచే మనలో మిగిలిన శక్తిత్వ త్యాహములకు సరియై నిష్పత్తి కుదురుచున్నది. జీవిత పరిణామమునకుపకరించజాలని ప్రవృత్తియేరసప్రవృత్తి.

ఇట్లునుపకారకమునటచే రసచర్యణసుఖముయ మగు చున్నదని ఇతని వాదము.

అతిప్రయత్నముమీద సంపాదించిన శక్తి యను సౌందర్యవృత్తిలో మానవు డితరులకు సుఖము నొసగ గలుగుచున్నాడని “లాంగ్” (Lange) ఈ వాదమును వ్యాఖ్యానించి నాడు. బుద్ధిపూర్వకముగా మనలను మనమే మోసపుచ్చుకొనుచున్న కావ్యానుభూతిలో నిరచేక్షుమగు ఆనందము కలుగుచున్నది. ఈవిధమున భ్రమయే రసచర్యణలో నతిముఖ్యమైనదగుటచే బాలురకు క్రిడలయం దానందము కలుగునట్లు పెద్దలకు లలితకళలలో ఆనందము వచ్చుచున్నదని భావము. ఈవాదమును “గ్రూస్” (Groos) కూడ అంగీకరించి నాడు.

“షిల్లర్” యొక్క క్రిడావాదమున కీ దుర్గతిని పట్టించిన ఈ విమర్శకులు స్థాయాత్మికమున లాల క్రిడకు భావాత్మికమున పెద్దలప్రవృత్తి గల భేదమును విస్మరించుచున్నారు. ఆటలలో గల ప్రవృత్తి కావ్య జగమునుగాని, కావ్యమునుగాని పృష్ఠించ గల శక్తితో సమన్వితమై కన్పించుట లేదు. ఈ ఆటలలోని ఆనందమున మృదయసంవాదముకూడ గానరాదు. మైగా ఆటలోని ప్రయోజనము పరలేనిదియు. కావుననే క్రిడనీయకమునగా చిత్తవిక్షేపము, చిత్తవికాసము నని ఆధిపతుల పు డర్థము చెప్పినాడు. అనగా క్రిడనీయకమున లలితకళయందు తత్త్వముపహితముగా ప్రవర్తించబడుటచే సత్యావృత్తి మిథునీకరణము సిద్ధించుచున్నది. కావున శుద్ధ బుద్ధి ముక్తస్వభావము గల తత్త్వయొక్క ప్రధానాభాసలలో సౌందర్య యొకటియని “ఫన్ హార్ట్ మన్” (Von Hartmann) చెప్పినాడు. ఈ సౌందర్యము శీలము వస్తునిష్ఠము

కాదు, కేవలము మనోవిష్టముకూడ కాదు. ప్రత్యక్ష పరిదృశ్యమానవిషయమున సౌందర్యప్రతితి కలుగుచున్నది. అనగా విషయస్వభావాధీనమై సౌందర్యము ప్రతీతమగుచున్నది. వస్తువు తనంత తానే సౌందర్యముగాక, సౌందర్యభావనకు పాత్రువగుచున్నది. ఇట్టి సౌందర్యభావము గల ప్రమేయము భావనానుప్రాసిత సంవేదనమున కుపకరించునది. కాని ఈ సౌందర్యభావనలో మత్పన్నమగు సంచారి భావమొక్కవకాల ముద్దీపితమై యుండజాలదు. ఐనను సంచారిభావ విచట భావనచే సమన్వీపిత మగుట వలన తాత్త్వికము, అతి విశేషమగునగు సంతోషమును లేక సుఖము నిచ్చుచున్నది. ఈ సుఖము బాహ్య ప్రమేయముపై ఆరోపింపబడగా ప్రమాతృప్రమేయముల కభేద మేర్పడుచున్నది. కావున నీ వాదము వనుసరించి మేని వస్తువుతోగాక, వస్తుభావనముతో కవికి, ప్రవృత్తిగలదనవలెను.

ఈ ప్రవృత్తిలో తత్త్వమునకు ప్రతీకగా వస్తువు గలదు. ప్రతీకను వదలి తదుపహితమగు భావమునకు కవి పోజాలడు. ప్రతీక కేవలము బాహ్యస్వరూపము. ఈ బాహ్యస్వరూప ప్రదర్శనలో భావము అస్పష్టమగుటచే కావ్యము నిర్దీపము కావలెను. మహాకావ్యము నిర్దీపముగాగాని, ద్రుమగాగాని ప్రతీయమాన మగుటలేదు. కావ్యజగమున కేవలము బుద్ధి గ్రాహ్యములే యగు శుష్కభావములు లేవు. సజీవములై, చేతనములై కన్నడు నీ భావముల నవ్యభాగ్రహించినచో యుక్తియుతమగు సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించలేము. కావ్యజగమున కన్పించు నిరపేక్ష భావనలో లోకోత్తరాను భూతిగలదు. ఈ యనుభూతిగల జగమే తాత్త్వికమని, మన వ్యావహారిక జగము అతాత్త్వికమని మనకు గల ప్రతీతిని త్రోసి వేయుట దుష్కరము. సౌందర్యభావన ప్రమాతృప్రమేయముల సంబంధము ననుసరించి వచ్చుటచే నీ ప్రతీతిని ద్రుమయనిగూడ పలుకలేము. అసత్యము, భ్రమాత్మకము నగు విషయమును బుద్ధిపూర్వకముగా సత్యమనుచు తన్నుదా మోసగించుకొను మానవుడు బుద్ధి ప్రపరీత్యమునకు లోనైనవాడని యెంచవలెను. మానవుని, జగత్తును, చక్కగా అవగాహన చేసికొనుటకై కావ్యజగమును ప్రవేశించుచున్నామని మరువకాదు. ఈ యవగాహనద్వారా మన దృక్పథము మారుచున్నది.

పరిదృశ్యమాన విషయముల కతీతమగు ప్రవృత్తి ప్రతి యనుభూతిలోను గలదు. క్రిడలో సహితము కన్పించు విషయముల కతీతమైన భావావగాహనము కలదని చెప్పవలెను. ఈ అవగాహనలో నభివ్యక్తమగు కావ్యముద్వారా కవికి ఆత్మవిశ్రాంతి కలుగుచున్నది. ఆత్మవిశ్రాంతివలన సుఖస్థితి కలుగుచున్నది. కాని సుఖదుఃఖ సమ్మిశ్రితమైనది క్రిడయగుటచేతను, క్రిడయనగా చిత్రవిషేషమని అర్థమందుటచేతను, విషేషానంతరము చిత్రవిస్తరవికాసములు కలుగుటచేతను, ఆత్మవిశ్రాంతిని క్రిడగా గ్రహించరాదు.

క్రిడలో స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తిగలదని, ఇదే విధమగు స్వేచ్ఛ భావనావ్యాపారమున గలదని చెప్పచున్నారు. బాహ్యజగము నియబద్ధమైనవని గ్రహించి జ్ఞానాకారమున ప్రతివ్యక్తియు లౌకికజగమును వ్యాఖ్యానించుచున్నాడు. ఈజ్ఞానము సహితము నియమబద్ధమైనదే. కాని ఇట్టి నియమము భావనలో లేదా? ఈ నియమముల కతీతమైన తత్త్వము నవ్వేషించునది భావనావ్యాపారము, అనగా భావనావ్యాపారముపహితమై నియమబద్ధమైనపుడు తార్కికులు చెప్పుబుద్ధియని పిలువబడుచున్నది. కాగా భావనా జగమును బుద్ధిగ్రాహ్యములైన నియమములతో సమన్వయించగా లౌకికజగము వచ్చును. ఉపాధులనబడు ఈ నియమములను పరిత్యజించగా బుద్ధికి భావన యనబడు నిజస్వరూపము రాగలదు. కావున భావనను నియమ బాహ్యమనికాని, నియమ కూన్యమనిగాని యెంచుట పొరబాటు. అందుచేతనే స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తిగల భావనయే క్రిడయని పలుకునపుడు స్వేచ్ఛాశబ్దమున దోషము కన్పించుచున్నది. ఈ దోషము “షిల్లర్” వాదములో లేదు.

తత్త్వము సుపహితమైనట్లు అవగాహన చేసికొనుటయే క్రిడయని, ఈ క్రిడయే కావ్యపాత్రువని “షిల్లర్” చెప్పినాడు. “లోకవత్తు రీలా కైవల్యం” అని బాదరాయణుడు పలికినపుడు రీలా శబ్దమునకు నిరపేక్షము, అయత్న సిద్ధము, అనిర్వచనీయము నగు విషయమని అర్థము చెప్పవలెను. అత్యంత విరుద్ధములగు విషయముల కెడట సమన్వయము కలదో అది అనిర్వచనీయమని పిలువబడుచున్నది. కావ్యజగమున బుద్ధిండ్రియము రిట్లు భావనలో సమన్వయింపబడుచున్నవి. ఏవం విశమగు

క్రీడలో, లీలలో, జ్ఞానము, మనన నిదిధ్యాసలు, కలవు.

10

సంవేద వాణీవమైనది ప్రవృత్తి. సంవేదనము సుఖముగాను, దుఃఖముగాను అభివ్యక్త మగుచున్నది అనేక కారణములవలన అనేక సుఖములు కలుగుచున్నట్లు కన్పించినను, సుఖము లన్నియు నభిన్నములే భోజనము జీర్ణమగునపుడు, చల్లగాలి పీల్చునపుడు, మంచినీ చేయునపుడు, కావ్యామకీలనమున కూడ ఒకే ఒక విధమున సుఖము కలుగుచున్నది. ఈ ప్రవృత్తు లన్నింటిలోను సంవేదనము కలదు. ప్రతి ప్రవృత్తియు ఇచ్ఛులన బయలుదేరుచున్నది. ఉద్దిష్టార్థ ప్రాప్తి నాశించు ఇచ్ఛ సేరవేరుటకు మనము సలుపు ప్రవృత్తిలో సహకారి కారణముగా సుఖము గలదు. ప్రవృత్తులలోని భేదముల ననుసరించి వీక్షకమున సంవేదనము భిన్న భిన్నముగా కన్పించుచున్నది. రూపరహితమున సంవేదనము ఇచ్ఛా ప్రవృత్తులచే నియంత్రితమై రూప వంతము కాగా బ్రహ్మనుభూతి, ధర్మప్రతీతి, రస చర్యణ అనునవి వచ్చుచున్నవి. ఇవి యొక సాహిత్య చార్యకవాదము.

ఈ వాద మతి ప్రాచీనకాలమునుండి వచ్చుచున్నది. “దుఃఖా దుర్దిశతే సర్వ స్సర్వస్య సుఖ మీష్ఠితం” అని కాంతి పర్వమున గలదు. దుఃఖమును నిరసించుట, సుఖమును వాంఛించుట మానవ స్వభావము. ఇష్టమైనది సుఖము, ద్వేషమైనది దుఃఖము అని కాంతిపర్వము చెప్పునపుడు సుఖ దుఃఖముల కిచ్ఛాకేత్తితో సన్నిహిత సంబంధము కలదని స్పష్టము. కావున సుఖ మనుకూల వేదనీయమని, దుఃఖము ప్రతికూల వేదనీయమని న్యాయదార్శనికు లనినారు.

ఈవాదమును విమర్శించుటకు కొన్ని ప్రధాన విషయములను గమనింపవలెను. సుఖము కలుగదని తెలిసికూడా మనము కొన్నివిషయములను వాంఛించుట గలదు. మనోవికాసమును తీసికొని రాగల ప్రతిభావము సుఖవంతమే. భావము సుఖవంతమని యెంచుట మనోవృత్తియైనను, ఈ సుఖవంత మను గుణమును విషయమునై ఆరోపించుచున్నాము. కాగా మనమొకవస్తువును వాంఛించునపుడు వస్తువు సుఖకర

మగుటచే దానిని వాంఛించుచున్నామా? లేక మనము కోరుచుంటిమి గనుక వస్తువు సుఖకరమగుచున్నదా? కొన్ని విషయములు సుఖకరములైనను మనము వాటిని కోరుకొనబాలము.

ఒకపనిని జయప్రదముగా నిర్వర్తించినను, ఒక విషయమున సమగ్రత్వమును పొందగల్గినను సుఖము వచ్చుచున్నది; ఉద్దిష్టవిషయజ్ఞానము, తత్త్వావ్వికె ఇచ్చు, ప్రవృత్తి అనువానికి యోగ్యమున సమన్వయము కుదురగా సుఖము కలుగుచున్న దనవచ్చును. అనగా సుఖమునకు సుఖభిన్నమగు భావముతోగాని, వస్తువుతోగాని సన్నిహిత సంబంధము కలదు. “సుఖము, దుఃఖము అనునవి లేవు. ఇవి కేవలము గుణములు విశేషణములవంటివి. సుఖవంతములైనవి, దుఃఖవంతములైనవియు నగు విషయములే కలవు. ఈ సుఖదుఃఖములు చిత్తవృత్తులతోను, ప్రవృత్తులతోను సంబంధము కలిగియున్నవని అంగీకరింపక పోవుట అజ్ఞాని స్వభావము” అని “ఎఫ్. ఎచ్. బ్రాడ్లీ” (F. H. Bradley) పలికినాడు. సుఖమునకు సుఖత్వము సిద్ధించవలెననిన భావానుప్రాప్తియు కావలెను. కాగా సుఖముయొక్క స్వభావము తదుపహితమున భావాధీనము. ఈ సుఖము వస్తుసమాగ్రతము, వస్తువు కన్న విలక్షణముకూడ. కావ్యమున మనకు కలుగుచున్న సుఖము కబ్బ, స్వర, భావాదివిన్యాసవశమున వచ్చుచున్నది. బుద్ధింద్రియములకు సమన్వయమును జాపు శ్రవ్యదృశ్యాత్మకమున రూపకమున కలుగు సాక్షాత్కార ప్రతీతిలో అనుభూయమానమగు జ్ఞానమే సుఖముగా చెప్పబడుచున్నదని యర్థము.

ఇచ్ఛాసుఖములు స్వార్థములగు మనోవృత్తులు. ఇచ్ఛితము, సుఖవంతమునగునది బాహ్యజగమున గల వస్తువు. మనము వాంఛించు కావ్యము బాహ్యజగమున గలదు. అనగా వాంఛ ఉద్దేశించు విషయమగు కావ్యము, మనోగతిమగు సుఖముకంటె విలక్షణమైనది. సుఖము ననుభవించు తేయగల్గిన విషయమగు కావ్యమునకు ప్రమాతకంటె విలక్షణము, స్వతంత్రము నగు ఆస్తిత్వము కలదు. సుఖకరమగు కావ్య మనుభూతమగుచున్నది. కాని సుఖమే ప్రవృత్తిలో గల ఉద్దిష్టార్థ విషయమంటిమేని, బాహ్యవిషయ ప్రాప్తి వలన సుఖము సంప్రాప్తమగునని పలుకరాదు. మనోవృత్తియగు సుఖము మనలోనే ఉండుటచే విషయ

మును లేక ప్రమేయమును అశీలించవలసిన అవ
సరముకాని, అగత్యముకాని లేదు. మనోవృత్తియగు
సుఖము, కావ్యగతియు కావాలవలయు కావ్యాను
శీలనమువలన సుఖము కలుగుచున్నదంటిమేని భ్రమలో
పడగలము. కావుననే

“నకహాపణ వస్సేన తిత్తికామేసు విజ్జతి
అపి దిత్తేసు కామేసు రతిం సోనాధిగచ్ఛతి”

అని భన్యుపదము పల్కుచున్నది. స్వర్గసుఖము
లనుభవించినను కాముకుని రతివాంఛ రిలుగదు; అట్లే
జంగారము వర్షించినను కోరికలు పోజాలవు.

“నభాతుకామః కామానా ముపభోగేన కామ్యుతి
హవిషా కృష్ణవర్మైవ ధూయనీవాభి వర్తతే”

అని అరణ్యపర్వమున గలదు. నేతివి ఖాయు
చున్న కోరిక అగ్నియొక్క జ్వాల అధికమునవట్లు
ఉద్దిష్టార్థ విషయ ప్రాప్తియొన్నను కోరికలు క్రమ
క్రమముగా అధికములగుచున్నవి.

కోరికకు సుఖమునకుగల సంబంధము విచార
ణీయము. తనంతట దా వచ్చునది సుఖముని చెప్ప
రాదు. ఏదో ఒక కృత్యము నెరవేరగా సుఖము కలు
గుచున్నది. ఈ కార్య నిర్వణమునకై సుఖహేతుకము
లగు విషయములను పరిత్యజించుట గలదు. అనగా
సుఖమునకు కోరికకు అవినాభావ సంబంధము లేదు.
భర్మవిరుద్ధముగా గ్రహరించిన కూడ సుఖము కలుగ
గలదు. కాని ఇట్లు మనము వర్తించుట కంగీకరించుట
లేదు. అనగా సుఖమును అమధివిలచునది మానవు
డైనను రిదినుభూతి ప్రమేయాధీనమని స్పష్టము. కావు
ననే సౌక పద్య మానందము నిర్భుచ్చున్న దంటిమేని
ఈ యానందము పరైక్రమవిధముగను, పద్యస్వభావము
నాశ్రయించుకొనివచ్చునది యానందము. వస్తుతంత్ర
మగు ఆనందము జ్ఞానాకారముననే విశ్వజననము,
పురుషార్థ సంపత్తిముగలదే

“ఏక ద్విస్త్వై తత్సృక్యే విద్యాంసః ప్రజాం న
కామయంతే కిం ప్రజయా కరిష్యామా యేషాం
సోఽయ మాత్మాయం లోకః”

అని బృహదారణ్యకము చెప్పుచున్నది. ఇచ్చా
కత్తి పూర్తిగా కమించిన గాని సుఖ మనుభూతియు
కాజాలదు. కావున “కామ కారణ వైకే” అని

నేదాంతసూత్రము కలదు. సుఖమును ఇచ్చాకత్తినుండి
నేరుజేయక తప్పదు. నిర్వికల్పక జ్ఞానావగమనమున
సుఖమంతర్లీనముగా కలదు.

“యచ్చ కామ సుఖం లోకే
యచ్చదివ్యం మహాత్ముఖమ్
త్విష్టా త్మయ సుఖస్యైతే
నార్హతిః హాదశిం కలాహా”

అని కాంతిపర్వమున గూడ సుఖమునకు త్విష్టా
త్మయమువలననే సుఖత్వము సిద్ధమగుచున్నదని చెప్ప
బడినది.

11

అకస్మికముగా, ఎక్కడినుండియో వచ్చిపడు
నవి సుఖదుఃఖములు కావు. సుఖదుఃఖములు మానవ
జీవిత నిష్ఠములు. సాత్త్వికముగు సుఖము, రాజసిక
ముగు దుఃఖము జీవితము కన్నరచు భిన్నవృత్తులు.
జ్ఞానపంగ జవితము సుఖముని, త్విష్టాపంగ సము
ద్భవము దుఃఖముని గీతావాక్యము. మానవ జీవి
తము ప్రవృత్తిపరము. చిత్త వృత్తులలో కన్పించు
సంఘర్షణ ఉపశమించవలసినవరకు ప్రవృత్తిగలదు. ఈ
సంఘర్షణచే నియంత్రితమైన ప్రవృత్తి సుఖదుఃఖము
లుగా అనుభూతిమగుచున్నది. ఒకే ఒక కారణము
వలన సుఖదుఃఖములు రెండును కలుగగలవని కరుణ
రసాస్వాదిము చెప్పవచ్చును. ఆశోకస్థ స్థ సంబంధము
గల సుఖదుఃఖములను వేరుచెయ్యలేము. సుఖములేని
దుఃఖము, దుఃఖములేని సుఖము ఉండజాలవు.
కావుననే

“సుఖం సుఖే నేహ న జాతు లభ్యం
దుఃఖేన సాధ్యి లభ్యతే సుఖాని.”

అని సత్యభామతో ద్రావడి యవినది. దుఃఖము
ద్వారా లభ్యమగు సుఖము కావ్యద్వప్తియందు
కన్పించుచున్నది. సుఖ మతి తీవ్రరూపమును గలిం
చిన కొలది ఈ తీవ్రత్వము రిదంతర్గత దుఃఖమువలన
వచ్చుచున్నదని స్పష్టము. దుఃఖానుభవ లేని సుఖ
మున సుఖత్వమున్నదో లేదో కూడ చెప్పజాలము.
అనగా కావ్యానుశీలనమున లోకోత్తిరానందము
కలుగుచున్నదనునపు డీ యానందమున సుఖదుఃఖములు
సమన్వితైయున్నవని ఎందవలెను. సాహిత్య
చార్యాకవాదము లనుభవవిరుద్ధము లగుచున్నవి. సుఖ

దుఃఖములు సర్వత్ర సమనుగతములై యుండుటచే రస చర్యణలో సుఖమున్నదనిగాని, దుఃఖమున్నదనిగాని, చెప్పజాలము. రసప్రతీతియందు సుఖదుఃఖము లున్నను, వీటిని సంవర్తితము చేసికొని, వీటి కభీతమై యున్న అనుభూతియే కలుగుచున్నది.

రసచర్యణను ఏక ఘనసంవిచ్ఛర్యణయని చెప్పి యున్నాము. ఒకే ఒక రసప్రతీతిలో వివిధ సుఖ స్పందములు కలుగుటలేదు. అనుక్షణము మారుచున్న సుఖము లనుభూతియు లగుటలేదు. సుఖానుభూతి యుండుటయేగాక రసప్రతీతియందు “నేను సుఖించుచున్నాను” అను జ్ఞానముకూడ కలదని, పూర్వ సుఖ స్మరణ, భావిసుఖాశంస కూడ కలవని చార్యుక వాదములు చెప్పచున్నవి. అనగా సుఖసంవేదన జ్ఞాన ప్రవృత్తితో అన్విరృతమైనపుడే కావ్య మానందరాయ కము కౌగలదు. సుఖ సంవేదనము జ్ఞాన ప్రవృత్తితో సంవర్తితము కావలెనని వీటికి విలక్షణమైన విషయముద్వారా ని సమన్వయము వదురుచున్నదనవలెను. ఈ విలక్షణవిషయమున సుఖము, ప్రవృత్తి ఆంతర్లీనమై యున్నను, జ్ఞానానుభూతి మైన సుఖమే అర్థవంతము, అశంసాయోగ్యము నగుటచే నిచట జ్ఞానాకారమునకే ప్రాధాన్యము చెప్పవలెను. జ్ఞానరహితమైన సుఖ మగర్భప్రవృత్తికి పాశువగుచున్నదని “ప్లేటో” (Plato) చెప్పియున్నాడు. వియమును, యోగ్యత, జౌలిత్యము మొదలగు వాటిచే సంబంధమైన సుఖమును జ్ఞానముగానే గ్రహింపగలము. ఏవం విధముగు జ్ఞానము నైశిష్ట్యముతో కావ్యమున ప్రతీయమానమగుచున్నది.

12

ఈ యానంద స్వరూప స్వభావ విచారమున మరియొక్క వాదమును పరిశీలింపవలసి యున్నది. పద్య, పరనిర్వృత్తి, లోకోత్తిరాహ్లాదము, చతుర్త్తారము, అలాికానందము మొదలగు పేర్లతో చెప్పబడు ఆనందము రసచర్యణలో గలదని ఈ వాద సారాంశము.

దుఃఖగుంశిష్టమని చెప్పబడిన సుఖము నీయానంద మాశ్రయించి యుండక తప్పదు. సుఖదుఃఖముల కన్యోన్య నిలక్షణ్యములేదు. సుఖము సంవేదనాత్మకము. సంవేదనము విషయనిష్ఠముగు భావముతో

సన్విరృతమై దూషవంతము, అర్థవంతము నగుచున్నది. జ్ఞానానుభూతిమగు సంవేదనమున సాన్విరృతమగు సుఖమే కలదని ఎంచుట పొరబాటు. విషయముతో నతి సన్నిహిత సంబంధములేకుండ సుఖము కలుగజాలదు. కాగా రసచర్యణలో ప్రతీయమానమగుచున్న దనబడు సుఖము జ్ఞానాకారముగా కలదని చెప్పవలెను.

కేవలము ఇంద్రియములకే సంబంధించినది సుఖమని చెప్పగూడదు. సుఖము కేవలము మానసికము గూడ కాదు. ఇంద్రియములు, మనస్సు అన్యోన్య సంవర్తితములై సుఖప్రతీతిలో కన్పించుచున్నవి. బాహ్యజగమున గల ప్రమేయము సుఖానస్తాకారక మగుటచే సుఖమును మనఃప్రవృత్తియని ఎంచరాదు. ఈ ప్రమేయమున నుపహితమైన భావములేక జ్ఞానము సుఖము సర్థవంతము చేయుచున్నది. జ్ఞానరహితమైన సుఖమునకు సుఖత్వములేదని స్పష్టమగుచున్నది.

నిరపేక్షభావన గల రసచర్యణలో కావ్యముగాని, రసముగాని సాధనముగా గ్రహింపబడక సాధ్యముగానే స్వీకరించబడుచున్నది. ఇట్టి రసము స్వతఃసిద్ధము, స్వయంబోధకమునగుటచే ఇచ్ఛాకేతి ఉపకేమించుచున్నది. అలాిక చతుర్త్తారాత్మకమగు రసాస్వాదము స్మృత్యమమాన లాిక స్వసంవేదన విలక్షణమని ఆభివవగు పుడు చెప్పనపుడు జ్ఞానావగతి దూషమగు నిరపేక్షభావనయే పరామృష్టమని తెలియవలెను. ఇతేభావముతో

“నఖిల్యర్థం కంచి న్నుత్తమపేక్షతే;

కింతు కోభాం జనయతిత్యైవో నృత్రం ప్రవర్తితమ్.

ప్రాచీన సత్వలోకస్య నృత్రమిష్టం స్వభావతః”

అని భరతుడు నాల్గవఅధ్యాయమున చెప్పినాడు. స్వయంబోధకము, స్వయంసిద్ధము నగు నృత్రము కోభాజనకమగుటచే, స్వభావతః జనులందరు నృత్రమున ప్రీతికలిగి యున్నారు.

“సిద్ధై రర్తైః సమంకృత్యా

హ్యసిద్ధోఽర్థః ప్రయజ్యతే

యత్రసిద్ధి విచిత్రార్థా

సాకో ధేతి విధీయతే”

అని కోభాశిష్టమునకు పరునారవ అధ్యాయమున భరతుడు అర్థము చెప్పినాడు. సిద్ధములగు అర్థముల

ధ్వారా ఇతఃపూర్వ మనవగాహమైన ఆర్థము క్లిష్టముగా ప్రయోగింపబడి విశిష్టార్థముతో ప్రతీతమైన కోభయని పిలువబడును. ఈ విశిష్టార్థప్రతీతి జ్ఞానావగతియగుటచే ఆత్మవికాసము కలుగుచున్నది.

13

ఆత్మవికాసమనగానేమి? స్వసంవిచ్ఛర్యణ రూపము, ఏకభువమువగు ప్రకాశ మనందసారమగుటచే భావములన్నియు సుఖప్రధానములు. అంతరాయములు వశింపగా కలుగు విక్రాంతియే సుఖము. ఏవం విధమున అంతరాయ కూనస్యత్వము కన్పించుటచే శోకమున హృదయ విక్రాంతి గలదు. దుఃఖమున కవిక్రాంతి రూపము గలదు కనుక నే సాంఖ్యులు రతోగుణాత్మకమగు దుఃఖమునకు చాంచల్యమును ప్రాణమనినారు. రసములన్నిటియందు హృదయ విక్రాంతి కన్పించుటవలన సర్వరసములకు ఆనంద రూపత్వము సంకీర్ణించవలెను. కాని వీరరసమువలె ఇతర రసములలో నూడె ఉపరంజకవిషయ వశమున కటుకతా స్పర్శకలదని ఆభినవగు పుడు వివరించినాడు. రసప్రతీతిలో అంతరాయప్రతీతి లేదు. రెండు సంవేదనలకు గాని, భావములకు గాని అసోన్యస్యత కుదురవితో అంతరాయప్రతీతి కలుగగలదు. ఇట్టి అంతరాయము లేకకడ లేనో అక్కడ సుఖము నూడె ఉండజాలదు. కావున నీ ప్రతీతిని సుఖదుఃఖముల కతీతమున ఆనందమని యందురు. కాన సందర్భవశమున రసములలో దుఃఖ ప్రతీతి కన్పించవచ్చును. ఈ దుఃఖమునుభూతి మగు ఆనందములో నొక అంశమే గాని ప్రధానమైనది కాదు. ఆనందము సనుభవించుటకు మానవు డెన్ని కష్టములకైనను ఓర్చి, యర్జించుచున్నాడు. ఆనంద మురీతీవ్రముగా ప్రతీతమగుకొలది దుఃఖమునూడె వైశిష్ట్యముతో కన్పడగలదు. విశిష్టమగు దుఃఖమునకు దుఃఖత్వము ప్రధానము గాదు. కావుననే గర్భసంధిలో సెంత క్లిష్టత్వము, విషాదము కన్పించినను, ఇది క్రమేణ ఆనందములోకి పర్యవసిత మగుచున్న ఆనందము సర్వవంతము చేయగలుగుచున్నది.

ఇట్లు ప్రతీయమానమగు ప్రీతి లేక ఆనందము వ్యుత్పత్తిలేక జ్ఞానముకన్న భిన్నమైనది కాదు. ప్రీతి వ్యుత్పత్తుల కేకవిషయత్వము కలదు. విభావాద్యోచిత్యమువలన వచ్చునది ప్రీతి. తత్త్వద్రవోచిత విభావా

దుల స్వరూపసంవేదనము సమగ్రముకాగా వ్యుత్పత్తి కలుగుచున్నది. కాగా ప్రీతి వ్యుత్పత్తిత్తు లనన్యము లని లోచనకారుడు పరికినాడు. ఈ యనన్యత్వము ప్రమాత్మప్రమేయముల అభేద ప్రతిపత్తి వాత్రయించుకొని వచ్చునదగుటచే, అనుభూతిలోగల తత్త్వవగతియే ప్రీతివ్యుత్పత్తులుగా భాసించునని గ్రహించవలెను. తద్ధ్వారా సకల జగత్తు కావ్యజగమున మాత్మరూపముతో, నిజస్వభావముతో కన్పించును. సప్రదీప్యగత భావాను కీర్తన రూపమున వాట్యమున ఎవరి హృదయగోచరముకాదో, అట్టి జ్ఞానాదికము లేనేలేదని చెప్పవలెనని ఆభినవగు పుడు వివరినాడు. జ్ఞానమనగా ఆత్మజ్ఞానమని ఆర్థము. సర్వాన్యక్షిత్యాంతి రాగివత్వ లక్షణములతోనున్న జ్ఞానము కావ్యజగమున కావ్యమును ఉపాధి ధ్వారా అభివ్యక్త మగుచున్నది. రసచర్యణయందు అనువహితమగు తత్త్వ మవగతమగును. దేశికాలాద్యుపాధులతో నున్న వ్యక్త లీ తత్త్వమును అభివ్యక్తముచేయుచు, తత్త్వనిష్ఠముచే యున్నవారగుటచే రసచర్యణ ఆత్మభాంతిని చేకూర్చుచున్నది.

గుణాలంకార మనోహర కర్తార్థకీరము, లోలోత్తర రసప్రాణముగల కావ్యమున హృదయసంవాది వశమున నిమగ్నాకాంక్ష చిత్తవృత్తి కలుగుచున్నదని ఆభినవగు పుడు పరికినాడు. ఈ చిత్తవృత్తిధ్వారా రమణీయతా ప్రతీతి కలుగుచున్నది. రమణీయత యవగా లోలోత్తరావ్వేదజనక గోచరత; అహ్లాద నిష్ఠము, చమత్కార మనబనునదియగు నీ లోలోత్తరత్వము కేవల మనుభవైకవేద్యము. ఇట్టి ప్రతీతి భావనావిశేష మహిమవలన కలుగుచున్నదని జగన్నాథు డనినాడు. భావన ప్రమేయము సనువహిత మగు భావమును లేక జ్ఞానమును అభివ్యక్తము చేయునది. ఈ భావము లేక జ్ఞానము పొందు లాభిత్యోపేతమగు రూపమువలన కావ్యమున కితిరవిషయముల కంటె వైశిష్ట్యము కలుగుటచే మహాకవి కాళిదాసు లలితకళలను "లలిత విజ్ఞానము" అనినాడు. ఇట్లు రస ప్రతీతిలో జ్ఞానానందములున్నను, ఆనందము జ్ఞానముచే అనుస్మారితమై కలదని మరువరారు.

రసప్రతీతిలో కేవల మింద్రియములుగాని, కేవలము బుద్ధిగాని వ్యాప్యతములగుటలేదు. రసచర్యణలో ప్రమేయ మన్యార్థసాధకము కాకపోవుటచే నిరపేక్ష

బుద్ధితో గ్రహింపబడుటచే నిచట ఇచ్చాకత్తితో సంబంధములేని భావనావ్యాపారము కలదని “కాంట్” (Kant) పరికినాడు. ఇచ్చాకత్తిని వదిలుచున్న భావన, తచ్చుక్తి సంవలీతముగు సుఖదుఃఖములనుకూడ ప్రధానముగా గ్రహింపజాలదు. వైగా సౌందర్య మనబడు రసము నిరుపహితముగా ప్రతీతమగుచున్నది. ఈ ప్రతీతిలో వాంఛలతో సంబంధము లేని ఆనందముకలదు. అనగా నీ ప్రతీతిలో ప్రమేయమున నభివ్యక్తమగు పురుషార్థము నాశ్రయించుకొని వచ్చునది ఆనందము. కాగా సౌందర్యమున పురుషార్థము గలదని “కాంట్” యొక్క రెండవ సిద్ధాంతము. జ్ఞానస్వరూపముగు సౌందర్యము శుద్ధసంవేదనమని “కాంట్” మూడవ సిద్ధాంతమును చెప్పుచు జ్ఞానమునకు సంవేదనకు గల సంబంధమును నిర్వచించలేదు. నియంత్రితమైన ఆనందము సౌందర్యప్రతీతిలో గలదని నాల్గవ సిద్ధాంతమును వివరించుచు, ఎట్లు ఆనందము నియంత్రితమగుచున్నదో చెప్పక విడిచినాడు.

జాతివ్యక్తులు, సాధ్యసాధనములు, జ్ఞానప్రమేయములు అనునవి ఒకదానితో నొకటి సంబంధములై

సౌందర్యమున భాసించుచున్నవి. జాతి వ్యక్తితోను, సాధ్యమునకు సాధనముతోను, జ్ఞానమునకు ప్రమేయముతోను అనినా భావ సంబంధము కలదు. కావుననే జ్ఞానముక విశిష్టవిధముగా ఉపహితము కాగా సౌందర్యమునబడుచున్నదని చెప్పుగలగుచున్నాము. “సౌందర్యమున గల సంవేదనములు, రూపములు మొదలగు వానిలో పురుషార్థములు, సమన్వయము మొదలగు జ్ఞానగమ్య లక్షణములు కలవు. విషయ సన్నికర్ష, సంవేదనము అనునవి పరివిధభిన్నములై పరివీరూపమున ప్రతీయమానములగుచున్నవి. అతీంద్రియముగు తత్త్వము లేక జ్ఞానము ఉపాధుల కతిరిక్తమై పోక కావ్యజగమున ఆయా ఉపాధులయందే ప్రతీతమగుచున్నది. కాగా సుఖము, సంవేదన, చర్యణ యనునవి పరిణతములై, నిజస్వభావముల నందుచు పేర్చానియమములను, బుద్ధింద్రియములను సమన్వయపరచుచు, జ్ఞానమున పర్యవసితములగుచున్నవి” అని “హెగెల్” (Hegel) సిద్ధాంతించినాడు. కావ్యానుభూతియందు జ్ఞానమే ప్రతీతమగుచున్నదని, ఈ జ్ఞానమునే లోకోత్తరాహ్లాద మనవలెనని నిశ్చయింపవలెను.

ఆలోచన - అనుభూతి

“హితశ్రీ”

హాం తా జనం తో క్రిక్కిరిసింది. కొత్త తెలుగు చిత్రం మొదటి రాత్రి మొదటి అట ఆడుతోంది. కళ్ళ దకదక సాగిపోతోంది. నన్ని వేళ్లా ప్రతిబింబించే వాస్తవికత కథాసంవిధానంలో ఆసక్తిని కలిగిస్తూండటంవల్ల ప్రేక్షకులు కథాగమనంలో లీనమౌతున్నారు.

యువతీ యువకులు - నాయక నాయకులు - అన్యోన్యం ప్రేమించి పెళ్ళిచేసుకున్నారు. గృహప్రవేశం జరిగింది. రాత్రి. నాట్యరాణి నాట్య ప్రదర్శనం. కలవాళ్లు మరి, అందులో, నాయకుడు స్థానిక ప్రముఖుడు. జౌచిత్య భంగం లేదు. నాట్యరాణిని దంపతులకి పరిచయం చేస్తున్నారు.

“ప్రసన్న వర్తకి.....” వగైరా, వగైరా.

“పెళ్ళికుమారుడు—పురప్రముఖుడు” వగైరా, వగైరా.

నాయకుడు చిన్నగా నవ్వాడు సవివరంగా.

రాణి — నాట్యరాణి — ఓరగా మాసింది. నవ్వింది. అందులో కొంచెం తనం ఉంది.

ఆ సమయం!

స్క్రీలై ప్రత్యేకించిన స్థానంలో ఫస్ట్ క్లాస్ సోఫాలో కూచున్న మనోరమ నుండే గతుక్కుమంది. ఆ సమయం ఆమెకి వచ్చిందే. కొత్తగా పెళ్ళయిన యువతీ యువకులు, వాళ్ల ముందరి రాణి అలా నవ్వటం—అన్యాయం.

మనోరమ ముఖం చిట్టించుకుంది.

పరిచయం అయితేరవాతి సేపగ్యంలోకి వెళ్ళిపోతూ రాణి మరోసారి నాలుగా నాయకుడివైపు మాసింది. అతనూ అదే సమయంలో చూశాడు. ఆమె చిన్నగా నవ్వింది. ఆత నామెవైపు అలాగే చూస్తున్నారు.

నాయకు డలా చూడటం ఫస్ట్ క్లాసులో వున్న ముల ప్రత్యేక స్థానంలో కూచున్న రంగారావుకి వచ్చిందే.

పెళ్ళియి గెండు కోసాలు కాలేను.

ఆత నలా ఆమెవైపు చూస్తాడే!

నాయక నాయకుడిని నెమ్మదిగా రిటింగింది. అతను ఉరిక్కిపడి ఆమెవైపు చూసి చిన్నగా నవ్వి ఆమె చేతిని తన చేతిలో తీసుకున్నాడు.

రంగారావుకి తృప్తిగా ఉంది.

రంగారావుకి చూడా కొత్తగా పెళ్ళయింది. భార్య అందం చూసి మురిసిపోతాడు.

నెంబనే రంగారావుకి భార్య జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఆమె మరక్కడో లేదు. అదే హాల్లో స్క్రీల మొదటి తరగతిలో సుఖానీమరాలై ఉంది ఓసారి అటువైపు చూశాడు, ఆమె కనిపించటానికి వీలేదని తెలిసినా.

నాట్యం అద్భుతంగా ఉంది. అంటే రంగారావుకవి గానీ, ప్రేక్షకులకని గానీ అర్థం కాదు. నాయకుడు ఊరికే తల తిప్పుకున్నాడు. రాణి అతని వైపు మందహాసంతో చూస్తూ అభినయిస్తోంది.

అలా నాయకుడు తల తిప్పటం రంగారావు కేమాత్రం వచ్చిందే. తన కంటిగా నాట్యం విషయం తెలియకపోవటంవల్ల గానీ, ఎక్కువగా తెలియటం వల్ల గానీ రంగారావు కలా అనిపించింది దనుకోటం పరికాదు. నాయకు డలా తల తిప్పుకపోతే ఆ వేష ధారిస్తానే మరోవేషధారి బుక్ కాక తప్పదని తెలియ నంత అనూయకుడుకాదు రంగారావు. అయినా నాయకు డలా తిప్పటం అతని కిష్టంలేదు.

రాణి అలా నాయకుడివైపు చిలిపిగా చూడటం మనోరమకి నుర్రగా ఉంది.

నాట్యం విపోయింది. నాయకుడు తెగదప్పట్లు కొట్టేశాడు—అందిరితోపాటు. నాయిక మర్యాద కోసం అరచేతులు రెండూ గెండుకూడుపార్లు కలిపింది.

గ్రీన్ యామెలో నాయకుడు రాణిని ఆభిషేకిస్తున్నాడు—కాదు—పొగిడేస్తున్నాడు.

అది రంగారావు కిష్టంలేదని వేరే చెప్పకగలేదు. రాణి తయారయినగా, విలాసంగా అజంతా ధోగిములతో ఆకర్షిస్తోంది.

ఆ ఆంగవిన్యాసం మనోరమకి కంటకం గాఉంది. నాయకుడిదూపులు రంగారావుకి అసహ్యంగా ఉన్నాయి.

రాణి నాట్యం ఏమంత గొప్పతరగతికి చేరింది కాదు. అవిషయం నాయకుడికి తెలుసు. అయినా ఆమెని పొగిడేస్తున్నాడు. కాని పూరపాటున ఏచిన్న మాట తూలాడు. రాణి నెంబనే చిద్రు బుచ్చుమంది. ముఖం ముకుళించుకుంది.

మనోరమ ముఖం విప్పిరింది. రంగారావు సంతోషించాడు. నాయకుడు వారపాటుకి పశ్చాత్తాపపడ్డట్లుగా ముఖం పెట్టాడు.

“మీరు సహృదయతతో స్వీకరిస్తారనుకున్నాను” అన్నాడు.

రాణి వేదం విప్లవంబూ— ఆమె నిర్లక్ష్యభోరణికి మనోరమకి ఏహ్యభావం కలిగింది.

“అరేమిటి? అలా వలాగే మంచుంటావే?” అని ముఖం చిట్టించుకున్నాడు రంగారావు.

రాణి వేదం విప్లవంబూ నిర్లక్ష్యంగా నాయకుడివగ్గరగా వచ్చి విచారకరంగా ముఖం పెట్టి, “మీది రసహృదయం అనుకున్నాను. కాని...” అని అగింది.

“క్షమించాలి” అన్నాడు నాయకుడు. “మగవార్లంతా ఇంతే” అంది రాణి. విస్తుపోయాడు రంగారావు.

మనోరమ ఆకర్షణతోలేదు. ఆమెకి కొంచెం బాలి కలిగింది.

“నున్నీ తప్పుదారుని గాయపరచటానికి ఏమీ సంకోచించరు.”

“హూ!” అనుకున్నాడు రంగారావు.

“క్షమించాలి” అన్నాడు నాయకుడు మళ్ళీ.

“మీరు తిప్పుచేశారని ఒప్పుకుంటున్నారా?”

“విస్సంగోచంగా” అన్నాడు నాయకుడు, తనేమీ తిప్పుచెయ్యలేదని బోధల అనుకున్నా.

“తిప్పుచేసినవాళ్లు శిక్షకి బోధపటం సభ్యత.” నాయకుడు నవ్వాడు. “ఏమిటాశిక్ష?”

“రేపు మాఇంటికి టీకి రావాలి” నవ్వింది. నాయకుడూ నవ్వాడు.

ఆ వల్పులు మనోరమ కేమీ వచ్చలేదు. రంగారావు కంటకంపే బావుండలేదు. నాయిక కాఫీ త్రే తెస్తోంది. నాయకుడు పేవరు చూస్తున్నాడు. కాఫీ రక్షి.

నాయకుడు కప్పు అందుకోలేదు. తల నెమ్మదిగా తిప్పి నాయికవైపు చూసి ఏదో సంజ్ఞ చేశాడు.

నాయిక చిరునవ్వు వన్వింది. కాఫీ కప్పు నాయకుడి నోటి కందిస్తుంటే చెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

“ఇన్ !”

కాఫీ కొంచెం రుచి చూపి—

నాయిక వైపు కొంటెగాచూసి—

కాఫీ కప్పు ఆమె నోటిచాకా...

రంగారావుకి అనందంగా ఉంది.

దిగ్గ—చిన్నది.

చూరంవైపుకి కళ్ళి పరిగెత్తాయి.

“డౌన్ డౌన్” అన్నట్లుగా ప్రేక్షకులు తలవేశారు.

ప్రవేశం రాణి!

మనోరమ హృదయం గతంబ్బుమంది.

నాయిక కాఫీ రుచి చూపలేదు.

నాయకుడి చెయ్యి అగిపోయింది.

రంగారావుకి విచారం వేసింది.

టీ కప్పులో కుదాను. “రావొచ్చునా?” అంది రాణి, కొత్తగా పెళ్ళయిన యువతీ యువకుల్ని, కప్పుల్ని చూస్తూ.

“రండి” అన్నాడు నాయకుడు.

“మీ ఆసందానికి అడ్డొచ్చినట్టున్నాను.”

“పరవాలేదులేండి.” అన్నాడు నాయకుడు కంగారుగా. దేనికి పరవా? ఒళ్లు మండింది రంగారావుకి. అదేంమాట!

రాణి వొచ్చినకారణం నాయకుడిని మళ్ళీ ఇంకోసారి టీకి ఆహ్వానించటానికి—జ్ఞాపకం చెయ్యటానికి. ఆమె శ్రమకి నాయకుడు నొచ్చుకున్నాడు.

“ఒకసారి పిలిస్తే మీలాంటివాళ్ళే మా ఇళ్ళ కొస్తారా?” అంది రాణి.

నునోరమ విట్టూర్పు విడిచింది.

“అహఃహః...ఎంతమాట! ఎందుకు రాను?” నాయకుడు సవినయంగా అన్నాడు.

“క్షమించాలి. తీరికలేదు.” అని నాయకుడు ఎందుకనడు అని రంగారావుకి కోపం వొచ్చింది.

నాయకుడికి, రాణికి జోస్తీ ఎక్కువైతోంది.

రంగారావు దాన్ని ఏమాత్రమూ ఆమోదించలేదు. ఈ విషయంలో రంగారావు ఏకాః కాదు. తన చుట్టూ ఉన్న జనం చిన్నగా చేస్తూన్న వ్యాఖ్యానాలు—రాణి ప్రవేశించినపుడల్లా చిత్ర విచిత్రమైన భవనలూ రంగారావు వింటూనే ఉన్నాడు.

నాయకుడిమీద చాలామందికి కోపం వస్తోంది.

మంచివాడగ్లేనే కనిపిస్తాడే—

మత్స్య నా దగ్గరికి రావొద్దని గట్టిగా చెప్పియ్యడేం?

చెప్పేస్తే బాగుండును.

అలా చెప్పేస్తే కథ బరగటం కష్టమని రంగారావుకి తెలియకపోలేదు. కానీ ఆ విషయం గురించి అత నేమీ ఆలోచించటంలేదు. ఆలోచించాలని కోరలేదు అరిగి.

టీ కోసం రాణి ఇంటికి నాయకుని పిలిచింది. ఆమె కిష్టంలేదు. నాయకుడు చెడతాడు. అదీ ఆమె కిష్టంలేదు. కానీ ఆమెకి భర్తమీద ఇష్టం. అందుకని అయిష్టం కవబడనీయదు.

రాణిలో కబుర్లు—నాయకుడు రాణి ఇంటి దగ్గర. ఆతను గడియారం చూసుకుంటున్నాడు చూటి మాటికి అది రాణికి కోపకారణం.

రంగారావుకి సంతోష కారణం.

“ఆగిపోయిందా?” విసుగ్గా అడిగింది రాణి.

“ఎచ్చే. లేదు.”

“మరి అన్ని సార్లు చూస్తారేం?”

“టైమెంతయింకో నని...”

ఏవో కబుర్లు.

మళ్ళీ గడియారంమీదికి నాయకుడి కళ్లు.

“గడియారం తప్పితే ఇక్కడమాసి ఆనందించ తగిన వింకేమీ లేవా?”

చటుక్కున తల మైకెత్తాడు నాయకుడు. ముఖంలో కొంత వింత కనిపించింది. ఆమె ముఖంలో మాతాడు. అదే కావాలిసింది—రాణికి.

“క్షమించాలి.”

రాణి నవ్వింది.

“అన్ని సార్లు క్షమించమని అడవిక్కడను.”

నాయకుడి కేసునాలో తెలిలేదు. గడియారం వైపు చూడటం—పరాయిఇంట్లో పరాయివాళ్ళి ఎడట ఎక్కువసార్లు—మంచిది కాదేమోనని అతని కనిపించి ఉండవచ్చు; గడియారంవైపు మాత్రం చూడటం లేదు. బహుశా నిమిషాలు లెక్క పెట్టుకుంటున్నాడేమో. పరగా ఉన్నాడు. రాణి ఏవో అడిగితే జవాబివ్వలేదు. ఆమె దగ్గరగా వొచ్చింది. ఆ అలికిడికి మేల్కొని గాభిరాపడ్డాడు. తన పద్ధతెయ్యి మీద అకస్మాత్తుగా రాణి చెయ్యి—

నాయకుడు తిక్మకపడ్డాడు.

నునోరమ నిరాశపడ్డది...ఈలూ, కేలూ!

నాయకుడు ‘హాక్’ తిన్నట్టు లేచినంతోడేం? రంగారావు మనసులో అదీ ఆలోచన.

నాయకుడి పద్ధతెయ్యి తొలగించి చూసి “అరుకి అరు పెకండ్లు తక్కువ” అంది. అతని కర్థం కాలేదు. తెల్లబోయి చూశాడు.

“మీరు నిమిషాలు లెక్క పెట్టుకుంటున్నట్టుగా ఉంటే, టైం చెప్పాను.”

తన పొరపాటు అర్థమైంది నాయకుడికి. తను పరాగ్గా ఉన్నట్లు కనిపెట్టింది. కనుబొమలు ఎగ రేగాడు.

“క్షమించాలి” అన్నాడు తన కర్తృమైవట్టు చెప్పటానికి. రాణివచ్చింది. “ఎన్నిసార్లు?”

నాయకుడికి ఎవ్వోచ్చింది.

నాయకుడికి అకస్మాత్ గా ఆమె స్వర్ణజ్ఞాపకం వచ్చివచ్చింది. చెయ్యివైపు దూసుకున్నాడు.

రాణి ఓరగా చూసింది.

ఆ చూపు!

ఆ వయ్యారం!

మనోరమకి అసహ్యం కలిగింది.

అలాగే రాణి చూస్తోంది—నాయకుడి కళ్ళూ, తనవి కలిపేదాకా, నాయకుడు తికమకపడ్డాడు. తైం ఐపోతోంది.

ఇంటికిగిరి నాయిక చూస్తోంది గడియారం. తైం ఐపోతోంది. నాయకుడు గడియారం చూడ కూడదు. పుట్టు చెయ్యి గడియారం కప్పేసింది. బీచ్ కి వోయేతైం రాటిపోతోంది. నాయిక మేడమీదవించి చూస్తోంది...

అకస్మాత్ గా జ్ఞాపకం వచ్చింది నాయకుడికి—బీచ్ ప్రాంతం. భార్య కళ్ళలోమెదిలింది—ఎదురుచూపులతో—

రంగారావు సంతోషించాడు.

నాయకుడు మొహమాటపడ్డు. వెళ్ళాలి. ఎలా? పందెమీస్తున్నాడు.

ఏమిటలా ఇదివుతాచేం? తక్కిమని లేచి వెళ్ళి పోలేదా? రంగారావుకి కోపంగా ఉంది.

నాయికముఖం మురుళించింది.

రంగారావుకిమాడా—

కాలెండర్ మీద తాకింతులు మారిపోతున్నాయి.

అల్లుడికి, కూతురుకి పండగ ఆహ్వానం.

నాయకుడికి పనితోందెర. తీరిక లేదు.

నాయిక ఒంటరిగానే వెళ్ళింది.

అనిషయం రాణికి తెలిసింది.

ఆహ్వానం ... పంపింక్కి. టిమాట్రమే కాదు. డిన్నర్.

నాయకుడికి అంత ఇబ్బంగాలేదు.

మొహమాటపడ్డు.

అనిషయం రాణికి తెలుసు — మొదటినించి మాడా.

ఆ దౌర్బల్యం—

రంగారావుకి కోపకారణం.

ఆ దౌర్బల్యవినియోగం రాణికి తెలుసు. ఉపయోగించింది.

అన్యాయం అనుపంది మనోరమ.

ఆ రాత్రి...

మనోహరమైన వెన్నెల.

మేడమీద ఖాళీ దాదాలో ఈశ్వరలో నాయకుడు.

రాణిలో కమరు.

డిన్నర్ గురించి పొగిడేస్తున్నాడు.

తొంటాలం ఇచ్చింది రాణి.

సిగరెట్ స్వయంగా వెలిగించటానికి సిద్ధపడ్డింది.

మొహమాట పడ్డాడు—తికమకపడ్డాడు—నాయకుడు.

“అతిథులకి ఆహారం సేవచేస్తే తప్పేలేదు” అంది రాణి.

ఈశ్వరలో పడుకున్న నాయకుడు ముందుకి పంగాడు మర్యాదగా. రాణిమాడా వంగింది.

“అబ్బా,” అంది రాణి.

రెండు తెలలూ ఢికోన్నాయి. కలలూ, చప్పట్లూ.

“క్షమించాలి.”

నవ్వించామె.

అతనూ నవ్వాడు. “దెబ్బ తగిలించా?”

“ఉహూ.”

మనోరమకి వొళ్ళు మండింది.

ఎందుకు తనల్తుంది?

అన్యాయం.

రాణిమీద మనోరమకి అసహ్యం ఎక్కువైంది.

రాణి సిగరెట్ వెలిగిస్తోంది నాయకుడికి.

నాయకు డామెవైపు లేచి పొరమాడుతున్నాడు.

నివ్వపుల్లలు ఆరిపోతున్నాయి.

మనోరమ కళ్లు చూస్తున్నాయి.

మనసుకి పని లేదు. హృదయంలో అనుభూతులు. మనోరమ చేత్య. చిన్నప్పడు నాట్యం నేర్చింది. ఇంతవరకూ వర్తకిగా అంత పేరేమీలేదు. రంగస్థలం మీద చేసిన కొద్ది నాట్యప్రదర్శనలూ ఎక్కడా హాదా లోనే — ఎవరిట్రూపులోనో. ఓ శ్రీమంతుడి వివాహ సందర్భంలో నాట్యప్రదర్శన ఏర్పాటయింది. తమకే ట్రూపు. పరిచయంచేతారు ట్రూపులో ఆందర్బీ. ఫలానా ... ఫలానా — “మనోరమ” ఆ శ్రీమంతుడు ఓ చూపు గిరవాటేసి గిల పక్కకి తిప్పాడు. ఆమెకి కష్టం వేసింది. ప్రదర్శనలో అందరికంటే ఎక్కువగా ఆకర్షించాలని మాసింది. ఎవరూ తనపైనే చూస్తున్నట్టులేదు. తనకి పామర్యం లేక కొడు. డబ్బు లేక సొంత ట్రూపు ఏర్పాటు చేసుకోలేకపోయింది. ఆమెకి ఉక్రోశం వచ్చింది. ఎలాగైనా పైకి రావాలి. సాధించాలి. ఈ శ్రీమంతుడికి నాటకాలూ ఇత్యాదులం లే అభిమానం అని వినికిడి వంటరిగా కలుసుకుని సహాయం అడిగింది. అంత మొత్తం సహాయం కాని — పెట్టుబడి కాని — ఇవ్వటం అతని కిద్దంలేదు. అదే నసిగాడు. తగుతున్నప్పుడు ఆకర్షించటానికి ప్రయత్నించింది. కాని కొత్తగా పెర్లయిన మోజులో ఉండటంవల్ల సేమో తన వలలో పడలేదు. తనకే పేరుంటే —

ఈ విషయమంతా మనోరమ మర్చిపోయిందని కాదు. రాణిని చూస్తున్నంతసేపూ తన మనోరమకొక మరో స్త్రీ అని ఆమె అనుకోలేదు. అసలామె ఆలోచించింది కనుకలేదు. ఆలోచించే స్థితిలోలేదు. అన్నీ ఏమేమిటో అనుభూతులు.

మనోరమ రాణిని అసహ్యించుకుంటూ ఉంది. రంగారావు నాయకుడిమీద ఆశలు వొడులు కున్నాడు.

కళ్ల సాగిపోతోంది. దండుటవలన పరిగిపోతున్నాయి. నాయిక అకాంతిలో కుంగిపోతోంది. ఘర్షణ జరగక తప్పలేదు. నాయకుడు ఏదో అన్నాడు. నాయికకి అభిమానం ముంచుకోచ్చింది. పుట్టింటికి వెళ్లిపోయింది. నాయకుడు పట్టించుకోలేదు. నెలలు గడిచిపోయాయి. అభిమానం విడిచి నాయిక సొంత ఇంటికి బయల్దేరింది. ఇల్లు తాళం వేసిఉంది. చుట్టు ప్రక్కలవాళ్లు — రాణితో ఉట్ల తిరుగుతున్నా

డనీ, ప్రస్తుతం వాళ్ళ ట్రూపు ఫలానా ఊళ్లో ఉందనీ. తను ఎప్పుడూ వెళ్లి ఎరగని ఊరు. అయినా పట్టుదలతో వెళ్లింది. వేషన్ దాటగానే ఎలా వెళ్ళాలో, వాళ్లు ఎక్కడ వ్నాలో అనే అడైర్యం లోపల పీకుతూనే ఉన్నా సైకిల్ రిక్సా ఎక్కితే అతనే తీసుకువెడతాడనే డైర్యంతో ఓ సైకిల్ రిక్సావాలాని కేకపె అడిగింది. అతను నాయిక వంక కొంచెం అనుమానంగా చూశాడు — ఆమె ధోరణినిబట్టి, ఆనుర్ధానిబట్టి. “నిమిషంలో తీసుకువెడతాను ఎక్కండి” అన్నాడు. నాయిక రిక్సా ఎక్కినూచుంది. జనపయ్యడిం ఎక్కువగా ఉన్న రోడ్లన్నీ చాటి పోతోంది రిక్సా. రాను రాను ఇళ్లుకూడా కనిపించటం లేదు. దారి రిప్పవట్టు నాయికకి అనుమానం వేసింది. అడిగింది. ఓ వేలివచ్చే సరికి లేదులెం డన్నాడు రిక్సావాలా.

ఆ సత్య — ఆ ధోరణి — ఆ వేగం!

శేల తరగతిలో కూర్చున్న ఓ రిక్సావాలాకి గుండెల్లో గుచ్చుకుంది. కొత్త తెలుగుచిత్రం చూడాలని — రిక్సా అద్ద మూకున్నర గంటలు దండగైనా, సాహసించి హాలువగ్గర ఓ కిల్లికొట్టు యజమానిని మానూండ్చుని — హాలులో కూర్చుని బీడీ కాల్పుకుంటూ వినోదిస్తున్న ఆ ఒకానొక రిక్సావాలా ఏమేమిటో జరగాలనున్నాడు.

రిక్సా ఆగింది.

“ఏం?” అంది నాయిక.

వేలిగాన సర్వీ దిగమని డిజాయించాడు — ఆమె వెలగల సగలవైపు చూస్తూ.

అనాధయం.

అసలే కష్టాలు. పైపెచ్చు ఇదోటి —

హాల్లో రిక్సావాలా బాధపడ్డాడు.

ఏదైనా జరిగి —

తెర నాలుగువైపులూ చూశాడు.

రిక్సావాలా దౌర్జన్యం చేసేట్టున్నాడు. ఏం చేస్తాడో! పాపం నమ్మవచ్చింది.

బీడీ కాల్పుటం చూశాడు రిక్సావాలా.

శేల తరగతి ప్రేమకులు — తన మట్టా ఉన్న వాళ్లు — తిడుతున్నారు. తనూ తిడుతున్నాడు.

ఎదురుగా టాక్సీ —

ఈలలు, చప్పట్లు—నేల తరగతి ప్రేక్షకుల
ల్నించి. ఉక్రేకం అక్కరేలేక చిరునవ్వుల రూపంలో
వొదిలేస్తున్నారు పై తరగతి ప్రేక్షకులు. ఆనంద
కామ్యలు తుడుచుకుంటున్నారు కొంతమంది నేలు
యూళ్లతో.

టాక్సీ—రిక్తా.

పారిపోయాడు రిక్తావాలా.

దీటి జాపకం వచ్చింది హాల్లో రిక్తావాలాకి.

టాక్సీలో—నాయకుడూ, రాణీ.

నాయకుడూ, నాయికా పరస్పరం చూసు
కున్నారు. పలకరించుకోలేదు. కాదు తెలుపు తీకాడు
నాయకుడు. నాయిక లోపల కూర్చుంది...

కథ జరిగిపోతోంది. నాయికా, నాయకుడూ,
రాణీ ఒక్క ఇంట్లోనే ఉంటున్నారు. లేక, నాయ
కుడూ, రాణీ ఉన్న ఇంట్లోనే నాయికకూడా
ఉంటోందనటం సమంజసం. ప్రస్తుతం నాయిక
హోదా అటువంటిది. అదే ఇంట్లో రాణీ తాయాకు
వరస పోదరుడు—ట్రాప్ వ్యవహారాల్లో జోకర్లం
కల్పించుకుంటూ ఉండే వ్యక్తి—కూడా ఉంటు
న్నాడు.

నాయికకష్టాలు వడుతోంది, మానసికంగా
ఆమెకి అనేక అన్యాయాలు జరుగుతున్నాయి.

జనం—హాల్లో ప్రేక్షకులు—పా మ భూతి
చూపిస్తున్నారు. అన్యాయానికి బాధపడుతున్నారు.
అన్యాయాన్ని ఖండిస్తున్నారు.

నాయికకష్టాలచూసి రాణీపోదరుడు, ఓ ఉప
న్యాసం ఇచ్చేవాడు నాయికకి. ఆమెస్థితియాస్తే తనకి
మననూ, హృదయమూ ద్రవించి ఏకమయాయన్నాడు.
ఇహ కష్టాలు పడక్కలేదన్నాడు. భారతినారి తిరుగు
బాటు చెయ్యాలన్నాడు. నాయికలాంటి దుడుపుకున్న
యవతి—నవీన విద్యాప్రపిణురాలు — ప్రవర్తించే
విధం అది కాదన్నాడు. కుక్కకాటుకి చెప్పబడే
నన్నాడు.

నాయిక వింటోంది.

రెండో తరగతి ప్రేక్షకుడైన రామ్మూర్తికి ఈ
ఉపన్యాసం ప్రమాదకరంగా కనిపించింది. ఆమె
దౌర్బల్యాలమీద వొత్తిడి చెస్తున్నాడు — దుర్మ
తుడు, విలన్.

రామ్మూర్తికి వొళ్లు ముడుతోంది.

తనామెని ప్రేమించానన్నాడు విలన్. చాగా
ఆలోచించుకునే సమాధానం ఇవ్వకున్నాడు. అక్కడే
దండి నాయిక.

రామ్మూర్తి సంతోషించాడు.

తనని నాయిక అర్థంచేసుకోవాలని ప్రాధేయ
పడి, అది ఆమెకేమందిదని సలహాఇచ్చివల్లాడు విలన్.

చెదిరిస్తున్నాడు రామ్మూర్తి—అనుకున్నాడు
రామ్మూర్తి. ఆలా అనుకోటం రామ్మూర్తి కొంచెం
ధియంధియం గా అనుకున్నాడు.

నాయిక జీవితం పాడైపోతుందేమోనని ధియం.
అలా అనిపించగానే హృదయంలో చెరుకుతో పాలు
మససులో లీలగా తన గత జీవితంలో ఓ సంఘటన
మెదిలింది. కాని రామ్మూర్తి ఆలోచించటానికి సాహ
సించలేదు.

రామ్మూర్తి ఆ ఊరికి కొత్తగా వచ్చిన
ది. ఇసి. అసిస్టెంట్. అంతకి ముందున్న ఊరినించి
ఓ చిన్న ఉపద్రవం తప్పించుకోటానికి ఈ ఊరు
వచ్చేవాడు. మరెంతైనా. వివో బుద్ధిచాందల్యంవల్ల
ఎదురింటి స్టిడియో గుమాస్తాగారి రెండో భార్యతో
వ్యవహారం జరపటానికి ప్రయత్నిస్తే ఆయన తెన్నించి
సంత పనిచేశాడు. ఆ చాడానిడికి బతుకు జీవుడా అని
ఇలా వచ్చేవాడు.

విలన్ ప్రయత్నాలు మానలేదు.

ఆ పాయంత్రం—నాయకుడితో చెప్పింది—
విలన్ ఇలా బాధిస్తున్నాడని. “మహా పతివ్రతలా
నన్ను పట్టుకుని వేళ్లాడమని ఎవరేడిశాడు. కాపలా
కూచోమంటావా?” అన్నాడు. అభిమానం భూరంగా
చెబ్బింది నాయికకి.

నాయకుడూ, రాణీ సినిమాకి వెళ్లారు.

నాయిక ఆలోచిస్తూ కూర్చుంది.

నాయిక తిరుగుబాటు చేయాలని వాదిస్తుంటే —
అంతరాత్మ సహనం కావాలంటోంది.

ఆ సమయంలో విలన్ దగ్గరగా వచ్చాడు.
కాళ్లమీద పడ్డాడు చాచాపు.

రామ్మూర్తి ఊపిరి విగబటాడు.

నాయిక ధివ్యుత్తి?

అమె దొర్బల్యం అన్యాయంగా వినియోగించు కుంటున్నాడు విలన్. అమె జీవితం!

విలన్ అమెని దగ్గరికి తీసుకోవోయాడు — “హౌస్ డౌన్”.

బలంగా తోసేసింది నాయిక.

కేవల — రామ్మూర్తి గట్టిగా ఊపిరిపొడిచి తీర్చిగాని చూస్తున్నాడు.

దొర్బల్యం చేస్తున్నాడు విలన్ —

బుద్ధిచెప్పింది నాయిక

రామ్మూర్తికి సంతోషంగా ఉంది.

కథ చకచక సాగిపోతోంది.

అన్యాయాలు — అగర్భం — దైత్యాలు — భూతాలు. ఎన్నెన్నో జరుగుతున్నాయి.

ప్రేక్షకులు సానుభూతి చూపిస్తున్నారు. అన్యాయం, అగర్భం జరిగినప్పుడెల్లా నిరసిస్తున్నారు. ఏదైనా అక్షరావాలని కోరుకుంటున్నాడు.

న్యాయం, అగర్భం జయించినప్పుడెల్లా — సంతోషం తెలియచేస్తున్నారు.

చప్పట్లా, ఈలలా,

జేబు రుమాల్లా, చిరునవ్వులా.

కోపగిస్తున్నారు.

కళ్లు కుడుచుకుంటున్నాడు.

నాయిక కష్టాలు చిత్రం ఆసాదికి తుదిముట్టాయని చెప్పవచ్చు. నాయకుడు పశ్చాత్తాప పడ్డాడని చెప్పాలి అవసరంలేదు.

చిత్రం పూర్తి కావస్తోంది.

రంగారావు లేచాడు. మళ్ళీ జనం మూగిపోవటం కష్టం — అందులో అమెనాళ్ళతో. కాదు డ్రైవర్ నిద్రపోతూ ఉంటాడేమో. గబగబా పోల్లోంచి బయటికొచ్చాడు రంగారావు. చూరాన కాదు. డ్రైవర్ కూడా అక్కడే ఉన్నాడు. స్త్రీల గట్టుదగ్గర నుంచున్నాడు. ఎంతసేపటికీ రాలేం? పూర్తిగా చూడటాని కేసుంటుందనో. కామెడీయేగా. అన్ని చిత్రాల్లోకి మల్లేశే, వొచ్చెయ్యకూడదూ, త్వరగా. ఆడవాళ్ళతో వస్తే ఇదే తంటా.

ఒక్కొక్కరే వస్తున్నారు.

ఆ వొచ్చె చదువు, తన భార్యనా? కాదు —

ఎవ రీమే? ఎక్కడో చూసినట్టుండే! ఎక్కడ వచ్చా? ఎప్పుడు?

అమెవైపు జ్ఞాపకం తెచ్చుకోవాలికి తచేకంగా చూస్తున్నాడు రంగారావు. అమె తలెత్తి చూసింది. ఎందుకు అలా చూస్తున్నాడు తనవైపు రంగారావు? రంగారావు! దగ్గరగా వచ్చింది. రంగారావు పరధ్యానంగా అమెవైపు అలా చూస్తూనే ఉన్నాడు.

అమె ముందు కొచ్చింది. రంగారావుకి దగ్గరగా నిలబడింది.

“ఏమిటలా చూస్తున్నాడు? మర్చిపోయారా?”

రంగారావు విత్తరగా చూసి, పరధ్యానంనంచి మేల్కొని తోట్రుపాటు పడిపోగాడు.

“నేనండీ, మనోరమని. మర్చిపోయారల్లేవుంది. చూలాంటివాళ్లు మీకు జ్ఞాపకం ఉంటారా ఏమిటిగాని —”

“ఎచ్చెచ్చె....జ్ఞాపకమే.” ఇప్పుడు తెలిసింది రంగారావుకి. అమె నర్తకి మనోరమ. తన జ్ఞాపక శక్తి హీనరికి కొంచెం చింతించాడు.

మనోరమ మాటలు కలిసింది.

“ఇలా నిలబడ్డారెం. మీవాళ్ళకోసమా?”

“అవునండీ.”

ఎలెక్ట్రిక్ లైటు వెలుగురులో (క్లబ్ సిర్క్లి) చీర మెరుస్తోంది. అలాంటి చీర తన భార్యకి కూడా కొనాలనిపించింది రంగారావుకి. తన కిలాంటి విషయాలు పట్టవు. కాని ఆ సమయంలో అది చాలా బావుందినిపించి కొనాలనిపిస్తోంది. ఆ మాటకొస్తే ఆ వర్సెస్ వోరీ మాత్రం! నిగవిగలాడుతూ — ఎర్రగా — కళ్లు జిగిరి మున్నాయి రంగారావుకి.

మనోరమకి ఆ సంగతి తెలుసు. వయ్యారాలు వోలకపోతూ అందాలు విరజిమ్ముతోంది.

ఇదేమిటివాళ్ళ అనుకోనిండా రంగారావు తనవైపు అలా చూస్తున్నాడే? అతన్ని ఆకర్షించటానికి తను ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసింది! అప్పుడేమీ తోలుకని మనిషి —!

మనోరమ విజంగా అందంగల మనిషేననిపించింది రంగారావుకి. నిజానికి తన భార్యకంటే కూడా. నర్తనలో కృషిచేసినమనిషి కాబట్టి తీరం

తీగలా ఉంది—వాజాకుగా. ముఖంలో మంచి కళ్ళ కనిపిస్తోంది. లవంగ్యవతి.

మనోరమ చేతిగడియారం చూసుకుంది. అది గమనించాడు రంగారావు. అత్రయత్నంగా కట్టు వైపు చూశాడు—తన భార్య వొస్తోందేమోనని. ఇంకా రువటంలేదు. 'హానీలే నెమ్మదిగా వస్తుంది.' అనుకున్నా డిలేటు.

"ఎక్కడా ప్రదర్శన లివ్వటంలేదా?" అడిగాడు, ఏదో అడిగాలి కనుకా.

"ఏదీ, మీలాంటి గొప్పవాళ్లు ఏర్పాటు చేయిస్తేగా."

సవాదు రంగారావు.

"అయినా, మాలాంటి చిన్న చిన్నవాళ్లమీద ఉంటుందా ఏమిటిలేండి మీ చూపు."

కొంచెం చివుక్కుకుంది మనస్సు రంగారావుకి. "పోసం." అనుకున్నాడు. బయటికి "అదేం మాట." అన్నాడు. మనోరమ ప్రశ్నలీతరంగా నవ్వింది, కావాలని కొంచెం కులుకుతూ. క్రేక్ పిల్లు బుజంమీద సరిగా ఆనటంలేదు. ఆమె సరిచేసుకుంది—అంటే. బుజంపైకి లాక్కొని రెండో కొన చుట్టూ తిప్పి చేత్తో పట్టుకుంది. కానీ...విద్యుద్గీతకాంతిలో వల్వెట్ చోళీ మెరుస్తోంది. వల్వెట్ చోళీమీదికి మనసుపోయిన రంగారావుకి అది అపహ్లాదకరంగా ఉంది...

మనోరమ సవరించుకుంద—సరిగా.

సిగ్గుపడ్డాడు రంగారావు.

గట్టువైపు చూశాడు, కొంచెం ధయంగా— అయిష్టంగా.

"కారు లెమ్మన్నారా, సార్"

ప్రియింగ్ అడుగుతున్నాడు. అటుచూశాడు.

"అమ్మగారు కొంచెం నేపటికిందే పిల్లిపోయారు. తల పెప్పిగాఉందని."

'ట' రంగారావుకి ఎందుకో కొంచెం తేలికగా ఉంది.

"రండి. లిఫ్ట్ ఇస్తాను."

"థాంక్స్."

చీకట్లో చూసుకుంటూ పోతోంది కారు...

జనం కిటికీలూడిపోతున్నారు, హాలుమందు.

రిక్తాలు, బస్సు, జనం...

తేలగామాస్తోంది ఒక అమ్మాయి. పల్లెటూరి మనిషిలా కనిపిస్తోంది. చిన్నవయస్సు. ఏదో పోగొట్టుకున్నట్టుగా మాస్తోంది.

"రిక్తా అమ్మగారూ." "రిక్తా" "రిక్తా" కేకలు.

"స్టేషన్కి వస్తానా?"

ఒంటరిగా స్టేషన్కి — ఆ అమావాస్యరాత్రి. ఏడురించి, ఎక్కడికి...

రిక్తావాలాకి సంకేహం కలిగింది.

"ఎక్కడి" అన్నాడు.

"ఎంత...?"

మాటవరకే అడిగివట్టుగా అడిగింది. ఆ అమ్మాయి ఎక్కడో, ఏదో ఆలోచిస్తోంది.

"మోచి తైం" తేరంలో ఆతని కిష్టంలేదు. పోటీ. పైగా సినిమాకెల్లి చూడున్న రగింటలతేరం పోగొట్టుకున్నాడు. ఏదో విధంగా జూపిచి ముగిసి...

ఆ అమ్మాయి రిక్తా ఎక్కింది.

రిక్తావాలా హుమరుగా ఉన్నాడు. సినిమా మాంచి హుమ రిచ్చింది. బాగా తీకారనుకుంటూ, సినిమాలో ఘట్టాలు జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నాడు.

"ఇలేనా స్టేషన్?"

అకస్మాత్ గా వినిపించింది ఆతనికి. ఉహాలోకం వించి తిరిగి "ఇదేనండి." అన్నాడు. ఆ అమ్మాయిని గురించి ఆలోచిస్తున్నాడు. శిష్టకుండా ఇంటిపించి వొచ్చిన రకం అని తెలుస్తూనే ఉంది. ఏ రెండో పెల్లి సంబంధం వొద్దనో—తేక ఏ పోట్లాటల్లో. నగలతో ఒంటరిగా—

"ఇలేనా స్టేషన్?"

మళ్ళీ అడిగింది. రిక్తావాలా 'అవు'నన్నాడు. వెంటనే ఆతనికో కొత్త ఆలోచన కలిగింది. అటు వెడితే స్టేషన్ వస్తోంది—మరోపక్కకి వెడితే—నిర్జనం. నగలు! ఒక్క నగలాల—జీవితం హాయిగా కొన్నాట్టే...ఒక్కటి చాలు...అవన్నీ ఎంత ఖరీదు చెస్తాయో!

రిక్తా పోతోంది.

ఆ అమ్మాయికి అనుమానం వేస్తోంది.

జనం కనిపించలేం? ఎవరైనా జనం తిరుగుతూ ఉంటే బావుండును. ఎదురుగా ఎవరన్నా వస్తే అబ్బి, 'వీడవ్ ఇదేవా?' అని అడిగితే—

"నేన్న వచ్చిందోన ఇదికాదే." అనుమానంగా అంది.

"అది వచ్చేదారి, ఇది వెళ్లేదారి."

కొంత తృప్తిపడ్డది...కానీ...

రిక్తా పోతూనే ఉంది.

ఎవరూ జనంగాని — బండిగాని ... టాక్సీగాని, టాక్సీ!—

ఏమీ ఎదురురాకుండా ఉంటే...

రిక్తావాలా ఆలోచిస్తున్నాడు...

రంగారావుగారి కారు పరిగెత్తుతోంది.

చీకటి, రంయిమని చలిగాలి కొడుతోంది కారు కిటికీల్లోంచి. గతుకుల రోడ్డు.

బ్యాంక్ సీటులో కూర్చున్నార రంగారావు, మనోరమ.

మనోరమ అలా నిర్లక్ష్యంగా సీటుకి తేరిగిలబడి కూచుంటుందే?

రంగారావుకి ఏమిటోగా ఉంది.

మల్లెపూల వాసన.

మనోరమ చూట్టాడుతుంటే రంగారావు వింటున్నాడు—అర్థంకరించి అంతగా అతను సటిండు కోటం లేదు, ఆమె ఏదో చెబుతోంది. అతను వింటున్నాడు. ఆమె గొంతు సన్నగా బావుంది. వివా లని విస్తోంది.

గారికి చీర చెంసు తవ్వుని రంగారావు ముఖానికి కొట్టుకుంది.

"సారీ" అంది.

'పరవాలేదు' అన్నాడు.

కారు కోలో అడ్డొచ్చింది. సడెన్ బ్రేక్.

రంగారావు తూలాడు. మెల్లగా.....ధియ పడ్డాడు రంగారావు.

"సారీ"

"పరవాలేదు." మనోరమ నవ్వింది.

పరవాలేదు! దూరంగా జరగడం?

దొంగతనంగా మనోరమవైపు చూడాలనిపించింది. చూశాడు. ఆమెకూడా చూసింది. ఆమె కళ్లు నల్లగా బావున్నాయి.

మనోరమకి ఆ విషయం తెలుసు. అలా కళ్లలోకి చూస్తే.....చిన్న చిన్న కుదుపులతో రంగారావు చెయ్యి తన చేతికి తనల్లోంది. మనోరమ చిరు నవ్వు నవ్వుకుంది. ఈ రంగారావేవా.....తనవైపు సరిగా చూడనుకూడా చూడలేదు ఆరోజు! తన తిరుగు తెలుసుకుంటే చింతించలేదు!

రంగారావుకి మనసులో ఏదో మెదుల్తోంది.

మనోరమ దగ్గరికి జరగాలనిపిస్తోంది.

ఆమె కలలు కంటోంది—సొంత ట్రూపుతో తేగీయమనంగా—రంగారావు డబ్బుతో...

రంగారావు, పాపం.

కానీ పెట్టుబడికావాలి తనకి.

మనోరమ చేత్య—ఆ విషయం తెలుసు రంగారావుకి. కానీ అతను ఆలోచించటం మానేశాడు. పరిస్థితుల్ని అతను అతిక్రమించదలచుకోలేదు. విసుగ్గా ఉన్నాడు. సినిమాచూసి అరిసిపోయాడు. మత్తు మత్తుగా...చీకటి, గాలి...మనోరమ ఉబిరి చెచ్చగా తిరుతోంది...

రంయిమనికోశాడు డ్రైవర్, సందుతిరగటాని? ఆవాయికి తూలింది మనోరమ!

రంగారావు ఆపాడు—ఆమె జబ్బలుపట్టుకుంది. మనోరమ వెంటనే సర్దుకోలేదు.

'సారీ' అవలేదు.

'పరవాలేదు' అనే అవకాశమే లేదు.

మనోరమ నవ్వింది. రంగారావు నవ్వాడు. ఆమె లేవలేదు. రంగారావు ఆమెచేతులు వదలేదు.

కారు దూకుకుపోతోంది — నడిచేవాళ్ళని కవ్వెస్తూ...

నడుస్తున్నాడు రామ్మూర్తి.

ఎవరో బాం ఎదురుగా వస్తున్నార.

పరకాయించిచూశాడు—ఎరెక్టింగ్ లైట్ నలుగులూ.

ఎదురింటివాళ్లు—వాళ్ళలో ఆ అమ్మాయిలే!

ఎందుకో! వాళ్ల అమ్మ, తమ్ముడూ, ఇంకా

ఎవరో—చుట్టుపక్కలవాళ్ళూ... ఆ అమ్మాయి ఎందుకురాలేదు! అసలే సినిమాపిచ్చి. మరి...అలా చిస్తున్నాడు రామ్మూర్తి.

అట్టి ఉత్తరేరివాసులదలే ఉంది. ఎప్పుడూ అలా ఆ మేడగది కిటికీదగ్గర నిలబడి పాడుతూ ఉంటుంది—సినిమా పాటలా, ప్రేమగీతాలు. ఈ ఊరు వొచ్చినప్పటినుంచీ చూస్తున్నాడు. కళ్ల పత్రికలు చదువుతూ, దాదామీద తిరుగుతూ, కూసరాగాలు తీస్తూ, రోడ్డుమీద నొచ్చేపోయే జనం చూస్తూ... అప్పుడప్పుడు తనవైపు అలా చూస్తుందే? తనూ పాడతాడు. తన పాడుతుంటే అలా నిలబడి చూస్తూ...

రామ్మూర్తికి ఏవేవో ఆలోచనలు సాగుతున్నాయి.

ఫూలిష్ గరల్.
చెప్పేవాడేవరూ తనట్లున్నారు.
ఎప్పుడో సినిమాఫీల్డులోకి ఉరుకుతుంది. చూడటానికి బాగానే ఉంటుంది. ఏ చిత్రంలోనో యిక్ అయితే...

అతని! నవ్వొచ్చింది. చిత్రంలో యిక్ కావటం కూటలా?

రామ్మూర్తి ఆలోచిస్తూ, గది చేరుకుని లైటు వెలిగించాడు. ప్రహ్వచారి కొంప. అంటే రామ్మూర్తికి పెళ్ళి కాలేదనికాదు. రెండు సంవత్సరాల కిందటే వింది. భార్య ప్రస్తుతం పుట్టింట్లో ఉంది—కామ్యుక్. ఇప్పట్లో నొచ్చే అవకాశంలేదు. అందువల్ల ఓ గది అద్దకి తీసుకుని ఉంటున్నాడు—ఆ కొద్ది ఊరికి వొచ్చినప్పటినుంచీ. గది చిందరవందరగా ఉంది. విసుగ్గా కుర్చీలో కూలబడి మేడవైపు యథాభావంగా చూశాడు.

ఆ గదిలో లైటు వెలిగింది.
కిటికీలోంచి...

ఫూలిష్ గరల్. తనవైపు చూస్తున్నట్లుగా ఉంది. బహుశా, ప్రేమపిచ్చి! రామ్మూర్తి నవ్వుకున్నాడు.
రామ్మూర్తి బావుంటాడు. ఆ విషయం అతనికి తెలుసు. ఏదో పాట అందుకున్నాడు. జంట పాట. విరహగీతం, అందుకొంటూ, రామ్మూర్తి మనసులోకి దొంగతనం గా తొంగిచూశాడు.

తన పాట ఎందుకందుకున్నాడు!
ఆమె నిలబడి వింటున్నది.
వింటుందని తనకి తెలుసు. పిచ్చిపిల్ల!

ఆమె ఒక్క తేణం అదృశ్యమైంది. తరవాత మళ్ళీ ప్రత్యక్షమైంది.

ఆమె ఏదో సంజ్ఞ చేస్తున్నట్లుంది... తనకే!
రామ్మూర్తి కొంచెం చలించాడు. అంతుకనేనా ఆమె సినిమాకి జల్లి లేదు!

కిటికీలోంచి ఏదో కాగితం ఉండమట్టి గది ముందు పడేలా విసిరింది.

సాహసం! కాసేపు అలాగే కూచురి తరవాత తెలివి తెచ్చుకుని రామ్మూర్తి అప్రయత్నంగా గది తిలుపుదగ్గికి వెళ్ళాడు, కాగితం తీసుకోవాలని.

ఎవరో కాలేజీ కుర్రాల్లాడే ఉన్నాడు—ఇద్దరు అప్పుడే గది దాటి బోతున్నాడు—మాట్లాడుకుంటూ.

రామ్మూర్తి ఆగాడు వాళ్ళు వెళ్లేదాకా.
వాళ్ళు సినిమాగురించే మాట్లాడుకుంటున్నారు.

రామ్మూర్తి గుండె కుదులుబడ్డది. వాళ్ళు చూస్తే దన్నమాట. వాళ్ళు గది దాటగానే కాగితం విప్పి చూశాడు. రెండే ముక్కలు. రెవని ప్రేమిస్తోందిట!

ఫూలిష్ గరల్. ప్రేమ పిచ్చి. తను ఒంటరిగాడు కాడని తెలియదు.

ఆ అమ్మాయి అక్కడే నిలబడి ఉంది.
రామ్మూర్తి కూడా అక్కడే నిలబడ్డాడు.
అతను సంకోచిస్తున్నాడు — లాంఛనప్రాయంగా.

తను పాట ఎందుకు పాడాడు! ఎందుకో రామ్మూర్తికి మనసు జ్ఞాపకం చెయ్యబోగా అతను విననట్లు నటించాడు. ఆమెకి పాట ఇవ్వం... ఆ దౌర్బల్యం... రామ్మూర్తి విసుక్కున్నాడు తనమీద. ఎలాగైనా ఆమె సినిమాలో తిప్పక చేరుతుంది. ఆమె రత్నం అటువంటిది.

‘అథారా లేమిటని నిలదీసి అడిగితే రామ్మూర్తికి కొంప నొస్తుందని అతనికి తెలుసు. అందుకే అడగలేదు.

ఆమె సినిమాలో చేరిపోతుంది.
చేరింతరవాత ఎలాగో... ఎలాగో... తప్పదు.
అప్పు డామెకి మంచి ధనివ్యతే ఉంటుంది.
ఏమేమిటో ఆలోచించాడు రామ్మూర్తి. అతనికి విసుగువుతుతోంది.

ఎదురెదురుగా—

రామ్మూర్తి మేడపైపు నడిచాడు...

ఇంకా సినిమాగురించే మాట్లాడుకుంటున్నారు ఆ కాలేజీ కుర్చాల్లిద్దరూ...

“అందరూ ఆమోదించేదీ ఎవ్వరూ ఆదరించనిదీ ఏమిటో చెప్పగలవా?” స్నేహితుణ్ణి అడిగాడు కాలేజీ కుర్చాడు.

“ఏమిటి?”

“పోనీ, ఎవ్వరూ ఆమోదించనిదీ, అందరూ ఆదరించేదీ ఏమిటో చెప్పు.”

“నువ్వే చెప్పేసెయ్యి.”

“మొదటిది ధర్మం, రెండోది అనర్థం.”

రెండో కుర్చాడు నవ్వాడు.

“అంత డౌన్ రైట్ గా మాట్లాడకు.”

“సర్వపాధారణం అని నాఅభిప్రాయం. మివహో యింపులు లేవనికాదు. హాల్లో ప్రేమకుల రియాక్షన్ గమనించా వనుకుంటాను. ధర్మానికి ఇంతిగా బ్రహ్మ

రథం పట్టి మనుషులు ఇన్ని అన్యాయాలు ఎలా చేస్తారో! యెయ్యాలనే ఆలోచనలు ఎలా కలుగు తాయో!”

కొంచెంసేపాగి రెండో కుర్చాడు అన్నాడు.

“అనుభూతులు వేరు, ఆలోచనలు వేరు.”

“ఏం వేరో!” నిస్పృహగా అన్నాడు మొదటి కుర్చాడు.

“వేర్యకూడా వేర్యని అసహ్యించుకుంటుందని నీకు తెలివా?”

“ఏం లాభం?”

“అందుకే మానవుడి భవిష్యత్తుమీద ఇంకా నాకు నమ్మకముంది.” అన్నాడు రెండో కుర్చాడు. మొదటివాడు మానంగా ఆలోచిస్తున్నాడు...

మనోరమ నడుంచుట్టూ చెయ్యి వేకాడు రంగ రావు.

నిర్దన ప్రదేశంలో రిక్సో ఆగింది.

మేడగది సమీపించాడు రామ్మూర్తి.

—అది వ ర్తమానం.

వేటూరి—

సుందరశాస్త్రిగారి

సుందర రసము

సర్వసవామేహములకుసంజీవి.

గుణము ప్రత్యేకము

అనుభవసిద్ధము. ఇంకెక్వేన్లు అవసరం లేదు. ఎటువంటి సవామేహాలైనా కుదుర్చును.

50 మాత్రలు రు. 5.

ఆర్డరసాయనశాల, ముక్త్యాల.

లోకప్రసిద్ధిపొందిన

పి. వి. రాజన్
ఆంధ్ కంపెనివారి

శ్రేష్ఠమైన మదరాసు నశ్యం
R.S. సుగంధ ముక్కుపొడి
అన్నిటిలో సాటిలేనిది.

ధర వివరములకు వ్రాయుడు.

తయారు చేయువారు:—

పి. వి. రాజన్ & కంపెని,
అర్కోణం, Arkonam, N. A. Dt.

కుష్టు ★ బొట్టి వగైరా మేహ మద్విలు, పె గ, సవ్యాయి వ్యాధు లకు గ్యారింటీ చికిత్స!

ప్రతి సంవత్సరము పేలాడి ప్రజలకు తూర్పుగోల్కొండమును, పవనీవనమును ప్రసాదింపుచున్నవి.

హిందూదేశమునెట్లు, ఆఫ్రికా, బర్మా, మలయా దినేశములలోను ప్రఖ్యాతి గాంచి విరివిగా వాడబడుచున్నది

మా ఔషధరాజములే!

నేడి మా ఉచిత సలహాకు, క్యాటలాగుకు వ్రాయండి.

జి. వి. రెడ్డి & కో

(రిజిస్టర్డ్)

“భాస్కరాశ్రమము”

గోపాలపురం : తూ. గో. జిల్లా.

శ్రీ మ దాంధ్ర

మహాభారతము

ఉద్యోగ పర్వము

వెల ఒకరూపాయి

శ్రీ మద్భగవద్గీత

(కా. నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు)

వెల 4-0-0

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర

వెల 2-0-0

ఆంధ్ర గ్రంథ మాల,

పోస్టుబాక్సు నెం. 212 మదరాసు-1.

సాతవాహనోదంతము

శ్రీ జె. యస్. ఎ. రామచంద్రరావు

జెయ్య కాత్రిక భారతీ ముఖమున వెలువడిన 'సాతవాహను' లేవరను వ్యాసము చారిత్రక విమర్శకుల నొక విచిత్ర విషయపథమునకుఁ గొనిపోవుచున్న దనుటలతో సంబంధముండదు. మునిశిలి మేధాసంపత్తిఁ గలిగిన నిష్పాక్షిక విమర్శకులదృష్టిలో, మగధాధిపతులని ప్రఖ్యాతిపొందించి, యేకచ్ఛత్రముగ, నాంధ్ర మండలముఁ గేంద్రముగ విశాల భారతీ భూభాగములో సార్వభౌమాధికారము నెఱవిన కాలవాహన కులజులను నేత్రేమ్యురీంద్రుల నొకతెగ వర్తకజాతి కంటఁగట్టుట కి వ్యాసరచయిత క్రమించుచున్నట్లుల చోచుచున్నది. వీరివాదమందలి సత్యాసత్యపరిశీలన మెట్టినిర్ణయములకు మార్గదర్శకమైనను, కేవల 'సాతవాహను' శబ్దాధారముగ వీరి పరిశోధనముమాత్రము యుక్తియుక్తమును, సమయ స్ఫూర్తిశీలతయునునై యున్నది. ఈ వ్యాసకర్త సాతవాహనశిల్పమునుమాత్రమే బట్టుకొని, దానినిఁ గమ్యేయ్యులలోఁబెట్టి పొగదీసి వేసినారు. కాని చరిత్ర ప్రసిద్ధిముద్రైన యీ వంశీయుల పర్యాయనామములను గూడఁ జేర్కొనుట మాని వేసినారు. కాన నీవ్యాసముఁ జదివిన బుద్ధికాలురు త్వరపడి వీరి నిర్ణయమే చరిత్రకు మూలాధారమని నమ్మి సాతవాహనుల నిజచరిత్రను విస్మృతపథాన నడిఁగింతురేమో యను నావేదనమున నే నెఱిగినంతవరకు విషయపరిశోధనముఁ బ్రతికూముఖమునఁ బాఠకలోకమునకు మునఁగితేసుకొనుచున్నాను. విజ్ఞు లిందలి యాచింతింగ్రహించి నున్నించెదరుగాక!

ప్రాచీనాంధ్రదేశ చరిత్రకు స్వర్ణాభిషేకముఁ జేసిన రాజవంశీయులు సాతవాహనులే. వీరికి కాలవాహనులని, కాలివాహనులని, కాలకర్ణులని, శతకర్ణులని వేర్వేరునామములు ప్రసిద్ధిముద్ర యున్నవి. మౌర్యుల మగధసామ్రాజ్యపతనానంతరము వీరి మగధాధీశులైరి. నాఁడు మగధాధీశుఁడనగా భారతసమ్రాట్టన్న

మాట. అనగా నాంధ్రులు భారత సార్వభౌమాధికారము సధికోహించిరి. ఈ వంశీయుల కాంధ్రభృత్యులని మరియొక పేరుగలదు. ఈ యాంధ్ర భృత్యుపదము వీరిని హీనకులజాలనుగా మార్చి వేయు ప్రమాదమును నూచించుచున్నను, కూలంకష పాండితీ ప్రకాండు లగువారి సాహాయ్యమున నది నివారింపఁబడినది. ఆంధ్ర భృత్యులనగా భృత్యులుగా నున్న యాంధ్రులని యర్థము. మౌర్యసామ్రాజ్య పతనమువరకు నాంధ్రులు భృత్యులేకదా! అందున నే యోత్రరాజులగు పౌరాణికులు వీరి నాంధ్ర భృత్యులుగఁ జెలింతించి వీరల పాలనాయగము నభివర్ణించిరి.

శ్రీ రావుగారు తమ వ్యాసమున నచ్చటచ్చట విదేశీయుల వ్రాతలనుఁ గ్రోడీకరించి తమ సిద్ధాంతమును సమర్థింపఁ బ్రయత్నించిరి. స్వదేశీయుల వ్రాతలనుఁ గించివ్యాత్రముగనైన గమనింపక, బడెవాటుగా విదేశీయుల వ్రాతలనే యాధారముగా గొనుట ప్రమాద భూయిష్టము. మన యాల్కిన, తేల్లను విదేశీయులు తమ చిత్రము వచ్చినట్లుచూపించిరి. అందులకు మెగాస్థీను, టాలెమీ, మార్కోపోలో మున్నగు వారి రచనలే యాధారము.

ఒరుగల్లు నగరములో దిరుగాడుకుఁ బ్రత్యక్షముగా నన్నియు, వివి కవివ విదేశీయుఁడు కాకతి రుద్రమాంబను గణపతిదేవ దక్రవ త్రి భార్యగా వర్ణించినాడు. ఫెరిస్తాయను మహమ్మదీయ చరిత్రకారుని యధూత కల్పనలఁ జదివితేమేని, దిగంత విక్రాంత యుగోవిరాజితుఁడగు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలను వట్టి పితీకిపందగను, బహుమనీ సుల్తానుల బంధీగను వ్రాయవలసియుండును. విదేశీయుల వ్రాతలలో నిట్టి ప్రమాదములు జెక్కులు గలవు. కడకు నిష్పాక్షికులగు ఫాహియాన్, హ్యన్త్యాంగులు కూడ ధ్రువప్రమాద జనితబోధములకుఁ బాల్పడిరి. దేశీయ రచనలలో

హాడ కొంత చరిత్ర కుపకరించు సానుగ్రి లేకపోనూ లేదు.

సాతవాహనుల పరిపాలనారంభము నాటి కాంధ్రభాష కొకరూప మేర్పడలేదను చారిత్రక సత్యమీ వ్యాసకర్త గ్రహించినట్లులు తోచదు. నేడు వాడుకలోనున్న ప్రాంతీయ నామములకు నాటి "కాలివాహన" పద వికృతుల సంబంధములు పూర్తిగా సర్వరహితమని నే సభిప్రాయ పడుచున్నాను. ఏది, యేమైనను — సాతవాహనులనుఁ గూర్చిన పుట్టా పూర్వోత్తరములనుఁ దెలిసికొనుట కుపకరించు చరిత్రాంశములు నేటికిని దుర్లభములు. సార్థవాహుల వంశీయులే సాతవాహనులని యని యభిప్రాయపడుటకంటె, — "సాతుఁడును వ్యక్తిపరముగా నీపద ముద్భవించినదని నమ్ముటతో గొంత యోచితీ గానుపించుచున్నది. ఈక్రింది యుద్ధం తమునుఁ బరిశీలింపుడు.

"దీపకర్తి యను మహారాజా దక్షిణాపథమునుఁ బాలించుచుండెను. వానికిఁ బ్రాణప్రియయైన కిత్తిమతి యను భార్య యుండెను. ఆమె యొక రాత్రి సుఖశియ్యము నిద్రించియుండగా పాము కలచెను. అందుచేత నామె మరణము నొందెను. అంతట దీపకర్తి శోకముచేత నపు త్రికుండయునుఁ బ్రహృదవ్యవ్రతీ కుపలంబించెను. ఒకనాఁడు దీపకర్తి మహారాజా తన నెనుక రాజ్య మేలుటకుఁ దగిన పుత్రుఁడు లేక పోయెనుగదా యని విచారించుచు నిద్రఁ జెందిగా స్వప్నములో నీర్వీరుఁడు ప్రత్యక్షమై 'ఓ! రాజా! నీవు వేటకుఁ బోవునప్పుడా యధివిలో సింహముమీద సవారిఁజేయుచు నొక బాలుఁడు కన్పడును; వాని నింటికిఁ దెచ్చికొనుము. వాడే నీకు బుత్రుఁడగును.' అని చెప్పి యద్భుత్యుడాయెను. అంతట రాజా మేల్కొని యా స్వప్నమును స్మరించుకొనుచు నమి తాపిందిమునుఁ బొందుచుండెను. ఒకనాఁడు రాజా మృగయావినోదార్థము మహారణ్యమునందు విహరించు చుండగా మధ్యాహ్నంకాలమునందు సింహయాధుడై బాలనూరుగ్గింతోలేఁ బ్రకాశించుచున్న యొక బాలుని నొక తామరకొలనియొడ్డునఁ జూచెను. వానిం జూచిన తోడనే రాజానకు స్వప్నము సంగతి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. సింహము బాలునిఁ దించి నీళ్లు త్రాగుటకై సరస్సులోనికిఁ బోవుచుండగా దీపకర్తి యొక బాణముఁ

బ్రయోగించి సింహమును బడవైచెను. వెంటనే సింహము మనుష్యుఁ డాయెను. అంతట నా మనుష్యుఁడు 'రాజా! నేను కుచేదని మిత్రుఁడను. యత్నించెను. నాపేరు సాతుఁడు. నేను పూర్వము గంగలో స్నానముఁ జేయుచుండిన యొక ముని కన్యకనుఁజూచి, మదన బాణములకు గుఱియై, యామెను గాంధర్వ విధిచేతను దివాహమైతిని. ఈ దాంపత్యమునుఁజూచి మును లోర్వంజాలక, సింహము లగుదురుగాక! యని శపింపగా మే మిద్వరము సింహ దింపకులముగా జనించి నాధము. కాలక్రమమున నా భార్య గర్భిణియై యా పుత్రునిఁగని కాలగర్భము నొందినది. నేనే వీని నితర సింహికలపాలతో దెంచి తిని. నీ బాణము తగులగానే నా శాపము తీరినది. ఈ మహాపత్న్యని నీ కిచ్చెదను. వీనిని నీ పుత్రునిగా గ్రహింపుము. ఈ ప్రకారమే జరుగవలయునని యార్యులు విధించియున్నాడు.' అని చెప్పి సాతుం దంతిక్కినుండాయెను. దీపకర్తి యాబాలు నింటికిఁ గొనివచ్చి సాతుఁ డతనికి వాహనమైనందున సాతవాహనుడని పేరుపెట్టి కాలక్రమమునఁ బట్టాభిషిక్తునిఁజేసి తపస్సునకై యరణ్యమునకుఁ బోయెను. అదిమొదలుగ సాతవాహనుఁడు భూమి నేలుచున్నాడు."

(క్రి చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి ఆంగ్రుల చరిత్ర ప్రా.భా. ఆరవ ప్ర. పుట 98-94)

ఈపై కథ బృహత్కథ, కథాసరిత్సాగరము లను మహాకావ్యములనుండి యనువదించఁబడినది. సాతవాహన శిల్పమే కాలివాహన శిల్పముగా శాసనములలో బ్రయోగింపఁబడినది. కాలివాహనునే ప్రాకృత భాషలో కాలివాహనుఁ డందురు.

"ఈ కాలివాహనుని చరిత్రము పురాణములలో గాని, శాసనములలో గాని యెచ్చటను గానరాదు. ఈతనిఁగూర్చిన విశ్వాసప్రాత్రమైన చరిత్ర మంతవరకుఁ గాన్పింపలేదుగాని, యాతని పేరిట నద్భుతము లయిన గాథలు మాత్రము చేలకుచేలు శత్రుయన కొక విధముగా బహుజేయులందు ధిరతిఖండి మందంతటను బ్రచారములో నున్నవి. ఆగాథలు కాలివాహనుని కాలము నిర్ణయించుట కంతమాత్రమునుఁ బనికిరావు. కేవలము కల్పితములైనగాథ లనేకములు వీరాగ్రగణ్యుడైన కాలివాహనుని మేనకు ముడి పెట్టబడినవి. ఈతనియొక్క

ప్రఖ్యాతినిబట్టి యిటీవరి రాజు కెందకో యీ శాతవాహనునితో తమకేమియు సంబంధము లేక పోయినను తా'మీతనిసంతతివారముని గొప్పగా జెప్పకొనుచుండిరి. ఇతఁ డాంధ్రజాతీయుఁడని, యాంధ్రజాతీయును బాలించిన యాంధ్రధృత్యవంశ మనియెడి శాతవాహనవంశమునకు మూలపురుషుఁడని, యాంధ్రమహారాష్ట్రగ్రామములలోని శాసనానుబంధము, పురాణాదులవలనను, స్పష్టముగా దెలియుచుండగా, తదితరకీరరాజస్థల కెల్లు వంశక క్షయయ్యెవో దెలియరావీనై యుది."

(ఆంధ్రులచరిత్ర ప్ర. భా. 6 ప్ర. పుట 90)

మహాపురుషుఁడైన సాతవాహనునిచరిత్ర మిట్లు తెలుచినకొలదియు నయోమయపరిస్థితిలో పడిపోవుచున్నది. సాత్యుఁడను యక్షునిపరముగా సాతవాహనశిబ్బ ముత్పన్నమాయెననువాదియులో నే సారస్వతమున్నదని తోచుచున్నది. తొలితను యక్షునిచే తెంపబడి సంతమాత్రమున నీకథ నసత్యమని త్రోసివేయవలసిన యథాసరములేను. యక్షులను నొకజాతి మానవులు టిచ్చెప్రాంతములమండి భారతదేశమునకు వలసవచ్చిరి. వారత్యున్నతమైన హిమవత్పర్వతధాముల నుండివచ్చుటచే తా'నుండికంటె నధికవలసని తలఁచిరి. వీరి శరీరచ్ఛాయ పనిమివర్ణము. ప్రకృతియు. నేపాలు, బెంగాలు, అస్సాముదేశీయులైన ప్రజలు వీరిసంతతివార! వీరి నేపాలీభాషలో 'యక్షి'నని పిలచిరి. చైనావారు వీరిని 'యూచి' లనిరి.

సింహములను సహితము లాంగడియగలిగిన సాహసోపేతుఁ డగు నీ'యక్షబాలునిఁ గాంచి దీపకర్తి ముద్దుటపడి సంతతిలేని తనకుఁ గుమారునిగ గ్రహించియుండవచ్చునని ప్రైకథ పరిశీలించిన స్థూలముగా బోధపడుచున్నది.

ఏ మహనీయుని పవిత్రనామముచే మన గుణకాల శేషము విలసిల్లుచున్నదో, యిట్టి ధీరమని విజనాగ్ర మగ్ధమునుండియేగదా దుష్యంత మహారాజానాస్థానముకుఁ గొనివచ్చినది. అటుల నే యాంధ్రరాజవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన సాతవాహనుని గూడ భూరారణ్య మగ్ధములోనుండియే గొనివచ్చుటలో నేదో విశేష ముండియుండవచ్చును. మన మహాపురుషులైన భీష్మ ద్రోణాది వీరులయొక్కయు, చివ

రకు భారతవీరులకు పాండవులయొక్కయు జన్మరహస్యములు నిగూఢముగా మంచబడుటలో కొంత విజాతీయత గానుపించుచున్నది. అట్లులు దృఢదృఢత సరస్వతీ విదుల వదుము విస్తరిల్లుచున్న సమయములో మంగోలియును జాతీయులకు నీ యక్షులు భారతదేశమునఁ బ్రవేశించిరనుటకుఁ ప్రబల నిదర్శనములు గలవు. దక్షిణాపథ ప్రభువగు దీపకర్తి విక్రమ సాహసోపేతుఁడగు నీ బాలు నా యక్షసంఘము నుండియే గ్రహించియుండవచ్చును. కర్ణవంశములో జేరుటచే నా వంశగౌరవము కోతకై యీ బాలుని నామధేయము సాతకర్ణిగా జేయుబడియుండవచ్చును. ఈ శిబ్బములో, సాత, కర్ణవంశములయొక్క సమ్మేళనము బ్రస్ఫుటముగా గానుపించుచున్నది. కావున సాతవాహన వంశమే సాతకర్ణివంశము గూడను.

ఆంధ్రరాజులకు మహాకర్ణులని పేరు. వీరినిఁ గురించిన కథలు కొల్లలు కొల్లలుగా జానా, సుమత్రామున్నగు దేశములలో గలవు ("ఒక కర్ణుమహారాజును గురించి యీ దేశములో నొక కావ్యము గలదిట. ఆ కావ్యమేదియో తెలిసికొనినయెడల వీరల చరిత్రము గొంతవరకుఁ దెలియఁబడవచ్చును" ఆంధ్రుల చరిత్ర ప్ర. భా. 10 ప్ర పుట 191.) ప్రస్తుతిపు టిందో నీషియా యధ్యక్షునిఁ నామములో "స్వాకర్ణ" యని వాడఁబడిన యంత్యపదము పరిశీలించిన పై వాక్యములు పూర్తిగా నసత్యములు గావని నమ్మవచ్చును.

సాత్యుడు వాహనముగా గలఁవాడు సాతవాహనుఁడు. చిన్నితనమునందే తల్లిదండ్రులను గోల్పోయిన యీ బాలుని సాత్యుఁడు పెంచియుండవచ్చును. ఆవాటి భాషాసాంప్రదాయము ప్రకారము సాత్యునిచే తెంపఁబడినవాఁడే సాతవాహనుఁడు గావచ్చును. ఏది యేమైనను గర్ణవంశీయుఁడైన దీపు వంశఁ జేరిన బాలుఁడు తన పూర్వవంశము యొక్కయు, దృతి వంశముయొక్కయు గౌరవం కాపాడుటకారక సాతకర్ణి నామమును ధరించెననుటలో నెక్కువ యాచితి గానుపించుచున్నది. తన వంశీయుల కల్లరకీ నామమే కులనామమై చరిత్రప్రసిద్ధిమై యాంధ్రజాతికి గర్వకారణమైనది. పురాణము లీమహారాజుల పేళ్ళనుఁ చెల్పుదు నందు, శాతకర్ణి, మృగేంద్రస్వాతికర్ణి, కుంతిలస్వాతికర్ణి, స్వాతికర్ణి, శాతికర్ణి, చక్రీరశాత

కర్తి, యజ్ఞశ్రీ శాతకర్తి, చంద్రశ్రీ శాతకర్తి యను
పంతుర్ల వామనులనుఁ జేర్కొనినవి. ఈ వంశీయు
లనే వెక్కండ్రను, గోరమి పుత్రుడు, పులహాయి,
శివశ్రీ మున్నగు మహారాజుల పేర్లను, క్రమయుక్త
ముగఁ జేర్కొనినవి. అనగా వీరి పేర్ల చివరనుఁగూడ
శాతకర్తి పదమునుఁ జేర్చుకొని పిలువవలయును. కాన
నీ రాజవంశీయులు శాతకర్తులనియే ప్రసిద్ధిగాంచిరి.

కావున సాతవాహనుఁడే, సాతకర్తి, శాతకర్తి,
శాతవాహనుఁడని నా యభిప్రాయము. శాతవాహ
నునే శాలివాహనుఁడని ప్రాకృతభాషలో వాడిరి.
ఆ వామము ననుసరించియే శాలివాహన శక ముర్త్యర్థ
మాయెను. “అయినను హేలశాతవాహనునితో” (క్రీ. శి.
52—79) శాలివాహన శకము ప్రారంభమాయెనని
విశ్వసింపవచ్చును. శాలివాహన వంశజుఁ డమటజు
హేలశాతవాహన శాలివాహనుఁ డనవచ్చును గాని
యీతఁడు మాత్రము మొదటి శాలివాహనుఁడు కాడు.
(ఆంధ్రుల చరిత్ర ప్ర. భా. 9 ప్ర. పుట 162)

సార్థవాహులు సాతవాహులైరినియు, వారే
సాదువాండ్లు, పాతుపెట్టు, పెజీకరాజులనియు విపరీ
తార్థములుదీయుటకంటె, ప్రాచీనార్థ — టెటెటను

రాజవంశీయులపమ్మేళనమే ‘సాతకర్తి’ వంశావతార
మని నమ్మినతో మనమార్గము గుగముకును. దీపకర్తి
కథ పై విర్ణయమున కెంతయు సహాయపడుచున్నది.

భారతకాలమునుండి ముసల్మానుల ప్రవేశము
వరకును మన ప్రాచీనార్థ రాజవంశీయులతో గలసి
పోయి తమ వ్యక్తిత్వమునే గోల్పోయిన విదేశీ రాజ
వంశీయులు పెక్కులు గలవు. హూణులు, శక, యవన
పష్టావులగాఢ లి యిందులకు నిదర్శనములు. కావున
చారిత్రికాధారములులేని మన భారతేశ్వరిచరిత్రలో
నొక యజ్ఞాతసంవత్సరమున కర్తవంశీయుఁడగు దీప
మహారాజుచే, టెటెటను బాతీయుఁడగు ‘యూదీ’
బాలుని స్వీకారమువలన సాతకర్తులను ప్రఖ్యాత రాజ
వంశీయునకుఁ బునాదివేయఁబడెను. దీపకర్తి — వాని
యనంతరము సాతకర్తి — అతఁడే సాతవాహనుఁడు —
వానియనంతరము పెక్కుండు సాతకర్తులు, లేక సాత
వాహనులు; — యీ సువికాల భూమింపలాభిత్యయు
వహించి తమ యశోవర్ణికలచే దిగంతము లాక్రమించి
రని నమ్ముటయే యిప్పటి కుచితమని తోయిచున్నది.
ఇందలి గుణదోషవిరయములను విజాల పరిశీలనమునకే
వదిలి వేయుచున్నాను.

అ శి క్ష - అ వి ద్య

శ్రీ కాశీపట్నపు రామరావు

1

శ్రీ రామరావు తమ్ముడి పెండ్లికి ఏర్పాటులన్నీ మహా ఘనంగా జరిగినవి.

పెండ్లి, కన్యాదాతల స్వగ్రామంలో స్వగృహ మందు జరపడానికి నిశ్చయించారు. వాళ్ళూ పెద్ద మొఖాసాదార్లు. వాళ్ళ కుటుంబం చాల పెద్దది.

శ్రీ రామరావుగారి స్థితిగతులు కూడా తక్కువని కావు. అతని తమ్ముడు బి. ఎ., తప్పినా వాళ్ళకు చాలా భూవసతి కొద్దిగా నిలవ పైకం ఉన్నవి.

అసలా భూములనూ మొదలైనవానిని పంర ప్రించుకోవటంలోనే అతడు పోయిన పరీక్షకు మళ్ళీ కట్టటంకాని పై దనువులకు పోవటంకాని పడిందికాదుట. శ్రీ రామరావు మట్టుకు—అతను ఒక పెద్ద కాశీలో లెక్చరర్ గా పనిచేస్తూ ఉన్నాడు. అతనికి ఏర్పాటివారి రెండవ ఆవిరుగుతు పెద్దకూతురు కూతుర్ని ఇచ్చి పెండ్లిచేశారు. అతను పట్టాంలోనూ ఇతను పల్లెటూరులోనూ ఉండటంవల్ల ఆ కుటుంబం రెండింటి ప్రయోజనాలనూ సమానంగా పొందగలడు.

వాళ్ళకు ముగ్గురు అక్క చెల్లెళ్లు ఉన్నారు. వాళ్ళందరూ ఇంతకుముందే పెండ్లిండ్లు అయి కాపురాలు కూడా చేస్తున్నారు.

ఇంతవఱకు వాళ్లు చేసినవి అన్నీ పట్టుపు సంబంధాలూ పట్నాలలో ఉండేవాళ్ళ సంబంధాలే. ఇది ఒక్కటే—వారు పల్లెటూరు సంబంధాన్ని వెలికి వెలికి చేస్తున్నారు. దానికి కారణం మార్యం పల్లెటూరిలో 'కాశ్యపం'గా ఉండవలసినవాడు కావటమే.

ఈ సంబంధం పల్లెటూరి సంబంధమే అయినా సంప్రదాయ సంస్కారాల రెండింటి విషయంలోనూ పిరి కేవిధంగానూ తీసిపోడు. కట్నం కానుకల విష

యంలో రెండువేల పదహార్లు కట్నం పెట్టడానికి అందుకు తగిన లాంఛనాలు జరపడానికి సిద్ధపడ్డారు ఆడపెండ్లివారు.

వివాహపు లేర్పాట్లకూడా అందుకు తగిన స్థాయిలోనే జరుపబడ్డాయి. మగ పెండ్లివారి తరపున వచ్చే మగవారుగాని ఆడంగులుగాని ఇలా తప్పవట్టడానికి విలులేకుండా సమస్తం ఏర్పాటుచేశాడు పెండ్లికూతురుయొక్క రెండవ అన్న.

పెండ్లివారి విడిదికి నూరు నూటయ్యరెైతుండి వచ్చివా స్వేచ్ఛగా సరిపోయే పెద్దయిల్లు ఖారీ చేయించాడు. వేడినీళ్లు కావడానికి ప్రత్యేకం ఒక మనిషి. స్నానానంతరం ఆడవాళ్ళ కట్టువిడుపు బట్టలూ మగ వాళ్ళ కట్టువిడుపు బట్టలూ తదివడానికి ఇంకో ఇద్దరు మనుష్యులు. తలంటూ కాళ్ళుపట్టడాలూ మొదలైన భోగోపచారాల కొరకు మంత్రిలను సహితం ఇద్దరిని ఏర్పాటుచేశారు. ఏళ్ళంత ఆయాపమలకకాక తక్కిన ఇంకే పమలకైనా ఎవరు ఎప్పుడుపిలిచినా పుకడానికి సిద్ధంగా ఉండాలి. అందుకొరకు వాళ్లు ఏవరిష్టితుల్లా కూడా విడిది విడిది వెళ్ళరాదని గట్టికట్టి చేశాడు 'చిన్నబాబు'.

శ్రీ రామరావుగారి కుటుంబం, అక్క చెల్లెళ్లూ, ఏతర్సంబంధీకులూ, రిల్లివంకా రెండ్రవంకా చుట్టాలూ, వాళ్ళవాళ్ళ పిల్లలూ, ఊరిలో ఇద్దరు ముగ్గురు పెద్దరైతులూ, తక్కినన్నీ హితులూ, నలుగురైదుగురు నాకర్లూ చాకర్లూ—అంతా కలసి దగ్గర దగ్గర నూరు నూటయ్యరెైతుండి వరకూ ఉంటాడు—ఏళ్ళంత 'రూం' మంటూ అందుకుతగినసాంకుతో తిరిగివచ్చారు.

ఇచ్చిపుచ్చుకోవడాలలోకాని భోజన భాజనాదులలోగాని అంతవరకూ ఎట్టి ప్రతిబంధకాదులూ సంధించలేదు. పూటకు దగ్గరదగ్గర వాలుగువందల

వరకు విస్తృతముగా చూడం పాశీగానే పాగి పోతున్నది.

మగ పెండ్లివారు పెండ్లికి తరలివచ్చిన సాయం త్రేపే తోటలో దిగారు. మరునాడు ఉదయం స్నానముచేసి పండ్లను తినారు. రాత్రి పది గంటల వరకు నిద్రించి లేచింది. ఆ తల్లి వారు జామున మూడు గంటల ముప్పుదివడు నిమిషాలకు వివాహం అయింది.

2

మొఖాసాదారుగారి లోగిలి ఇంటి పెద్ద వాకిలి నిండా చేసిన పండ్లతో పదహారు పెట్రోమాపులైలు వెలిసిపోతున్నాయి తీవ్రమైనవంటగా.

పందిరికింద అంతా మగవారు — చుట్ట పక్కలూ, పేద హితులూ, ఊరి పెద్దలూ, దగ్గరదగ్గర మూడువందలమందివరకు కూర్చుని ఉన్నారు. వాళ్ళి ముగ్ధ వేడికపై వరుణ్ణి కూర్చుండేసి పురోహితుడు వైవాహికమంత్రాలను ఉచ్చస్వరంలో పఠిస్తూ ముగ్ధ ముగ్ధ మంగళ వాయిద్యాలతో అతనిచేత రక్షణం చేయిస్తున్నాడు.

అడవాళ్ళంతా మనిషాలమైన లోగిలి వరండా నిండా క్రిక్కిరిసి కూర్చుని ఉన్నారు. రంధరంనుల పట్టుచీరలూ బంగారపు టాథరణాలూ వాళ్ళ చేతులపై మెరిసిపోతున్నవి. లోపల చేతుని గదిలో వసువు గారిచేతి పూజచేస్తూ ఉన్నది. కొందరు ముఖాలు అనలజేవారు అక్కడకు ఇక్కడకు తెగతియ్య తున్నారు. సభలో ఉభయపక్షాలకు చెందిన ప్రతి నిధులూ చేర్చేయగా సదస్యాలకు చందన తంబూల మంగంధద్రవ్యాదులు సమర్పిస్తూ వాతావరణముల్లా పరిమళిస్తున్నాయి చేస్తున్నాడు.

ఒకస్థితిలో పురోహితుడు అకస్మాత్తుగా చదువు తున్న మంత్రం అతి “ఏరి? పెర్ని పెద్దలేరి? ఎక్కడా కనుపించలేం?” అన్నాడు శ్రీ రామారావును ఉద్దేశిస్తూ.

దగ్గర్లో ఉన్నవారు శ్రీ రామారావుతోసరం మాట్లాడుతారు. అతడు చారిత్రకంగా ఆ చుట్టు పట్ల బంధంలో ఉన్నట్లు కనుపించలేదు.

ఈ అలబడి విని ఎవరితోనో మాట్లాడుతున్న శ్రీ రామారావు చివరవరకు “ఏం కావాలి... పెట్టు లేనా? ఇదుగో ఇక్కడ వున్నాయి” అంటూ చేతిను

ఉన్న మనిషులు తెరచి పురోహితుడికి కావలసినది తీసియిచ్చాడు. ఆయన ఆడబులు పుచ్చుకొంటూ మర్యాదదెబ్బలెత్తుకు “పెట్టులకూలకేం ఆయనను పిలిపించండి. ఇంకొక్క సది సది హేనునిమిషాల్లో కన్యాదానం జరుగుతున్నది. వారుపోయి యొక్కడో కూర్చుంటే ఎలా?” అన్నాడు దీర్ఘాంతిస్తూ.

కొని అతనిమాటలు ఎవరూ పట్టించుకోలేదు. ఆసరికి శ్రీ రామారావు అతనిభార్యతో విడిదిలో ఉన్నాడు. విడిది బయటి వరండాలో ఇద్దరు దాసీలు మాత్రం అక్కడ కష్టిపెట్టుక ఉండవలసినవారు కూర్చుని ఉన్నారు. వాళ్ళు మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ క్షణకాలం మాట్లాడేయడం మొదలైతే అలా ఇద్దరూమానంగా ఎక్కడెక్కడికో మాన్తుఉన్నారు. కిటికీచీదలలోనుండి వస్తూన్న పెట్రోమాపులైలు వెలుతురుతీవ్రపై బయటఅంతా చిమ్మచీకటి. దూరం నుండి మంగళ వాయిద్యాలు ఉండి ఉండి వినిపడుతూ ఉన్నవి. సర్వత్రా జాగరణానుభూతి ప్రస్తుతిస్తున్నది.

గదిలో శ్రీచేతి ఒకపెట్టె ముందుచేసుకొని అందులో గల బట్టలన్నీ ఒకటొకటే తీసి అతనితో దులుపుతున్నది. అసతిదూరంలో కిటికీసమీపాన పెట్రోమాపులైలు ఉన్నది. దగ్గరలోనే శ్రీ రామారావు ఒకపెట్టెమీద కూర్చుని భార్య దులుపుతూ ఉన్న బట్టలవంక మాన్తున్నాడు. అతనిది తెల్లని చేమాయెట్టి. అది ఎక్కడు లావుగానూ కాకుండా సన్నంగానూ కాకుండా అలోగ్యవంతమైనదిగా ఉంటుంది. అతని నుదురు చాలా ఎత్తైనదేకాని విశాలమైనది కాదు. పలుచని పెద్దవులు ఎల్లచేరలా దగ్గరగా మూసివుంటాయి. కండ్ల అడ్డాలవెనుక కన్నులు తొలి యవ్వనపు తేజస్సును కోలుపోతూ ఉన్నవి. అతడు కాతెడికిపోయేటప్పటికీ నూళ్ళే చేస్తాడు. కొని సభలూ మొదలైన సాంఘిక సమావేశాలకు పోయేటప్పడు ధోవతులు కట్టుకపోవడానికి ఇష్టపడతాడు. అవ్వడంపట్టు అటువంటి సమయాలలో వాణిలు వెయ్యటంకూడా కద్దు. ఇప్పుడట్లానే తెల్లని గ్లాస్లో పంచా నిల్చుకొనికా కంపివాలలో ఉన్నాడు. కాళ్ళకు చేపలతో ముడుగులపై మోచెతులను అనుకొని అతడు భార్య చేస్తున్న పనివంక దృష్టివంతా పెట్టి పరికిస్తున్నాడు.

శ్రీదేవి ఆఖరు వీరకూడా చుట్టి అది అట్లానే పెట్టెలో జారవిడిచింది. అంతటితో ఆమె పెట్టెను గాలిందడం. అప్పటికి మూడవసారి. అంతవరకూ తీసిన ఆ పెట్టెలోని తక్కిన గుడ్డలన్నీ ఆమె చుట్టూ చిన్న చిన్న మేలెలుగా పడిఉన్నవి. ఆమె వాటి అన్నింటిమధ్యా చూడటానికి ఒక బొమ్మలా కుచ్చుని ఉన్నది.

శ్రీదేవిలో నాగరక తిరుణులకు ఉండవలసిన లక్షణాలు చాలా కనిపిస్తూ ఉంటవి. ఆమె పెద్ద అందమైన మనిషికాదు గాని కనుముక్కు తీరులో లోపం లేకుండా సామాన్యంగా ఉంటుంది. మొహం కొలమొహం—మనిషికూడా ఏమాత్రమూ ఎద్దిరి. శరీరం పలుచనేకాక దుర్బలంకాగా తెల్లగా పారి పోయి ఉంటుంది. తేలితం పొడయ్యిందనే అక్కసుతో మనసునూ శరీరాన్నీ పాడుచేసుకుంటున్న లక్షణాలు ఆమెలో వీలగా కనపడవు.

కొంతసేపు అటూ ఇటూ చూడక శ్రీదేవి తన దృక్పథాలను ధిరి మొహంలోకి మరల్చి అటు చూసింది. శ్రీరామారావు ఆలోచిస్తున్నవాడెట్లా ఆమె చూపులయొక్క స్వర్ణచే ప్రేరితుడై ఆమెవంక తిరిగి ఏదో అవగతీతావుంటే పెండ్లి పందిరినుండి కలుగు వచ్చింది.

అతడు వస్తాను పదమంటూనే లేచి ఆ మనిషి వెళ్లిపోయిచ్చాక కాస్తసేపు ఇటూ అటూ తిరిగాడు. తరువాతి సరికొత్త ఆలోచనలతో అన్నాడు.

“ఇప్పట్లో మనం చేయగలిగిందెట్లా నోరు మూసుక పడిఉండటమే. తొందరపడి ఎవరైనా ఏమన్నా అడిగామో సామ్యు మానాన సామ్యు పోతుంది. పైగా నానా యాగీజరిగి పెళ్లంత అభావై ఉరుకుంటుంది.”

ఈమాటలు ఏ కాస్తా ఉక్రేకంతో అని కొందంసేపు తాళక మళ్ళా అన్నాడు. ఈసారి అతని గొంతులో తెచ్చికొలు ప్రసన్నత కనపడు న్నది. అన్నాడు—

“మళ్ళా ఆలోచించి ఏం చెయ్యవలసింది చెప్తాను. అంతవరకూ నువ్వు ఏమీ చూడకు” ఇట్లా అని అతడు అక్కడనుండి వెళ్లిపోయాడు.

శ్రీరామారావు వెళ్లిపోయిన వెనుక శ్రీదేవి కొంత సేపటివరకూ అతను వెళ్లిపోయిన మార్గం వంకనే

చూస్తూ కూర్చోన్నది. తరువాత తరస్కార తీవ్రా వేగ మలిపమైన తన ముఖాన్ని పెట్టెవంక త్రిప్పు కొంటూ అంతకంటే తీవ్రతరములైన ఆలోచనా పరంపరల సంకులసంక్షోభంతో మనసు కొట్టుమిట్టా దుకపోతూఉండగా ఆమె బట్టలన్నీ పెట్టెలో స్వర్ణ సాగింది. అపని అయినవెనుక కొంతసేపు పెండ్లి పందిరిదగ్గరకు పోవడమా మానడమా అని ఆలోచించింది. మానటానికి చైర్యంచాలక, పోవటానికి ఇష్టంలేక, తిట్టుకొంటూ చివరికొక పావుగంట గడిచాక నెమ్మదిగా బయలుదేరింది.

3

శ్రీ రామారావుకూ అంతకంటే శ్రీదేవికీ ఆ యింట గల స్థానాలు అతిచిత్రములైనవి.

కోడలుగా శ్రీదేవి ఆయింటికాపురానికివచ్చి దగ్గరదగ్గర ఆరుసంవత్సరాలు కొవస్తూఉన్నది. ఇంతకాలంకూ ఆమె ఏమాత్రమూ అయితే తన భర్తనుతప్ప ఆఇంట ఇంకొకవ్యక్తినినానరే తనకు సన్నిహిత బంధువుగా చేసుకోలేకపోయింది.

దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తే ఇందుకు ఆమె ఎంతవరకూ బాధ్యురాలో ఆ యింట గల తక్కిన అందమూకూడా అంతిమేరకూ బాధ్యురేనవారి. కాని చూసేవారందరి స్థూలదృష్టికీ అందులో శ్రీదేవిపాలే ఎక్కువలా కన వస్తూఉంటుంది.

ఇందుకు కారణమేమని వితర్కిస్తే ఆ యింటి వారు ‘ఆమె గుణాలు’ అంటూ శ్రీదేవి గుణాలను వేసివో ఎత్తి చూపుతారు. శ్రీదేవి తాను నాగరికురాలు కొవడంవల్లా స్కూలువైనలు వరకూ చదివి ఉండటంవల్లా ‘ఆ పట్టెటూరి నూకకు పనికివచ్చాను కాను’ అంటుంది. ఉభయపక్షంవారికీ సామాన్య బంధువైన శ్రీరామారావును ప్రశ్నించగలుగుతే అతడు దీనికి కారణం ఇదమిద్దమని లేల్చి చెప్పడం కష్టమంటాడు. తన భార్యయొక్క చిరుపు ఆమెలైన ఆదితనాన్ని మార్చగలిగివుంటే ఇన్నిచిక్కులు వచ్చివుండేవి కావని ఆ భావుకుని ఆభిప్రాయం. ఇది తెలుసుకుని అతని బావమరిది—అంటే శ్రీదేవి అన్న—అతని నురించి “శ్రీరామారావుకు ఎదిరి లోపమేగాని తన లోపంగాని తనవారి లోపంగాని చూడగలిగే” అత్యంతైర్యం సంస్కారభూర్వత్యం చాలవంటాడు.

చైవిధ్యంతోపాటు ఏకత్వాన్ని సహితం
స్ఫురింపజేసే ఈ వాదనలన్నీ వింటే వీర్లీందరు చూసి
నదీ ఒక్క ఏనుగునని తెలిసిపోతుంది. అసలు మూల
కారణం శ్రీశ్రీ పుట్టిన కుటుంబం ఆమె మెట్టిన
కుటుంబంమండి అత్యంత విభిన్నం కావటంలో
ఉన్నది.

శ్రీశ్రీకుటుంబం తన అల్లవారికుటుంబంలా
మధ్యమతరగతి పల్లెటూరి భూస్వామ్య కుటుంబం
కాదు. ఆమె నాగరికమైన ఒక "గొప్పకుటుంబాని"కి
అనుబంధంగాఉండే వేరొక "చిన్న గొప్పయింటి"
దిష్ట. ఆమెతల్లి మేనమామలందరూ — ఆమె మేన
మామలుకూడా — దేశమందంతటా పెద్దపెద్ద మహా
వగరాలలో ఉన్నతములైన పదవులను ఆక్రమించి
ఉన్నవారు. ఆమె అన్నిదమ్ములుకూడా శ్రీశ్రీ శక్ర
పేరియట్.లో ఒకరూ మైద్రాస్ శక్ర పేరియట్.లో
ఒకరూ — ఆ సమయమే ఉద్యోగాలు సంపాదించి
ఉన్నారు. వాళ్ళి ఇద్దరూ శ్రీశ్రీతండ్రి పిద్దపెద్దఆశీలు
పెట్టాడని వాటివిజయానికై తమ శక్తివంచన
లేకుండా సర్వవిధాలా కృషిచేస్తూ ఉన్నారు. ఏనాటి
కైనా తాముకూడా తమ తల్లివంక చుట్టాలంతటివాళ్ళు
కావాలని వాళ్ళకూ వాళ్ళతల్లికికూడా ఒక గట్టిపట్టుదల.

కాని శ్రీశ్రీ తండ్రిమాత్రం యావత్తానికి చెందిన
మనిషికాదు. ఆయన "లా"వదివి పట్టణంలో ప్రాక్టీసు
పెట్టి నాగరికుడుగా చలామణి అవుతున్నా పుట్టుక
చేత వస్తుతఃకూడా పల్లెటూరివాడే. అందుచేతనే
ఆయన తనకూతుళ్ళకు ఇద్దరికీ వివాహాలు చేయవలసి
వచ్చేసరికి సహజంగా పల్లెటూరివాళ్ళనే వెదికేస్తూ
వచ్చారు. సహజమైన యా సంఘటనమండి శ్రీశ్రీ
తల్లి తనయొక్కకల్పనాచమత్కృతి అంతా వీర్వడే
టట్టు చక్కని కథ నొకదానినిఅర్పి అందరికీ చెబుతూ
వుంటుంది. ఏహ్యూరివారి (శ్రీశ్రీతల్లిల తల్లిల వరు
సలనుబట్టి ముత్రైతలు) వంశాగతలైన ఆదెవడుమలకు
ఈ రెండుమాడుతరాలనుండికూడా పల్లెటూళ్ళనుండి
వచ్చి పట్టణాలలో స్థిరపడమన్న భర్త లే దొరుకుకున్నా
రటగాని పుట్టుకతోనే పట్టణవాసులైన భర్తలు దొర
కటండేదట. ఆమెమాటలలోనే చెప్పవలసిన వై అది
మాతామహుడు ఆ యింటి ఆదెవడుమలకు తెచ్చిపెట్టిన
'కావం'. శ్రీశ్రీ తల్లితండ్రికూడా శ్రీశ్రీతండ్రి
లాగే పల్లెటూరిపుట్టుకా పట్టణం కాపురం. అందు

చేతనే వాళ్ళు ఏళ్ళుగడిచినవెనుకైనా ఆ వాసనలు
విడువలేక కూతుళ్ళను మల్లామల్లా తమతోటి పల్లెటూరి
వారికే వెలికి ఇమోడుంటారట.

ఈ విచిత్రవ్యాఖ్యలో యథార్థత వివరించటం
ఎంత ఉన్నదో దానిని మధ్యపుచ్చటం కూడా అంత
ఉన్నది.

వివానికి శ్రీశ్రీవి తల్లి అంగీకారంచేసికే ఈ
పెళ్లిళ్ళు రెండూ జరిగిఉండవలెను. కాని ఆమె ఆ
విషయాన్ని అట్లా బాహుళంగా అంగీకరించటానికి
ఎంతమాత్రం ఇష్టపడదు.

శ్రీశ్రీవి తల్లిలో ఆమెకే తెలియని ఒకానొక
విచిత్ర ప్రవృత్తి—ఆమె నాగరికతకు సంబంధించినది
రహస్యంగా దాగిఉన్నది. దాని స్వయాప స్వభా
వాదు లామెకు విస్పష్టంగా తెలియకపోయినా దాని
ప్రేరణలేనే ఆమె ఆ నేక విషయాలలో తన కాయ
స్కరమేదో తన అభివృద్ధి కేది దోహదకారి కాగ
లదో అతి సులభంగా తెలుసుకుంటూ ఉంటుంది.

అట్లా తెలుసుకునే ఆమె—తన భర్త తమ
కున్నదీ చెందినవీ ఆయన అభివృద్ధిమార్గాల వన్నిం
టినీ పుస్తకకోసరమే విడుదలైనట్టు కూతుళ్ళకు వారు
కోరగల వివాహాలు కాకుండా ఎద్దగల వివాహాలు
చేస్తూఉంటే తాను మాటాడక ఉదాసీపతి వహించి
ఉరుకున్నది. కాక—అ నేక విషయాలలో తన
అభిమతానికి పరిస్థితులు విరుద్ధంగా ఉన్నట్టు వోస్తే
వాటికో పోట్లాడి ఎల్లాజో విగ్రహించుకుంటూ
వచ్చిన ఆదది ఇప్పు డిట్లా భర్తపురివ్వయానికి అకస్మా
త్తుగా కట్టు పడిపోయిందంటే అర్థంలేదని చెప్పాలిని
ఉంటుంది.

ఈ విషయం మొదట్లో కాకపోయినా తరువాత
తరువాత ఆమె కూతుళ్ళకూడా నెమ్మదిగా గ్రహించ
సాగారు. వాళ్ళకు ఏళ్ళు పైబడుతున్నకొద్దీ—
లోకాన్ని చూచినకొద్దీ—తల్లిలోగల—పరిస్థితులను
మార్పుకోగల చాక దిక్యం—పట్టుబడకపోయినా తమ
మంచిన నూచించే ప్రవృత్తిని వినగలగడం తాగా
పట్టుబడుతూ ఉన్నది.

'మంచి' అనేది మనుష్యకోటి కంఠటికి
ఒక్కటేకాదని మనుష్యుల స్వభావ సంస్కారాలు
లనుబట్టి అది మారుతూఉంటుందని గ్రహించగలుగుతే

శ్రీదేవి అంశంతృప్తి కారణం ఏమన్న ప్రశ్న కలుగదు. పెండ్లివాటికి కాలేజీ లెక్కనలే ఉండే అభిప్రాయం పెండ్లివ తరువాత లోకం చూచాక అంతకున్నా నలుగురు మాటలూ వాలును రకాల విన్నాక చాలా మారిపోయింది. తనకు లభించిన జేబ్ తాను కోరగలది కాదని తెలుసుకున్నది లగాయినూ శ్రీ దేవిలో ఒక విధమైన ఆక్రోశం పెరగ సాగింది. ఆ ఆక్రోశాన్ని బహిర్గతం చేసుకోవడంలో ఆమె తనలో అంతకు ముందు లేనివికూడా అనేక దుర్గుణాలు ఒక్కొక్కటే అలవాటుచేసుకొని వాని విన్నింటినీ ప్రదర్శిస్తూ ఆ యింటి అందరికీ ఆ విధంగా చెడ్డదయి కూర్చోవచ్చుంది.

4

శ్రీ దేవిని లాసే శ్రీ రామారావుమహాదా ఆ యింట అందరూ పరాయివాణ్ణిగానే చూస్తారు.

దానికి హేతువుకూడా శ్రీ దేవిరాకాయేగా కనిపించినా ఆసలు కారణాలు చాలావఱకూ చేరుగనే ఉన్నవి. వానిలో కొన్నింటి నీజాలు శ్రీదేవి భూదేవి పై పడకముందునుంచీ ఆ కుటుంబంలో పడిఉన్న వన్నా నింరిలేదు.

శ్రీదేవి అల్లివారియింట పాదంపెట్టిన ఆ యేడాదే శ్రీ రామారావు తండ్రిగారు కాలంచేశారు. ఆయన బోయేసిరికి వారిని కొన్ని భూముల వ్యవహారాలూ మరికొన్ని నగదు వ్యవహారాలూ అపరిమృతములుగా ఉండి పరిష్కారోన్ముఖమైనవి ఉండెను. వానిని చక్కచెట్టదానికైతే నేం తక్కిన వ్యవసాయం మొదలైన యింటిభనులు చూడటానికైతే నేం మొట్టిలిద్దిలో అక్కడ ఎవరు ఉంటారనే ప్రశ్న సహజంగా ఉద్భవించింది. శ్రోత్రిగా ఉద్యోగం ప్రవేశించిన శ్రీ రామారావు తనకు తండ్రి శ్రాద్ధకర్మలకు శిలవు దొరకడమే బ్రహ్మాండ మాలిందనగా అతడు రాక పోవటమే మంచిదిగా తెలుస్తూ అప్పటికి బి. ఎ., పెన్షెంబరు పరీక్షలకు ట్యూటోరియల్ కాలేజీలో చదువుతున్న నూర్రాగ్నే చదువు మానిపించి ఇంటివద్ద పెట్టింది వెంకటసర్వమ్యుగారు.

నూర్రాగ్నికి శ్రీ రామారావుకు అనేక విషయాలలో తేడాఉన్నదన్న సంగతి అదినుండీకూడా ఆ

యింట ఒక విధంగా గుర్తించబడే ఉండెను. ఆ యింటికి సంబంధించిన వ్యవహారాలూ లావాదేవీలూ ఐతే నేం లోకంలో మనసుకోవలసిన సద్దతీ చూడవలసిన చైఖిరి ఐతే నేం నూర్రాగ్నికి తెలిసిందే చక్కగా శ్రీ రామారావుకు తెలియదని ఆ యింట అందరిలోనూ ఒక గాఢమైన విశ్వాసం శ్రీ రామారావు తండ్రిగారే బ్రతికిఉన్న లోకాలలో బాగా కలిగించిఉన్నాడు. దానికి తోడు శ్రీదేవి రాకకూడా కొంత తోడుకాగా వాళ్ళప్పుట్లో నూర్రాగ్ని ఇంటికి రావడమే మంచిదని వికగ్రీవంగా అందరూ తెలంచారు, నూర్రాగ్నికూడా తనకు లభించిన గౌరవాన్ని దిక్కించుకుంటూ అందుకు తగిన విధంగానే అన్ని విషయాలలోనూ చాలా జాగ్రత్తగా ప్రవర్తిస్తూ వచ్చాడు.

చిన్నికొడుకు ఇంటికివచ్చిన వెనుక ఆ తల్లికి ఆతడికి ఉంటూవచ్చిన సాన్నిహిత్యం ఇతోధికంగా ఎక్కువ అయ్యింది. ఆ కొడుకు ప్రతినిదయం లోనూ తన సలహా తీసుకుంటూ సర్వం చక్కదిద్దుక వస్తూవుంటే ఆమెకు సహజంగా ఆతనిపై ఒకవిధమైన సానుభూతి, అపేక్షా శ్రోత్రగావుట్టి వృద్ధికొసాగాయి. ఆ వెలుతుర్లోనూనే ఆమె తన యిద్దరుకొడుకులను గురించి పెట్టుకవస్తున్న భావాలన్నీ నిజంలా తోడడచేకాకుండా పెద్దకొడుకు మొదటినుండీకూడా ఒట్టి స్వార్థపరుడగానూ డబ్బుకోసరంతప్ప యింకయెందుకూ ఆయింటివంక చూడనివాడుగానూ కనుపించసాగాడు.

అప్పుట్లో పట్టణాలలో ఉంటూ చదువుకోవడంలో శ్రీ రామారావు తాను ఒక్కడూ ఉండేటప్పుడు తమ్ముడు వెంటనుండినప్పుడూకూడా తానే డబ్బుకోసరం యింటికి ఉత్తరాలు వ్రాసేవాడు. చదువుకోనే కొడుకులు శిలవుడివాలలో యిల్లవద్ద ఆతిథకువగా గడిపేడివాల ముద్రలకన్నా వాళ్లు దూరంగా ఉండినప్పుడు వాళ్ళకోసరం ఎదురుచూచినప్పటి అనుభూతులముద్రలే—వాళ్లు వ్రాసిన ఉత్తరాలముద్రలే—తల్లిదండ్రులహృదయాలపై ఎక్కుడు బలంగా ఉండిపోతవి. ఆదృష్ట్యా అప్పట్లో తేరుసమాచారాలు వ్రాయటానికి బద్దకించిన శ్రీ రామారావు ఇప్పు డిట్లా కనిపించసాగాడు.

అప్పటికి ఇప్పటికీ తేడావీమంటే ఆలోచిస్తూ శ్రీ రామారావుపై తండ్రి యీ ఆలోపణమచేయగా

వెంకటవర్చమ్మగారు అరదివడం 'వకాల్తా పుచ్చు కొని' వాదించేవారు. బహుశా అందునంచే నేనూ ఇప్పుడిట్లా తానుగా ఆరోపణచేస్తూ దానిని తానే బలపరచుకవస్తున్నది ఆమె.

ఆతిల్లి అట్టిభావనలను వెంచుకోవడానికి దోహదంగా శ్రీ రామారావులో ఇంకొక పెద్దలోపంపూడా ఉన్నది. అతడు తనకు కావలసినవారి ఎడలకాని—కనీసం ఆపులపెట్టెనా ఎన్నడూ వీపుమైన అపేక్షలూ పెట్టిబుచ్చే స్వభావానికి చెందిన మనిషి కాదు. ఆరేళ్లయి ఉద్యోగంచేస్తున్నాడన్నమాటేగాని ఇంత వరకూ ఒక్కసారి అయినా తనయింటికి పిలిచి ఒక ఆదనమడుచుకుగాని తల్లికిగాని ఒక్క గుడ్డమర్తెనా ఇచ్చినపాపాన పోలేదు. ఎక్కడకుపోయినా ఒట్టి చేతులతోనేపోయి ఒకపూటో ఒకరోజోకన్న ఎక్కువ వుండటానికి పెద్ద బ్రహ్మాండం పగల జేస్తాడు. కోరి తనయింటికి వచ్చినవారి విషయంలో కూడా అతడు యిట్లాంటి ఉదాసీనపద్ధతే ఆవలంబించి అందరికీ కోపం తెప్పిస్తూ ఉంటాడు. అదంతా ఆపేక్షలులేక, వెళ్ళబుచ్చటం తెలియకా అయితే అది వేరేసంగతిగా ఉండేది. శ్రీ రామారావు తన సంస్కారందృష్ట్యా ఇట్లాంటి వ్యవహారమంతా చాలా కృత్రిమమే కాక ఉద్దేశటన అనికూడా అనుకుంటాడు. కానీ పుస్తకప్రకటన ఆతని వలసంస్కారపు విలువల కొన్నర్థిం వానిని చదువని అతని తల్లికిగాని అక్క చెల్లెళ్ళకుగాని తెలియటం అసంధవమని అతడు గ్రహించి ఉండవలసింది.

అట్లానే సూర్యంపూడా ఇంటికివచ్చాక తన అన్నగారినుంచి కొన్ని చిత్రమలైన అభిప్రాయాలు వీర్పరచుకో సాగాడు. దీనివారిదృష్టిలో శ్రీ రామారావు అతి సజ్జనుడే కాక అమాయకుడు కాగా—సూర్యం దండకాసనత్యానికి తోడు మంచి గడుస్తనం కలవాడు. వాళ్ళ నేవారు, చిన్నబ్బాయిగారు మాటలు కాడికి 'మంచివోరైనా' డబ్బు దగ్గరకువచ్చేసరికి నిక్కచ్చిమనిపై కూకుంటారు.' నందిని పండిన, పందిని పందినీ చేయదల సామర్థ్యం యాయనడైలే యింక 'అయినా—అయినదంతా' మాయామర్మంలేని 'మారాజు' మనసు.

ఇచ్చకానికైలేనేం నిజంగా నైలేనేం లేక పరిస్థితులు కలిగించిన ద్రుమచే లోకులు మోహితులవడం

వల్లనైలేనేం ఆ అన్నదమ్ములకుగూర్చి వాళ్ళంతా ఇట్లా అనుకోవడంవల్ల ఆ కుటుంబపు వ్యవహారాల చక్కతాటు నిషయంలో అది చాలా మంచిగా పని చేసినా మనస్తత్వబద్ధగరకు వచ్చేసరికిమాత్రం మహా విషంగా పనిచేయసాగింది. సూర్యం యువకమ్మదయంలో దీనివల్ల అన్నగారిపై ఏ విధానా ఆగమకో పటానికి స్థానికపని ఈర్ష్య ఒకటి క్రోత్తగా మొలక లేది క్రమక్రమంగా అభివృద్ధి కాసాగింది.

అది తెచ్చిపెట్టే బండజాతిక వర్గాలలో అతనికి శ్రీ రామారావు ఒక మేక వన్నెపులిగమా అతి కుచ్చి తుడుగమా కనిపించేవాడు. తన స్థానాన్ని తాను పదిల పరచుకొంటూ వైగా నంగవాచిలా సూర్యాన్ని మధ్యలో చదుపు మానిపించి ఆ పల్లెటూరిలో ఉమ్మడి ఆస్తుల రక్షణకు పెట్టి కష్టనిష్ఠురాలు అరదికి కాగా ఫలితంమాత్రం తాను పంచుకుంటూ— అతడు కోరి, పిల్లీ, చీడిపిక్కుల కథలో పిల్లని కోరిలా తనను ఉపయోగించుకుంటున్నాడు అనిపించేది సూర్యానికి.

ఇట్లా ఆ తల్లి కొడుకులలో అతిసహజంగా అందులో వాళ్ళ ప్రయత్నమేమీ లేకుండానే ఆర్యంత అసహజమైన విద్యేషభావాలు ఆ ప్రవాసి శ్రీ రామారావుపై నలుగురూ వచ్చినవి. వాటిని చాలా కాలంవరకూ వారిద్దరూ ఎవరిమట్టుకు వారుగా భోగించాచుకుంటూ వచ్చినా ఒకనాటికని దీని ములలోనుండి పూయములవలె బయటకురాక తప్పాయి కావు.

వెంకటవర్చమ్మగారు అంతో ఇంతో కోపిష్టి పెద్ద గొంతుక పెట్టి అరిచి నాశించే రకం ఐతే ఆవచ్చుకొని ఆమె విస్తృతి వట్టి భోకామనిషి. కాగా ఆమెలోని పెద్దకాదుకు తల్లి మొదట్లో అట్లా ఉదారంగానో బలహీనతలేతో దీనిసంతా పహించుకూ ఊరుకున్నా ఒక స్థితిలో వెంకటవర్చమ్మగారిక అంతిమ నిర్ణయానికి వచ్చేసరికి, తిరగబడి ఇదంతా అవ్యాధిమంటూ ఆమె అంతరంగాన్నంతా కలచివేసి దోరజిలో—'పిద్దని పెట్టి' నానా హంగామా చేయసాగింది. అందుచేతనే ఆమె తనలో తాను పోట్లాడుకొంటూ అందరినీ తీర్పు చెప్పడానికి పిలిచినట్టు ప్రోగు చేసి వాళ్ళముందు తన అభిప్రాయాలను సోదాహరణంగా వినిపించటం ఆరంభించింది.

అదిలో ఆమె శ్రీనివాసి సాకుగా చేసుకొని శ్రీ రామారావును నిందిస్తూ వచ్చినా క్రమంగా ఆమె

నూటిగాకూడా అతని స్వభావాన్ని మతాన్ని విమర్శించటం ఆరంభించింది. మార్గం యీ చర్చలన్నింటిలో శ్రీరామారావును సమర్థిస్తున్నట్లు కనబడుతూనే అతనిలోని లోపాలను అంబరీషి వివరంగా ఎత్తి చూపేవాడు. క్రమంగా యీ భావనల వీణలు ఆ బంధువర్గంలో ఒకరినుండి ఒకరికి—చారినుండి వేరొకరికిగా ఆ వర్గంలో అందరిలోనూ వ్యాపిస్తూ అనేకవిధములైన పాతాంతరాలు చెందుతూ వచ్చివని, అట్టివానిలో కొన్నింటిని శ్రీరామారావు వినటంకూడా తటస్థించినది.

అతడు వీటి అంతర్భాగాన్ని గురించి ఊహించడానికి ప్రయత్నించేస్తూ ఒక్కొక్కసారి దీని కంఠటకూ కారణం శ్రీశేవి తోడి వివాహం అనుకుంటాడు. వేరొకసారి తనవారి అజ్ఞానంతోపాటు తనయొక్క దురదృష్టమే తమకు చెందిన సర్వవిధములైన అనర్థములకూ మూలకారణాలు అనుకుంటాడు.

5

పరిస్థితులు ఇట్లాంటివి కాబట్టే శ్రీరామారావు గొలుసుపోయిన విషయం నలుగురుకుందూ పెట్టడానికి ఎంతగానో వితర్కించడంపని వచ్చింది.

ఇంతవరకూ తమ కుటుంబంలో ఆ అత్రాణోద్ధర్ నడుమగాని తన మధ్యా తిక్కినవారిమధ్యనూ గాని ఎప్పుడూ ఏ ఆప్రియసంఘటనా ప్రతిత్తికంగా జరిగిఉండనిమాట నిజమే. కాని ఇంతమంది బంధువర్గంవారు చుట్టూ ఉండిబంపల్ల వీ పరిస్థితులు ఎట్లా వచ్చి ఆగోడు కాస్తా చెప్పగొడతాయోనని శ్రీరామారావు చాలా ధియపడసాగాడు.

అతడా ఉదయమల్లా యీ విషయంపై అతి దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూనే ఉన్నాడు. మనిషి పండిట్లనూ విడిదిలోనూ మనసుతూనే ఉన్నా మనస్థలా దానిమీద పెట్టి ఏ యితర విషయమూ లోనికి పట్టించుకోవడంలేదు.

అతడికి ఏం తెలిసినా ఏం తెలియకపోయినా ఒక్క విషయంమాత్రం బాగా తెలుసు. వేయి రూపాయలంటే—అది తనవైనంత తక్కువ మొత్తంగా ఆ యింటిలో యింక యెవ్వరికీ కాదు. తన తల్లిగాని తమ్ముడుగాని యీ విషయం వింటే వాళ్లు తనలా నిదానిస్తారనే దైర్యం అతడి కేవిధంగా చూసినా

కలగటంలేదు. వాళ్ల అవలే తోలివంటి శ్రీశేవికి తేలుకుట్టిఉన్నదనే సంగతి గుర్తించక వారేకూడా పెట్టి తెచ్చుకొట్టవచ్చును. దానిమీద ఎలాంటి సన్నివేశాలు ప్రధివించడానికి ఆవకాశమున్నదో—ఆ విషయం శ్రీరామారావు కూడా చెప్పలేదు.

ఒక నేర వారు ఉరుకున్నా చుట్టూఉన్న మహాజన మండలి వారిని ఉరుకుకొనిస్తుందనే నమ్మకం ఏమాత్రం కూడా అతడికి కలగటంలేదు. అంతమంది బంధువుల వదులు ఎవ్వరు ఏ నివృత్తకణంవంటి ఒక భావాన్ని ఎక్కడ విదిల్చి ఏ మహాగ్నులకు రగులజేస్తారో చెప్పడం కష్టం. దానితో అనుమానాలూ ఆయివుండటాలూ అప్రద్రులూ ఆరోపణలూ అసత్యాలూ సత్యాలూ ఋజువులూ ప్రామాణికాలూ పెట్టలు తెరిసించి చూడడాలూ ఏడుపులూ మొర్రలూ పోగొని రిపోర్టులూ మురిగి కంపుకొట్టే ఎవ్వరెవ్వరి ప్రాతకథలూ అలిగిపోవడాలూ బ్రతిములాడడాలూ ఆభోజనాలూ—ఒక టేబులికి ఏం జరిగినా ఎంత జరిగినా జరగడానికి అవకాశం ఉండినట్టే కనుపించింది. కొన్నికొన్నిచోట్ల ఇట్లాంటి సందర్భాలలోనే మనుష్యులు జన్మాలకు సరిపడే నైరాలను సృష్టించుకొని వాటిని ఆ జన్మాంతం పరిపోషించుకుంటూ మారోపవదం కూడా కద్దని శ్రీరామారావు బాగా ఎరుగును.

కాగా అతడికి ఇంకొక ఆశకూడా లేకపోలేదు—

శ్రీశేవి ఆ నగను అక్కడా ఇక్కడా అలా గ్రుత్తిగా పార వేసినదేమీలేదు. గతరాత్రి తోమ్మది గంటలవరకూ ఎగ ఆమె మెడలోనే ఉండేదు. అప్పుడు బట్టలు మార్చుకుంటూ ఆమె దానిని తీసి పెట్టెలో చీర ముడతలనడుమ ఉంచింది. ఆమెకు సాధారణంగా అధిరదాలను ఒక స్టాక్సిక్ పెట్టెలో పెట్టి దాంపిషే అలవాటు. అయినా దానిని యీ పెండ్లికి తెస్తే పల్లెటూరియూకలో ఏ మేవగోడలైనా అడిగి పోతుండేమోనని ఆమె ధియపడ్డిది.

అట్లా దాచిన ఆ వస్తువును ఎవరో దొంగిలించి ఉంటారనడానికి ఏవిధమైన అవకాశం కావరాదు. పెట్టెకు వేసిన కప్పవేసినట్టే ఉన్నది—అది చాలా గట్టిది. శ్రీశేవి వీ నెపానా దాని తాళం ఇతరులచేతికి యాయలేదు. శ్రీరామారావు దగ్గర దూష్టికేట్ ఉన్నా దానిని అతడు కూడా ఎవ్వరికీ ఇవ్వలేదు. పోనీ తాళాలే తిప్పురించి ఎవ్వరికి యాపని చేసిఉంటారనుకుంటే ఆ అవకాశంకూడా ఉండినట్లు కాన

రాదు. శ్రీశ్రీ తాళం పెట్టెరగుక్రింద ఒక పిన్నుతో రవికకు తిగిలింపబడి ఉంటుంది. శ్రీరామారావు దగ్గరి తాళం పన్నులో ఉంచబడి అతని పెట్టెలో ఉండగా, ఆ పెట్టెతాళం మళ్లా శ్రీశ్రీ తాళంతో జోడింపబడి ఉంటుంది.

ఎటువచ్చి వగపోయిన విధం ఊహించడానికి రెండేరంకు మార్గాలు ఉన్నాయి. శ్రీశ్రీ బట్టలు సర్దుకున్నప్పుడు అక్కడ దగ్గరలో చేరిగాని తేక ఆ తరువాత ఆమె మళ్ళా చేసికొంటో పెట్టె తెరచి వెలికి నప్పుడు బట్టలు క్రింద మీరా పెట్టెలలో పైన జారి పోలేగాని ఎవరో దానిని సంగ్రహించి ఉంచాలి. కాని శ్రీశ్రీ తాను పెట్టె రెండుపార్తు తెరచినప్పుడూ దగ్గరలో ఎవ్వరూ ఉండిన జ్ఞాపకం లేదంటుంది. కాబట్టి నిశ్చయంగా ఆ నగ రెండవపద్ధతినే పోయి వుండాలి.

ఇంక—

అట్లాంటిగా రెవ్వరో—వారు వస్తువును వాచేసుకోనే ఉద్దేశంతో ఉంటే తమ జాగ్రత్తలో తాము ఉండనే ఉంటారు. అనూయకురైఉండి అలా జాగ్రత్తపడకపోతే పైన పేర్కొనబడిన రధిసల్లో ఏదో ఒక రధిస తప్పక ఏర్పడి ఆత్యంత ఆవాంఛ నీయములైన పరిస్థితులు కూడా ఒక్కొక్కప్పుడు ఆతి అసహ్యంగా కూడా ఏర్పడవచ్చును.

తేక అదృష్టమే వాగావుండి శ్రీరామారావు తొంబది తొమ్మిది వంతులుగా నమ్ముతున్నట్లు అది ఎవ్వరికో తమవారికే దొరికితే వాళ్లు ఒకవ్రాహ్మీ రెండు వ్రాటలో మాటాడక ఊరుకొని తరువాత వీవాట్లు పెట్టో పెట్టో మొలైనకి వస్తువును తిరిగి ఇచ్చివేస్తారు. ఈలాగా ముందుగా తామై కడిపడం వల్ల మొదట్లో ఊహించిన అత్ర గోవిండ్లమస్తి అసం బద్ధ పరిస్థితులు ఏర్పడి వికటించవచ్చు.

ఇట్లా ఆలోచించే శ్రీరామారావు ఏది ఏమైనా చివరకు వస్తువు పోయినానన రే పోనిమ్మని ఆ విషయం నలుగురిముందూ పెట్టుకుండా ఉండటానికి నిశ్చయించాడు. కాని శ్రీశ్రీ చిత్రివృత్తి చేరుగా ఉండెను.

ఆమె—ధర్త ఏ పరిస్థితులనైతే వెరిచి వేయి రూపాయల వగమూ వివచుకోవటానికి కూడా సిద్ధ పడ్డాడో ఆ పరిస్థితులనే అవసరమైతే తానుగా స్పృహించి ఎంద రెద్దుపడ్డా అందరితోనూ పోరాడి అయినా తన వస్తువును తాను రాబట్టుకోవడానికి

నిశ్చయించుకున్నది ఆమె. ఆమె ఊహల ప్రకారం నగను ఎవ్వరో దొంగిలించి ఉంటారనటమే తథ్యం. అది ఎవరైనా తీసి జాగ్రత్తచేసి ఉంచవచ్చునే ఊహ ఆమెకు కలుగలేదు సరికదా శ్రీరామారావు దానిని మోచించిన వెనుకనైనా అది ఒక అసంబద్ధపు పిచ్చి ఉహాగానే నమ్మింది. అందుచేతనే ఆమె శ్రీరామారావు వగపోయిన విషయం ఎవరితోనూ చెప్పవద్దని చెప్పినప్పుడు ఎటు చెప్పకుండా మాటాడక గుంభ సగా ఊహింపబడింది. తరువాత మాత్రం తన ఊహల ప్రయత్నాలూ ఎప్పటిలా సాగించుకొనిపోతూ తన పద్ధతి తాను విడిచివుచ్చలేదు.

ఆమె ఆ పెండ్లియంటల మూడునాలుగు వందల మందినీ వాళ్లివాళ్లి ముఖకవళికలనుబట్టి చేష్టలనుబట్టి తనకు తెలిసినమేరకు తన ఊహకందిన మేరకు వాళ్లి వాళ్లి విరిత్రలూ స్వభావాలనుబట్టి ఆశని చెయడానికి వాళ్ళ కుండగల అవకాశాలనుబట్టి ఎవరు తీసి ఉంటారా అని చాలా జాగ్రత్తగా ఆలోచించింది. చివరకు ఆమె పెద్దాడబడుచు—శ్రీరామారావు పెద్ద చెల్లెలు—వికలాక్షి పై తన అనుమానాల వన్నింటినీ ఊహించుకూ కేంద్రీకరించుకొనాగింది.

6

వికలాక్షి శ్రీరామారావు తిల్లిగన్న సంతాపం. విదురురులోనూ రెండవదిష్ట. శ్రీరామారావు ఆమె కన్న పెద్దవాడు కాగా తక్కిన ఆడపిల్ల రిద్దిరూ నూర్యానికి ఆమెకు తరువాతివారు. మార్గం ఆ ఆడపిల్ల రిద్దిరిలోనూ మధ్యవాడు. వికలాక్షిని గూర్చి లోకంలో ఎన్నో చిత్రవిచిత్రములైన కథలు ఉన్నవి.

లోకులు ఆమె ధర్త మహావ్యసని అనీ ముందూ వెనుకా చూసుకోకుండా చిన్నప్పుడే పెండ్లిచేసి ఆమె తండ్రి కూతురుగొంతును చేతేకుల కోసిపెట్టు కున్నాడనీ ఇంకా ఏమేమో చాలా అంటారు. శ్రీరామారావు తండ్రి ఆమెను పొడికేండ్లి క్రిం శారదాపిల్ల మాదావుడిలో అప్పటికి బ్రతిఉన్న ఆయన తిల్లిగారిపాడు పడలేకనైతేనేం తనకు కూడా అంతో ఇంతో ఒక కార్యంచేసి చూడాలనే ఉత్సాహం కలగడంవల్ల నైతేనేం అప్పటికి ఏదా రేండ్ల వయసుగల ఆ పిల్లను వేలవిడిచిన మేనల్లున కోకినికిచ్చి పెండ్లిచేసినమాట విజం. అప్పట్లో వికలాక్షి ధర్తది సుమారు లక్షరూపాయల పైచిలుకు ఆస్తి వరస్థిర రూపేణ ఉండగా పిల్లవాడు తండ్రికి

ఒక్కజే ఒక ముగియగా ఉండెను. అంతకుముందూ దివిమిలినా పుట్టివ అతని తోడబుట్టువులు అందరూ అడవిల్లులు—వాళ్ళయినా పుట్టగానే కొందరూ అంతో ఇంతో పెరిగి కొందరూగా మొత్తనికి అందరూ అర్థాయుష్కులే అనిపించుకున్నారు. ఇట్లా పిల్లవాడు అస్త్రీకంతటికీ, ఏకైకవారసుడు కావడమే కాకుండా పైగా అతడు చదువుకూడా వెలగలేకుతూ ఉండెను. ఎటువచ్చి వివాహంవాటికి ఆ సంబంధంలోగల ఒకే ఒక లోపం పిల్లవాడు విశాలాక్షి సొందర్యానికి తికివంటటి చక్కనివాడు కాకపోవడం. కాలగతిలో ఈ అసలు లోపం ఎవరికోతప్ప ఒక పెద్ద లోపంగా కనుపించడమే మామకొన్నా కొన్ని క్రొత్తిలోపాలు ఎవ్వరూ ఊహించి ఉండివి విశాలాక్షి ధర్మలో పాడమూపి వాటి పుట్టుకకు ఏవిధానా బాధ్యులకాని ఆ ముసలాయన దిరిగ్రపై విహ్వలంగా నిండియూపి విడచిపెట్టినది.

విశాలాక్షికి సంక్రందేక్షేంద్ర వయసులో ఆమె మామగారు ఎవ్వరూ ఊహించని విధంగా పక్షివారంతో కొద్ది దివాలు తీసుకొని బ్రతుకుతాడని ఆశీకలిగియున్న బ్రతక్కుందాపోయారు. ఆసరికి వరసింగరావు ఆ సదునునే చదువుమానుకొన్న నిండా ఇరవై సంవత్సరాలైనా చాలని ఒక ధవవంతులయింట దక్కక దక్కక దక్కిన ఒక్కగాని ఒక్క మొగ పిల్లవాడు. తండ్రి బ్రతికిఉండగా ఆ పిల్లవానికి లోకజ్ఞానం సంపాదించే అవకాశం ఏమాత్రంకూడా లేకపోగా ఆయన పోయాక అతడు దానిని సంపాదించే ప్రయత్నం నెరుగిగా ప్రారంభించాడు. ఆ ప్రయత్నంలో ఆస్తి అంతా మారించుకపోగా చివరికి వాటికి మిగిలినాత్రమే ఎట్లానో మిగిలిపోయాడు.

వరసింగరావు తండ్రి గడించిన ఆస్తి చాలా వరకూ బ్యాంకు నిలవల రూపంలోనూ కొద్దిగా ఋణ పత్రాల రూపంలోనూ ఉండెను. పిత్రార్థితంగా ఆయన విడిచిన స్థిరాస్తి అట్లా—వాళ్లు ఉంటూవచ్చిన ఒక మేడా, అద్దకు ఇచ్చిన ఒక చిన్న చాచా. వాళ్ళకు భూములుకూడా ఉండెనుకాని వానిని ఆమ్మే వరసింగరావు తండ్రి వర్తకంలో ప్రవేశించారు. వరసింగరావు ముద్దుబిడ్డ కావటంవల్ల ఇప్పుడట్లా తొందరమేవచ్చే అంటూ ఆయన ఆ పిల్లవానికి ఎన్నడూ చెప్పి సంపాదించే మార్గాలు సేర్పలేదు. ఏతేవారే ఆయన పోయిన యీ పద్దెనిమిదేళ్లలోగానూ వరసింగరావు బ్యాంకు నిలవలను ఋణ

పత్రాలనూ చెల్లగొట్టడమేకాక మేడపైనా చాచా పైనా ఎంతవరకూ అప్పు పుట్టగలవో అంతవరకూ పూర్తిగా అప్పుచేసి విడిచిపెట్టాడు.

వరసింగరావు చిత్తుగా త్రాసుతాడనీ వ్యవసాయకు నోచిపెట్టాడనీ హద్దూపద్దూ లేని జాదం ఆడుతాడనీ 'శ్రజలు' పదియందీ పదిరకాలుగా చెప్పకుంటారు. కాని ఇందులో నిజం ఎంతఉన్నదో అలికియోత్తి ప్రాబల్యం కూడా అంతకు అనేకరెట్లు అధికంగా ఉన్నదనే ఆనాటి.

వరసింగరావు త్రాగి ఉండగానాని త్రాసుకూ ఉండగానాని చూసినవాళ్లు ఎవ్వరూలేరు. ఎప్పుడైనా ఏ స్నేహితుల ఒత్తిపిల్లతో దానిని కాస్త ముచ్చు చూశాకేమో ఆ సంగతి అతనికి అతని స్నేహితులకూ మాత్రమే తెలియాలి. అట్లానే స్త్రీ వ్యవసాయ ప్రభువు యవ్వనంలో కాస్తో మాస్తో వుండిన మాట నిజం; కాని నిండుయవ్వనంలో అంతకన్నా ఎండు సొందర్య లావణ్యాలతో విశాలాక్షి ఆయింట ప్రవేశించాక అతడు క్రమక్రమంగా ఆ వ్యవసానికి తిసుకుంటే స్వస్తిచెప్పకో సాగాడు—

ఎటువచ్చి అతడు భోగి; జాదం ఆడతాడు. మాడవ వ్యవసంగా లోకంచే గుర్తింపబడనిదీ అతనిలో ఉన్నది మనుష్యులంలే అతనికి ఉండే గాఢమైన అపేక్షలు.

వరసింగరావు తన ఆస్తిలో నూటికి తొంబది విదుషాళ్లు పిటిక్రిందనే ఖర్చుచేశాడు. అందులో నాలుగింట మాడుషాళ్లు అతడు అడిగినవాళ్లకూ అడగనివాళ్లకూ పంచాయాయతంవల్లనూ దిద్దులైన స్నేహితులూ కృతఘ్నులైన చుట్టాలుక్రింద వ్యయం పరచటంవల్లనూ తాను పుచ్చులంగా అనుభవించటం వల్లనూ పాడైపోయింది. ఒక సినీమా చూడవలసి పది మంది స్నేహితులను వెంటబెట్టుకొని వందకి తక్కువ కాకుండా ఖర్చుచేసిన సందర్భాలు ఎన్నో ఉన్నవి. ఒక్క కానీ బోగొట్టుకొని రోడ్డువెంటడి ఏడుస్తూ పోతున్న ఏ పరిస్థితిలోనో చూచి బాలిపతి గుప్పెడు కానుకలు దాని జేబులో పోసినవంటి ఘట్టాలూ బీదలంకువుల అడవిల్లలకు పెళ్ళిళ్లు కావలసిఉంటే తానుగా పూనుకొని వందలకు వందలు విడిచించుకొన్న ఘట్టాలూ చాలా ఉన్నవి.

అయితే లోకం మొదటిరకం ఖర్చులను లెక్క చేసుకున్నంతగా రెండవరకం ఖర్చులను లెక్క చేసు

కోడు. ఒకవేళ వేరుకున్నా దూబరాఖర్చు అంటూ చెబుకు చేసిన సుర్యవ్యయంలా వానిని లెక్కచేస్తుందిగాని మంచికి చేయదు.

ఇట్లా తాను మహా ప్రవాహంగా కోలుపోతూ వచ్చిన సంపదను తిరిగి గడించడానికి అతడు జూదం ఆడి మిగతా ఆస్తిసంతా కోలుపోయాడు.

జూదం ఆంటే అందరూ ఆడుకునేట్టు అది పేక ఆట ఒక్కటిమాత్రమే కాదు. పేకాటా, కాటన్ మాక్సిట్, రేసెస్, క్రాసువస్తు పజిల్లు- ఒకటేమిటి ఇలాటివి ఎన్ని ఎన్ని రకాలు ఉన్నవో అన్నీను. వీటన్నింటినీ అతడు ఆదిలో ఉబుసుబోకకు అలవాటు చేసుకొన్నా కొంతకాలానికి అది వ్యవసాయగా పరిణమించి కాలక్రమేణా అందులో అతడికి ప్రావీణ్యం లభించడంతో ఇవ్వ వలెడు వానిని వృత్తిగాకూడా స్వీకరించాడు.

జూదం నిశ్చయంగా అవాంఛనీయమైన వ్యవసమే వినా అది అందరూ ఆడుకునేటంత ప్రమాదకరమైన వ్యవసయం కాదని వరసింగరావు ప్రగాఢ విశ్వాసం. అందులో ఒకనాడు నాలుగువందలు పోయినా యింకొకనాడు మళ్ళా ఆ నాలుగువందలు వచ్చే అవకాశం కూడా లేకపోలేదు. ఎండ్లకొద్దీ సాధనవల్ల ఎల్లప్పుడూ కాకపోయినా తిరచులాభాన్ని మాత్రమే పొందే ప్రయోజనాలు కొందరైనా తయారై ఉండగలాలి. లేకపోతే ఓడిపోయే వాళ్ళు పోగొట్టుకొంటున్న డబ్బు ఎక్కడికి పోతున్నదన్న ప్రశ్న ఉద్భవిస్తుందంటాడు వరసింగరావు.

వరసింగరావు తాను యివ్వడటి ప్రయోజకులలో ఒకడుగా తయారైవట్టు తలంచడంవల్లనైతేనేం అతడింకొక వృత్తిని చేసినీ అంతపాటి ఆదాయం యిచ్చేవానిని చెయటానికి తగిన సామర్థ్యంగాని నైపుణ్యంగాని కలిగిఉండకపోవటంవల్ల నైతేనేం దినినే అతడు వృత్తిగా పెట్టుకొని నిర్వహిస్తున్నాడు. అయితే అందులో సుసగ మేనుంటే అతని యీ వ్యవసాలలోని ఏ ఒక్కటి కూడా ఇంతవరకూ అతనిలోని మానవత్వాన్ని పాక్షికంగానైనా ఆహరించుకొని ఉండకపోవడం.

వరసింగరావు చామపచాయరంగులో సన్నంగా రివట్లై ఎల్లప్పుడూ విలువైనచట్టలలో అతిపరిశ్రాంతిగా ఉంటాడు. అతడు రోగంతో బాధపడుతుండేసప్పు

డైనా రోగగ్రస్తుడుగా కనుసించగలుగుతాడా అని పించేటంతటి ఆరోగ్యవంతుడు. అతనిలోని జీవశక్తి తీగం ఒకచోట నిలవనివ్వని నైతన్యాన్ని ఎల్లప్పుడూ కలిగిఉంటుంది. లోకంలోని గెలుపోటములూ సుఖదుఃఖాలూ రాగన్యేహలూ మొదలైన సమస్తద్వియంత్యా లకూ అతడుదా అనిపించేట్టు ఎల్లవేళలా వచ్చుతూ వుంటాడు.

అంతేకాదు—అతడు బయట ఎట్లా సందరించినా ఆతనికుంటే వ్యవసాలవృత్తాన్నినేం యితరకారణాలవల్లనైతేనేం లోకుల కలికు చెడవనైనా మంచి వాడైనా ఇంటికేవచ్చేసరికిమాత్రం అతడు అందరూ గృహస్థులకులా నే సంసారమీద మాపవలసిన ఆసక్తి బంధువులపడేస్తే హం అలిపైతేనే కనుక్కున్న విశ్వలమీద వాత్సల్యం సమస్తం లోకసామాన్యమైన గాన్తవ్యైతితం గానే ప్రవర్తిస్తూఉంటాడు. విశాలాక్షి వరుసచెట్టి నలుగురినీ ఆడపిల్లల నే కన్నా వెనుకనైనా అతిడి కామపై గల అపేక్షలలో గాని ఆ పిల్లలయందు గల క్రోధాసక్తులలో గాని వచ్చిన మాట్లాడినా లేదు. ఎటువచ్చి అతడు గాన్తవ్యైతితం పరిపాటికి విరుద్ధంగా ప్రవర్తించేది ఒక్క ఆర్థికసారియంటి విషయాలలోనే.

అతడికి తన ఆర్థికసారియంక మనుష్యులన్నా వారి పూరన్నా ఆ పూర్లో వ్యవహారాలన్నా అక్కడకు సంబంధించిన విషయం ఏది తీసుకున్నా అది అతనిలో చాలా చిరాకు కలిగిస్తుంది. అందులో మల్లా క్రిరామా రావు విషయంవస్తే దాని పద్ధతిఅంతా—చేరేగా వుంటుంది.

7

వరసింగరావుకు తన ఆర్థికారన్నా వాళ్ల వ్యవహారాలన్నా ఒట్టి చిరాకు ఇంతో అంతో కోపమేగాని ఆ ఆర్థికసారికి అతడన్నా అతడి వ్యవహారాలన్నా చాలా దేవ్యంకూడా.

అతని విషయం వచ్చేసరికి వాళ్లు తమ పిల్లసొందర్య గుణగణాల సన్నింటినీ పోగొని అట్టి పిల్లకు ఆటువంటి 'నిర్భాగ్యుడు' ధర్తగా దొంకడాన్ని గురించి—'కాకి ముక్కుకు దొండపండు కట్టినట్టు కట్టేతాము' అంటూ 'దాని' తల ప్రాత అలా ఉన్నది అని నిట్టూరుస్తారు. ఇందులో కట్టినవారిని నిందిస్తున్నట్టు వాచ్యార్థం నిరూపిస్తున్నా దానివెనుక గ్యవించే వ్యంగ్యార్థం కట్టుకొన్నవాడిని నిరసించటమే.

వికలాక్షి పెండ్లి సందర్భంలోనే వెంకట నరసయ్యగారు వారి యీ మేనరికపు సంబంధం యెడల తమ అయ్యుడిను చాలా బలంగా ప్రకటించి ఉన్నారు. కాని అప్పట్లో ఆ యింట హయాం చాలా యింట్లా ఉండిన ఆమె అత్రగారు మొగవాడికి అంద మెండుకనీ, అందం కొలుక్కుంటారా అనీ ఎక్క డెక్కడి అడ్డమైన కుతర్క కుతారాలనూ ఎదురు తెచ్చుకొని వాడి, ఆమె వాచలసన్నిహితీని ఖండించి ఆమె నోరు మూయించింది. వెంకటనరసయ్యగారి భిర్త కూడా పిల్లవాని ఆ స్తిపాత్రలూ ఏకైక వారసత్వం ప్రలాభాలగా చూపి ఆమె నెట్లానో మెడలు విరిచి తమ పనిని పూర్తిచేసుకున్నారు. కాలగతిని సమస్తం తాడుమారు కాగానే 'నే నవ్వజే అన్నామ విన్నార కాదు.' అంటూ నెత్తీ నోరూ మొక్కుకోవడం ఆరం భించింది.

తెండిపోయాక వరసింగరావు ప్రవర్తనలో విస్తావించి తీవ్రమైన మాద్యులను గురించి వికలాక్షి కాపురానికి వెళ్లి ఏడాది ఏడ్వరం వరకూకూడా ఇక్కడివారికి ఎవ్వరికీ వాని ఆచోకి ఏమీ అంకుపట్టలేదు. అపిల్ల రెండుమాడుపాద్రు ఆత్రింటికిపోయిరావసంతో ఆమెవ్యారా కొంత ఆమెనెంట్ల వెళ్లివచ్చేవారివ్యారా మరికొంత వాంఛన క్రమక్రమంగా విషయమంత అందరికీ తెలియ పోగింది.

శ్రీ రామారావు తెండికి మొదట్లోనించేమాలో పాలుపోలేనకాని ఒక ఏడాదిపాటు వరసింగరావును సంస్కరించిడానికి ఎన్నెన్నివిధాల ఎందరెందరి వ్యారా ప్రయత్నించాలో అన్నెన్నివిధాల అంద రందరివ్యారానూ ప్రయత్నించి ఫలితంలేకపోగా ఆయన కొంతకాలం కూతుర్ని తనదగ్గర ఆటే పెట్టు కున్నారు.

ఆరోజుల్లోనే అసలు, వాళ్ళు, పిల్లలు కాపు రానికి పంపించరుట 'అంటే' వరసింగరావు రెండవ పెండ్లి చేసుకుంటాడుట 'అనీ' వికలాక్షి తెండి మనో వర్తిచావా తెస్తాడు 'అంటే' 'ఆమ్రం తెలివి తెలుసు వరసింగరావుకుకూడా లేకపోలేదు' అనీ ఇట్లా ఎన్నెన్నో లోకప్రవాదాలు రకరకాలుగా బయలు జరిపింది.

చివరకు ఎవరో పుణ్యాత్ములు జేవుడుపుట్టించిన సద్గుణితో ఆ అల్లుడు మాయలమగ్ని ఎట్లానో

రాజీవామా కుదిర్చి పెట్టాడు. దానివల్ల ఆ రెండు కుటుంబాలమధ్యా ఏర్పడ్డ పొరపాచ్చలు సరించక పోయినా వికలాక్షి కాపురం కుదుటపడ్డది.

అనాటి దుమారాల ఫలితంగానే వరసింగరావు ఇప్పటికీ ఏవో పెద్దపెద్ద కార్యాలూ కథలూ అయితే తప్ప ఆ యింటికి బంధు సరళిగారాడు. అతడి భార్య వికలాక్షి రాకపోకలు కూడా తక్కిన అసెపిల్లలతో సరిపోర్చి మాస్తే చాలా తక్కువవాలి.

వెంకటనరసయ్యగారు కూడా వీని నన్నింటినీ పూర్తిగా మరచిపోలేదు. సమాజమే. వికలాక్షి ధర్తగా వరసింగరావే జరిగినదెలా మరిచిపోలేనప్పకూ రిరిగా ఆమె మరచిపోలేకపోవటంలో వింతలేదు. ఆమె ఇప్పటికీ తమ అల్లునివైఖరి ఆక్రోశాన్ని తీర్చుకోవ టానికి ఏమాత్రం ఆవకాశం దొరికినా జారవిడవ కుండా జాగ్రత్తగా పట్టుకొంటుంది.

వికలాక్షి వచ్చినప్పుడెట్లా వెంకటనరసయ్యగారు ఆమె అత్రవారింటి భోగట్టాలూ వరసింగరావు ప్రవ ర్తనా విశేషాలూ తిరచి తిరచి అడుగుతూ ఉంటుంది. చెవిలే వాటికి అన్నింటికీ చిలవలకు పలవటా పలవ లకు చిలవటా చేర్చి ఇంట ఇంటా వాడవాడా ఆ విషయాల నన్నింటినీ ప్రచారంచేసి అశవసరపు ద్వేషాల నన్నింటినీ పెంచుకుంటూ వస్తుంది. గతం నుండి నేర్చుకున్న పాతాలతో జాగ్రత్తపడి వికలాక్షి ఏమీ చెప్పకపోతే అది కూడా ఒక చెప్పరాని గట్టి చిక్క. ఒకసారి మనసు కద్ద పెట్టుకొని కనుక్కున్న తిర్లికంటే కట్టుకొన్న మొగుడు తనకు దగ్గరవాడు అయ్యాడా అన్న భోరణిలో "మండా మొగుడు! — ఆ మొగుడు తన బ్రతుకు నలా బ్రహ్మచేస్తావుంటే నే నాడికోసరం పడి చిన్నప్పదిది. నిజంగా వాడే నిర వాకంచేసే మొగుడైతే ఇంకెంతగా పడి చచ్చిపో యేదో" అంటూ వికలాక్షిని బజాయస్తుంది. వేరొక సారి "చెప్పనివ్వడే! చెవిలే దానిని ఉంచుతాడటే— తాడెట్లుక తెంచుతాడు" అంటూ అప్పడుకుకూడా నిందంతో అల్లునిమీదే త్రోసివేసి ఆ విధంగాకూడా అతినిస్తే దుష్ప్రచారమే కొనసాగిస్తుంది.

నిజానికి శ్రీరామారావు అభిప్రాయపడేట్లు లోకం దృష్టిలో కావలసినదానికన్నా ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువగా చెడ్డవాడైన వరసింగరావు అట్లా కావ డానికి ప్రధాన హేతువు వెంకటనరసయ్యగారే. దూర దృష్టి రహితములైన నీమ ఆ దుష్ప్రచారాలతో

తావేం చేస్తున్నావో తెలుసుకోగల ఓపికగాని తెలివి గాని అతల్లికి ఆమె లోకజ్ఞానం సంస్కారం ఏమాత్రం కూడా ప్రసాదించి ఉండలేదు.

ఒక్క శ్రీ రామారావు తప్ప ఆ యింట లక్ష్మీన వాళ్లంతా కూడా ఆమెకే వలెసిచ్చి ఆమెలోని యీ అగ్నిని తాము సహితం యథాశిక్షిని రాజవేస్తూ అనేక మైన అపవీహలకూ అసంబద్ధ సంఘటనలకూ తాము కూడా కారణమౌతుంటాము. వాళ్లు ఇట్లా చేయడంతో కొంత ఇచ్చకం మరికొంత అజ్ఞానం చేతువులుకొగా అన్నిటికన్నా బలవత్తయమైన ప్రేరేపణ వాళ్ళందరకూ ఆ పరసింగరావుపై గల విశ్వేషం. తమకు నరసింగరావుతో గల బాంధవ్యంవల్ల తాము కూడా లోకుల దృష్టిలో చారిత్రకంగా హేనులవలసి వస్తున్నదని వాళ్లు అందరూ భావిస్తూవుంటారు. అట్లాంటి భావనలవల్ల ఆ యింట అందరికన్నా ఎక్కువగా బాధపడే వ్యక్తి తాను ఉన్నత వంశీకురాలవని భావించే ఆ యింటివారి పెద్దకోడలు శ్రీ శేవి.

8

శ్రీశేవికి వికాలాక్షి సంబంధమైన యీ చరిత్ర విశేషమంతా పరివర్తంగానూ సత్యసమ్మతంగానూ తెలియకుకాని ఇంకులో లోకు లేయే ఘట్టాలను గూర్చి వివిధ పాఠాంతరాలలో విశేషంగా చెప్పకుంటాలో ఆయా ఘట్టాలనుగూర్చి ఆమెకు కూడా చాలా తెలుసు. అందుండి ఎవరికైనా ఆమె చరిత్ర ఎంతవరకూ వివిధంగా వ్యక్తమౌతుంటుందో ఆ విధంగానే అది అంతా ఆమెకుకూడా వ్యక్తమయ్యింది.

శ్రీశేవి పుట్టిన యింటివారి ఊరిలో వారి పొరుగున ఒక 'అమృతకల్లల బాటి' వనిత ఉండెను. ఆ 'తల్లి' అడవడుదుగారిదీ వికాలాక్షి అల్లిచారి కుటుంబానిదీ ఒక్క పూతకాక ఒక్కటే వీధి. ఆమె ద్వారా శ్రీశేవి తన అడవడుదుగారి కుటుంబాన్ని గూర్చి చాలా తెలుసుకొన్నది. శ్రీరామాంపుకూడా పెండ్లి అయిన క్రొత్తిలో కొంత చెప్పిఉన్నాడు. ఆ కంకింటిమధ్యా వైరుధ్యం చాలా ఉన్నా అందు ఎవరిమాటలు నమ్మాలో శ్రీశేవికి బాగా తెలుసు. అది కాక శ్రీశేవి అధికంగా తెలుసుకొన్నది—గత సంవత్సరం యీ సమయ వికాలాక్షి భర్తయొక్క ఆర్థిక దుర్గతి దాని పాలిమేరలువాటి నేనో రెపోగా పుట్టి ముందడానికి సిద్ధమైఉన్నదని.

ఈవిధమైన చరిత్ర దృష్ట్యానే ఆమె మొట్టమొదట వికాలాక్షి వనుమానించగలగడానికి పాపాపించింది. దానికితోడు ఆమె తనకుతాను సమర్థించుకోవడానికి కొన్ని--బలహీనమైనవే అయినా—ప్రత్యక్ష కారణాలకూడా లేకపోలేదు.

వికాలాక్షిపై ఆమె మొట్టమొదటి అనుమానాలు గ్రువపరచుకోవడానికి ప్రారంభించినది—లగ్నం వల్లిన మరువాడు పగలు భోజనాలవేళకు కాస్త ముందుగా ఆవేశపడ్డ తాను ఏకో మరచి నిడిది? రాగా అక్కడి ఒంటరిగా ఉన్న వికాలాక్షి తనను చూచి శ్రుగ్ధిపడికట్లు అనుమానం కలిగింది శ్రీశేవికి.

అంతకుముందే ఆమె ఆ ముందురాత్రి జరిగిన విచిత్ర సంఘటనను బకదానిని బాధపకం తెచ్చుకొని ఉన్నది. విడిదిలో దిగిన మరువాటి రాత్రి అంతే సగపోయినవాటి రాతే పదీ పదిన్నర గంటలప్పుడు వికాలాక్షి చీకటిలో పెరట్లోకి పోయినవ్వా—వచ్చి వచ్చి పెరటి వరందాలో ఒక స్తంభానికి చేరబడి పోయి మెడలు వ్రేలాడనేసేసిందట. ఎవల్లో ఎందుకో పెరట్లోకి పోయినవాళ్లు ఆమెను పలుకరించారు. ఆమె పలుకకపోగా వాళ్లు భయపడి గోలచేశారు. పరుగురూ ఆమె చుట్టూ చెరిచూస్తే మనిషి అప్పటికింకా కండ్లు తెరుచుకోనే ఉన్నది. చూస్తూ ఉండగనే ఆమె వికాలములైన కన్నులు మూతబడినవౌతూ ఉండిగా శరీర మల్లా—అపాదమధ్యకం—చెమటలు పోయిపాగాయి ఇంతలో ఎవరో నీళ్లు—నీళ్లు తెండ్రా అని కేకచేశారు. వైద్యోపచారాలు చేయగా ఆమె లేకపోయింది.

ఆ రాత్రే పండ్రెండూ ఒంటిగంట సమయ ఆమెకు దయ్యం పట్టినట్లు ఉందనికూడా కొందరు అడవాళ్లు గోలచేసినట్లు బాధపకం. శ్రీశేవికి నిద్రమత్తు భారంగా ఉండటంవల్ల నైలేనేం ఇట్లాంటి వాటిలో నమ్మకం లేకపోవసంకల్ల నైలేనేం అప్పుడాట్టే ఆ విషయమై పట్టించుకోలేకపోయింది. ఇప్పుడీ సంఘటనలన్నీదృష్ట్యా దానిని విచారిస్తే దాని అంతరార్థం నిశ్చయంగా ఇదే ఆయివుండా లనిపించింది శ్రీశేవికి.

తదాదిగా ఆమె వికాలాక్షి ఎక్కడకుపోలే అక్కడికట్లా పోయి యొక్కడ కూర్చుంటే అక్కడట్లా కూర్చొని వెళ్ళాడటం అరంభించింది. వికాలాక్షి ప్రవర్తనకూడా అందుకు తగినట్టే ఆమె అనుమానాలను ఊహించి బలపరచునే ఉండెను.

శ్రీశ్రీని తనవంక మాననవృత్తిగా వికలాక్షి తన పెద్దకన్నులను అర వాల్చి ముఖం ప్రక్కకు మరలించు కొంటుండేది. ఆమెను తాను చూచే చూపులతో వికలాక్షి విలవిలలాడి పోతున్నదా అనిపించేది శ్రీశ్రీనికి. దిగ్గరకుపోతే ఆమె ఉచ్చాస్యన నిశ్వాసాలు గలితప్పుకున్నట్లు స్పష్టంగా కనిపిస్తేది. పరధ్యావం గా ముట్టుకున్నట్లు చూసి ఒళ్లు కూడా వేడిగా ఉన్నట్లు గ్రహించింది శ్రీశ్రీని. ఆతరువాత వికలాక్షి ఉష్ణం వచ్చిందంటూ తల్లిచేత దిప్తి తీయించుకొని పండుకొన్నది. కాని అందులోని అంతరాధ్యాన్ని గ్రహించలేనంత మూర్ఖురాలు కాదు శ్రీశ్రీని.

ఆవార్తల్లా ఇంట్లో వికలాక్షిని పెంటాడుతూ వుంటే శ్రీశ్రీనికి యింకొక విషయంకూడా గుర్తు వచ్చింది. నరసింగరావు ఈ పెండ్లికి రాకపోవడానికి కారణం కూడా అదే విడుదలైంది.

ఆసమయ ఆశేడు నెలలక్రితం శ్రీరామారావుకు కాలేజీ ఎడ్రెసుతో వికలాక్షివద్దనుండి ఒక వైరు వచ్చింది. అందులో తక్షణం విషయంవల రూపాయలు పంపమని ఉత్తరం తరువాత వస్తుందనీ ప్రాసించింది. ఈ విషయం శ్రీరామారావు ఎన్నడూ శ్రీశ్రీనితో చెప్పి ఉండలేదు. వైరు ఇంటి యడ్రెసుకు రాకపోటం లోని అంతరార్థమే అది. కాని ఒక వారం రోజుల తరువాత అమెకోనివిధంగా దాని సంగతి శ్రీశ్రీనికి పట్టు పడ్డది. ఆ సందర్భంలో తనకూ భర్తకూ జరిగిన సంఘర్షణను శ్రీశ్రీని మరచిపోలేదు.

శ్రీశ్రీనికి నీతినియమాలను గూర్చిన ఉద్దేశాలు కొన్ని తీవ్రమైనవి ఉన్నవి. ఆమె తెలుసుకున్న విలువల ప్రకారం దొంగతనం వ్యభిచారం మొదలైన దుర్మృత్యులకు లోనయ్యే వాళ్లు ఎవరైనా ఏ పరిస్థితుల్లో నైనా వాళ్లు నిందార్లులే కాని తీమార్లులు కాదు.

వాళ్లను తీమించటం అంతకన్నా వాళ్లను తీమిస్తున్న విషయం బయటకు వ్యక్తం చేయటం వాళ్లను సన్మాదంలో పెట్టడానికి తోడుపడవు సరికదా పైగా వాళ్లకు ప్రోత్సాహానికి కారణాలవుతాయి. అన్నిటిని మించి ఆట్లా చేయటంలో తమ వికలకృపలయాన్ని ప్రకటింపుకోవటమనే పరివంధనతోపాటు ఇతరుల కృపలయానికాలాన్ని చూచి మూర్ఖపోతారనుకునే ఆత్మవంధిని కూడా ఎంతో ఉన్నది.

ఇట్టి విలువలూ భావాలూ ప్రాతిపదికలుగానే ఆమె ఆనాడు తన భర్తతో నరసింగరావును గురించి వాదనకు తలపడి అతి తీవ్రంగా వాదనలివాదాలు జరిపి ఉన్నది. ఆ సందర్భంలో శ్రీరామారావు ఆమె వాదనలను ఎదుర్కొనలేక ఆత్మచారానికి పోయి కూటవాదవల సహాయంతో ఆమెను ఆన్యా యంగా మర్యాదలకొనైన ఒక రకపు గూఢచీనవలకు ఎరచేసి మానసికంగా బాగా గాయపరచి ఉన్నాడు.

దానాదీనా ఆమె తన సగను తాను మర్యాదలకొనెనుకోవటంతోపాటు ఏలైతే యీ దొంగ తనాన్ని సాధ్యమైనంత బాహుళ్యంగా వట్టుకొని తనవారా శ్రీరామారావుచేసిన ఆత్మోత్కర్షణపై గాఢమైన దెబ్బ వేయాలని నిశ్చయించుకొన్నది. చివరికామె నర్వ కామనలనూ పరిత్యజించి ఆమెను నాడు మధ్యాహ్నం మాదివయముం అత్యంత శీఘ్రకరమైనది ప్రవేశించింది.

9

పెండ్లి బాగానే జరిగిందని ముగిసిందైనా రనుకుంటే చాలా బ్రహ్మాండంగా జరిగిందని అదే పెండ్లివారి తరపున వచ్చినవారంతా అన్నారు. దోరువా నాడునా ఉండే ప్రజలంతా యీ పెండ్లి తక్కిన ఆ యింటి పెండ్లిండ్లన్నింటికన్నా ఘనంగా జరిగిందని ప్రత్యక్షంగానూ పరోక్షంగానూ కూడా మెచ్చుకున్నారు.

ముగిసిందేవారి తరపున వచ్చినవారిలో ముగ వాళ్ళ సంఖ్య తక్కువ. అదేవాళ్ళ సంఖ్య హెచ్చు. అందుచేత యే కాస్తో సందడిచేస్తే వాళ్ళ చేస్తూ వచ్చారు. వాళ్ళ తరపున వచ్చిన ముగవారంతా పెద్ద మనుష్యులుగా కూర్చోవటంలోగల సరదా, హాస్యాలు పరాచికాలా అడుకోవటంలో పొందలేనట్లు కనుపించారు.

అదే పెండ్లివారి తరపున వచ్చిన బంధువులలో అదేవాళ్ళ సంఖ్య ఇందుమించు సమానం. అసలు వాళ్ల కుటుంబం కూడా శ్రీరామారావుగారి కుటుంబం కన్నా ఇంకో అంతో పెద్దది. పెండ్లికూతురుకు నలుగురన్నలూ ముగ్గురు అక్కలూ ఉన్నారు. ఆ అక్కల మొగట్టా అన్నదమ్ములూ అంతా సమాన వయస్కులు. వాళ్ళందరూ ఏళ్లు మీరినవారూ ఉద్యోగస్థులే అయినా ఆ నాలుగు రోజులూ తమ వయ

సులూ ఉద్యోగాలూ మరచి చిన్న పిల్లలూ మనసులూ వచ్చారు.

వాళ్లు పెళ్ళిపందిట్లోనూ అక్కడా చేసిన అల్లడూ ఆగడాలూ ఇన్ని అన్నీ కావు. కొట్టు కోవడం, ఒకరినొకరు వెంటదరమడం, విరగబడి నవ్వు కోవడాలూ దొంగ దొంగ విడుపులూ, వీరాలు పలకడాలూ, కుహనా రోష ప్రదర్శనలూ, ఉడికింపులు, — ఒకటేమిటి ఎన్నెన్ని పోకిళ్లు పోవగలరో అన్నన్ని పోకిళ్ళూ పోతువచ్చారు.

రాళ్ళ భార్యలూ ఇతర బంధువులూ మొదలైన వాళ్లు ఒకవంక సామానుల అందింపులూ వంటలూ వడ్డి సలూ మొదలైన పెళ్లిపనులు చూసుకుంటూనే వేరొక వంక ఉండి ఉండి వాళ్ల చిలిపిచేష్టలలోనూ పోకిరి వేమలలోనూ పాల్గొంటూ వాటిని మరింత రసవత్తర ములు చేసేవారు. పెండ్లికూతురు తల్లి తండ్రీ ఆరవయ్యవ పడిలో పార్వతీ సరమేశ్వరుల్లా ఉంటారు. వాళ్లు చిన్నవాళ్లల్లా ప్రవర్తించే తమ ఈ పెద్దపిల్లలను చూచి “నీమిట్రా అదీ!” అని ఒకవంక అలవాటుకొట్టి అది లిప్తూనే వేరొకవంక వారు పొందే ఆనందిం ఇంత అంత కాదు.

శ్రీరామారావు ౩ కుటుంబాన్ని చూశాక తమ కుటుంబ జీవితం దాని బంధుబాంధవాల్లా వానితో సరిపోల్చుకొని తమని ఎంత రసహీనంగానూ విషాదధిరికిగానూ ఉన్నవో అర్థం చేసుకొన్నాడు. తాను పొందిన సంస్కార ఫలితంగా ఆతి జట్లాంటి వాటిని స్వయంగా ఆనందించే శక్తిని కోల్పోయినా ఇతరు లానందిస్తూఉంటే చూచి సంతోషించే శక్తి మాత్రం ఇంకా కోలుపోలేదు.

శ్రీదేవికి ఇదంతా శుద్ధ మొరటు వ్యవహారం అవటంవల్ల ఆమె మార్గంలో ఇట్లాంటివి తారసపడితే మొహం చిల్లింతుకొనేది. వారు కూడా ఆమెను చూచిగానే ఒకరికోకరు నైలు చేసుకుంటూ ఆమె యొక్క ఆ వాగరిక వైఖరిని తమ తమ సాంకేతిక పరి భాషలలో పరిచాసింది నవ్వుకునేవారు.

ఉల్లోవాళ్లకు పెద్ద ‘బ్రహ్మాండంగా’ లగ్నం, మందుగుండు సామానుతో ముగిసి వాయిద్యాలతో ఇరవై ముప్పై పెట్రోమేక్సు లైట్లూ గ్యాస్ లైట్లతో ముత్యాలపల్లెలో వధూవరుల ఉరేగేంతా, ‘పండితుల’తో సదస్యం పెద్ద పేరెన్నికగన్న దాను

గారిచే హరికథా సమస్తం చాలా దక్కగా అమరివా యనిపించినవి. వాగవల్లి వాడు ఉరిలో మిగిలిన వట్టా లవారి కందరికీ పెద్ద ఆమెర కూడా ఏర్పాటుచేశారు ఆడపెండ్లివారు. వాగవల్లి వాడు అప్పగింపులు యధా విధిగా జరిగినవి. వాగవల్లితో విన హాకాండ సమస్తం పరిశ్రాద్రి.

* * * *

ఆ మధ్యాహ్నం పెండ్లివారి యింటిదిగ్గర పెద్ద ఊరామెత జరుగుతూవుంటే విడిదిలో ప్రయాణాలై జిల్లాగా మిగిలినవాళ్లు రాత్రి హరికథ కారణంగా నిద్రలేమి వల్ల నేమి సాధారణంగా మధ్యాహ్న భోజనానంతరం కలిగే భుక్త్యానందం వల్ల నేమి పడి నిద్రపోతున్నాడు.

నిజానికి లోకం పరిపాటిని అసరికి పెండ్లి వారంతా ప్రయాణోన్ముఖులై ఆ సన్నాహాలలో ఉండారీ. కాని అవాణే పునఃసంధానానికి ముహూర్తం పెట్టబడటంవల్ల పెండ్లికూతురు రిండి అన్నదమ్ములూ తాము చేయగల శుభకార్యాలన్నింటి లోనూ అది కనపడింటూ ఆ ఒక్క పూటకూడా అందరూ ఉండిపోయి వధూవరులను ఆశీర్వదించి హమ్మంటూ మనిషి మనిషి బలవంతం చేసి చాలా మందిని నిలిపివేశారు. అది పెండ్లివారిలో కూడా మిగిలినవారు అధికంగానే ఉన్నారు. వాళ్లంతా ఆమెతనం సంబంధించిన వంటలో వడ్డవలో ఉన్నారు.

మాదూ మాడున్నర గంటలయ్యేసరికి విడి దిలో ఇంకా ఎవ్వరూ లేవలేదు. నీరవంగా ఉన్న విడిదిలో నిద్రపోతున్న శ్రీదేవికి నిద్ర ఎలా అనుకో కుండా పట్టిందో తెలియకూడా అలానే అనుకో కుండా కలిగింది. కొంతనేపటివరకూ తా నానాడు నిద్రపోకూడ దనుకుంటూనే నిద్రపోయిన సంకతి జ్ఞాపకం చెసుకోలేదు. తరువారి అకస్మాత్తుగా జ్ఞాపకం వచ్చేసరికి ఆమె దప్పనలేచి కూర్చున్నది.

ఆ రెండు రోజులనుండి తాను పడుతుో వచ్చిన బాగయాకత అంతా శుద్ధ నిద్రయోజనమై ఉంటుం దనుకుంటునే ఆమె వికాలాక్షి పండుకున్న ప్రక్క వంక చూసింది. వికాలాక్షి అక్కడ లేదు.

అంతే. అంతటితో సద్రుస ఆమెలోని వైతన్య ప్రవంతి స్వస్వం ఒక్క అదటిన ఆమె హృదయ

మహారంలో ప్రవేశించి అక్కడ ఆమెలో గుడులు తిరగ వారంభించింది. ఆ అడుగుకి కొంతసేపు ఆమె స్తబ్ధ విహించి అట్లానే ఉండిపోయింది. తరువాత ఆమె ఒక్క రిప్రకూడా వృథాచేరాయరాదనే భోరణిలో పెరటి వరండాలోకి పోయింది. అక్కడ ఆ పెరడల్లా పొల్లుగుహనపు మధ్యకన్నపు లెంపలో ఒక చిత్రమైన అనుభూతిని—శ్రీదేవికి కూడా ఆ స్థితిలో సహితం కలిగిస్తూ ఉన్నది. కాని అందుకు ఎక్కడా విశాలాక్షికూత్రం శ్రీదేవి కంటికి కానరాలేదు.

ఆమె వరుసపెట్టి గదులన్నీ ఒకటొక్కటే చొప్పున వెదుకుతూ వచ్చింది. వాటిల్లో ఎండరెం దిలో నిద్రిపోతున్న వారు కనుపించారుగాని విశాలాక్షిక మాత్రం నిద్రిపోతూ ఎక్కడా కానుపించలేదు. మరి ఒకసారి పెరడల్లా తెరిచి 'అటుపోయి ఉండెను' అనుకుంటూనే పెరట్లోంచి పట్టింటి గదికిగల ద్వారం దగ్గరకు వచ్చేసరికి వీధిలోంచి పట్టింటిలోకి వస్తున్న విశాలాక్షిక విధి ద్వారం దగ్గర ఎదుగుపడ్డది శ్రీదేవికి. ఇద్దరూ గదికి ఈ ద్వారంవద్ద ఒకరూ ఆ ద్వారంవద్ద ఒకరూగా అట్లా ఒకరినొక ఒకరు చూస్తూ తీరాకాలం నిలుచుని ఉన్నారు.

చివరకు శ్రీదేవీ ముందుగా కదిలి గదిలో ప్రవేశించిగా విశాలాక్షిక కూడా ఇంక తప్పని సరికాగా ముందుకు జరిగింది. ఇద్దరూ గది వరుసు ఒకరికొకరు గజమూ గజమున్నర దూరానికి వచ్చి ఆగిపోయారు. వాళ్ళకు ఒక దిశగా పోవెవునాఉన్న గదిలో పది పదిహేనుమంది వర కూ పండుకొని ఉన్నారు. రెండవ దిశగా గజందూరంలో ప్రక్క గదిలోనికి పోయే ద్వారమున్నది.

శ్రీదేవికి తన ఆడపడుచును చూడకముందు నుంచీ ఆ తక్షణాన ఆమెవద్ద తన చోరీ ఆస్తి తప్పక దొరుకుకుందిని తెలుసు. ఎట్లా తెలుసునంటే మాత్రం ఆమె చెప్పలేదు. ఇప్పుడు విశాలాక్షిక ఉచ్చాస్యన విశ్వాసాలు తీసి పడ్డతీ, మానే చూతూ, ఆ విశాలమైన నుదురు కొందం కొందంగా రుటుపట్టడం, ఇవన్నీ ఆమె ఊహాను బలపరచడానికి ఉపయోగపడేవే కాని వాటినిబట్టి క్రొత్తగా ఊహించవలసినది ఏమీలేదు. అంతేకాదు ఆ వస్తువు ఎక్కడి ఉన్నదో కూడా ఆమెకు బాగానే తెలుస్తూఉన్నది. ఆమె ఎరిగినది శ్వల్పమే వివా అందులోనే ఆ ఆడుబిడ్డ పైలచెరగు

వీపు చుట్టూ త్రిప్పి కుడిచేతిక్రిందనుండి ముందుకుతీసి చూస్తున్నట్లుండి! పెట్టుకొని ఉండగా చూడటం ఇదే మొదటిసారి. అందుచేత వస్తువు అక్కడేఉన్న దన్ను సంగతి కూడా ఆమె ఆమెను చూడగానే గ్రహించి ఉన్నది.

తీరాకాలం ఇద్దరూ అట్లా మానంగా నిల్చుని ఉన్నాక శ్రీదేవి పట్టుకపోతున్న గొంతును సవరించుకొంటూ అన్నది.

"ఏది వదినా! ఆ బీరకొంగు కాస్త బయటికి తీయండి" అన్నది—అప్పటికి నెత్తుడిగానే.

ఆమె కాక్షణాన తాను చేతున్న సాహస మేమో దాని ఫలితం ఎట్టిదో ఏమాత్రం కూడా ముందుగా తెలిసినట్లు లేదు. ఆమెకు అప్పట్లో కనిపిస్తున్నదల్లా ఒక్కటే విషయం, తాను ఈ మూడు రోజులై పడుతూవచ్చిన క్రేమా ఆక్షణాన ఫలింప నున్నది. తాను కలగనిపట్టుగనే చోరీ ఆస్తితో సహా దొంగ కట్టుబడిపోతున్నది. అంత చిత్రంగా ఎవ్వరూ ఎప్పుడూ ఏ దొంగతనాన్ని పట్టుకొన్నట్టు తాను విని ఉండలేదు. ఆ సంకల్పానే ఆమె సమస్తం మరచి అట్లా ఒక ఉద్రేకపు బుద్ధ్యంతో పది కొట్టుకపోతూ అన్నది—

"తియ్యండి వదినా! పైలచెరగు బయటకు తీయమంటే అట్లా చూస్తారే?" అన్నది గొంతుక కాస్తగా పెద్దది చేస్తూ.

ఈసారి ఆమె గొంతులో కాస్త కంపరమున్నది. మనిషి కూడా ఏమాత్రమో కంపిస్తూ ఉన్నది. విశాలాక్షిక అట్లా కొయ్యబొమ్మలా చూస్తూనే ఉండిపోయింది. ఆమె ముఖంలో కత్తిచేటుకు నెత్తురుయక్క ఎక్కడా లేదు.

తీరాక్షణం నీరు విడిచిపోతున్న ఆ మానవి హృదయంలో భూకంపాలవంటివేదో కలుగుతున్న వనీ ఆమె ఆత్మ ఆ పురుష్యంలో పడి అట! పాతాళాలలోనికి ఆర్చుకుంటూ కొట్టుకొనిపోతున్నదా అనీ అనిపించింది శ్రీదేవికి. అయినా ఆమె కెందుచేదో ఆక్షణాన తన ఆడపడుచుపై బాలి మాత్రం ఏమీ కలుగలేదు. రెండు సార్లకూ పలకకపోయేసరికి చూడవసారి కూడా ఆ మాటలే కాస్త మార్పులు చేస్తూ గొంతుకు మరి కాస్తగా పెచ్చిస్తూ అన్నదామె.

అంతటితో ఆ గదిలో పండుకున్న వారిలో కొంతమందికి తెలియరాగా లేచి ఈ విచిత్రదృశ్యాన్ని ప్రక్కలవిూషమంతే చూడసాగారు. ప్రక్క గదిలో రానున్న రాత్రిని తలచుకొంటూ నిద్రపట్టక తాన పండుకున్న పెండ్లికొడుకు మగత నిద్దరలోనుండి చప్పున లేచి ప్రక్కవ్యవరం దగ్గరకు వచ్చాడు. వదివగారి గొంతుక విన్నే కంఠాదుపడ్డి ఆ యువకుడు వాల్లి అవతారాలు చూసేసరికి ఆ స్థిలిలో మరే పోగొట్టుకొన్నాడు. ముఖ్యంగా అత డీ రెండు గోజలయూ ఆ వదివగారు ముఖం ఇట్టే పెట్టుకొని ఉండటం—ఒకసారి ఏవవటం కూడా జరిగినట్టుకూడా విని ఉన్నాడేమో దాని సంతా చేనినిగానో అర్థం చేసుకుంటూ వచ్చాడు. ఇప్పుడీ దృశ్యం చూసేసరికి ఏమని అర్థం చేసు కొన్నాడో అతి అస్వభావికమైన గొంతుకతో—

“ఏమిటదీ? ఏమిటయిందీ?” అంటూ ప్రశ్నించ సాగాడు.

ఈ గొంతుకూడా విని అక్కడ పండుకొన్న వారిలో ఇంకొక ముగ్గురు నలుగురులేవారు. అందులో వెంకటసర్వమృగాయ కూడా ఒకరు; వా రైవ్యయా ఇంకా ప్రక్కలు విడిచిపెట్టలేదు. సూర్యం మల్లా అడిగాడు.

“ఏమిటదంతా! ఏమిటంటారు మీరూ? పైటచెరగు ఎందుకు తీయారీ?” అన్నా డతడు.

“తియ్యమనండి చెప్తాను” అన్నది శ్రీచేవి.

ఆ గొంతులో ఇమిడిఉన్న ఏదో ఒక తీక్షణి లొంగిపోయిన సూర్యం ఆ సవాలునకు కోపం తెచ్చు కోవడానికి బదులుగా స్వస్థత చెప్పకొట్టుకొని—

“తియ్యచే!” అన్నాడు అక్కడు ఉద్దేశించి. వికాలాక్షి తీయలేదు.

సూర్యం దృక్పథపుటంచున ఆతని తెసురుగా ఆతని రిల్లి ఉన్నది. ఆమెవంక దృష్టిని నిడినట్లు—

“మత్స్యవచ్చి తియ్యవస్తూ” అన్నాడు తల్లితో.

ఆవిడకు ఇది అంతా ఏమిటో బోధపడటంలేదు. ఆవిడకూడా తెలిసినదెల్లా శ్రీచేవి ‘యూ రెండు గోజలయూ కేల్లలో నిప్పులు పోసుకొంటున్నది’ అని. అందుచేత ఆమె ఆ పరిస్థితిలో శ్రీచేవిని చూసి, అప్పుడే వచ్చిన తెలివిలో ఒళ్లుమండ వారం థిందగా—

“ఏమిటా తియ్యమంటావ్? ఏమిటి తియ్య మంటావ్?” అన్నది కొడుకు మత్స్యకించి.

“మ విల్లారా” అంటూనే తల్లి వత్తెగు చూసుకోగానే వదివగారిపై వచ్చిన ఆకస్మిక కోపాన్ని తల్లి బాగుచేయడంలో పట్టుకోలేక వల్లి మరుస్తూ చప్పున వల్లి అక్కచెల్లెలు బొడ్డుకొంగులో నుండి పైటచెరగు నివరను తానే ఉడదీశాడు.

అందులో ఏమీలేదు.

క్షణకాలం శ్రీచేవి గుండెలు గతుక్కుమన్నవి. కానీ ఇంకా అక్కడ కొంత ప్రశ్నలం ఎత్తుగనే ఉండటం చూడగా ఆమె గుండెలు మల్లాలోపల నుండి పైకి లేచుకోసాగింది.

ఈలోగా ఆమె రిచ్చిపాటు చూసిన సూర్యం అసలే ఒళ్లు మరిచిపోతూ పెద్ద గొంతుకతో—

“ఏమున్నదిందీ?! ఏమున్న దక్కరా?” అన్నాడు; ఆతని గొంతు ఖంగునవ మారుమోగు తున్నది ఆ గదిలో.

మంట మంటను రగిల్చినట్టుకాగా శ్రీచేవికూడా ఒళ్లు మరుస్తూ “అక్కడ! అక్కడ!!” అన్నది వికాలాక్షి బొడ్డు కొంగు మరికంతే ప్రశ్నలం ఎత్తు చూపిస్తూ.

“సూర్యం ఒకసారి ఆ చూపబడిన ప్రశ్నలంవంక పరిశీలనా దృక్పథలనూ వేరొకసారి వదివగారి ముఖం లోకి పుంఖాను పుంఖాలుగా చిక్కుబడే అమృతలా తీవ్ర దృక్పథలనూ బరసి చప్పున తల్లిదిగ్గరకుపోయి ఆమెను రెక్కపట్టుకొని లాక్కువస్తూ”

“చూడు అక్కడ. అక్కడ ఏమిఉన్నదో తియ్య” అన్నాడు పెద్దగొంతుతో.

ఈసారి ఆ మంటలు వెంకటసర్వమృగారిలో కూడా రగుల్కొనగా ఆమె చప్పున లేచివస్తూ “ఏమున్నదే—అక్కడ ఏమున్నదీ?” అంటూ ఒక వంక సూర్యం వేయలేని ప్రశ్నను అతిసహజంగా వేసి, కూతురు పొట్ట భాగాన్ని రిన అరచేతితో స్పృశింప సాగారు.

ఆ రిల్లిచేతి కక్కడ ఏవస్తువెనా ఉన్న స్వర్గ తగిలిందో లేక ఏమీ రిగలలేదో ఆ సంకటంతా లేపు డికి తెలియాలి ఆమెకు తెలియాలి. ఇంతలో కోడలి మాటలు ఆమె కర్దరంద్రాలలో బల్లల్లా వచ్చి నాలుకొ సాగాయి!

“నా గొలుసు ఉన్న చక్కడ. మొన్నరాత్రి లగ్నానికి ముందుగా తొమ్మిది పదిగంటలవఱకు మీ కూతురు పెరట్లో వెనుటలు పోసేస్తూ కూర్చోవటానికి కారణం అదే. నా గొలుసు పోయింది. కొవలస్తే మీ ఆత్మాయి వదలండి. అది తుదిజే తీసింది. ఆరాత్రి ఎక్కడో దాచి ఇప్పుడిట్లా అందరం పడుకున్నప్పుడు బయటనుండి తెస్తోంది. ఆ గొలుసు ఆవిడ బొడ్డు కొడుకున దోపింది. తయ్యంకి కావలిస్తే!”

ఇట్లా ఉచ్చస్వరంతో అరుస్తూనే ఆ మే ఆ ఆడపడుచుడు తానే పోదాడేయటాని కలా మీది మీదికి వచ్చింది.

ఏ అర్థిగానైనా ఎట్టి అవధులను కోడలు దాటబోతే సహించగో అట్టి అవధులను శ్రీదేవి దాటడం వల్లనే పట్టలేకపోయాలో లేక తమ కూతునకు బహిరంగంగా జరిగిన ఆ అవమానానికి అంత బహిరంగంగానే ప్రత్యేకమాపం బరిపీఠిరాలనే ఉద్దేశంవల్లనే పట్టలేకపోయాలో లేక ఇంక ఏ యితర కారణమైనా ఉన్నదో తెలియదు—వెంకటవర్చస్సుగారు ఆ మాటలు వివగనే ఆ పెండ్లివారి విడిదిఇంట తమ స్థితి ఏమో, తా మెక్కడ ఉన్నారో, తమ నా పరాయి గ్రామంలో ఆ తుణాన ఎంతిమంది గమనిస్తున్నారో, దాని ఫలితమేమో, సమస్తం మరచి బజారు స్త్రీల కన్నా నికృష్టమైన వీరాచేకింతో తమమగల గొంతుకు నల్లే ఉపయోగించుకుంటూ—

“ఎవరిదే నువ్వు! నా కూతురుకి దొంగతనం కడతానా! ?.....” అంటూ ప్రారంభించి, అదిన మాట ఆడికుండా, తిట్టిపెట్టు తిట్టకుండా, ఎన్నెన్ని విధాల యుడాయించాలో అన్నన్ని విధాలా యుడాయస్తూ, అంత బట్టా కడల్కు తిరగడంలో పరమ అయాస పడిపోతూ, కోడలిని పెట్టుక పెట్టుక పెరట్లోకి తోసుక పోసాగింది.

ఇంతవరకూ శ్రీరామరావు విధివంక వరం దాలో ఒక చివర బాగా గాలి తగులుతుందిని అక్కడ వరువు వేయించుకొని ఘండుకొవి ఉన్నాడు. ముందు రాత్రి హరికథవల్లనైతేనేం ఆ తరువాతకూడా ఏవేవో ఆలోచనలవల్లనైతేనేం అతిడికి చాలినంత నిద్ర లేకపోయింది. అందుచేత అతడు అప్పుడు మంచి గాఢమైన నిద్రలో ఉన్నాడు. తల్లి కొంతుక వినిపించిన వెనుకగాని అతడికా గొడవలో పూర్తిగా తెలివరాలేదు.

తెలివినచ్చాక ఆ కలతనిదెట్లా లేచి పరిగెత్తుక వచ్చేసరికి ఇల్లల్లా ఎంతో భీభత్సంగా కనుపించింది.

అతడు “ఏమిటేమిట!” అూనే ద్వారంవద్ద మాగుతున్న జనాన్ని చీల్చుకొని గదిలోకి వచ్చేసరికి అక్కడ వికలాక్షికి ఎవరో కైతోగ్రవచారాలు చేస్తున్నట్లా, పెరటి వరండాలో తల్లి భార్య కొట్లాడుకొంటున్నట్లా, ఇద్దరు ముగ్గురు వాళ్లను విడిపిస్తున్నట్లా యూపించే దృశ్యాలు కావవస్తున్నవి. ఆ మావపుడు అట్లాంటి వానిని దర్శించెట్టి ఒకటి ఎప్పుడైనా సంభవించవచ్చునని కలలోకూడా ఎన్నడూ పారపాటున నైనా ఉహించిఉండలేదు. అందుచేత అది యిలా విజమైపట్టు తన చిర్య చతువులకు ప్రత్యక్షంగా కానవస్తూ ఉంటే అతి దోకిషిమైన దిగ్భాగిరి పొంది ఆ దిగ్భాగిరిలో సమస్తమైన తన చైతన్యాన్ని విశ్వేషంగా కోలుపోయి మాటగాని చలవంగాని లేకుండా అట్లా దిప్తిపోవులా నిలచిపోయాడు.

మరి ఒక అరనిమిషం కూడా అట్లానే గడచిపోయింది.

ఈలోగా ఎందరెందరో ఇరుగు పొరుగులవారు ‘హామ్’ మంటూ మురికి పదార్థంపై వ్రాలే ఈగలులాగ వచ్చి ద్వారం దుట్టా మాగుసాగారు. వాళ్ళల్లో కొందరు మొట్టమొదట ఆ విడినా మరుదుల పెద్ద పెద్ద గొంతుకలు వినిపించినది లగాయతూ అక్కడకు ఆకర్షింపబడ్డవారున్నారు. మరికొంతమంది వెంకటవర్చస్సుగారి కొంతు వినిపించాక మాత్రమే అక్కడకు వచ్చినవారు ఉన్నారు. అయినా వీళ్లకూ వాళ్లకూ కూడా అక్కడ జరిగినంతా—అమూలాగం—ఆకలింపు విపోయింది. వ్యగ్రమయ్యాక మావపువి టుడికి ఏర్పడే గ్రహణశక్తి మనస్సునకు ఏర్పడే అవస్థయశక్తి ఇతింత అనరానివి. వాటి సహాయంతో వాళ్లు జరిగినదే కాక జరుగుతున్నదానిని కూడా సమస్తం తూచా తప్పి పోకుండా అర్థం చేసుకోగలుగుతున్నారు.

అన్నకన్నా ముందుగానే తెలివి తెచ్చుకున్న మార్యం అన్న రాకను గుర్తించిన వెనుకనే తల్లిని వదలగారినుండి బలవంతంగా వెరుచేయడం ఆరంభించాడు. వెంకటవర్చస్సుగారి వీరాచేకిం పట్టలేక కొంతుకాకుండా ఉన్నది. విదారులను అడవనొప్పు పట్టుకోజాలినా ఆమె అంతిమందినీ నిడిపించుకుపోయి శ్రీదేవిని మొత్తుకునే వచ్చింది. ఆసరికి చాలా దెబ్బలు తిన్న శ్రీదేవి చిన్నపిల్లలా ఏడుస్తూ దూరదూరంగా

పెళ్లలోకి పోతుండిన్నది. శ్రీరామరావు పాపం అలా కొయ్యగట్టుక నిలుచుండిపోయాడే కాని ఇలా పెదవైవా కదవలేదు.

ఇంతలో ఎలా వచ్చాడో చేతుడిలా వచ్చాడు మావల్లిం చినబావమరిది. అతడు వస్తూనే ముందుగా చేసినవని బయటివాళ్లెందరినీ పంపించేసి వీధి తలుపులు తెందు సేదాగా మూసివేయడం. తరువాత అతడు శ్రీరామరావును వెలికి పట్టుకొని ఆరేడికి పూర్తిగా తెరిచి తెప్పిస్తూ “దయచేసి తమ కోక్కసారి వాలో ఇలా వస్తారా” అని తమ జవాబుకోసరం ఎదురు చూడకుండానే ఆయన వెళ్ళి దొరక బుచ్చుకొని— వీధి తలుపు తెరిచి మళ్ళా మూసేస్తూ—ఒంటిపై కమీజువాలేని శ్రీరామరావును లుంగీ బనియన్లతో నే—ఇట్లా అట్లా వాళ్ళనిండా నిలుచున్న జనం మధ్య నుండి, వాకిట భోజనాల చెట్టున్న ముమక్షుల మధ్య నుండి—తమ యింటిలోనికి తీసుకొనిపోయి ఆక్కడ తన గదిలో ఒక పడక కుర్చీపై సుఖాసీనుణ్ణి చేశాడు. తరువాత తనకొకటం ఏం చెయ్యడానికి తోచని వాడిలా ఇట్లా అట్లా చూశాడు. అప్పు డకస్మాక్షుగా—

“నే నివ్వతే వస్తాను. మీరు మరేం అనుకో కండి నేనంతా ఫర్తిపెడతాను. మీ రిక్కడే కూర్చోండి.”

అని అంటూనే ఆక్కడనుండి చూస్తూ ఉండ గానే తనంలో మాయమయ్యాడు.

* * * * *
శ్రీరామరావు యత్నాలన్నీ ఆవిధంగా ఒక్క తనంలో పూర్తిగా పాడయ్యాయి.

* * * * *
తరువాతకూడా ఇంక ఏం జరిగిందీ అంటే అదంతా వెనుకటివి వివరించినంతగా వివరించి చెప్పడం చాలా కష్టం—కాక అనవసరంకూడా నేమో. ఈ విషయమంతా ఆయా ఊళ్లలో తెలిసిన వాళ్లను ఎవరిని ఆడిగినా ఇలానే చెప్తారు. మావల్లిం చినబావమరిది ఎట్లానో ప్రార్థుపోయేసరికి విడిదివద్ద అల్లకల్లులాన్నంతా చక్కలేయగలిగాడు. ఆరాత్రి మమూబూర్తిం కూడా నెమ్మదిగా అయిందన్న పద్ధ తిని జరిపించేసి ఏర్పాటు చేశాడు. ‘కడివెడు పాల ళ్లోనూ ఒక్క మట్టిగమక్క’ అని నిట్టూర్చారు బంధువులు అంతా. శ్రీరామరావు మాత్రం ఆతూట

పూటల్లా తానున్న గది విడిచిపెట్టి బయటికిరాతేడు’ రిక్కినవాళ్లంతా ఆరాత్రి ఎట్లా గడిపినా శ్రీరామ రావు దాని నొక కాళరాత్రిగా గడిపాడు.

తనతనం చెదిరిపోయే శాంతాన్ని కూడదీసు కుంటూ పరిపరిధిధాల పరుగులువారే మనసు పట్టు కుంటూ పది పదికొండు గంటలు ఒంటరిగా ఆగదిలో ఎట్లా గడిపాడో దానికెంత నిగ్రహశక్తి కావలసి వచ్చిందో అది అంతా ఆరేడికే తెలియాలి. ఎని నిశ్చ బ్ధంగా యుగ యుగాలుగా గడిచిపోతూ వచ్చింది ఆరేడికి. చూడూ చూడున్నర గంటలవేళ చిన్న మగతి నిద్దర పట్టింది ఆరేడికి తెలియకుండానే. మళ్ళా తెరిచి వచ్చే సరికి గదిలో చెడే రైటు ఇంకా మలుగుతు నే ఉన్నది.—బయట మునిముని చీకటిగా ఉన్నది—తనను ఎవరో తేపును న్నారు. తన నెవరో నిద్ర లేపారని వాళ్ళేనో చెపు తున్నారని—ఆ సంగతులన్నీ గ్రహించడానికి శ్రీరా మరావుకు చాలాసేపు పట్టింది. తెరిచి వచ్చాక “వికా లాక్షీ! వికాలాక్షీ మాతిలో పడ్డది!” అని తపవచ్చిన వాళ్ళు చెప్పితే శ్రీరామరావు కొంతసేపు మూట్లాడ కుండా అట్లానే ఉండిపోయి తరువాత ఎదుస్తూ మంచమీద పడుకొండిపోయాడు. ఆ చెప్పి చెప్పి కాగా అతడు శారీరకంగా కోలుకోవడానికి పది పది పోసుకోజాలు తీసుకొని మానిసికంగా కోలుకోవ డానికి ఇంకో అతడు మాసాలూ ఇంకా అంతకుపైగా కూడా తీసుకున్నాడు.

నిండా ఒక సంవత్సరం అయ్యాక గాని జరిగిం చేమిటో జరగని చేమిటో తేల్చుకోలేకపోయాడు ఆ రెక్కరరు. అప్పు డికయానే అదంతా అతని మనస్సుకు ఈవిధంగా అనిపిస్తూ ఉండేది.

వికాలాక్షీ మరణానికి కారణమైన పరిస్థితుల కన్నా ఘోరమైనది ఆమె మరణించిన పద్ధతి. ఆమె మరణించిన పద్ధతికన్నా అత్యంత విహ్వలతాజనక ములు దాని ఫలితంగా ఆ కుటుంబం వాళ్లందరూ ఎదు రొక్కచలసినవచ్చిన ప్రభునిండా లోకనిండా వాని నిరసనావైఖరి మొదలైన విషయాలు. వీటి అన్నింటి కన్నా ఘోరమైన విషయం ఆమె మరణించటంలో గల ఆసలు అంతర్యాన్నినిగురించి శ్రీరామరావులో ఏర్పడిఉన్న భావం.

వికాలాక్షీ లోకంలో ఎవ్వరో గాని చావ లేనంత ఘోరమైన చావు వచ్చింది శ్రీరామరావుకు

తెలిసినంత మేరకు. ఆమె ఉరికిన విడిదియింటి పెరట్లో గల నూతియందు నీళ్లు చాలా తక్కువ. అడుగుభాగం కూడా రాలినేల అవటంవల్ల ఆమె కాళ్ళూ వెన్ను తూపా మొదలైనవి విరుచుకున్న దేగాని కోరినవిధంగా చావలేకపోయింది. ఉరకటంలో గట్టుకు ఒరనుకొని పోయి తలదైచా ఆక్కడా పెద్దపెద్ద పెమ్మలుగా చర్మం ఉడిపిపోయింది. చివరకు ఆమెకోసమే దావు రించిందా అన్నట్లు ఆ మంచినీటిమాతి ఆహారంకోసరం చేరిఉన్న ఒకానొక వాగుపామువారితోపడి మరణించింది పాపం వికలాక్షి. లోకంలో అంతకన్నా ఘోరమైన చావు ఎక్కడైనా ఉన్నదేమో శ్రీరామారావుకి తెలియదు.

అట్లానే వికలాక్షి చావు తరువాత దాని ఫలితంగా ఆ కుటుంబంవాళ్లు ప్రతి ఒక్కరూ—చివరకు క్రొత్త పెండ్లికూతుర్ని కూడా కలుపుకొని— ఎదుర్కోవలసి వచ్చిన విషయపరిస్థితులు అన్నీ విరన్తాత్మతలుకావు. ఆమె నూతిలో ఉరికిన విషయం సకాలానికి తెలియకపోవడంవల్ల ప్రాణరక్షణ యత్నాలు అసంభవమైనట్లే తక్కిన కర్మకాండ కూడా యథావిధిగా జరిపించటం అసాధ్యమయ్యింది. పోలీస్ రిపోర్టులూ, పోస్టుమార్టం వ్యవహారాలూ, శేసులు జడిపించడం, అంచాలూ—అది అంతా ఒక చిత్రశ్రీధిగా గడిచిపోయింది. ఆ తరువాత మూడు నాలుగు నెలలవరకూ ఆ యింటోనాళ్లు ఒక్కరుకూడా ముఖాన్ని ఎలుగురు లోనూ ఎత్తుకొని బయట తిరిగలేకపోయారు. శ్రీరామారావు మట్టుకు శ్రీరామారావు అసలు కాలేజీ పాఠం చెప్పడానికి సహితం తల ఎత్తవలసివస్తే ఆరేడు మాసాలవరకూ ఎక్కడిలేని బాధకూ సురిఅయ్యేవాడు. పేపర్లలో పడి ఈ విషయం 'నేరణకాల' వరకూ వ్యాపించిందింటే అది ఆ కుటుంబంపై ఎంత పెద్ద దెబ్బతీసిందో స్పష్టంగా అర్థమౌతుంది. లోకం వాళ్ల దోమల నన్నింటినీ ద్వీపదీకరించి త్రిశదీకరించి వాళ్ల కుటుంబ దరిత్రను ఆ మూల గ్రం—దానిలో వుండే సమస్తమైన అవలక్షణాలతోనూ, సుచ్చెత్తి మళ్ళా మళ్ళా చెప్పుకొన్నది. ఈ సందర్భంలో క్రొత్త పెండ్లికూతురి దక్షిణపాద మహిమను కురించినాడా దర్శించడం వారు మరచిపోలేదు.

అన్నింటికన్నా బాధాకరమైన విషయం వికలాక్షి చావుయొక్క ఆంతర్యాన్ని సరించి శ్రీరామారావుకు ఆరేనిలో లోతుగా ఏర్పడిపోయిఉన్న భావాలరూపు. ఆమె ఆత్మహత్య చేసుకున్నా ఆత్మ

తాగ్యం చేసుకొన్నా అది అతడికి అంత ఆత్మ కష్టమని పించే విషయం కాకపోను అనుకుంటాడు అని ఆతడు. వికలాక్షి తన ఇచ్చకు విరుద్ధంగా, తనపై తనకు కోపంవచ్చి కాకుండా, తన కంటటి తీరని తీవ్రమైన మహావమానం జరిగిందనే ఉక్రోశంతో—పట్టరాని ఆ అవమానాన్ని ధరించలేక మరణించి ఉంటుందని శ్రీరామారావు భావం. ఆమె ఆత్మ యిప్పటికీ తొందరపడి తాను చేసిన ఆ పారపాటనకు ఇంతంత అనరాని కుండుతో బాధపడుతూ ఉంటుందనే శ్రీరామారావు గాఢమైన విశ్వాసం. ఆమెకు తాను కనుక్కున్న అధింకుభం ఎరుగని అందమైన ఆ నలుగురు అడవిల్లలమీదా, అంతకన్నా అడిమింటి ఎడతెగని లోక తిరస్కృతికి సురిఅవుతూ వస్తున్న నిర్భాగ్యతేవి తన ధర్మమీదాకల వాత్సల్యాభిసానాలు ఎంతో గాఢమైనవిని శ్రీరామారావు అర్థంచేసుకొని ఉన్నాడు. అందుచేత తనయొక్క దైవానికి ఫలితంగా మొదలే వికలములైన వాళ్ళ భవిష్యత్తులు మరింత వికలములు కాగలవని గ్రహిస్తూ, అది మరల మరల తలచుకొంటూ ఆ ఆత్మ ఎప్పుటికీ ఏంచెసి కూడా నిశ్చింతిగా ఉండిలేదని శ్రీరామారావు నమ్మిక.

ఇట్టి భావాలలో శ్రీరామారావు ఆలోచించుక పోతూఉంటే ఆ ఆలోచనలకు అతడిలో అంతు ఉండేది కాదు.

అయితే ఇన్ని ఆలోచించి శ్రీరామారావు ఎప్పుడూ ఆలోచించక విడిచిన విషయాలు కూడా ఒకటి రెండు ఆలోచించవలసినవి మిగిలిపోయి ఉన్నవి.

వికలాక్షి ఏ ఉక్లేశంగో ఎలా ఆలోచించి తనకు దొరికిన వగను తన వద్ద మాటాడక ఉంచేసుకొని ఉన్నది—ఆ వగను ఏం చేస్తామని ఆమె అభిప్రాయమై ఉండాలి?

లోకగతిలో ఇటంటి పంపుటలన్నీ ఒక పెద్ద తెక్కులోకివచ్చే విషయాలు కాకపోయినా వ్యక్తులను వ్యక్తిగా తీసుకొనియాడే కొందరి కొందరి క్షమితాలను ఎంగో ఆ ప్రవృత్తములుగా మార్చగలిగే ఇంతటి పెద్దసంఘటనలు కొన్ని కొన్ని కుటుంబాలలో అప్పుడప్పుడూ జరుగుతుండటానికి అసలు మూలకారణాలు—వాటి కుండుల్లో—ఏమిటి? ఎక్కడి ఉన్నవి?

ఈ రెండే అతడు ఎన్నడూ పరిశీలించని విషయాలు—తన పరిశీలించాలనే స్ఫూర్తకు సురికొని విషయాలు!

‘యక్షగానకవులు’

ఒక విమర్శ

శ్రీ యస్వీ జోగరావు

వైక్టికలో ఈ సంవత్సరము భారతి ఫ్రేబరీ మార్చిసంచికలో శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారిక అపూర్వ పరిశోధనాత్మకముగు వ్యాసము వెలయించిరి. కాని దానికి పునఃపరిశీలన మాతశ్చిక మైనది. వారు తొమ్మిదివిషయములగుంచి వ్రాసిరి. అందొకట కవికాలనిరూపణము తప్ప. (లేదా యాయన క్రొత్తగా నిరూపించిందేమి) మరి యొకటి గ్రంథకర్తత్వవిచారమే తప్ప. ఇట్లు బహుముఖములైన వారి దోషభంగిమ లీ దిగువ దిక్పదర్శనముగా వారిచ్చిన వరుసలో నిరూపింతును.

1. లక్ష్మీకల్యాణము - ప్రోలుగంటి చెన్నకౌరి

లక్ష్మీకల్యాణము యక్షగానమని యాచార్య గానముచేసి, చెన్నకౌరి పౌభరి చరితము కాబరిచరితము చేసి, కాబరియనగా శిబరస్త్రీ యని అదిగా చెంచు లక్ష్మీకథయని అది యిదే అని నిరూపించుటకు శిరుపట్టిన ద్రావిడ ప్రాచీనాయామమును వెంటనే మార్చి సంచికలో శ్రీ శేతివరపు రామకోటికాస్త్రీగారు చక్కగా నిరూపించి ఆ యనంగతిపు టుపవత్తులకు వివ్రతపత్రి చూపిరి. మరల నేనాదిషయము నెత్తుకొనుట యనవసరము. ఇంతకు ముపలభ్యముగాని గ్రంథముమార్చి యంత యుత్పహాసమెందులకు?

2. కృష్ణవిలాసము - ‘వెన్నముద్ద గణపతి పెద్ద’

దీనికి వివిధప్రతివిరేఖకు లనేక నామకరణములు చేసియున్నను అసలు కవి పెట్టిన పేరు గోపాలవిలా

సము. వెంకటరావుగారికిది అదృష్టవట్లు తెలియకు కాని నా యొక్క కందినంతముట్లు కిది క్రీ.శ. 1850—1886 సంవత్సరములకుద్యకాలములో నే విదుషరాయములు ముద్రితిమైనది. కొన్ని అద్భుతప్రతులను ఆంధ్రనాహిత్యపరిషత్తు, కుదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగార తాళపత్రి ప్రతులతో పరిపోల్చి చూచిరిని. అచ్చముగా నిదే గ్రంథము. వెంకటరావుగారు దీని కర్తృత్వమును ముద్దిరాజు పెద్దిరామనకు ముడి పెట్టివారు. కాని ఉదాహరణ కొక యచ్చు ప్రతి—1886 లో మదిరాసులో రాయపురం రత్న నాయకగారిచే శ్రీ సరస్వతీ విలయ ముద్రాక్షరశాలయందు పాకెట్టు పైజాలో 96 పుటలుగా ముద్రితిమైన ప్రతి (రాజమండ్రి గౌతమీ గ్రంథాలయమున నొక కాపీ గలదు) ముఖప్రతిమపై ‘పాకనాటి గణపతి రెడ్డి గారిచే రచియింపబడిన గోపాల విలాసము యక్షగానము’ అని యున్నది. అందు గ్రంథాంతమున నొక ద్విద్విపదలో ఫలశ్రుతి, కృతినమర్మణము, కవి వంశావతారమును గలవు. అందు కవివంశము: (యథా తథముగా సుదాహరించుచుంటిని)

“మావంశచరితంబు మహిలోన వెలయ
సావధానంబుగా నన్ను తించెదను
పాకనాటిరెడ్ల భాగ్యమెట్లనిన
నాకలిగొన్నట్టి యర్థుల నెపుడు
పోషింపఁగలిగిన పుణ్యులటంచు
భూషింపుచుందురు భువనంబులందు
నటిమహాపుణ్యు లవనిలో వెలసి

నెట్టనఁగిర్తుల నెగడినవారు
 గోనబుద్ధారెడ్డి కులపవిత్రుండు
 దానరాధేయుండు ధర్మవిహారి
 కామితార్థంబులు కవులకునొసఁగి
 రామాయణములోని రసికుఁడైనచె
 గురుతుగాననుముల గుండ్రంబులందు
 నరనుండుబాహున్న సత్కవులెన్న
 శ్రీశైలమున నదాశిపునకుఁబ్రీతి
 భాగిల్లుగోపుర ప్రాకారతతులు
 మంటపంబులువెలయ మల్లికార్జునకు
 జంటభ్రమరాంబకు నదనంబులమరఁ
 గనకమయంబుగాఁ గట్టించెఁగుల్లు
 జనులుప్రస్తుతిచేయ జగతిలోఁజలను
 దంశ్యయాచనన్న తగనర్థివరుల
 ముంగిటిరత్నమై మోదంబుతోడ
 ధనకనకవస్తువుల్ తనియంగనిచ్చి
 వినయంబుతోడను విఖ్యాతిఁగాంచె
 బాలబ్రహ్మరెడ్డి ప్రభుఁడుదృఢిలై
 మేలుగాదనకని మెరసె బన్నన్న
 పరికింపనతనికిఁ బుట్టి (బట్టియని
 యుండదగును) పెద్దన్న
 యన్నపిన్నగు (మ) రెడ్డియతనికిఁబుట్టి
 నన్నుతిగాంచెను నకలదిక్కులను
 నతనికిఁజనియించె నర్కతేజండు
 మతిమంతుఁడగు పెద్దమండలేంద్రుండు
 కాశికిఁదాఁబోయి కావిడిదెచ్చి
 భాసిల్లురామేశు పదములుగొలిచి
 తగనుసుజ్ఞానాంబ తరుణిఁబెండ్లాడి
 సుగుణవంతుల మేటిసుతులనుగాంచె
 విశ్వంబులోఁగడు విఖ్యాతిగాను

విశ్వనాథండున వెలసె సగ్రహండు
 వరుసఁగాశపరెడ్డి వార్ధిగంభీరుఁ
 డరయపిన్నమరెడ్డి యంగడిరెడ్డి
 నలుగురుసుతుల(లు)ను నలుదిశలందు
 చెలువుగఁబ్రబలిరి జనులునుతింప
 వారిలోనొచఁగ వంశవర్ధనుఁడు
 పేరుపిన్నమరెడ్డి పెంపురమింప

* * *

లలితకామాక్షమ్మ యనఘచారిత్ర
 మతి నిజవతినెపుడు ముటువకతలఁచు
 నిట్టిదంపతులకు నింపులుమీఱఁ
 బుట్టినవాడఁను భూజనుల్వొగడ
 ప్రేమతోగణపతి పేరునుజెంపు
 దీమసంబున వెలయు ధీరుండనేను
 భాగవతార్థంబు పదపద్యరచన
 బాగుగారచియించి పండితుల్ మెచ్చ
 నా రామవిభునకు నర్పణచేసి
 గారవంబొప్పఁగాఁ గాంచితమేలు"

దీనివిబట్టి పై గ్రంథము గణపతిరెడ్డి కృతమను
 బహు విప్రతిపత్తి యుండరాదుగదా. 'వెన్నముద్ద
 గణపతి పెద్ద' యను దానియందు 'వెన్నముద్ద శబ్దము
 నకు 'కృష్ణుని చరితము కడు వేడుక వెన్నముద్ద' యని
 ముందటి మాటలతో నన్వయమనియు, 'పెద్ద శబ్దము
 జౌషచారికముగా సంస్కృతప్రాస కుద్దిష్టమైనదో, రెడ్డి
 శబ్దమునకు బదులు పడినదో లేక కవి తాతగారిపేరును
 గూడ మక్కువకొలది చేర్చుకొనెనో అని యూహింప
 వలసియున్నది.

3. శ్రీరామ విజయము వెలుతురుబల్లి విశ్వనాథకవి

ఈ కవి కాలము గురించి వెంకటరావుగారు
 క్రొత్తగా నిరూపించిన దేమియులేదు. ఇదివరకే
 శ్రీపదమడుటి వీరరాజు గారు ఈదులపల్లి భవానీశకవి
 ధర్మఖండమునకు రచించిన యువోద్ధాతములో
 (వీరికాపుర సంస్థాన ప్రచారణ, 1931. పుటలు

9 & 10) విరూపింఛియుండిరి. ఈ క్రితము విజయము గూడ ననుపలబ్ధమే.

4. కన్యకాపురాణము - ఇటికెల

తిమ్మయ

ఏతద్గ్రంథ రచనాలకాలమిదత్తమని తెలియదు. కాని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారప్రతి (D. No. 1848) లేఖనకాలము ప్రమోదూతనాను సంవత్సర క్రావణశుద్ధ ప్రథమా బుధవారమునియు, దానికి క్రీస్తుశకమున సరియగులేదీ 18-8-1740 అనియు, దానినిబట్టి గ్రంథము క్రీ. శ. 1740 కి ముందే రచింపబడి యుండివలెననియు వెంకటరావు గారు తీర్మానించిరి. ప్రతిలేఖనకాలము ప్రమోదూత క్రావణ శుద్ధ ప్రథమా బుధవారమున్న విషయము వాస్తవము. కాని దానికి సరియగు క్రీస్తుశకపులేదీగా వెంకటరావుగారు పేర్కొన్నది సరికాదు. అయిన పేర్కొన్న లేదీ, 18-8-1740కి సరియగు తిథి క్షాదినామ సంవత్సర భాద్రపద శుద్ధి విదియ. (Vide Vol VI-Indian Ephemeris by Sri Swami Kannu Pillai). కాని ప్రమోదూతక్రావణ శుద్ధ ప్రథమా బుధవార మెంతమాత్రమునుగాదు. అట్లు ప్రమోదూత మాస పక్ష తిథివారము లన్నియు కుదిరినలేదీ క్రీ. శ. 1-8-1810. ఇది ఆప్రతి విలేఖనకాలము. గ్రంథరచన యంతకుముందే జరిగియుండువలెగాని వెంకటరావుగా రన్నట్లు క్రీ. శ. 1740 కి ముందు మాత్రమే బరిగి యుండువసుల కుదురదు. అది క్రీ. శ. 1740-1810 నడుమనైన జరిగియుండువచ్చుననవచ్చును.

5. పార్థసారథి విజయము - ఆటూరి కుప్పన

దీనిగురించి వెంకటరావుగారు చెప్పినదానిలో గొత్తి యేమియులేదు. ఇదివరకే ఏతద్ గ్రంథ సమీక్ష కవి వృత్తాంతముతో సహా వ్యాసరూపమున సంస్కృతి పత్రికలో (2 వ సంపుటము - ౧౧ వ సంచికలో) ప్రకటించియుంటిని. జిజ్ఞాసువులు చూడవచ్చును.

6. పారిజాత ప్రబంధము - నరకూరు నారాయణకవి

ఇది క్రీ. శ. 1882 లోనే అచ్చయినది. మరల 1906 లో మదరాసు కోశపునశేరి కనకరాయమొది

లారివారి స్వకీయ జీవరక్షా ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితమై ప్రచురింపబడినది. ప్రసిద్ధిమగు యక్షగాన ములలో నిదియొకటి. గ్రంథకర్త వేంకటగిరి వెలుగోటి ప్రభువుల కాశ్రయడు. వెలుగోటివారి వంశ చరిత్రము 1910 లోనే చెప్పిపురి శారదాంబావిలాస ముద్రాయంత్రమున ముద్రితమైనది. వెంకటరావుగారు చెప్పినట్లు ఆంధీకవి విషయమున్నచూట నిజము కాని యది చాలకాలమునుండి పరిశోధకు లెరిగిన విషయమే యని మాత్రము నునది. (డాక్టరు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు కొన్ని మాసములక్రిందట నాకిది తెలిపిరి.)

7. శకుంతలా నాటకము - వజ్రయ్య నరసింహకవి

ఏతత్కృతి రచనా ప్రాశ్నాహుడు, అంధ్ర సాహిత్య పరివర్ధనందలి తత్త్వగ్రతి (సెం 695) విలేఖ కుడును సంద్యాల నారాయణరాజు. అతని ప్రతినిలే ఖనకాలములో విశించివామ సంవత్సర భాద్రపద బంగం. కిక్వర్తములో వారమో విదియు నూచింపబడలేదు కావున నది యే విశించియగునో చెప్పలేము. వెంకట రావుగారు సంద్యాల నారాయణజీవరాజు క్రీ. శ. 1777లో నున్నట్లు దక్షిణ హిందూ దేశ శాసనములను గ్రంథమున 1 వ సంపుటము 650 పుటలో నొకశాసన మున్నదిని యుద్ఘాటించిరి. కాని లేదని మనవి. Mr. E. Hultsch సంపాదకత్వమున వెలువడిన ఆమొదటి సంపుటము తిమిళ సంస్కృత శాసనాల సంపుటము మాత్రము. అంవసం 650 పుటలే లేవు. ఉన్నవి 181 పుటలు మాత్రము.

ఈ కృతి రచనా కాలము నూహించుటకొక ఉపాయము గలదు. కవులు తమ కావ్య రచనా కాల మును భంగ్యంతరమున నూహించుటయు నొక శిల్ప విన్యాసమే కనుక, కొందరు తింజావూరు యక్షగాన కవులవలె నీకవియు తనగ్రంథమున భారతవట్టాభిషేక ముహూర్తమును 'బహుధాన్య సంవత్సరకార్తీక శుక్లదశమి గురువా సరము'గా పేర్కొనెను. అది యితని రచనాకాలమై యుండివచ్చు సవచిచ్చు నేని యది క్రీ. శ. 3-11-1698 లేదీకి సరిపోవుచున్నది. (Vide Indian Ephemeris Vol VI)

8. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము - గోపాలుని సింగయ

‘ఈకవి నూలు సంవత్సరముల క్రిందిటివాఁడని శ్రీ. శ. 1908 లో కవుల చరిత్రయ ప్రాసిన శ్రీకందుకూరు వీరేశలింగము గారవ్హరిని, “ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తకాండా గారమున నున్న కెరాతాద్దునియ తాళపత్రపతి (D. No 459 - ఈకవి కృత్యంతరము) నిబట్టి యాతనికాలము 1800 ప్రాంతమని విశ్చయముగ చెప్పవచ్చు” నని తీర్మానించినారు వెంకటరావు గారు. మొదటిసంగతి యీకవి నూరేండ్లక్రిందటి వాడన్న వీరేశలింగముగారి కాధారమేమిటి? రెండవది - యీకవి కృత్యంతరము కెరాతాద్దునియము తా|| ప్రా|| లి|| పు|| భా|| ప్రతి లేఖకు గ్రంథకర్తకుమారుడేయైనను, ఆ ప్రతి లేఖనకాలము యువభ్రాతృ పది పుక్లపంచమి, వారమైన చెప్పబడలేదు, అట్టిదో నరువదియేండ్లకొకవరి తిరిగివచ్చును యువ శ్రీ. శ. 1815 వాటి యువ అన్నమాటేమిటి? అయితే కావచ్చును, కాని యట్లుహించుట కుపాధియేమి? అట్లు నిరాధారముగ ‘విశ్చయముగ చెప్పవచ్చు’ వనుట యేమి సబబు?

9. చంద్రతారా విలాసము - ఎల్లయ కవి

శ్రీ నిడదవోలు వా రాజీనమాటలలో స్వతంత్రమై నిక్కమైనదిది యొక్కటి, ఈ కవికాల

నిర్ణయ విషయము - ఇదివరకు నాయెరుక కందినంత మట్లు కవరు నెరుగనిది, ఈయనయే శ్రాత్రిగా నాధారము నెత్తి చూపినదియు, ఆ యాధారము ఋజువున కొగగలదియునైన విషయము.

సాధారణముగ పరిశోధనలో నెంతెంత పండితులకు నొకప్పుడు పదింటి నొక పూరపాటు రావచ్చును. కాని వెంకటరావుగారి విషయమున ఆమాట తారుమాలైనది. అందును యక్షగాన వాఙ్మయ పరిశోధన కడు కష్టము. ఆ విషయము వారికి తెలిసినదే. అయినను వారత్యంత సాహసీకులైన పరిశోధకులు. వారిట్టి వల మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణగా దక్షిణాత్యాంధ్ర సాహిత్యముపై నొక ధూర్విగ్రంథము వెలయించిరి. దక్షిణాంధ్ర యుగమున యక్షగానము లెక్కువ. అందు చాలవర కముద్రితములు. కాని వాని కొంగ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు ప్రకటించిన సవినరమైన గ్రంథదీపిక యొకటికలదు. దాని సాహాయ్యమున నా రెనలేని కృషి కల్పిరి. కాని మూలగ్రంథ సమగ్ర పరిశీలనము లేకపోవుటవలన అనర్థము లనేకము తేటస్థించునని యదమిశ్చముగా నుండును ముఠాయని స విచర్యవముగా పరిశోధకులను తర్జించుచున్నది వారిగ్రంథము. ప్రకృతి మీవాగ్ధసము గూడ - వారు పరిశోధనకు దోహదము కల్పించు నుజ్జేతియతో వ్రాయుదుంటినని యన్నారు కావున నింత వ్రాయవలసివచ్చినది. అది పరిశోధన కేంత దోహద మొసగ గలదో పైన నిరూపింపబడినది.

నరకానికి పోలిమేరలు

“ధనిష్ఠ”

సంగ్య బతులు దేరింది. సంగ్య రాకకు సంత
సిందలేని జలజాతుడు పశ్చిమాన క్రుంగిపోతు
న్నాడు. అంతవరకు అగ్ని మరిపించిన అతని కిర
ణాలు కెంజాయలో రంజిలుతూ తెలిమబ్బుల మాటున
తొంగిమాస్తున్నాయి. కలువలకి సంతోషం కమలా
లకి సంతోషం కలిగిస్తూ తిప్పకుంటున్నాడు.
కోపంలో ఎల్లబారిన ముఖంతో సంగ్యకేసి మిట్టి
చూస్తున్నాడు. కాని తన అనుమతిలేకు నిగ్గిలుతూ,
శీఘ్రతన పయనం సాగిస్తూ ఉప పిలుపు విని,
తన్నాహ్వనించే ప్రదేశాలకు పరుగిడుతున్నాడు.
తేర వీరిరంకు మీర ఎట్ట బాధైట్ బాకెట్ వేసుకున్న
సంగ్య, నీలిమబ్బుల మధ్య పాయలైతపు ఎటువుతో
సంధ్యాదేవి అవతార మెత్తిం దనిపించేటట్లాంది. చితి
లోని వానిటిబాగ్ ఉప్పుతూ పైహీల్లు కాండ
ల్పతో కటకకా వడుస్తుంది. రండు విధులు గడిచి
ఒక వీధిలో యింటిముం దాగింది.

ప్రాకారం దాటి బోకల కల్గింది. బొమ్మల
పు స్రవం తిరగ వేస్తూ ఎనిమిదేళ్ల కుర్రాడు సోఫామీద
కాళ్లు పెట్టి కూర్చున్నాడు వోల్టేజీ.

“సతీ! అక్కయ్యేదిరా?” అంది వాడివో
సంగ్య.

వాడు కిమ్మసలేదు. నిర్లక్ష్యంగా బొమ్మలు
తిరగవేస్తూ ఆమె ప్రశ్న ఉపేక్షి చేశాడు.

“మాటలు రావుట్రా?” అంటూ వాడి బుగ్గ
నులిమింది.

“ఛా! నీవో మాట్లాడను” అంటూ బోసేకాడు
బుంగమూతితో.

“అబ్బో! కోపంవచ్చిందే? అబ్బాయికి. ఏమట
ఎందుకూ?” అంది అమాయకత సటిస్తూ.

“ఛా! సతీ ఏంటి? అల్లా అంటే పలకను.”
అన్నాడు.

“ఒహో! అందుకనా? ‘సతీ’ అంటే ఏమిట్రా
సతీ?”

“మళ్ళీ అదే అంటున్నావు. మా బావతో చెప్పి
ఏం చేస్తావో చూడు” అంటూ రాద్రసం ప్రదర్శిం
చాడు.

“పోవీ ‘సతీ’! అనే అంటానుకాని అసలు
‘సతీ’ అంటే కోపం ఎందుకు?” అంది వాడైత్రుకుని
బుజ్జగిస్తూ.

“‘సతీ’ అంటే పెళ్లాంటి అక్క చెప్పింది.
అల్లా అంటే పలకను” అన్నాడు ముద్దులు గుడుస్తూ.

“నరే అక్కయ్యేది?”

“ఏమో” అన్నాడు మొండిగా.

“అయితే మళ్ళీ ‘సతీ’ అంటా నంలే.” అంది
చిన్ని పిల్లల దబ్బులాటలోలాగ.

సంగ్య వాడిని మళ్ళీ ఏడిపించి ఉడికించే అవ
కాశం తిచ్చేలాగ స్వర్ణ రానేవచ్చింది.

“ఏమిటి సంధ్యా వాడేసిపిస్తున్నావు?” అంది
ఎర్రని పెదిమలమీద చిరువల్పు మెదిలిస్తూ.

“లేకపోలే! వీడికి ‘సతీ’ అంటాంటే పాయదం
తిలెత్తుతోంది బుగ్గలు నులిమేవాడు లేక,” అంటూ
వాణ్ణి దింపింది చిరుకోపం ప్రకటిస్తూ.

“మాడక్కా” అంటూ స్వర్ణ మీర చెరగు
చాటుకు పరుగుత్రాడు సతీక.

“ఏమిటిలా దారితప్పి వచ్చివట్టున్నావ్?” అంది
వ్యంగ్యంగా.

“మరేం! అందరూ నీలాగే ఉంటారా?”
అంటూ సాగదీసింది సంగ్య.

“అవును మరి నీలాగే ఉంటారు” అని ఎత్తిపొడి
చింది స్వర్ణ.

“నీకంటే వయమేగా. ఎల్లాగయినా నేనే
ముందు రావాలని నీకు పట్టుదల” అని అందుకుంది
సంగ్య.

“కాదు సంధ్యా! నీకేం వ్యచ్ఛావిహంగం
లాంటిదానివి. సంసారం వెడదా ఏమీ లేదు.
దిక్కుగా యింటిపట్టునుండి దిడువుకుంటున్నావు.
చీకుచింతలేస్తూ. అంచేతే అంతా నీలాగే ‘అడింది అట
పొడింది పోట’ అనుకుంటున్నావు. వాకలా కాదు.
అయి నింటికి వచ్చేటప్పటికి నే లేకపోలే, పగలలా
పనిచేసివస్తారాయను, అవోలా ఫీలవుతారు. అల్లాగని

నా స్వేచ్ఛ పరీక్షకునున్నారనికాదు. ఆసలు నాకే బాగుండదు. ఆయన వచ్చేటప్పటికి యింటిదగ్గర లేక పోవడం. సంసారం దివ్యకోపణం అన్న నామితీగా. అంచేత నువ్వు మా యింటికి రావడం మలఖం. నేను బయలుదేరాలనుకో. తంటా అన్నీ నిద్దం చేసి తలుపులు తాళాలు సరిగా చూసుకుని, వారికి ఒక చీటీ పెట్టి బయల్దేరాలి. తీరా నాలుగడుగులు వేసేలోగానే ఏ పాలమీద చూత మర్చిపోయినట్టో బీరువా తలుపు తెయ్యడం మర్చిపోయినట్టో జ్ఞాపకం వస్తుంది. ఆయన అన్నీ సరిగా చూసుకుని ఫోంచేకాలో లేజో అవి డోరికే మనస్సు అందోలేనవడుతుంది. ఎంత నిదుపు కున్నా యికన్నీ స్త్రీలో సహజంగా మార్చిధించిన అక్షరాలు" అంది స్వర్ణ.

"ఎంత చక్కటి ఉపన్యాసం విన్నామా? రేపటినుంచి రోజులో గంట ప్రైవేటు చెప్పకుంటే బాగుంటు" అంది సంధ్య చిలిపిగా పకపకా నవ్వుతూ.

"ఎంత పొగుడు! యీ యేడాదిలోపున మీ అమ్మగారితో చెప్పి ముక్కుకు తాడు వేయిస్తా. అప్పుడు చూస్తాను యీ వేళాలోకాల్నీ. 'యీ కంటికి యీ గొప్పలు దూరం కావు. దానికేంలేగాని నేమంచాస్తే ఏదో ప్రమాదంసన్నాహం ఉన్నట్టు తోస్తోందే."

"మహిళాసమాజంలో యివాళ మీటింగు ఉంది. మనం వెళుతున్నాముట." అంది ముద్దు లాలి కిస్తూ.

"ఏం మహిళాసమాజంలో గజ్జెల్లెక్కి ఉపన్యాసాలు దంచడం తప్పించి కార్యరూపం భరించే మోగండేదు. మహిళలని ఉద్ధరిస్తామని పెద్దకబుర్లు చెప్పి మగాళ్లందరు యింటిదగ్గర ఎల్లా ఉంటాలో! ఎవరో చెప్పినట్టు ఆడదానిమీది మోజా పరాయివాడి భార్యగా ఉన్నంతేనే. లేకపోలే ఉపన్యాసాలు అనర్థంగా చెప్పడంవరకే. స్త్రీ అభ్యుదయమో అని గోలపెట్టడం వరకేగాని ఎంతవరకు కొనసాగు తోంది? ఆపస్తే యిరవయ్యో కళాభంజనం పూర్వ భాగం గడిచిపోయింది గదా! యింతవరకు పాసిన అభ్యుదయం ఏమిటి? ఎంత ముందుకు వడిచింది ఉద్యమం? విశంతువులని పెళ్లాడిడానికి ముందుకు ఎందుకు వస్తున్నాడు? వచ్చినా ఎల్లాంటి నాళ్ళు వస్తున్నారు? ఎక్కడా చెల్లని మారని రూపాయిగా దెవడో వస్తున్నాడు చేసుకుందుకి. లేకపోలే వాళ్ళిచ్చే డబ్బు మాసి కొందిరికి, అందంగా ఉన్న వాళ్ళకు పెళ్లిళ్ళవుతున్నాయి, డబ్బున్న వాళ్ళకు అవుతున్నాయి. ఇంకా అసలు పెళ్లి చెయ్యడానికే వెనుకంబువేనే కన్యాదాతలున్నారు. మగవాడు బహి

రంగంగా అవిధింపమలు చేసుంటే సహించిన సంఘం స్త్రీపారపాలున వ్యవహరించినంతమాత్రాన వెలిజేస్తారు. ఇంక అకుటుంబంలో వాళ్ళుకే పెరిగిపోతావు. పోనీ అది పారపాలుగా జమకట్టినా, అమె ప్రవర్తన కుటుంబంమీద జలు కావడం ఏం బాగుంది? ఒక వేళ కొందరు ముందుకు వచ్చి పరిస్థితుల ప్రాప్త్యం వల్ల పతనమైనవాళ్ళని పరిగ్రహించినా వాళ్ళని ఎల్లా చూస్తున్నారు? నిమిష నిమిషానికి వాళ్ళు మృత యాలని గాయపరుస్తూనే ఉంటారు. మాటిమాటికీ గతచరిత్ర స్ఫూర్తికేల్చి నిరసిస్తూంటారు. ఇటువంటివి భరించలేక ఆత్మహత్య చేసున్న వాళ్ళంతేమంది?—" ఉపన్యాసం సంధ్య అడ్డువ్రక్కలో ఆగింది.

"అలాగని ఒకమాటు ఒక తెక్చర్ దండరాదు? లోపాలని ఎత్తిచూపాలని ప్రయత్నిస్తూ వేగాని ఉడతా భక్తిగా నీచేరి నైవేతిలో సంఘాన్ని బూజా దులుపు చామని ఉండడం? నీలాంటివారంతా చేరిలే నేగా 'సంఘం' అవుతుంటే? నీలానే ప్రతీ వ్యక్తిలోను మానసిక పరివర్తన కలిగి ప్రతీవాడు తన బాధ్యత గుర్తించి యీ పాపంలో తన పాలెంతో గ్రహించి అసమం తనైనా దీన్ని ప్రతిఘటించాలని ఆమకుని మృదయవైకాల్యం పెంపొందింయకుంటే యీవాటికే నువ్వు ఎత్తిపాడిచే 'సంఘం' యిల్లా ఉండేదా? యీ వాదనలకేం గాని యివాళ్ళ మనం వెళ్ళక తప్పదు. కావలినీ తీరిగ్గా నీ వాదనలన్నిటినీ ఖండించడానికి ప్రయత్నిస్తాను. ముందు నాతో రా. యివార్లికి" అంది సంధ్య.

"ఇప్పుడెల్లాగ? ముందు చెప్పకుండా యిప్పుడు వచ్చి గొంతెక్కి కూర్చుంటే జేడమ్మలాగ."

"అబ్బే లేదు గిల్లే లేదు. నువ్వు యివాళ రాక పోలే యింక నీకు నాకు రాంరాం." అంటూ చిన్న పిల్లలా కళ్ళు చికిరించి బుగ్గలు పూరించి నీడికిలితో చరిచి కబ్బం చేసింది సంధ్య.

"చాలే నేర్చుకుపోయావు మరిదా! నెత్తికి యిరవై ఏళ్లు వచ్చినా యింకాసరికుడితో డబ్బు లాటలు, చిన్న పిల్లల్లా ఆల్లరిను." అని మండించింది.

"మమతీకకంలా మాట్లాడావు కాని మేకవ కానీ. 'రాణీగాడు చీర సింగారిం చేటప్పటికీ పట్టం మాటుకుణిగిం' దన్నట్టు చెప్తావు."

"తప్పకుండా! శని పడిలే ఏదేళ్లు నువ్వు పడిలే పథ్నాలుకలు! నిన్నోదుల్చుకోలేదు. ఆయిదునిమిషాల్లా వస్తాను."

"అక్కా నేనో?" అంటూ సరికే మొదలెట్టాడు.

“అల్లాగే బాబూ” అంది స్వర్ణ.

“పోను పేరంటాల్లా ఏదెందుకు?” అంటూ గుడ్లరిమింది సంగ్య సతీశ్ కేసి చూసి.

“ఛా” అని వాడు గవీరాడు.

“ఓ! ఊహా! పెద్దవాళ్ళవల్లా అనొచ్చా” అని గదిమింది సతీశుడిని.

“మరి అది అల్లా అంటుందే?” అన్నాడు లిక్క మొహం పెట్టి.

“మత్స్య మరీను. వాడితో సమావంగా.” అంది సంగ్యలో.

సంగ్య కోపంగా ముఖం పెట్టింది.

“మహా తల్లీ! భారపాలువచ్చింది. వాడినైనా అవదయ్య కాని నిష్పంధంమాత్రం వీకిమీదకి లేదు కోవడమే” అంటూ నవ్వింది స్వర్ణ, సంగ్య వెత్తిమీద ఆహ్వాయంగా చెయ్యి పెట్టి.

సంగ్య కిలకిలా నవ్వింది. సతీశుడు నవ్వాడు. స్వర్ణ నవ్వింది.

“వస్తా మరి” అంటూ స్వర్ణ నిష్క్రమిస్తూ పోఫాలో ఆల్పం చూసి ఆగిపోయింది.

“సతీ! యిది యిక్కడి కలా వచ్చిందిరా?” అంది తీక్షంగా.

“మరి, మరేమోనా నీ పెట్టిలోదితీసి బొమ్మలు చూస్తున్నా” అన్నాడు. అక్కరూపం చూసి తెరిచి మొహం వేలవేశాడు.

సంగ్య ఆ పుస్తకం అందుకుని “ఏమిటదీ? ఆల్పం ఆ? ఎవ్వడూ చూపించనేనా చూపించావు కాదేం మామూలే? కొరుక్కు తింటామనా?” అంది స్వర్ణమీద వేంకోపణ చేస్తూ.

స్వర్ణ ముఖంరంగులు మార్చుకుంది. తీక్షిత తొలగి విచారరేఖ లాస్తానా న్నాక్రమించాయి. అది గమనించినసంగ్య చిలిపితనం అణిగిపోయింది. స్వర్ణగద్గది కంగా అంది.

“అందుకుకొడుసంధ్యా, అందులో నూ కారడ ఫాటో ఉంది. ఫాటో చూపివలెనువారే పరిచయం చెయ్యక తప్పదు. అది చెయ్యడానికి నా మనస్సు ఊర్చిస్తుంది. ఆమె యివ్వకులేదు. ఆమె కథ తెలిసి ఉన్న నేను కుమలపమేకాకుండా అందరికీ తెలియ పరచి వారినికూడ నొప్పించడం నా అభిమతం కాదు. అంచేతే ఆ ఆల్పం ఎవరికీ కనబడకుండా దాచేస్తాను. అదేకారణంచేత యింత సన్నిహితంగాఉంటాన్నా నీకు చెప్పలే దీకథ.” అంది స్వర్ణ నిట్టూరుస్తూ.

నన్నంత అర్థంచేసుకోగలిగావన్న మాట. రెండేళ్ళ నుంచి అంత కలిసిఉంటూ ఒకరిబాధలు ఒకరు పంచు కుంటున్నా యీ సంగతినామంది మరుగుపరిచి నీలోవ నే కుములుకున్నావన్న మాట.”

“తెల్పుకుంటే నే భయం వేసి, ఎవరూ నమ్మ లేవంతగా ఉండేకథని నీకు చెప్పి నిన్ను నొప్పించి, నేనుకదవడి, యిదంతా యివ్వడెందుకు సంధ్యా? అల్లాంటిని జ్ఞాపకం చేసుకోకపోవడమే మెరుగు. నాకే కాకుండా నీకుకూడ యీరాధా అపాదించడం నా కిష్టంలేదు. అదీకాక గత స్మృతులు తెల్పుకొని కుంనే కంటే ఆ ఆలోచనలు మానడమే మేలనిపిస్తోంది. అటు వంటిదానికి నీకి కుతూహలం ఎందుకు?”

“ఇంత దిగుతుకుని నువ్వే చేలవైబోతూంటే ఎల్లా. సాటిస్త్రీలమెఉండీ, స్త్రీజాతి నిర్భాగ్యంగా అనుభవిస్తాన్న కష్టాలను అర్థించేసుకుని మనదడుపుకి సార్వకతికలించేలాగ వాటిని నిర్మూలించడానికి కొంతిలోకొంతైనా ప్రయత్నించవచ్చూ. ఇంకా యిల్లాంటివి ఎన్ని జరుగుతున్నాయో అన్వేషించ వలసినవాళ్ళతోకూడ మనమీద ఉంది. అంచేత అదేదో చెప్ప స్వర్ణ!” అంది సంగ్య అవేంకోలో.

“వన్నెండేళ్ళక్రితం మేము కొచ్చివలో ఉండే వాళ్ళం మానాన్నగారి ఉద్యోగరీత్యా. నేనప్పటికి ఛస్ ఫారం ప్యావైవచ్చి అక్కడ కాన్స్టేబుల్ వెకండే ఫారంలో చేరాను. ఒక్కదా న్నే వెళ్ళడం చేత అది మహావాగా ఉండేది. ఇరుగుపొరుగు అంతా మళ్ళయాళించాళ్ళు. వాకు ఆభాష రాదు. వాళ్ళకు తెలుగు రాదు. క్లౌసులో పాకం వినెయ్యడం యింటికి చిక్కా రావడం అల్లా ఉండేది ఎవ్వరూ తోడుండక పోవడంవల్ల. ఇంకొనెల్లాళ్ళకు ఒక అమ్మాయి చెరింది మా క్లౌసులో. వాటికం అంతా తెలుగువాళ్ళ లాగానే ఉంది. దాంతో నా ప్రాణం లేచివచ్చింది.

నాయీడే ఉండేది అప్పటికి. నన్నుగా పొడుగ్గా ఉండేది. కోల మొహం, చామనచాయ, పెద్దికళ్ళు మాడిగానే నన్నాకర్చించింది. ఆ అమ్మాయిగూడా తెలుగుమాపులుచూస్తూ క్లౌసులో ఒదిగికుచ్చుంది. అంతా కలయకాచింది. మా ఇద్దరి కళ్ళూ కలుసు కున్నాయి ఒకటి గం. ఆ ముహూర్తం ఎల్లాంటిదో కాని, అప్పట్లో ఎంతో అళి కల్పించి చివరకు చిచ్చు పెట్టింది నా మనస్సులో.

“అవాళ పాతాలదారి పాతాలదీ నా ఆలోచనల దారి ఆలోచనలదీ అయింది. యింటర్ వల్ బెర్ ఎవ్వడు కొడతారా ఎవ్వడు కలుసుకుని మాట్లాడి దామా అని జపంచేస్తూ కూర్చున్నాను. మూడుగంటలు మూడుయుగాల్లా గడిచాయి. నా జీవితంలో నిన్ను

జరిగినట్లు ఉండి, జన్మాంతంవరకు మరపురాని ఘట్టాలలో మా యిరువురిలోని కలయిక ముఖ్యమైనది. అంచేతే యిప్పుడు నీకు చెప్పటాంటే అదంతా కళ్ళకు కట్టినట్లు కనబడుతోంది. —" అని ఆగిపోయింది కంతం దుర్ధంకావడంచేత.

ఆకథలో యిండుమించుపాత్రయి తాదాత్మ్యం పొందుతూన్న సంధ్య ఒక్కసారి త్రుళ్ళిపడి స్వర్గ ముఖంలోకి యాపు ప్రసరించింది. స్వర్గ కళ్ళలో యిండుపరింజ లంతంత బాష్పకణా లున్నాయి. కారద స్ఫులిస్వర్గలో కల్పించి ఇంతాపానికి సంధ్య మనస్సుకూడ కలవరపడింది. స్వర్గ పూర్వాయంలో కారద ప్రభావం ఎక్కువకాగా ఆనాటి సంఘటనలు ఒక్కటొక్కటిగా జుక్కివచ్చి మనస్సు కరిగి కన్నీరుగా ప్రవహించింది. శిలపులవలలో చిక్కుకున్న మేదిడు ఆలోచనాప్రభంజనాలతడికి తట్టుకోలేక గొంతుకలో రాయి అడుపేసి తప్పకోజూచింది. ఆరాయి బయటపడితానీ! చేసిన ప్రయత్నం ఎక్కిళ్ళలోకి దిగి వీధులుగా విజృంభించింది. స్వర్గమారాల్ని ఊరుకో పెట్టవలసిన భాంధ్యత సంధ్య పైన పడింది. రుమాలుతో కళ్ళు తుడిచి అననయవాక్యాలతో ఉపశమనం కల్పించి కథ సాగింపజేసింది. స్వర్గ మళ్ళీ అందుకుంది.

"ఇంటర్ వల్లో ఇద్దరం కలుసుకున్నాం. కారద ముఖంలో కళ్ళన్నీ కళ్ళేంత స్ఫుటంగా విచారశిఖలలుకొని ఉండడం అప్పడే పసిగట్టాను. ఆ విశాల నయనాలమాటల కారుమేఘాలు కమ్మకున్నాయని చెబునే అవగాహన అయింది. నిండా పన్నెండేళ్లు లేచి కారదకి అంత విచారం ఎందుకు వచ్చిందో ఆ క్షణంలో అర్థంకాలేదు. నేను కదిసి ఎంతో మాట్లాడిస్తే చాలా ముఖావగా సమాధానాలు చెప్పింది. అప్పటికి నెల్లూక్రితమే వాళ్ళ వాస్తవం గురించి కంకర్రావుగారు హార్వర్డ్ యింజనీరుగా వచ్చినట్లు — చాలా ఖ్యప్తంగా చెప్పింది. అది మా పరిచయానికి వాంది. సాయంకాలం ఎంతో బలంతంతమీద దారిలో నీ గనక మా యింటికి వచ్చింది. మా అమ్మా వాళ్ళు యింకో తెలుగు వాళ్ళ పరిచయం కలిగినందుకు చాలా సంతోషించారు. ఆల్లా మా యిద్దరి పరిచయం మా యిరువురికీ కాకుండా మా గండు కుటుంబాల మధ్యా త్రెందరాని సంబంధం చేపూర్తి ఆహ్లాదాన్ని పోషించింది. మా పరిచయం వృద్ధిపొంది ప్రగాఢ మైత్రి ఏర్పడింది మా యిద్దరిమధ్యా. మా మైత్రి వృద్ధి పొందుతూన్న కారద వ్యతిరేక కారణం అరయడానికి వాకు దైర్యం చాలేదికాదు. ఇలా రోజులు దారిపోతూన్న కొద్దీ వానపు స్నేహలవల్ల కారద మనస్సు తృప్తిపడి కొంత కొంతగా ముఖావతరదల్యుకొని సంతోషంగా ఉండడానికి ప్రయ

త్నించేది. వాళ్ళయింటికి మా యింటికి మధ్య రాకపోకలు అధికమయ్యాయి. శతాబ్దాల సాన్నిహిత్యం వెల్లివిరిసింది. కారదకి ఒక చెల్లెలు ఒక తమ్ముడు ఉండేవారు. కారద తల్లి సుభద్రమ్మగారుకూడ కలుపు గోరుతున్నే. అందరి తత్వాలు ఒకటే కావడంవల్ల నాలుగు వాళ్ళలోనే విశిష్టమే విధంగా ఉండేదికాదు మా పల్లిహిత్యం. కారదా నేను రోజూ కలుసుకునేవాళ్ళం. శిలపురోజులో ఎవరో ఒకరింటో ఉండి పోయేవాళ్ళం. కారద రాకపోలే నేనూ, నే రాకపోలే కారదా, స్కూలుకి వెళ్లేవాళ్ళమే కాదు.

"శంకరరావుగారు స్నేహానికి ప్రాణం అర్పించే మనిషి. అయనకున్న యింజనీరింగు క్వాలిఫికేషనే కాకుండా వేదాంతం, పంగిరం సాహిత్యం ఆయనకి అత్యంత అభిమాన విషయాలు. కారదలో చిన్నతనంలోనే అంత అర్థజ్ఞానం కలిగి పరిస్థితులని అవలోకించగలిగిన నేర్పుకు ఆయనే కారణం. వాకు క్లాసు పాఠాలలోనే తప్ప సాహిత్యవిషయాలలో అట్టే ప్రవేశముండేది కాదు. కాని ఆ రోజులలో నీ కారద భారత భాగవతాలకు ఆర్థం చెప్పగలిగినంత పరిజ్ఞానం కలిగిఉండేది. శంకర్రావుగారికి పిల్లలంటే మహా ఆపేతు. ఇంటిదగ్గ రున్నంతసేపూ తన హోదా, వియ్యన్న, అన్నీ మర్చిపోయి మాలో ఒకరైపోయేవారు. కారద ముమ్మాటలూ రిండిపోలితే.

"ఒకనాడు మేమందరం బొమ్మలపెర్లి చేద్దామనుకున్నాం. కారదను వప్పించేటప్పటికి తిలప్రాణం తోకకు వచ్చింది. అది వాళ్ళ వాస్తవం గురించి ఎరుక పరిచాం. కారదకి సంతోషం కల్పించే యీ విషయం వివేచనపటికి ఆయన పొంగిపోయారు. సరి యిళ్ళలో ఎందుకు ఆల్యాదు పెడదామన్నారు. ఆ రోజుకొక మరుగురానిదినం. మా యిద్దరి జీవితాలు పెనవేసుకొని ఆత్యంత సాన్నిహిత్యం ప్రసాదించిన రోజు.

"తెల్లార కట్టేలేచి అంతా బయలుదేరాం మా కారులో. ఆల్యాదు చిన్నది. స్వచ్ఛమైన నీరు. బోటుషికారు చాలా హాయిగా ఉంటుంది. చుట్టూ కొబ్బరితోటలు. ముందే చేసిన ఏర్పాటు ఫలితంగా రెణుపోశాను మాకు యిచ్చారు. వంటలూ అనీ ఆక్కడే కానిచ్చారు. పడవ ఆదైకు తీసుకుని నదంతా తిరిగి తిరిగి అపరాహ్మం తిరిగివచ్చికి స్నానాలు కానిచ్చాం. అవాళ్ళ శంకరరావుగారు అంతా చంటిపిల్లవాడై పోయారు. మాలో ఒకరై పోయి మాకు తెలిసిన సంగతులెన్నో విశదపరిచారు. పంచాంగం చూసి సాయంకాలం ముహూర్తం పెట్టారు పెర్లికి. మాదావిడిగా గడిచింది. నిజంగా పెర్లికి జరిగినంత మాదావిడి జరిగింది.

“రాత్రికి శంకరరావుగారు మంత్రాలు చదువుతుండగా బొమ్మలకి పెళ్ళిచేశాం. అంతా వదులున్నారు. అంతేసేపు ఎంతో ఉత్సాహంగాను, ఆనందంగాను గడిపిన కారద మేదిధరం ఏకాంతంగా ఉండగానే భోయన ఏర్పడింది. అప్పటి నా వయస్సుకు వాకు వచ్చిన మాటల్లో ఓచార్చి సంకలేమిటని అడిగాను. ఎంతో బ్రతిమాలినమీదట చెప్పింది.

“ఇక్కడ ముందు వాళ్ళకుటుంబ ప్రభుత్వేకపోతే కథలో ముఖ్యవిషయమే వెబ్బులింటుంది. శంకరావుగారు చిన్నప్పటినుంచీ కష్టాలలో దారిద్ర్యంలో గడిచి వేవలం వ్యయంకృషివల్ల, తెలివితేటలవల్లా పైకి వచ్చారు. ఆ కారణంగా ఆయన లో కష్టాలు జీర్చించి వృద్ధియం మెత్తనై అనుభూతి పెంపొందింది. నా ఎరుకలో శరత్ వివాహంతో నవలలు చదివి ఆయన కన్నీరు ప్రవించిన ఘట్టాలున్నాయి. ఉద్యోగంలో ప్రవేశించగానే తను తక్కువ ఖర్చు పెట్టుకుని తమ్ముళ్ళకి అప్పచెల్లెళ్ళకి ఎక్కువ ప్రాధాన్యం యిచ్చే వారు. ఇలాగ ఆయన రైల్వేలో యింజనీరుగా పని చేసిన పదసంవత్సరాల కాలంలో అన్యాయార్థింతో లేకపోవడం, న్యాయార్థింతో అంతా ఖర్చుఅయి పోవడం జరిగింది. ఉప్పు సత్యాగ్రహం అనీ ముమ్మడిగా జరుగుతూన్న కోజిలలో న్యాయోత్తర్య కాంక్ష అనుమతేకా, ఉద్యోగానికి తిలోదకాలు యిచ్చుకునే ధైర్యంతోకా ఖర్చు నూట్టుకొనడం, హేతుకు బదులు తలపాగలు చుట్టడం, నేతనాయకులను జైళ్ళలో కలుసుకొని ప్రజామాటాచరించడంలో సంతృప్తి పడేవారు. ముక్కుకు నూటిగా బోయేవారి కప్పదూకోజాలు బాగుండవు. ఆయన చేసిన ఆచారపు న్యాయోత్తర్యవిధము ప్రవేశమే ఆయన ఉద్యోగానికి ముప్పు తెచ్చింది.

“అల్లా ఉద్యోగం పోయేసమయానికి తక్కినవారిలాగ నేలు చేసుకోలేకపోవడం మూలాన ఆయన పరిస్థితి కుంటువడింది. స్థిరమైన ఉద్యోగం అంటూ ఉండేదికాదు. సుభద్రమ్మగారు ఆయన సంపాదనలో నే మిగిల్చిన డబ్బు ఉద్యోగం లేకుండాఉన్న కోజిలలో ఖర్చయిపోతుండేది. ఒక స్థాయికి అలవాటుపడే జీవితాలు ఒక్కసారిగా క్రిందకు దిగిపోలేకపోవడంచేత ఖర్చు, హోదా, మాత్రం ఉద్యోగం ఉండడం లేకపోవడాలతో ప్రమేయం ఉండేదికాదు. ఇలా గడుస్తూండేసరికి కారదకు పకా విడు వచ్చింది. సుభద్రమ్మగారి తత్వం ఎక్కువ దూరాలలోనూ చేసేవకం. అది మిగతా విషయాలలో సహాయకారిగా ఉన్నా కారద విషయంలో మాత్రం ఆమె జీవితానికి గొడ్డలిపెట్టు అయింది. భర్త ఉద్యోగానికి నిలకడలేకపోవడం

కూడచెట్టిన మడి మాన్యాలేమీ లేకపోవడం పిల్లలకు పెళ్ళిల్లాగో, సంతారం గడవడ మెలాగోననే దిగులు, దెంగ, ఆమెను వీడించేసి. అందులో ఆవిడ దృష్టిగల పరిధిలో కారదకు పెళ్ళిశుభాన్ని చాటి పోవడానికి సిద్ధంగాఉంది. కారదకు యిద్దరు మేనమామలు. రెండోవాడు విశ్వం అనివాహితుడు. అప్పటికే యగన్దేవిస్థలంజేసి, చదువు సంధ్యలు అబ్బుకపోయినా ఆ స్థిమాత్రం చాలా ఉంది. కారద ఆమ్మమ్మ సుందరమ్మగారికి కారదను కొడుక్కి చేసుకోవాలని ఉబలాటం ఉండేది. ఆ ప్రసక్తి మాతురిధగ్గర ఎత్తింది. తను ఆత్మగారిగా కాకుండా ఆమ్మమ్మలా ఆదరిస్తావనీ, బావగారుకూడ మేనమామే అవడంవల్ల ఆరమరికలు ఉండవని ఆవిడ మామరికి నూరిపోసింది. పరిస్థితుల ప్రభావంవల్లా తన దృష్టిగల పరిధి తక్కువ కావడంవల్లా సుభద్రమ్మగారి కీమాటలు బాగా తలకక్కాయి. తన భర్త ఉద్యోగపు హోదాకు ఆ సంబంధం లేదని, వరహీనమని ఆమెకు తోచలేదు. పైగా యీ సంబంధం చాలబెట్టుకుంటే కన్నవారికి మారమనడమేకాకుండా శంకరావుగారి ఉద్యోగస్థితి తల్చుకొని పిల్లలకు పెళ్ళిలే వెయ్యలేమేమోననే చువోవేదనలో పడిపోయింది. ఆ విషయం ఆమెకు ఆలోచించినకొద్దీ అత్యంత సహజంగాను, సమంజసంగాను కనబడింది. ఆ విషయంలో భర్తను ప్రేరేపించింది, వస్పించడానికి శతధా ప్రయత్నించింది. ఆయన పరిస్థితి ఆయనకు ఎరుకపరిచి ధియపెట్టింది. బుద్ధికి కర్మానుసారాణీ అని ఎందుకంటాలో యిల్లాంటివి వింటే స్పష్టపడుతుంది. ఇతర విషయాలన్నింటిలో తన యిష్టానుసారం వ్యవహరించే శంకరావుగారు సుభద్రమ్మగారి మాటలకు తొంగి బలహీనత కనబరచడం కారద దురదృష్టం కాకపోతే మరేమిటి? పరిస్థితుల ప్రభావంవల్లనైతేనేమీ కారదని నన్నాడిన దురదృష్టమేకాని, మొత్తానికి అన్నీ సమకూడి కారద పెళ్ళి విశ్వంతో స్థిరపడింది.

“శంకరరావుగారికి జీవితంలో వెయ్యిబోయ్యే మొట్టమొదటి కన్యాదానం కావడంవల్ల, విర్యాల్లన్నీ పెద్ద ఎత్తున జరిగాయి. ఎన్నాళ్ళనుంచో ఎదురుదూసిన ముహూర్తం రానేవచ్చింది. అది అత్యంత దుర్భువహూర్తంగా పరిగమించింది కారద పొలిట, పెళ్ళిపీటలమీద మంగళనూత్రధారణ జరిగిన అనంతరం వహువరులను లోపలకు తీసుకువెళ్ళే సమయానికి, విశ్వానికి మతి చలించింది. అటునించి కేకలతో పరుగెత్తి నూతిలో దూకాడు. అందరూ ఉండి బయటకు తీశారు. విశ్వానికి అంతురించిన మనశ్శాంతిలగ్నం తంకే పారంపర్యంవల్ల సంక్రమించింది.

ఈ సంఘటనతో యింక పెళ్ళి ముందుకు సాగలేదు. తన కన్నమామరి మత్తుక యీ విధంగా తెలి

పోవడంతో శంకరావుగారి హృదయం ఆగిపోయి సంతపమైంది. ఇతరుల కష్టాలకే ద్రవించే మనస్సుగల ఆయన యీ సంఘటనకు తట్టుకోలేక క్రిందపడి నిల నిల తిమ్మకున్నాడు. ఎంతమందో కలిసి ఓదార్పులేక పోయారు. సుభద్రమ్మగారి మనస్సు ముక్కలైంది. ఈ సైపరీత్యానికి తన ప్రాత్యాహుమే కారణం కావడం విడ్డగొంతు తన చేతులతోనే ఖండింపబడటంలో ఆమె మార్చిలింది. ఎన్నో క్షమలతో ఉన్న గుండెజబ్బు విజృంభించింది. అంత క్రితం గంటకు ముందు అందాల పాలవెల్లిగా వెలసిన పెళ్ళిపందిరి కోకనిలయం అయిపోయింది. సుభద్రమ్మగారికి తన బప్పటికి రెండుపెళ్లు పట్టింది. శంకరావుగారు పిచ్చై తినట్టుంచేవారు. ఆయన వేదాంతం విజ్ఞానం యీ విషయంలో ఓదార్పు చేశార్యలేకపోయాయి. అభ్యుదయ భావాలలో మెలగే ఆయన అలోచనల్లా దొంకలుపట్టి పశేళ్ళు నిండని కూతురుకి పెళ్ళిచేయించడం ఆయన సహించలేకపోయారు. తన ప్రథమ సంతానానికి తమ ఎంతో ముద్దుగా పెంచి పెద్దచేసిన కారడకు యిట్లాంటి యిక్కట్లు రావడంతో ఆయన క్రుంగిపోయారు. దానికి ప్రతీకారంగా యీ పెళ్ళి జరగనట్టే భావించమని ఆత్మిగారికి ఉత్తరం వ్రాశారు. కారడ పుస్తెలు తెంపేశారు. ఆ ఉద్యోగం వదిలేసి ఏడాది పాటు యిందుమందు ఆజ్ఞాతవాసంచేసి యిక్కడుకు వచ్చారు. అవి ముగించింది కారడ. అప్పటినుండి కారడకు ఏ పూర్వపుటులు కలగకుండా, ఆమె సుఖానికి ఏమైనా చేయడానికి సిద్ధంగా ఉండేవారాయన. అప్పటినుంచీ కారడకు, వేదాంతం, భగవద్గీత, భారత భాగవతాలు చెప్పేవారు. మూల్యంలో తేల్పించారు యిక్కడ. ఆ పెళ్ళి అవనట్టే భావించడానికి ప్రయత్నించేవారు. కాని ఆయనలో నాటుకోని, సరసరాస జీర్ణించి ఉన్న పూర్వ సాంప్రదాయపు భావాలు స్త్రీకి ద్వితీయ వివాహాన్ని ప్రతిఘటించేవి. ఆవాళ కారడను ఎంతో ఓదార్చి ఉరుకోతెట్టవలసివచ్చింది. నూ యిద్దరి స్నేహం ఆవాళనుంచి నూర్మంగా అభివృద్ధి పొందింది. అనే యీ నాటికిగూడ అశ్రువులు రాల్చిస్తోంది. నాజీవితం ఉన్నంతవరకు అది మర్చిపోలేను." స్వర్ణ ఆగి మల్లీ కన్నీళ్లు ముడుచుకుంది.

"దుర్భంగా ఉంది కథ. కారడకంత గతి పట్టింది?" అని వాపోతూ సంధ్యకూడ స్వర్ణతో ప్రతి కలిసింది..

"దీనికే నువ్వంత బాధ ప్రకటిస్తున్నావే, ముందర చెప్పబోయేదానిలో యిది ఆవగించంతయినా లేదు. అందుకే నేనీ విషయం యితరులదృష్టికి మరుగుపరుస్తున్నాను. జరిగినదానికి విచారించి ప్రయో

జనంలేదని తెలిసికూడ వగవకుండా ఉండలేం. మానవులలో యింకా ప్రాథమిక దౌర్బల్యం. దాన్నించి ఎవ్వరూ తప్పకోలేదు.

"తరువాత ఏమైంది?" అంది సంధ్య ఆత్మతగా కథాక్రమణ కాతుకంతో.

"మే మున్ను రెండేళ్లు మొత్తానికి బాగానే గడిచిపోయింది. ఈలోపున కొరడ వ్యక్తులాలయింది. నూ నాన్నగారికి ప్రాన్సులై మేం మెడ్రాస్ వెళ్ళి పోయాం. మే మక్కడి ఉండగానే ముందరమ్మగారు వాళ్ళనచ్చి పూర్వసంబంధాలను పునరుద్ధరించడానికి ప్రయత్నించారు. కాని శంకరావుగారు మాత్రం అంగీకరించలేదు. వాళ్లు విసిగివేసారి రిట్టి వెళ్ళి పోయారు.

"తరువాత హార్వర్ కన్వెన్షన్ అయిపోయి శంకరరావుగారికి ఉద్యోగంపోయింది. పరిస్థితి వెనకటికివచ్చింది. మెడ్రాస్ వచ్చేవారు. మల్లీ నూ యిద్దరి తాత్కాలిక వియోగం అంతిమైంది కలయిక ప్రబలం అయింది. శంకరావుగారు, తన మనస్సే అంగీకరించక పోయినా, సంఘాన్ని దిరించే తక్కి తనకు లేక పోయినా, కూతురితోసం సర్వస్వంత్యోగం చేస్తినా ఆమెకు మల్లీ పెళ్ళిచేద్దామనుకున్నారు. ఈ విషయంలో హిందూసమాజం చాలా క్రూరంగా ప్రవర్తిస్తుంది. అందరూ వెలివేస్తారు. తక్కిన పిల్లలకుగూడ ఆ మచ్చవచ్చి, పెళ్ళిళ్లు జరగవు. బంధుత్వం నశిస్తాయి. యిప్పటికింతి అభ్యుదయం సిద్ధించినా ఎవ్వరూ సాహసింపలేక పోతున్నారే అట్లాంటిది ఆ కోణాల్లో ఎవరు ముందకును వేయగలరు? కారడకు ద్వితీయ వివాహం సంకల్పించడంలో అభ్యుదయ భావాలుగల తన స్నేహితుల సలహా కోరారు శంకరావుగారు. సంఘాన్ని దిరించి ఏమీ చెయ్యలేమనీ, తక్కిన పిల్లలకు పెళ్ళి చెయ్యడం కష్టమవుతుందనీ వారు నూచించారు. అదీకాక అనాఘాత ప్రమాద మైనా కారడను చేసుకుందుకు ముందుకువచ్చే వాల్లెవరూ తమ తాపతుకు సరిపోయిన వారు కనబడలేదు. ఎక్కడ సంబంధాలు దొరకనివాళ్లు, డబ్బుకు అశేషతే వాళ్లు మాత్రమే ముందుకు వస్తారట్లాంటి విషయాలలో. ఒక ఉరి తప్పించి మరో ఉచ్చుకు తల దూర్చడం కంటే మల్లీ పెళ్ళివల్ల ప్రయోజనం లేదని ఆ కోణాల పరిస్థితుల కనుకూలంగా సలహా రిచ్చారు స్నేహితులు.

"ఈ రెండేళ్లలో విశ్వంగానికి పిచ్చినయం కావడం మామూలుగా ఉండడం జరిగింది. అంచేత కారడను పంపడం విషయంలో వదిలి ఎక్కువ కాజొచ్చింది. శంకరరావుగారికి ఉద్యోగం లేకపోవడం అమవుగా గ్రహించి సుభద్రమ్మగారిని భయపెట్టటం

మొదలుపెట్టారు ఆమె తల్లి పోవడమే. లేకపోతే మనో సంబంధం చూసుకుంటామని చెబించారుకూడ. మొగవాడికి వాడి, రూప, గుణ, కీలాలతో సంబంధం లేకుండా, ఎంతమంచివా, ఎన్నో పెళ్లికూనా పిల్ల నివ్వడానికి సిద్ధమాలారు. ఇది సంఘంలో విషిద్ధం కాదు. పురుషుడు పతనమవడాన్నంగీకరించి కొన్ని విషయాలలో ప్రోత్సహించే సంఘం, స్త్రీగో అది పొరపాటునకూడ సహించదు. పరిస్థితుల ప్రాద్దులం, తన అసహాయత, హిందూశాస్త్రాలలో తనకుగలనమ్మకం, సంఘంమీద ఉండేగౌరవం, 'అటునించి నడుక్కు' రమ్మగల దైవ్యం లేకపోవడవల్ల శింకరరావుగారు కార దను పంపడానికి నిశ్చయించారు. శింకరరావుగార్ని అన్నివిధాల భయపెట్టి, ఆయన బలహీనతను గుర్తించి వేలు ఎత్తి మావించి కుధిద్రమ్మగారు. దాంతో ఆయనకు విరక్తి ఆవరించేది. కుధిద్రమ్మ గారి దురాలోచన కారద విషయంలో దురాలోచ నగా పరిణమించింది. కారదను మళ్ళీ పంపడంలో కూడ, ఆమె ప్రోత్సాహం, పరిస్థితుల్ని ఎదుర్కో లేని బలహీనత, భవిష్యత్పరిణామాలపై లేనిపోని ఆపోహలు పెంచుకోవడం, దోహదించుచున్నాయి.

“కారద అత్తవారింటికి వెళ్ళింది. అక్కడనించి కథ యింకో ధోరణిలోకి వస్తుంది. పల్లెటూరి వాతా వరణంలో పుట్టి పెరిగిన విశ్వం గొంతు, సంకుచిత వృద్ధయం పెంపొందించుకున్నాడు. అతనికివ్యక్తిత్వం వశించింది. దానికి కారణం ఆయన తల్లే. ఏ విష యంలోను స్వతంత్రంగా ఆలోచించనివ్యక్త, కొంచున కట్టుకుని తిరిగి ఏ విషయంలో తనకు ఏమి కావల సినా దైవ్యంగా అడిగిల కిక్కిరి కోల్పోయేటట్లు చేసింది. తనకు జరిగే అన్యాయాలను ప్రతిఘటించగల శక్తికూడ ఆయనలో అంతరించింది. తనకు అన్నకు జరిగే చిలిపి తిగుపుల్లో తనవైపున న్యాయమున్నా, అన్యాయమున్నా, శిక్ష తనకే తిగితే వాతావరణంలో పెరిగాడు. ఎన్ని ఏళ్లు వచ్చినా ‘కానీ’దగ్గరనుండి తిరిదగ్గర తీసుకోవడమే. అతను ఏ విధమైన అభి ప్రాయం వెలిబుచ్చినా జడ్జిమాడుగాను, మందమతి వాడుగాను జమకట్టి అభిప్రాయాలకు విలువ యిచ్చే వారు కారు. చెడిపోతాడని అడుపుజబ్బల్లో పెట్టజూచే వారు. పాధారణంగా మన యిళ్లలో పిల్లలు చెడిపోవ డానికి యిదో కారణం. కొన్ని పనులు చెప్పి యిరి చేస్తే వీవు చీకెస్తామని చెబిస్తారు. ఉదాహరణకి సిగ రెట్టు. కాసనాన్ని ఉల్లంఘించడంలో ఒక ఆనంద ముంది. పాధారణంగా మన్ని ఏపని చెయ్యవద్దం బాలో అది చెయ్యడంలోనే మనకి ఒక సంత్విప్తి ఒక ఆనందం వస్తుంది. సిగరెట్టు కాల్యవద్దనకపోతే ఆనై పె నుడమ్మ పోదు. కాని ‘కాల్చవద్దు’ ‘చెడిపోతారు’ అని చెప్పినప్పుడు ఆ చెడిపోవడ మేమిటో చూడా

లని పట్టుదల బయలుదేరుతుంది. అనేకపు మనస్తత్వం అభివృద్ధి అయింది విశ్వంలో. కాని ఆయన ఆ కాస నోల్లంఘనంలో గూడి ఆనందించలేనంత భయానికిలో నయ్యేవాడు. అదే అతని దృష్టికిగల పరిధిని పరిమితం చేసింది.

“కారదతోపోలిస్తే తనస్థితి, తనసంస్కృతి ఎంతెక్కువోమాత్రం ఆయన గ్రహించాడు. ఒక స్థానానికి అడ్డుకుకొనివాడికి అది సంప్రాప్తిస్తే, దానికి తగినని తనకే తెలియవలెవల్ల, ఆ విషయమై యితరు లేమనుకుంటున్నారో వనే ఆపోహ అపరి మితంగా ఉంటుంది. తన్నుండరూ అవ హేళన చేస్తా రనే ఆందోళనకు పాలవుతాడు. తనహోదాకు గల అధికారంలో తనంతవరకైతే దాన్నుగవగబడో అంతా ప్రయత్నిస్తాడు. ప్రేమను, స్త్రీలనుగురించి చాకబాదు అభిప్రాయాలు గల విశ్వం తను కారదకి అడ్డుదైన ధిర్త కాకపోవడంచేత ఆమె తన్ను ప్రేమించవని, తన్నుంతసేలా లోకువగచూకుందనే తిప్పణోరణిలో పడిపోయాడు. ప్రేమ అనేది ఒక వస్తువుకాదు యిచ్చవచ్చినప్పుడు కొనుక్కొన డానికి. బాల్యవివాహాలు యిప్పటివరకు మన సంఘంలో జరిగినా ఎక్కువ అన్యాయం జరగక పోవడానికి కారణం చిన్నతనంలో పెళ్లియి అప్పటి నుంచే అభిమానం యిష్టంగాను, యిష్టం ప్రేమగాను మారుకువచ్చి సంసారాల్లో చికాకులేకుండా చేసేది. అందుకనే, మన మెంతి ముక్తుకున్నా, మనం వాపోయి, ఆపోహ పడినంత నష్టమేమీ జరగలేదు బాల్యవివాహాలవల్ల. కారదపరిస్థితిలో అంతవరకు మేవమామగా వ్యవహరించినవిశ్వన్ని ధిర్తగా చూడ వలసిరావడంతో ఒకవిధమైన ప్రాన్యం కనబడేది. అదీకాక స్వతః ఆమె గంభీరురాలు. వాళ్ళ పుట్టింట తక్కిన పల్లెటూళ్ళలోలా చిన్నిప్పటి నుంచే పెద్దజుద్దు చెప్పేది, సంసారవిషయాలు అలీ తెలుసుకుని యాడుకు తగని పెద్దరికంలో వ్యవహ రించడం అట్లాంటి అలవాట్లు లేవు. ఆ కారణంగా పెళ్ళిన మర్నాటినుంచే అందరింగుటా ధిర్తతో మాట్లాడటంలాంటివి చేసేదికాదు. అందుకని విశ్వం ఆగ్రహం వూరేగాడు. ప్రపంచంలో తనెవరిమీద నైనా అధికారం చెలాయించాల హక్కు ఉన్నట్టయితే ఆపదార్థం తనభార్య అయింది విశ్వం విష యంలో. తనకు గల అధికారాన్నంతా భార్యమీద ప్రయోగించేవాడు. అది కారద సహించలేకపోయేది. తనయ్యాడుకు తగినసంతోషం అనుభవించనిచ్చేవాడు కాదు. ఇంట్లో అందరూ పెళ్ళిళ్ళకు పేరంటాలకు వెళ్ళినప్పుడు సహజకాదుకంచేత ఆమెకూడ బయలు దేరితే ఆమెపోకడ సరికట్టేవాడు. ఇనుపకటకటాలలో పెట్టి బంధింపజూపేవాడు.

ఇలా రెండు గడింది. కారడ యీ లోపున పుట్టింటి కొకసారి వెళ్ళివచ్చింది. కొకరావుగారు కన్నులవధివందం ఎల్లాగో చెప్పేవాడు. పుట్టింట ఉన్నవాళ్ళు తమ్ముడితోను, చెలితోను హాయిగా గడిచిపోయేది. కాని యింటికి రాగానే మర్రి ఎప్పుటి ఆతిథ్యమే. చిన్నతనంవల్లా పుట్టింట తను పెట్టి పుట్టిన స్వేచ్ఛవల్లా యీ వంజరపు బ్రతుకు భరించలేక ఆత్మహత్యకు ప్రయత్నించి విఫలంబయింది. అదివరకు రెండుదినాలుగా కారడలో మార్పు కనిపెట్టిన మందరమ్మగారు సమయానికి అడ్డుపడి ఆమె ప్రాణం కాపాడారు. ఆపట్లన ఆమెను వదిలివేసివా ఆమె ఆత్మకు శాంతి చేకూరేదేమో. ఈ విషయం కొంకరరావుగారికి తెలిసి సుండా బాదుకొంటూ వచ్చి కారడను తీసుకొని వెళ్ళారు. కారడ పుట్టింటికి వెళ్ళినప్పుడు మాత్రం నాకు పుత్తెగారు రాస్తుండేది. అత్తి మాతృ ప్రయత్నంవల్లం యిట్లా రాసింది. "... నేను ఆత్మహత్య చేసుకోబోయానని అందరూ వన్నధిక్షేపించారు. అసహ్యించుకున్నారు. భర్తం లే ప్రేమ గౌరవంచేదని మా అమ్మమ్మ, ఆయన కూడ అంటారు. చిన్నతనంలో మామయ్యగారు మెలిగిన వాడితో, 'నువ్వు', 'నువ్వు' అని వ్యవహరించిన వాడితో కాపురం చెయ్యవలసి వచ్చినప్పుడు దృక్పథంలో విపరీతమైన మార్పు తేవాలి. అది రెండు కోట్లలోనే జరిగేదనికాదు. ఆత్మహత్య నీచమని, పిరికినాళ్ళిగాని దానికి పూనుకోరనీ తెలియకాదు. కాని నా హృదయం ఎంత బిచ్చురిందో అడుగడుగునా ఎంత వేదన ఓర్చుకోవలసి వచ్చిందో నీకు చెప్పే నువ్వర్థం చేసుకోగలవు గనక రావున్నాను. హిందూశాస్త్రాలలో నాకు మా నాన్నగారి పోలిక వల చాలా వమ్మకనుంది. భర్తని హేళన చెయ్యవలెననే అభిమతం కాదు వాది. కాని ప్రతివిషయంలోని ప్రాప్త్యు అయిన ఫీలయినా హృదయాన్ని గాయపరుస్తుంటే ఎల్లాగో హిందూ శాస్త్రంలో నమ్మకమున్న నాకు ప్రవర్తనలో గూడ వమ్మకనుంది. ఇంతకంటే కష్టమయిష్టమైన, నికృష్టమైన జన్మలభించవచ్చు మళ్ళీ. పిరికివాళ్ళలాగ ఆత్మహత్యకు పూనుకోకుండా ధైర్యంగా నిలవడం నాకు యిష్టమే. కాని ప్రేమ సహజంగా అబల. ఆమెను సర్వదా రక్షిస్తూ శుభాన్ని కొంటేపాటునే సహజ సభ్యులే ఉక్కు తాళ్ళతో బంధింపజేస్తారు. కష్టాలు సహించిన కొద్దీ కష్టాలనుభవించి, ఎదుర్కోగలకై వృద్ధి పొందుతుందని నాన్నగారంటారు. నిజమే. కాని యిలా బ్రతికి ఎవరి మద్దరించడానికి. నాకోసం ప్రాణాలర్పించే తిండి ఉన్నాను. జవ్వనూలే యీ తిండికి దూరమాతాననే ఒక్క బాణే నాకు. ఏళ్లు తిక్కుత్రాసా నన్ను నీలా అర్థం చేసుకున్నవాళ్ళు

నువ్వు, రెండోవారు మా నాన్నగారు. కొండ ఆఫ్ మాంట్రిస్టోలో ఓటికోనేకాలవల్ల ప్రాణాలు తీసుకోవడానికి ప్రయత్నించి ఎవరివలనో బలవంతంగా ప్రయత్న విరమణచేసి భరితవ్యంగా ఆవేశ వచ్చిపోవడంవల్ల కలిగిన సంతోషాన్ని అనుభవించి ఆ ఓటికోనేకానికి పశ్చాత్తాపపడినవాళ్ళని సరించి నాన్నగారు వదిలి వెళ్ళారు. ఆయన యింకా చెప్పారు. చావు అనేది మనం ఎప్పుడు కోరుకుంటే అప్పుడు లభించేది. మందులు తాగితే వాటి దుబితెలియచెప్పేలోగా మరణింప జెయ్యగలవికూడ ఉన్నాయి. అని పరిస్థితినిబట్టి నానుకోవాలి. ఇక యీ జన్మలో మనం సాధించలేని దీమా లేనప్పుడు, యీ బంధిగానాకు అన్ని వారులు మాయబడి అత్యంత నిష్పహాయిత అనుభవించవలసిన ఘట్టాలలో గాని అటువంటి పనికి పూనుకోకూడదు. కాలికి ముల్లు గుచ్చుకున్నప్పుడే ప్రాణం పోకుండా మౌనమైతే భయపడితే అంతకన్న కష్టం వచ్చినప్పుడు ఆత్మహత్యే శరణ్యమాకుంది అంటారు నాన్నగారు. అంచేత మందర ఆంతకంటే ఎక్కువ కష్టంకో ఎలా ప్రవర్తించాలో ఆలోచించడానికి ప్రయత్నిస్తే అప్పటికి వచ్చిన నిర్దిష్ట తొలగిపోకుండాంటారు. ఇప్పుడు తిరిగి చూసుకుంటే అదే నిజమనిపిస్తుంది. నాన్నగారింకా బ్రతికుండగానే చేసి పనికి పూనుకోవడం ఎంత తెలివితక్కువో ఆయన నన్ను చూడగానే వాపోయి ఆడవాళ్ళలా ఏడవడంవల్ల తెలిసింది. తీవ్రతలో తిరిగి చూసుకుంటే గతాన్ని సరించి నవ్వుకోవలసిన పరిస్థితులలోకి యీ సంఘటన చేరితే సంతోషించవచ్చును. అదీకాక నాకు ఆత్మహత్య యిది వరకే జరిగిపోయింది. చాలే యిక మిగిలింది శరీరాన్ని త్యజించడం. అది యితరులకు నష్టం కలిగించే సందర్భంలో నా సహవాన్ని యింకొంచెం వెంట్రు చెయ్యడమే అభిలషనీయం అని గుర్తించాను. అందుకే యింక యింతకంటే ఎక్కువ అసహాయిత పొందవలసి వచ్చినప్పుడు కూడ ధైర్యం ప్రకటించడానికి ప్రయత్నిస్తాను. యీపాటికి నేను వచ్చిపోయిఉంటే నీలాంటి అత్యంత సన్నిహితమైన స్నేహితురాలిని కోల్పోయి ఉండేదాన్ని కదా..." యింకా యింకా యిట్లా ఉంది ఉత్తరం అంతా. అంత తెలిసిన కారడకు నేనేమి రాయగలమో ఏదో విషయాలు రాసేదాన్ని. కొంత కాలంఉండి కారడ మళ్ళీ భర్తయింటికి వెళ్ళిపోయింది.

"విశ్వం కారడపట్ల అనుమానం పెంచుకునే వాడు. ఆమె తన్ను ప్రేమించదని, తనంలే యిష్టపడదని అనుకుని బాధపడేవాడు. తను బాధపడడమే కాకుండా ఆమెను నిందించి ప్రూరంగా ఆమె నుకు మర హృదయాన్ని గాయపరిచేవాడు. ఇట్లా కాలం

గడిచేకొద్ది యీ పాడు ఆలోచనలతో వేడ్కి అది వరకే ఒకసారి చెప్పిరిన్న మెదడు పాడైంది.

“కారదను మర్రి పుట్టింటికి తిసుకువెళ్ళాడు. శంకరరావుగారికి, అల్లుడికి మనశ్శాంతిచల్యం కలిగిందనేమాట మనోవ్యగ్ర యినుమడింపజేసింది. దాంతో ఆయనకు తీయ అంకురమైంది. చాలా ఊళ్లు తిసుకు వెళ్లి చాలా మందులిచ్చించాడు. రెండేళ్లు కొనిటోరి యంలో ఉండి తగ్గి డిస్ ఛార్జి అయ్యాడు. తనకున్న బంధువులల్లా అతారి తరపున చే ఎక్కువ కావడంవల్ల చాలా సంపారం కారద అతారి ఉరికే తరించాడు. చారి భూములు కొన్నిగూడ ఆక్కడేఉండేవి. కాని ఆయన జబ్బు తగ్గినట్టే తగ్గి యింటికి వచ్చింతరవాతి మర్రి ఎక్కువైంది. అప్పటికింకా కైట్రామెసిన్ వగైరాలు లేకపోవడంవల్ల నాలుగైదు నెలలు బాధపడి మరణించాడు. ఇది కారదకు పెద్దమోక. కాని పోయే ముందుశంకర రావు గారు పిల్లలిద్దర్నీ కారదకువప్పగించి వారిని మానవులుగా తయారు చేయ్యవలసినబాధ్యత అప్పగించడం చేత విచారం దిగమింగి తనలో నే కుములు తూండేది. రెండే పోయినతరువాత కారద పరిస్థితి మరి హీనం గా తయారైంది.

“కారద తమ్ముడు మూల్లో ఖర్చుపారం ఏకా దనువుతూండేవాడు. కారద చెల్లెలు మధికి మంచి సంబంధం చూసి పెళ్లిచేసి తొత్తవారింటికి పాగ నంపారు. అతను పూనాలో ఉద్యోగం చేస్తూండే వాడు. మామగృహ చాలా అరుదుగా ఉత్తరాలు పోగవి. నా పెళ్ళి స్థిరపడింది. కారదని రమ్మని ప్రార్థిస్తూ ఉత్తరం రాశాను. కాని కావది పరిస్థితి నాకు తెలియనిది కాదు. ఏదో అసంతృప్తి ఏ ఏమూలో పీడించి ఆమె రావడం అసంభవం అనిపించేది. పొడులో నా పెళ్ళినాడు కారదదగ్గరమంచి పార్సల్ ఒకటి వచ్చింది. తిక్కిన విలువైన వాటికంటే కారదచేతితో పంపిన బహుమానమే నా కెక్కువ సంతోషాన్నిచ్చింది. అత్రుతగా విప్పిచూశాను. శరత్ పరి డీత, బాగుర్ రెక. దానితోపాటు చిన్న స్ట్రీప్ షేపర్. ‘స్వర్ణికి, నా జీవితంలో మా నాన్నగారు పోయి తరువాత అసందం వశించింది. కాని యీ వార్త హృదయపూర్వకంగా సంతోషించే తీగం కల్పించింది. పు సకాలు చూసి పెళ్ళి కానుక గా రెక పంపించానని ఏమీ అనుకోకు. భిన్నమైన నా హృదయం నీకుదగ్గరకావడంవల్ల, అమాయకమైన పు సకాలు పోషలో ఒకపొత్తున ఎల్లా వచ్చాయో, అల్లాగే మన యిద్దరి జీవితాలు పెనవైచుకున్న దానికి చిహ్నంగా యిది పంపిస్తున్నాను. ఇటువంటి శుభసమయంలో నా వేదన నీకు జ్ఞాపకం చెయ్యడం యిష్టంలేక మానే చ్చామనుకున్నాను. కాని ఆలోచించింకొద్దీ నా నిర్ణి

ప్రకే నిన్ను యింకా ఎక్కువ బాధపెడుతుండేమా నని తోచడంచేత యిది పంపిస్తున్నాను నీకు. ఇంత కంటే విలువైన యితరవస్తువులకంటే పిటి నే ఎక్కువ ప్రేమిస్తానని తెలిసే యీ పనికి తలపెట్టాను. నీ యిద్దరి జీవితాలు పడుకు పేకల్లాగ హతుకుని యిద్దరి జీవితాలలో ఒకరి నొకరు అర్థంచేసుకుని గుఱుమయ జీవితం గడపాలనే నా వాంఛ. నేను నిన్ను ఆశీర్వదించే తాహతు గలదాన్ని కాను. అంచేతి యీ విషయంలో నా హృదయపూర్వక అభి వందనలు అర్పిస్తున్నాను. నీ శుభంకాంక్షించే నీ కారద. మా వారికి తరువాత కారదనుసుంచి చెప్పక లేప్పలేదు. ఆయన చాలా విచారించాడు. కారద తలపు వచ్చినప్పుడు ఆయనగూడ చాలాబాధపడుతుంటాడు.

“విశ్వం ఆగోగ్యం పూర్తిగా బాగుపడలేదీంక. మెదడు పనిచేసినన్నా గు కారదమీద లేనిపోని అమనా నాలు పెండుకుని వాటితో ఆలోచన లభికం చేసుకొని మెదడు పొడుచేసుకోవడం పిచ్చిలో ఉన్న న్నా గు యీ ప్రపంచంలో సంబంధం లేకపోవడం గా ఉండేది.

“ఎంతో ప్రేమించి కడుపులో పెట్టుకొని పెంచు తానని నీరాలు పనికి భ్రమ కల్పించిన గుండరమ్మ గారు కొడుకు పిచ్చివాడైపోవడంలో అధికారవాంఛ, భవకాంక్ష ప్రబలి శాందకు ప్రక్కలో బల్లమైంది. దీనికితోడు గుభద్రమ్మగారు శంకరరావుగారుపోయి నవప్రిమంచి ఆ పూళ్లోనే ఉండడంలో మాతురి తర పున తెలితోపోరాడేది అల్లాగ మనస్సులో కావే షీలు పెరిగిపోయాయి.

“కారద బావగారు, మేనమామ అయిన రామ నాథంగారు యీ అదను చూసుకొని తమ్ముడి ఆస్తికి అజమాయిషీ దారయ్యారు. బాగాఉండిలేనికోజాలో పవర్ ఆఫ్ ఎటార్నీ రాయించి పుమ్మకొన్నాను తమ్ముడిచేత. మహా అపారాయతి నెలగలెడతానని, తమ్ముడు కోర్టువ్యవహారాలు నెరవేర్చడానికి అది అవ సరమని పాకుచెప్పాడు. పవర్ ఆఫ్ ఎటార్నీ చేతి లోకివచ్చిన తరువాతి ఆయనలో విశపువాంఛలు రేకెత్తాయి. ‘లా’ తెలియని అవివాదదగ్గర యిష్టం వచ్చినట్లు చేలేవాడు. ఎవరైనా ఎంతెరింపు ఉరుకుం టాడ. కారద సహనం అంతరించి ఒక్కొక్కప్పుడు ఎదిరించేది. యిట్లో బంధిస్తే పిల్లే చెలరేగి మీదపడి కరిచి పారిపోతుండే. అల్లాంటిది ఎంత సంస్కృతికి అలవడ్డా కారద ఎంతకనిపిర్చు వహించగలడు? ఆ కారణంగా ఆమెమీద వారి హయాములు యింకా ఎక్కువ అయ్యాయి.

కోజాలు గడిచేకొద్దీ ప్రతి చిన్నవిషయంమీద చిలికి చిలికి గాలివానగా విజృంభించేది. గుభద్రమ్మ గారికి జబ్బు చేసింది. ఆమె అపూళ్లోనే ఉండడం

చేత, పుట్టిల్లేనక కారద వాళ్లయింటికి వెళ్ళింది కొడుకుతోపాటే. అత సప్పటికి మార్కెట్ ప్లాస్ లో ఉడుపుతుండేవాడు. కారద సంబంధం వాటినుంచే ఏదో పెరిగి పొక్కుకుంటూ యెడుకున్న సంబంధాలు సదరి చేస్తుంటు పెరిగాయి. సుధాద్రమ్యుగారు యింట్లో ఉండడం తిల్లితో కంటిగింపుగా ఉండేది. సుధాద్రమ్యుగారు మామయి అవస్థలు గ్రహించి తిల్లితో తిగపు పెట్టుకొనేది.

“ఒకరోజున విశ్వానికి సంబంధించిన అస్త్ర విషయం అమృతం జరిపిస్తానని రామవాగంగాడు తల్లినుండరుమ్మతో చెప్పాడు. సవరే అఫ్ ఎటార్ని ఉండడంవల్ల అది వీలైంది. తిల్లి వెంటనే అంగీకరించింది. అస్త్ర అన్యాయకాంక్షతో వడం యివ్వలేని కారణా, సుధాద్రమ్యుగారు వ్యతిరేకించారు. అది పెద్ద పెరిగిపోయి సుందరమ్మగారు పెద్దకొడుకు దగ్గరకు వెళ్ళిపోయింది. చిట్టు అది లేకుండా, విచ్చి ధర్మను అప్పగించి వెళ్ళిపోయింది ప్రారంభం ఆమె. కారద యింక సహించలేకపోయింది. ధర్మ అస్త్ర సమావంగా ఆమెధరించ గల హక్కు ఉండేకావడం దానికి దూరమవడం, ధర్మతో కాపురం, పిల్లలు అల్లాంటి ముఖాలకి నోచుకోలేకపోవడంలో ప్రస్తుత పరిస్థితి ఆమెను పరాకాష్ఠకు తీసుకు వెళ్ళింది. తన జీవితంలో ఎప్పుడూ పొందాడుకూ ఓడుకూ ఉండవలసే సంధించేట్టుగా తోచింది. తండ్రి తనకు వప్పగించిన బాధ్యత చాలావరకు కొనసాగింది. సుధాకు పెళ్ళయిపోయింది. తమ్ముడిదరువు ఒకదారిని పట్టింది. తను బ్రతికి యింక ఎవరికైనా చేయగల ప్రయోజనం ఏమీ కనపడలేదు. తన జీవితంలో ధర్మకు తనకు పొక్కుకుదురుతుందనే ఆశ లేదు. ఆయన దృక్పథం విశాలంకాదు. తనను, తన బాధను గురించ గల స్థితి ఏనాడైనా వస్తాడనే ఆశకూడా లేదు. తిల్లితో విరక్తిగా జీవితాని లేని దానిగా వ్యవహరించ నుంటు పెట్టింది. తమ్ముడికి జీవితంలో మానవత్వం పొందిడానికి తగినన్ని సలహాలిచ్చింది. తల్లి కాండ ప్రవర్తన వేయకపోతే కనిపెట్టింది. కాని చచ్చి పోతామని స్థిరవిశ్వాసం చెబుకున్నవాళ్ళని ఎవరూ ఆపలేదు. నాకు కవిసారి ఉత్తరం రాసి కారద శిలపు తీసుకుంది. “స్వర్గా యా ఉత్తరం నీ కంఠేపప్పటికే నేను యా సంఘపు కట్టుబాట్లకు అతీతమైన ప్రదేశంలో ఉంటాను. నాన్నగారు నాకు అప్పగించిన బాధ్యత చాలావరకు నెరవేర్చాను. నాకు జీవితంలో పొందిగల ఏ ఆశయమూ లేదు. ఇంక నా బ్రతుకు ఏమీ ఉపయోగం ఉండదు. ఇంక అయినారెళ్ళలో తమ్ముడికి తన కాళ్ళమీది నిలబడగల శక్తి వస్తుంది. దానికి పునాది బాగానే ఉంది. నాకు మిగిలిన విచార మల్లా నిన్ను వదిలి వెళుకున్నాననే. నీలాంటి

న్నీ హితులు సాధారణంగా ఎవరికీ దొరకరు. పునర్జన్మలో నేను నీ పాన్ని హిద్యం కాంక్షిస్తూ శిలపు తీసుకుంటున్నాను. నా నుండి నువ్వు ఆద్రూసం తయ్యకుని విచారించాని నీ దగ్గర ప్రమాణం తీసుకుంటున్నాను. నా రితితెచ్చి అనవసరంగా నువ్వు నాకుపడి యింకొకరిని బాధ పెట్టవద్దని నా ప్రార్థన. ఈ ప్రపంచంలో కొందరు ఎందుకు పునరేకో నా కర్మంకాదు. పుట్టినప్పటినుంచే కష్టాలే ఆమధ విస్తారు. లోకం సామర్థాతేనా పొందలేకుండా వెళ్ళిపోతారు. వారికై విచారించేనా నుండేది. సంఘంలో యిది అతి సామాన్య విషయం. .... నిన్ను వదిలేక, తప్పక, నీ దగ్గర కాళ్ళతంకా శిలపు తీసుకుంటున్న నీ అభాగ్య నేస్తురాలు. కారద!” స్వర్గ ఆపుకోలేక ఏడ్చేసింది. సంధ్యకూడ వంతిపాడింది...

సంధ్య కొంతవరకు అనుభు తెచ్చుకుని, “అయిపోయిందా?” అని అడిగింది.

“కారద కథ ముగిసినట్లే. కాని వాళ్ళు కుటుంబం గొడవ పూర్తికాలేదు. సుధాద్రమ్యుగారా పరిస్థితినుండి కోలుకోలేదు. ఇంతలా తన దుష్టార్థ ఫలితమేనని తీసుకొనిపో ఆమెను జైల్లోవచ్చి అసలే బాగులేని ఆమె ఆరోగ్యం కృష్టపక్ష చంద్రునిలా క్షీణించి ఆమె ప్రాణాన్ని గలిగింది. సుధా ఆమె ధర్మా వచ్చాడు. ఎంతో విచారించాడు. చెయ్యగలిగించేం లేక సుధ తమ్ముణ్ణి తనతో తీసుకు వెళ్ళి పోయింది. అల్లాగ ఆ కుటుంబపు ఆభాగ్య చరిత్ర ముగిసింది.” అని భోయన ఏడ్చింది స్వర్గ.

సంధ్య తన బలమంతా ఉపయోగించి గండ్లో పారి వస్తూన్న ముఖాన్ని ఆపుకోగలిగింది కాని ఆశ్రుధారలని అరికట్టలేకపోయింది.

“ఎవ్వరికీ చెప్పకుండా ఎంతకాలమని నీలో నువ్వు కుటుంబలావు? ఎవరికైనా తెలిసి గతాన్ని పునరుద్ధరించగలరనికాదు చేసేనేది. గండేర్చునంటి తెలిసిఉండేకాడ నీ కన్యలో పాలు పంచుకోలేక పోయానే, అనే నా బాధ.”

“ను విశ్వాళ యింతి పట్టుపట్టావు గవకమా, దైవికంగా ఆ ఆల్ఫం బయటపడింది గవకమా యీ గాథ నులి వచ్చింది. మనం బాధపడి చెయ్యగలిగిం నేమిటి?”

“అరికట్టడానికి ప్రయత్నించాలి. ప్రతి మనిషి లోను పరివర్తన కలిగించడానికి ప్రయత్నించాలి. సమాజాన్ని పునరుద్ధరించాలి. అంతేకాని చేతకాని తనంగా ఉరుకుందుకు వీలేదు. ఇంక యినాళకే మహిళా సమాజానికి వెళ్ళడానికి వీలేదు. యింటికి వెళ్ళిపోతాను. శిలపు.”

అంతవేళా ఏమీ అర్థంకాక అక్క ఏడ్చినవ్వ దగ్గలా వచ్చి ఎడవి కళ్ళతో ఉన్న సతీకుణ్ణి ముద్దు పెట్టుకుని వెళ్ళిపోయింది సంధ్య.

శకుంతలోపాఖ్యానము

వ్యాసుడు—నన్నయ

శ్రీ మల్లంపల్లి వీరమల్లేశ్వరశర్మ

అంగ వాఙ్మయమునందు శ్రీ. శి. పదునైదవ కథావిభాగము ననువాద గ్రంథములే కాని స్వతంత్రరచనములంతయున్నట్లు గమనవశమై. దాదాపు లేనిదియే చెప్పవచ్చును. కాని శ్రీనాథుని నాటినుండి నిలకడగలనైన రచనాపద్ధతి కనుపడుచున్నది. పౌరాణికమున వస్తువును గ్రహించి ప్రధాన కథాభాగముల కవిరుద్ధముగ, జీవకాలములను జవాభిరుచులను ను రించి యుద్బుటదలఁ జేయఁబడిన కొలఁది మార్పులతో, నీ రచనములు గవఁబడుచున్నవి. ఇట్టి రచనములకుఁ బునాదితైచి కొంతవల కభివృద్ధి నొందించినవాఁడు కవిత్రియములోని యెఱ్ఱామెగడ. ఈ విషయము “ప్రబంధ పర మేశ్వరుఁడు” అను పత్ర నిరుదముచేతఁ గొంతవల కూపింపఁదగియున్నది. పదునేను—పదు నేడవ కథాఙ్గుల ఎదుము నిట్టి రచనములు క్రమక్రమభి వృద్ధి నంది కథాపూర్ణోదయముతోఁ బరాశోటి నంది వివి. ఇట్టి రచనములందుఁ జారాణికమున మూల ముత్వ ల్పముగను గల్పితభాగముధికముగను గమనముచుండును.

శేవభాషా గ్రంథములను దెనిఁగించిన వారిలోఁ గవిత్రియమువాడును, వారిలో ఎన్నయభట్టు శ్రీ గణ్యులు. వీరవృదు యథామూలముగఁ దెనిఁగించినట్లు గవనవశము. లేకున్న లక్ష సంఖ్యాశ్లోకపరిమితమున మహా భారతమును దయఁచునందెంతగ, సంగ్రహించినను బదు నెనిమిది పద్యముల మొత్తములో గద్య పద్యములతోఁ గలసియు సగమునకు సగముగనైన మండవలదా! గద్య భాగములలో నెన్ని శ్లోకములు సంగ్రహింపఁబడినను నింతటి స్వల్పసంఖ్యయందుండుట వింతయే.

వీరు మూలములోని యాయా కథాభాగములను జూచిదురుటయే కాక జౌచితీ పరిపాలనము, రస బాహుళ్యమునకుఁగఁ గొన్ని కొన్ని కథా భాగములను గూడి కల్పించిరి. శేవల మట్లు కల్పించుట మాత్రము తోడనే త్విప్రసాదక సంభాషణాదులయందుఁజాత్ర స్వభావములనే మార్చివైచిరి.

కాఁగా వీరు మూలములోని కథాభాగములను జూచిదురుట(1) కొన్నింటిని మూతనముగఁ గల్పించుట(2) మార్పులనుజేయుట(3) యను మాఁడు మాళ్లముల నవలంబించినట్లు కనుపడుచున్నది.

ప్రస్తుతము నన్నయ తెనిఁగించిన శకుంతలో పాఖ్యానములో నీ మార్పు లెంతవఱకు రసబాహుళ్యములో ఉచితములో పరిశీలించుటయే యీ వ్యాసము నకు ముఖ్యాశయమై యున్నది. ఈ సుగంధములు రెండింటిలో ముమ్మంగు సుగములను వివరించెదను. కాఁబటి పండితులు—విమర్శకులు దీనిని సమచిత్తి మతోగమనింతురుగాక.

1. “కూనర్థిందృష్ట్యా తథాశ్రమమ్” “ఉవాచ క ఇహేతుగ్నై ర్వసం సన్నాదయన్నివ” అని సంస్కృతభారతమునందుఁ గలను. దీనిని ఎన్నయ వదిలివైచెను. కణ్వఁ డొంటరిగా మారిన తీరమున కేగి నట్లు మూలమునందుఁ గలను. కణ్వఁడు కులపతిగదా! అసంఖ్యాకులైన యాతవి శిష్యు శేమైరి! స్త్రీబాల వృద్ధులతోఁగూడిన మిగిలిన యాశ్రమవాసు లందఱు నేమైరి! రా జొంటరియై యాశ్రమనకు రాలేదు. చతురంగ బలముతో వచ్చియుండెను. ఆ దను రంగబలము నాశ్రమ బహిఃప్రవేశమునందు నిలిపి నను వలయునమాతులతోడను పురోహితులతోడను గూడియే యాశ్రమములోనికిఁ ప్రవేశించినట్లు వర్ణింపఁ బడినది. అట్లూరక ప్రవేశించుటయేగాక “తత్ర తత్ర ద విషేంద్రాన్నియతాన్ సంగ్రతవ్రతాన్, జప హోమ పరాన్నిపాన్ దదర్శ పరివీరహా” అనికూడ వర్ణింపఁ బడినది. వీరందఱిలో నొక్కరుఁడగు రాజును జూడనేలేదా! అతిథి వ్రాజ యపతిక్రమణీయమున భర్తముగదా! అందును నాశ్రమవాసులకు మణింప ముఖ్యముగదా! ఆ వచ్చిన యతిథియైన సామాన్యుఁడా? చక్రవర్తి! మాచియు నుపేక్షించిరా? అది యాశ్రమ వాసులకు తమకేకాదు. కులపతియగు కణ్వనకును, మునిబాతి కంఠకుగూడ వప్రతిష్ఠాకరము. శేవల మప్రతిష్ఠాకరమే కాక కృతిష్ఠుతా పాదకమును. రాజు విగ్గఱగ పరచినదాని పలుకలేదట! ఇది యెంతటి యనాచిత్యము! ఈ యసందర్భమునంతయుఁ జూచియే నన్నయ యా జోలికిఁబోక “శకుంతల యను కవ్యకన్ గనియెఁ దన్మనీవల్లభు మందిరమునన్” అని

ము క్షపరిగఁ జెప్పినాఁడు. ఇప్పుట్టున మూలము నుపేక్షించుట ద్వారా నన్నయ ప్రకటించిన యాచితీ మర్యాదలకు సహృదయులే ప్రమాణము.

2. శకుంతల కుమారునితోడను మనీష్యులలతోడను రాజధాని కరిగి పేటలగమున రాజానుజూచి తన వృత్తాంతమును జెప్పినది. రాజా తా నెఱుంగన నెను. అప్పుడు శకుంతల పతివ్రతయగు భార్యను-గుణవంతుఁడగు కుమారుని - సర్వినాకల్యమును - పరిగ్రహించుట - పరిత్యజించుట - నలన నృపులిల్లు లాభనష్టములను క్రుతిస్కృతి పురాణేతి హాని ప్రమాణములతో విపులముగ నుపన్యసించినది. చిట్టచివరకు నన్ను పరిత్యజించినను గుమారునిమాత్రము విడనాడికొనకుము, అదియుగూడ నీ క్షేయస్థునికోరియే చెప్పవచ్చునని నొక్కి చెప్పినది.

అంతయు విని రాజా 'అసత్యవదనా వార్య, 'మేనకా ని రమ్యత్రోశా.బంధి జననీతివ, సహృదీనిరమ త్రోశః పితా, 'బ్రాహ్మణత్వేలుఖా,' ఈ మొదలగు మాటలచే నిందించుటయే కాక పక్షాంతరమున 'మేనకా విశ్వామిత్రులు పరిశ్రుతేయై నట్టివారికి జన్మించిన దీవు పుంశ్చేలివతే నేలహటాదుచున్నావు? నీవు నికృష్టయోనివి గమకనే యాగునకు మించిన కుమారునిగంటిని అని యిట్లు రాజకర్షకకోరముగ నిండు సభిలోనిందించెను. ఈ నిందించుట నిర్రాసనాసీరుఁడగు సక్రవర్తిఁ జేయఁదగినదికాదు. కాబట్టియే నన్నయ—

‘ఏ నెట నీనెట నునుఁడెట
యే నెన్నఁడు దొల్లియని యెఱుంగను నిన్ను నే
మానిను లసత్యవచనలు]
నా నిట్లు లసత్యభాషణం బుచితంచే!
'పాదపునఁబ్రాయంబునఁగడు
కడిఁదిబలమునను జూడఁగా ననదృశు, నీ
కొడుకని యాతని నెంతయు
నెడమడుగుగఁ జూపఁదెత్తె! యిందలునగఁగన్.

అని యెంతయో నాగరికముగ రాజాచేతి సమాధానమును జెప్పించినాఁడు. ఈ సమాధానములోఁ దిరస్కృతురాలిఁగఱని సభ్యజనమునకుఁ గాని జాగున్నాకుటువను నొక్కమాటకూడ లేదు. అడుపాం ప్రసత్యములు పలుకుదురట. కాని యంతలేమి యసత్యములాదు నాడుదానిని మాత్రము దా నెచ్చటను జూచియుండిలేదట. 'ఏడు నీవలన నాకుఁ బుట్టినవాఁడు', అని నిండుసభిలోఁ జెప్పిన సంబంధము వ్రుదురట. రాజా తానామె ధర్మిని యెప్పికొనుటలేదు. తా నెఱుంగని భార్య కుమారుని గన్నది. ఇంక నామె పతివ్రత యగునా? ఏమో! ఇదియతే వారివారి మనస్సులలోపలఁ జేరించి నిశ్చే

యించికొందురు. అట్లు నిశ్చేయించికొని, యట్టి నిందిన సభిలో నిందలు నుగవారలముందు నిర్వయముగ నిట్లు చెప్పవచ్చును యామె యంత సిగుమాలిన నేమా! అని నవ్వుదురట. ఆహా, ఎంతటి యర్థగాంభీర్యము! ధ్యనిమతా లక్షణమున నీ గాంభీర్యము కావ్యగుణములలో నుత్తమమైనదిగదా, ఉత్తమగుణము మాత్రమే కాదు. ఇదియే ప్రాణుని కొంది తాలంకా రిగలు రాధాంతికరింతురు. నన్నయ కథానాయకుడగు దుష్యంతుని నాయకులలో నెల్ల నుత్తమఁడగు ధీరోదాత్తునిగ విరూపించి స్వప్రబంధ కథాభాగము నకు మహాత్వమును సంపాదించికొన్నాఁడు. 'ప్రతి పాద్య మహిమైవి ప్రబంధ మహతా', అని కదా యాలంకారిక నూర్తి! మూలమునందలి యతిజానప్యా కరములను, శౌచితీ దూరముననగు వాక్యములనెల్ల జాబరిడిచి నాయకునకు తీవము పోసినాఁడు.

3. మూలమునందంత జాగున్నాకరముగ నిందింపబడిన శకుంతల—'అసత్యమాడిన నీ తల వేయ ముక్కలగును, 'మాటలయందలి మంచి చెడులను విని మార్చుడు నూకరము పురీషమునువలెఁ జెడునే గ్రహించుము. హింస చేయుచునేయుండును. నీవు నా స్తివఁడవు. నీయట్టి యవృతనాడియగు నీయనితో నాకు సంపర్కము లేకుంటయే మేలు,' అని బ్రదాకరముగ నసభ్యముగ నిందించును. ఇది నాయక కేంత యనాచితీ నాపాదించుచున్నది! న్యాగుఁడు తన నిరూపించిన కథానాయకుఁడగు దుష్యంతుని కమహాపముగనే నాయకయగు శకుంతలనుగూడ పుష్పించినాఁడు.

పాతివ్రత్యమును భట్టియేకదా ప్రపంచములోని స్త్రీజాతులకల్ల భారతీయ వనిత మణిపూసయై ప్రకాశించుచున్నది! శకుంతల యా పాతివ్రత్య ప్రభావము చేతనే కదా రాజా కొదనుచున్నను, నేను నీ భార్య నేయని నిండుసభిలో రాధాంతిము చేయుచున్నది! ధర్మల నిట్లు తూలనాడినవా రెన్నిజన్మలైనఁ బతివ్రతలు కాఁగలరా? పాతివ్రత్యములేని స్త్రీత్య మెందులకు?

నన్నయ యా యనాచిత్యమును గ్రహించి తాను పుష్పించిన బోకోత్తిర నాయకునకుఁ దగిన నాయకను పుజింపఁదలంచెయే మూలములో ని యాయా దుర్మాపలను జాబరిడిచినాఁడు. నన్నయ తీర్పులో దుష్యంతునిచే నంతటి నాగరికముగఁ దిరస్కరింపఁబడిన శకుంతల—

'తదయః పుట్టిననాఁడు తల్లిచేఁ దండ్రిచే విడువఁబడితినివ్వడు పతిచేతిను విడువఁబడియొడ నొక్క నుడువులువేయు నింకల నిస్సాట నోములుదొల్లిఁ గడఁగినోచితిని గాకెను యనుచుఁ గందెడెందిమున'

‘విగతాశయో హిరణ్మయో భావ్యుభయ
నందంద యో తిశానుయ నింక దైవంబ కాని యెందు
తరణంబులేదని తనయుం డొడ్డొని క్రమ్ముటపోవు
నుండె’ నట.

ధిర్వృత్తు తిరస్కారమునకుఁ గారణము
పూర్వజన్మములయందలి దుష్కృతిమని వాపోవు
చున్నది. కాని ధిర్మను దూషింపలేదు. దూషింపక
పోవుటయే కాదు. పల్లెతె యొక పరుషపు మాటయైన
ననలేదీ ఇదియే కదా యుత్తమ పతివ్రతా ధర్మము!

‘ధిర్మర్తిప్రకృతాఽపిరోషగతియా మాస్యప్రతి
పంగమః — యాం ద్యేవంగృహీణీషణమ, ‘ఉ ప
పన్నాపి దాశేష ప్రభుతా సర్వతోముఖీ’ అని
వనితాధర్మములలోనికెల్ల నుత్తమమును పతివ్రతా ధర్మ
మును నిరూపించిన కౌళిదాసును చిత్కితా కథన
సందర్భమున, నన్నయ స్మరించితే శిఖంతల నిట్టి
యుత్తిమనాయక గా స్మృష్టించియుండును. కవులు—
లోకములోని ప్రేమ పురుషుల కాదర్శప్రాయముగ
నుండువలయుననియే కదా కావ్యములలో నాయకా
నాయకులను లోకోత్తరులగుగా స్మృష్టించుట! ఇట్టి
యుత్తిమ నాయకానాయకులే కదా లోకమున
కాదర్శప్రాయులు! ఇట్టి కావ్యనిర్మాణముచేతనే
కవులకుఁ జరితార్థిత కలుగుచున్న దినుటకు నన్నయ
యీ తెనిగింపు తార్కాణమై వెలయుచున్నది.

నన్నయ కల్పించిన కథా భాగములు

వ్యాసప్రణీత మహాభారతాంతర్గత శిఖంత
లోపాఖ్యానమున కాంధ్ర కవిసంప్రదించు నన్నయ
భిట్లు మెఱుంగువలెన సందర్భములను పదునేనింటిని
రేఖా మాత్రముగ నీ క్రిందఁ జేర్చెనుచున్నాను.

1. దుష్కర్మమున పరిపాలన కాలమునఁ బ్రజాభి
వృద్ధి మిక్కుటముగ నుండెనని నన్నయ వర్ణించెను.
అర్జునులము సంతాన సంపత్తి కిచ్చినంత ప్రాధాన్య
మును పెఱింపవల కిచ్చిన బ్లగుపడినది. కాంచీయే
వంశమును వృక్షముతోఁ బోల్చుట. కుమారులకుఁ
బర్యాయముగఁ ‘బుక్షుండు’ అను పదము ప్రచుర
ముగ వ్యవహారమునందుఁ గానఁబడుచుండుట. ‘అన్య
జోయః పుత్రీ’ మొదలగు నిట్టి ప్రమాణములచేత
నీ విషయము సిద్ధాంతితమగుచున్నది. మఱియును—
రాజ్యముపై రాజాను, ప్రజాసమ్మర్థిపై రాజ్యమును,
నాయురారోగ్యానులపైఁ బ్రజాసమ్మర్థియు నాధార
పడియుండును. ప్రజారహితమగు వది రాజ్య మెట్లు
గును? రాజ్యంఁగితుండగు రాజెట్లుండును? ఆ ప్రజ
హాని ‘రుజాశోకాతంకతయ శంకాపెరిమై ధర్మ
చరిత్రోఁ పెరుగుచుండె’ నట. కేవల వైదికధర్మ
ప్రతిష్ఠాపనకై తెనుగు సేత కువక్రమించిన నన్నయ

ప్రజాభివృద్ధి నిట్లు వర్ణించుట మిక్కిలి సమంజసముగ
నున్నది. వ్యాసుండు మాత్ర మిట్టి ప్రధానవిషయము
నే హేతువుచేసి చాపెదడు.

2. వనలతలకు సార్వభౌమ సందర్శనము సాధా
రణముగ సంభవింపదు. కాంచీయే యా ‘లతా
లనలు’ ఆరితహృదయప్రేమాదయునందీ యలి నీ
నినాదములచేత దీవించుచు మృదులా నిలాప వర్తితులగు
కుసుమాక్షిలలు జల్లినట్లుండె, నని నన్నయ యుత్ప్రే
క్షించెను. ఇదియేంతయో హృదయంగమముగ నుండు
టయేకొక యరణ్యసంవర్తత యగు శిఖంతలయొక్క య
రాజయొక్కయు కల్యాణమును సూచించుచున్నది. ఆ
నినాదము లాడు చు మృదులవలె. ఆ కుసుమాక్షిలలు
మృదులానిలాపవర్తితులవలె! ఈ ‘మృగునిలాపవర్తితత్వ,
విశేషణము అన్యోన్య సలిలాప విశేషసౌరక మై యెం
తయు మనోజ్ఞముగనున్నది. ‘లతలు పువులులగునీనవి’,
అనిమాత్ర మే మూలమునందుఁ గలగు. అట్టిమూలమున
కితఁ దింతటి పరిపుష్టినిచ్చి సాగను చేపొచ్చెను.
‘అవాకిరవ బాలలతోఁ’, అన్న కౌళిదా సాసందింప
మున నన్నయకు స్ఫురించి తాను రచించుచున్నది
పురాణమైనను గావ్యప్రధాన లక్షణమును కాంతా
సమ్మతిత్వమును సంధానించి యుండును.

3. కణ్వునితపోవశమునఁ గరికరకీరలచ్చాయల
కును దిచ్చిక రాంబుకణముల చిల్లని గావ్యులకును నాప
పడి వింహములు చేరియున్నవట. ఎటుకలు పిల్లలు
గలసి యాడుచుఁ బాడుచు ఘోరబలులను భుజించు
చున్నవట ఇట్లే విరోధిసర్వములు తమ సహజ
వైరమును వదిలి వైచియున్నవట. తిరగ్గంతువులకుఁ
గూడ మహాక్రూర్యమును హస్తజాలిన మునియొక్క
సర్వసంపన్నతామహిమ ప్రస్థము మాహింపఁ బ్రయ
త్నించియు నందుఁ గృతార్థుడుకాలేక దుష్కర్మంఁ
దాశ్చర్యపడెను. బుద్ధిసంపన్నులగు మనుష్యులను
సర్వసంపన్నులనుజేయుటకు నపరిమితమగు ఐదురింగ
బలముతో నహర్నిశ మింతి పాటుచుడును నందుఁ
గృతకృత్యుండు కాంచాలని రా జాశ్చర్యపడుటలో
వింతి యేమిగలదు!

4. ‘అర్థ్యంత కాంతిమతిని — అవనీతలమృగ
కవతరించిన తిరుగు శిశిరభయం బోనిదాని’, ఇది
మూలమునందు లేదు. కాంతిమతు త్రిష్టు జనసామాన్య
మునకు స్పృహణీయము. శిశిరభయ స్పృహణీయ.
అంతియేకొక తిరుగు శిశిరభయలు. ఈ రెండును
సామాన్యులకు స్పృహణీయములే. ఇందు విశేషము
లేదు. ఆ కాంతిమతీర్థ మర్థ్యంతమగుట, ఆ తిరుగు
శిశిరభ యవనీతలమున కవతరించినట్లుండుట యను
నీరెండును నిరీహం దగు మునినిగూడ నాకరించి
వైచినవి. శిశిరభకు వైచిన ‘తిరుగు, విశేషణము శిఖం

తలతో భారితోయిదోతమీకాని వయోవిషయ మార కముకాదు. స్త్రీలు త్రేవయనం చెంత 'కురూపిణు లైనను, ప్రాయమువచ్చువఱకు మనోరమ లగు చుండుదు. బాల్యమునుండి రూపవతులగువారు జవ్వనమునం చెట్టివారగుదురో భావనైకవిషయము.

ఉరో——ధివదవిలిపై రభినవై
రృగ్గాఢ్యైస్తావణ్యం త్రిభువనమిదం న్యాకులయతి
ప్రవాహోగస్థితం యది కిల భవే కాఘలు కథా
భివిత్రీకిం వాన్య ద్విజితయభిలం పుష్పసమమ.

కూకటివేణితో గుగులు కూడకమున్ను — —
ప్రమానభాణుఁ డెట్టాకలఁదెట్టి, ముప్రసిద్దులగు సంక్రాంతింగమహాకవు లూహించినారు. ప్రేమవేలు —
దయవేలుగదా. కణ్వునకు శికుంతలపైఁ గలిగినది దయ — బాలి — లేక పుత్రికాప్రేమ. కాని రతినిమిత్త ము ప్రేమకాదుగదా. ఇర్బుల కేవలము నిరీహుఁ డగు కణ్వునకుఁగూడ మమకారమును గలిగింపవలయును. కాఁబట్టి యట్టి విశేషణములనువైచి నన్నయ తన లోకాభిజ్ఞులను నెల్లడించినాఁడు.

6. 'ఇది మునికన్యయేని.....(126 ప)

కారీరకములు మానసికములు నను ద్వివిధ గుణము లలో కారీరకములు కేవల దర్శనము మాత్రముచేతనే గ్రహింపఁబడును. మానసికములు చిరకాల సహవాస సంగ్రాహ్యములు కాని దిర్భవమాత్ర గ్రాహ్యములు కావు. 'యత్రాత్మకృతి ప్రతి గుణాధివంతి' అను న్యాయముప్రకారము బాహ్యగుణములచేతనే యంత రములగు గుణములు యథావర్తెగ నూహింపఁబడుచు న్నవి. ఈ శాస్త్రము క్వాచిత్కిముగ వప్రవృత్తిమగు నేమ! అపేక్షితీయము లాంతరములు కాని బాహిర ములు గావుగదా! ఇంక బాహ్యగుణములవలన ప్రయోజన మేమి? ఆంతరములను స్ఫురింపఁజేయుటయే. ప్రస్తుతము దుష్కంతుఁడు శికుంతలరూపమేంతి మనో హరమై యున్నదో యట్లే యాంతరగుణములు కూడ మనోజ్ఞములై యుండునని నిశ్చయించికొన్నాఁడు. ఆ కాలములో శ్మశ్రియులు బ్రాహ్మణ కన్యలను వివాహ మాడుట ధర్మనిషిద్ధము. శికుంతల కేవలము బ్రాహ్మణ కన్య మాత్రమే కాదు. మునికన్య కూడ. ఆమెను బరి గ్రహించుటలో నీ రెండును రాజానకుఁ డీఱనియాటం కములై యున్నవి. కణ్వుఁ డాజన్యబ్రహ్మచారి యని వివఁబడుచున్నది. తన హృదయ మామెయందు బద్ధా మరాగమై యుండుట కణ్వుఁ డాజన్యబ్రహ్మచారి యగుట యను నీ రెండు కారణములచేత నామె బ్రాహ్మణకన్యకాత్వమును దాను వమ్మలేకపోయెను. ఈ రెంటిలోఁగూడ వార్యమైన తన యంతఃకరణము వశే ప్రాధాన్యమిచ్చెను. ఈ ప్రకరణమును వ్రాయు

నప్పుడు నన్నయ మనమునందు 'అసంశయంశ్మశ్రి పరి గ్రహక్షమా, యదార్యుపసాగ్యుభిలాషి మేమనఁసతాం హి సంజేహ పశేషువస్తుషు ప్రమాణమంతఃకరణ ప్రవృ త్తయః', 'న పరిహార్యే వస్తుని పారవాణాం మనఃప్రవ ర్తతే, అన్న కాలిదాసు భాసించుచున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నదిగదా. 'అర్యం' అన్న మనోవి శేషణమును 'సతాంహి' అన్న యర్థాంతరన్యాసమును నన్నయ వదలివైచినను మూలములో లేని మనోనిర్ణయమునకే ప్రాధాన్యమిచ్చి 'నా హృదయము' అన్న సమాసము లోని 'నా' అను సస్యచ్చబహువ్రీముచేత సిద్ధిగు నున్న యర్థాంతర సంక్రమితా వివక్షితవాద్యర్థనిచేఁ దైన పేర్కొనఁబడిన కాలిదాస మాక్తులను ధ్వనింపఁ జేయుచు నాయకున కంతయో పరిపుష్టినిచ్చినాఁడు. భారతము నాటకము కాకపోవుటయే కాక కావ్యము కంటేఁ బురాణమైయున్నది. వర్ణయ యీ ప్రకరణ మున వ్యాసునికన్న మిన్నయైనను నాటకకర్తయగు కాలిదాసు కాఁడుగదా!

6. 'జపకుండు నన్నద్రుగార భయత్రాత యను మువ్వరును పనితలకు నురువులు' అనిమాత్రమే మూల మునందుఁగలదు. కాని నన్నయ (ఉపసేతి, నిరంతరా ధ్యాపకుండు అను నిట్టణుగూడ సధికముగఁ బురుషు నకు గురువులు) అని కలిపి మూలమునకు 'మెఱుగునెట్టి నాఁడు. ప్రపంచములోని ప్రాణికోటియంతయు స్త్రీ పుం రూపమైనదియే కానఁ బనిలోపనియని యా ధర్మ ధ్వరూపమును సంపూర్ణముగఁ దెప్పిలైచుట ఎంతయో సమంజసముగ నున్నది.

7. 'ఇది మునివాఘ కన్యయని యెంతయు నిద్దుహ వృత్తి నున్న నా హృదయము రాజపుత్రినని యిక్కమలాక్షి, (40. ప)

ఇదికూడ మూలమునందులేదు. శికుంతల రూప గుణాదులు రాజాను సంపూర్ణముగ నాకర్షించివైచినవి. కాని యేమి లాభము? ఈమె మునికన్యగదా! అని రాజా నిద్దుహనందినాఁడు. అప్పుడా కమలాక్షి రాజపుత్రినని విజాభిలాషియై నెఱిగించినదట. రాజానకుఁ బ్రాణము లేచినచ్చివట్లయి శికుంతలపై వ్యాహవాసు మణిత వృద్ధియయ్యెను. ఈ శికుంతల కీ రాజపుత్రికాత్వ మెట్లు వచ్చింది? బాలి శ్మశ్రి ప్రధానమైనదిగదా. కూడ్ర స్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలన జన్మించినవాఁడు కూడ తూద్రుఁడుగనే పరిగణింపఁ బడుచున్నాఁడు. ప్రకృతిము శికుంతల తండ్రి విశ్వా మిత్రుఁడు శ్మశ్రియుడు. తల్లి మేనక దివ్యస్త్రీ. కేవలలోఁగూడ నీ బ్రాహ్మణ శ్మశ్రియాది జాతు లుండునా? ఉండినట్లునవడుటలేదు. కాని ప్రాయశః

జేవతలందఱు బ్రాహ్మణులుగనే పరిగణింపబడుచున్నట్లు భావించుచున్నది. అయినచో శివుంతల బ్రాహ్మణకన్య కావలసివచ్చును. అట్లేనచో రాజువకు వివాహమాడుటకు నిలబడదు. జనన మరణముల నందు మర్త్యులకు జాతులుండును. అవిహుడ నాయా జన్మములయందు మాటుచుండును. కాని జేవతలమదిలు కాద వారికిట్టి జాతు లుండరాదు. అయిన మేనక యేజాతియైనఁ గావచ్చును. త్రితీయ స్త్రీయే యని నిర్ణయించుట యెట్లు? పక్షంతరమునఁ దిండి విశ్వాదుక్రుఁడు రాజాగౌడ త్రితీయ వీజ సంబంధ మున్నది. తల్లియును మేనక జేవతేశ్వరిగాని నామెకుఁ గులమేలేదు. కాబట్టి శివుంతలకు రాజ పుత్రత్వము సిద్ధించినచో? వర్తమాన భర్త పరిపాలకుఁడగు రాజా కూడ దీని సంగీకరించెను. ఈ బాధలు పడలేకయే 'అసంశయం త్రిత్ర పరిగ్రహతీహా'. అన్నాఁడు కాళిదాసు. ప్రయర్థి పాద్యమైపదే విశేష సుఖదాయక మగును. అందును సుపాయాపాయములతోఁ గూడిన ఫలసిద్ధియే యత్యంత సుఖదాయకము. మొదట సుఖ బాంధవ, తఱువాత నిష్ప్రపా తఱువాత నిర్మితఫలమును బాంధవతోఁగూడిన వస్తుయ కల్పనక్రమము కథ కెంతటి రసప్రియ నిచ్చినది? 'ఆశేక సేయ దగ్నిం త దిదం సుర్యక్షమం రత్నం', అన్న కాళిదాసు జాప కము వచ్చి యేసో తనకుఁ దోచినట్లుగ 'అభిపాత వికంపిత పంకజాకృతిన్', అని వ్రాసినాడు.

8. ఈ వల్కలజనములకు...
నీ విలసితి రూపకాంతి నిర్మలగుణముల్
(42—43 ప)

ఇవి మాటలులో లేవు. తినుట కన్నము కట్టు కొనుటకు వస్త్రము నుండుట కిల్లు వను నీహుఁడు ప్రతి ప్రాణికి ఎత్యవశ్యకములుగదా. ఇట్టివి వారి వారి యోగ్యతలకుఁ దగినట్లుండును. ఇది కలవారిని గూర్చి యెవ్వరును విచారపడి నవసరములేదు. స్థలాను గుణముగఁ గందమాల వల్కల కుటీరాదులు శివుంతలకు సమృద్ధములై యున్నవే. ఇక రాజున కెందుల కీ విచారము! ఆమె సౌందర్య సౌభావ్యారాధుల కిట్టిర తగవనియే యాతని విచారము. మఱి యీవిషయమునఁ గణ్వాఁడేల యాదాసీన్యమును విహించెను. రాజా రూపముగ్గుఁడుగాని విచారపడుచున్నాఁడు. కణ్వాడు రూపముగ్గుఁడు కాఁడుగదా!

అందువల్ల నే యాతనికి విచారములేదు. ఇట్టివి యుచితములుగావట. మఱి యెట్టివి యుచితములు? 'అశేష రాజ్యలక్ష్మీ మహనీయ భోగములు' అనింది తేందు పాదామల తుంగహర్యములు—హరి హర ణ్మయ కుటీమంబులు,—ఇట్టివి చక్రవర్తియగు తిన్న జేపట్టినగాని లభింపవు. నిష్కాన్నతములు—కలిస

కల భూమి ప్రదేశములకు బదులు హరిహరణ్మయ కుటీమములు—పర్వతాలకు బదులు అనిందితేందు పాదామల తుంగహర్యములు—వల్కల కందమాల ములకు బదులు—అశేష రాజ్యలక్ష్మీ మహనీయ భోగములు—కలుగునట. అహో! ఇది యెంతటి ప్రబోధనము. అననురూపాహారము తినుపపుడే బాధ కలిగించును. అటవీ కుటీరావాస మహర్నిశము బాధా జప్తకమే కదా! కాబట్టియే వస్త్రాహార భూషణాదులకు సరిపడునట్లుగ—అశేష రాజ్యలక్ష్మీ మహనీయ సౌఖ్యములు—అన్న విశేషణ మొక్కటియే వైచివాడు. కాని నివాసస్థానమువకు మాత్రము దాదా సాకటిన్నర పాదములో—అనింది తేందు పాదామల తుంగ హర్యములు హరిహరణ్మయ కుటీమంబులు—అని రెండు విశేషణములనువైచి నన్నియ తిన లోకాభిజ్ఞతను వెల్లడించినాడు.

9. 'కరుణా నిరతులు భర్తస్వయాపులు.....
పరిగ్రహించువు నన్నున్' రాజా తన కిక్కిరించు శివుంతలను లోభిపెట్టెను. ఎన్నెన్నియో భర్తకాస్త్రములు వల్లవేసి యప్పగించెను. అంతయు చిని శివుంతల చెప్పిన సమాధాన మిదియే. ఈ సమాధాన మెంతయు క్రియ క్రమగ మన్ననో చూడుఁడు. కూతు సంకుఁ దిండికిగాని తిండియందు గూతునకుఁగాని రక్త సంబంధముచేతఁ బ్రేయముండుట యుక్తమే. శివుంతలా కణ్వుల కట్టి సంబంధము లేదుగదా. అందునను గణ్వాఁడు తొక్కింఁడు మాత్రమే కాఁడు కేవలము నిరీహాఁడును. తల్లిదండ్రులకు సంతానము నం దెందులకు ప్రేమ పుట్టుచున్నది? భర్తకు భార్య యందుండు ప్రేమయే సంతానమునందు వాత్సల్య ముగ మాటుచున్నది. ఇట్లే భార్యకును. కణ్వానకు భార్యయే లేదుగదా! కేవల మవివాహితుఁడు మాత్రమే కాక యా జన్మముగ బ్రహ్మచారి. ఇట్టి కణ్వానకు శివుంతలయందు బుత్రికా ప్రేమ కలుగుట వింతయే. ఆ వాత్సల్యముకూడ దాతృత్వ లికముగాక దివదిన వర్ధిష్ఠులై చిరస్థాయుడైనది. ఈ యభిప్రాయ విశేషమునంతయు 'నిరతి' పదము మాత్రముచేతనే ధ్వనింపఁజేయు చున్నాఁడు. కరుణానిరతుఁడెట! 'కన్నప్రేమకన్న పెంపుడుప్రేమ పెద్దది' ఇట్టి కణ్వానియందు శివుంతల లోకములోని కూతుండు తమ జనకులయందుఁ జూపు భక్తితాత్పర్యముకన్న పెక్కువ భక్తితాత్పర్యములతో నడచుకొనవలయును గదా. దీనింతయు గ్రహించియే శివుంతల రాజున కట్టి సమాధాన మిచ్చినది.

ఇక భర్తస్వయాపులు అను రెండవ విశేషణము—ఈ శివుంతల కప్పటి కిరువది సంవత్సరముల యాడుండవలయును. తనకు వ్యక్తరీ వచ్చిన యన్ని

పంచత్వేనములలో నొకనాఁడు నోక చిన్న విషయము నందును గణ్యాఁడు ధర్మమును గొందెమైన నతిక్రమించి పరులకు యామె యెఱుంగదు. ఆ శ్రమయు నందున్న యంతటికాలములో నొకనాఁడును దీని కనిష్టముగఁ గణ్యాఁడును వాతేని కనిష్టముగఁ దానును వదిలియెఱుంగదు. అట్టిదో యావత్తీరితిమునకు సంబంధించినదియు సకల స్త్రీలవాధిపతీయము మహా తీర్థమునకు తనయా కోరికను గణ్యాఁడేల కాదనను? కాదనకపోవుటయే కాదు. పురుషులెల్లము భూతుని వరించినది గావ మోఁడు మిక్కిలి యభినందించును. అయిన నింక సందేహ మెందులకు? కాని కులపతి యనుజ్ఞలేక తాను స్వతంత్రులనుట కామె యంగీకరింపలేదు. ఎంతటి కృతజ్ఞురీ? శకుంతలా పాత్రమున కిది యత్రార్థము సమాఖ్యమునకు సలంకారము గదా!

10. 'నా యమాత్యులను గణ్యామహామని పాలికంపెద' యుద్ధుండుఁడు తపోవనమునుండి రాజభాని కరుగునవచ్చును శకుంతలతో నీమూలము చెప్పవ 'నే నింటికొఁబోయి నిన్ను దీనికిని రాఁదగినవారి సంపెదను, అనియే మూలము. మంత్రులను బంపునట. ఆ పంపునది శకుంతల యొద్దకుఁగాదు కణ్యానియొద్దకు. తేకున్న శకుంతల తిలంతిల తానై కణ్యానితో నీ విషయ మేమని చెప్పఁగలదు! ఈ రాఁబోవు పరిస్థితిని రాజా గ్రహించినాఁడు. గ్రహించియే కణ్యానకు నే నే తెలియఁజేసెదను లేయని యామె మనమునకు ప్రార్థన కలుగునట్లును దాము చెనుకొన్న యా వివాహము ధర్మయుక్తమైనదే కావున ధియపడి నవిసరము లేదనియు ద్వందీపఁడేయుచున్నాఁడు. ప్రేమా చేతను నకు సంపూర్ణముగ లొంగిపోవుటచేతను గాంధర్వ వివాహము విధివృద్ధమైనదియేకదా య నెడి ప్రార్థన చేతను నప్పటికే గణ్యానికంత ప్రాధాన్యమియకపోయినను, రాజా కణ్యానిఁగాని యాతని తపో మహర్తవ్యమును గాని మఱచియుండలేదు. ఈ కల్పనమెంత యుచితముగ నున్నదో చూడుడు.

11. 'గురువాశ్రమమున, అను (57) వ పద్యము నుండి 'అనిన, ఆమె (54) విచనమువఱకు నుండు విషయము మూలములో లేదు. ఈ కల్పితభాగములో నాటు పద్యములు రెండుపద్యములు గలవు. అట్టి ప్రాయమును బ్రకాశింపఁజేయుటలో వాగింద్రియము లెఱువారఁగన్నే మిన్నయైనది. వాగింద్రియమునూడ నొక్క నూలుగ వ్యక్తీకరింపఁజాలని వివిధభావ విశేషములను బ్రకటికరింపఁగల సమర్థత యింద్రియముల మొత్తములో నొక్క చక్షురింద్రియమునకే గలదు. అందు నను వాయికానాయకులనడుమ నిది విశ్వరూపమును ధరించియుండును. ఈ వివిధభావావిష్కార పరిమాణము ప్రయోక్తలప్రాధిమ్యవై నాధారపడి యుండును. అట్టి

వానిని గ్రహించువారుగూడఁ బ్రయోక్తలకన్న మిన్నలై యుండవలయును. లేదా సమానులుగ నైన నుండితీరవలయును. ప్రస్తుతియు శకుంతల సింహాసనమునందున్న రాజును జూచెను. రాజు నామె వంకఁ జూచెను. ఎవరు కొక్కమూటగూడ నాడలేదు. రాజు తన మాత్రులచేత నే విరసత్వమును గ్రార్థమును వర్తించుచుండెను. ఆశ్రమమునం దీరాజే యాకంటి తోనే యాదరము ననుగ్రహము, ననురాగమును సంభ్రమమును నుజ్జీవించెను. తానుగాని రాజుగాని మఱ లేదు. ఆతనివనస్సుమాత్రము మాణిపది. ఆదరణాదులు లేకున్నమానె. అబలాజనముపై మానవజాతి సహజమున మృదుస్వభావముగూడఁ గనపడికపోవుటయే కాక ఈ విరసత్వమేమి? ఈ క్రార్థమేమి? క్రార్థము విరసత్వముకన్న నధికవాఙ్మాజనకముగదా! ఆశ్రమము నందలి యే రాజయొక్క యే మాత్రుసోకిన తన శరీరమునందలి ప్రత్యేకబుద్ధి నన్యులెల్లావిరమైనట్లుండి మహాసందిమును గలిగించెనో పథియందలి యీరాజా యొక్క మాత్రుసోకి తన శరీరమునందలి ప్రత్యేకబుద్ధి దానాగ్ని ద్వమైనట్లుండి మనస్సును మఱిమఱి మండింపఁజేయుచుండెను. రాజా హృదయమునందలి ప్రత్యేకబుద్ధి శకుంతల తన మనోచేత్రములతోఁ బరీక్షించినది. తా నచ్చటికివచ్చుటయే యాతని కిష్టము లేనట్లు గ్రహించినది. ఇకఁ బరిగ్రహించుమాట చెప్పెడిదేమి! రాజా తన్ను సంపూర్ణముగ నెఱింగియే యున్నాఁడు. కాఁబట్టియే క్రార్థ మగపఱచుచున్నాఁడు. బుద్ధిపూర్వకముగఁదీరస్కరించునై యత నికి జ్ఞాపకము చేయుటయెట్లు? మఱచినదా జ్ఞాపకము చేయుట. అభిరుచి నెఱింగియు, నిష్కపడకొల్లనివానికి నచ్చఁడెప్పటయెట్లు! ఆంగులకనియే 'మఱచినఁ దలఁపింపనగు', అని యనుచున్నది. రాజులు నవప్రియులట. సహజముగ ముగ్ధులట. వైన బహుకార్యభార ముగ్ధులట. కాఁబట్టి రాజునటయే దోషముగాని రాజులకు నవప్రియత్వము, ముగ్ధత్వము, బహుకార్య ముగ్ధత్వమునుండుట దోషము గాదు. అయిన నిందెవరి దీదోషము? అట్టిరాజును నమ్మిన తనదే దోషముని పశ్చాత్తాపదుఃఖితి యగుచున్నది. ఈ సందర్భము శకుంతల ను త్తమనాయక గిరూపిండుటయేకొక యెంతటిలోకజ్ఞతను వెల్లడించుచున్నదో చూడుడు. ఇట్లు నన్నయ శకుంతల కొక నూతనపరిపుష్టి నిచ్చినాఁడు. మఱియఁ దల్లితండ్రులు తను సుఖముకంటె సంతానముయొక్క సుఖము నే యెక్కుడుగఁ గాంక్షింతురు. ఆ తల్లిదండ్రు లిద్దఱులొఁగూడఁ దల్లియే మిక్కిలి స్వసుఖవిరభిలాషిణి. కాఁబట్టియే శకుంతల తన్ను బరిగ్రహింపుమని కోరుట లేదు. పునూరునిఁ బరిగ్రహింపుమని కోరుచున్నది. ఆ పరిగ్రహమును గూడ నివృద్ధుడు క్రొత్తగాఁ జేయుచునుటలేదు. మున్ను

చేసినవాడగా నానుసారముగనే యా కుమారుని యువ రాజును జేయుచునున్నది. చేయఁబడిన వాడైన మున్న ను కుమారుఁడు గుణహీనుఁడైన జేయునది లేదు గదా! అట్లు గుణహీనుఁడుకాక పౌరవకులరత్న లంకాదుఁడు, బాలార్క లేజుఁడు, గుణాలయుఁడు, నుదారుఁడునై యున్నాఁడు. అని వినియత్థార్యక ముగఁ బ్రాణేయపడుచున్నది. ఈ చిత్రణము శకుం తలాపాత్రమునకు నాచితీపరిపుష్టి నిచ్చుచున్నది.

12. 'అనఘుఁడు — సరస్వతినినిచే మునులు వివర వినునీధిరస (81 వ. ప)

ఇప్పుడైన శకుంతల మాతృజనపామాన్యోచిత ముగఁ గుమారుని గుణాతిశయము నుగ్గడించుటలేదు. 'వంశకరుఁడును — నూలువాజ పేయములు చేయు వాఁడునగును, ధీరతుని బస్మవేళ నీహలు నాకాశ వాణిచెప్పినపుడు రాజదట లేడుగదా. శకుంతల పుత్రవాత్సల్యముచేతఁ గల్పించి నేమో! రాజున కెల్లు నమ్మకము గలుగును? అందుకనియే యాజన్మముగ శాశ్వతమనెట్టిదియో యెఱుఁగని మహాతపస్సంపన్ను లగు మమలను మోతుబరిసాక్ష్యము చేయుచున్నది. తనయునియం దవిశ్వాసియైయున్న రాజునకు నమ్మ కముగలుగుటకు నిట్టి సాక్ష్యమునుజేయుట యను నీకల్పనము వాయకయొక్క వ్యవహారజ్ఞుని జల్ల డించుచు వెంతిటిపరిపుష్టినిచ్చినదో చూడుఁడు.

13. వివరీత ప్రతిభాప లేమిటి! — (90 వ. ప)

'సరస్వతగంధేషు విశ్వసతి' విశ్వాసమునఁగా నమ్మకముగదా! నమ్మకమువలనఁ గలుగు ప్రయోజన మేమి? సుఖమే — రక్తము సజాతీయ రక్తాంతర స్పర్శమునంది సుఖించును. కార్యకారణములకు బాహ్యరూపమునందే కేవలముండునుగాని యంత రమునందుండదు. 'సరస్వతాంతమాత్మీయంపశ్యతి,' అను నాశోక్తి యన్వర్థమగుచున్నది. పదార్థాంతర ముల యనుభూత్యానుభవలఁ గలుగు సుఖదుఃఖాదు లశాశ్వతములనియు, నాత్మైక హేతువులగు నిట్టివి శాశ్వ తములనియుఁ దర్జిజ్ఞుల సిద్ధాంతము.

ప్రస్తుతమునందు 'మక్తాహరములు—కర్పూర సాంద్రప రాగము—చందనము చంద్రశోల్కల్పము ను నివి స్వతోభిన్నములుగదా. ఇట్టివానివలన గలుగు సుఖము పరిమితము నశాశ్వతమునైవదిగాన నసంతుష్టి కరముగ నుండును. ఇఁక గార్లగర్భాతుఁడగు జనకుని కంటె కార్యభూతుఁడగు కుమారుఁడు బాహ్యరూప మునందు భిన్నుఁడుగాని తత్త్వరూ కాఁడు. కాబట్టి యట్టి కుమారునివల్ల గలుగు సుఖ ముపరిమితమును శాశ్వత తియ నగుటచేత సంతుష్టికరముగుచున్నది. ఈ సుఖ మనుభవైకసిద్ధిమే కాని ప్రమాణాంతరవేద్యము కాదు. కాబట్టియే, 'ఈ పుత్రగాత్ర పరివ్యంగ గుఖము

నేరోమము' అని యనుచున్నది. ఇదిగూడ మూలము నందు లేవిదియే. నన్నయ గంభీరార్థగర్భముగ నిట్లు శకుంతలచేత ననిపించుట యామె విశేషజ్ఞత నుద్ఘా తించుచున్నది.

14. కడఁగి యిప్పట్లనోములు—(91. వ. ప)

సుఖదుఃఖములు పర్యాయముగ వచ్చుట ప్రతి ప్రాణికిని సామాన్యమే. సామాన్యమును సరిఁజేంప నక్కఱయే లేదుగదా. ప్రస్తుతము శకుంతలకు వచ్చిన కష్టసుఖము లలోకసామాన్యములు. కాఁబట్టి యే యంతిటి విచారము. శకుంతల తండ్రి విశ్వామిత్రుఁడు మహారాజు మాత్రమేకాఁడు. రాజర్థి. మహాతపస్సంపన్నుఁడు. ఆ ఘటన ఘటనా సమర్థుఁడు. తల్లి కేవలము దివ్యాంగనయే కాదు. అన్యరలకెల్ల మిన్న. ఇట్టి తల్లిదండ్రు లేమోతునకు లభింతురు? అట్టి తల్లిదండ్రు లకుఁ బుట్టుట మహద్విప్లవము. పుట్టిన మునుకొఱమున నే తల్లిదండ్రు తంతుటి ప్రాదులైనను సంతాన మెంత గుణహీనమైనను వివేచాదుగుం! వివేచాడలే. అట్లు విడువఁబడుట మహాదురదృష్టము. మహాతపస్సంపన్నుఁడును బ్రహ్మర్థీయుఁ గులపతియునగు కణ్వమహా మునిచేరి దివ్యజానిర్విశేషముగఁ బోషింపఁబడుట మహద్విప్లవము. తపోవిసనాసము వల్లలాజన ధారణము కిందిమూలానిము కుటీరావాసము దురదృష్టకారణములగు దుఃఖములు. జీవేంద్ర ప్రాణిసఖుఁడు నిర్మమాత్రి నిక్రవర్తియునగు దుష్కంతుఁ డెంతిటి వాఁడు తిసిరితలఁదానైనచి వరించి వివాహమాడుట మహద్విప్లవము. నిక్రవర్తి లక్షణోపేతుఁడగు కుమారుని గనుట విని వన్నిఁటివి మించిని గొప్ప యదృష్టము. నిందుసభిలోఁ బుత్రసహితముఁ నవమనితరాత్రి నిష్ఠా సితురాలగుట యెంతిటి దురదృష్టము! కాని యేమి లాభము! ఆ సుఖస్థానమునందీయఁ బరిమితినింపి నది. 'ఘటనమేయాః ప్రారంభాః సంస్కారాః ప్రాక్షణ ఇవ' పూర్వజన్మమునంగు నుంచి నోము లనే నోచినదట. ఇది వాని కుద్యావనము చేయని ఘటమై యుండును. ఈ చిత్రణము స్త్రీ స్వభావ సహజమై రసపరిపాకముఁ నున్నది.

15. 'తిం రాజ్యభారంబంతయు ధీరకుం

బూన్చి దుష్కంతుండు తపోవనంబున కరిగె' ఇది మూలములో లేదు. రాజులలో నెల్ల సూర్యవంశేపు రాజు లుత్తరీమిత్రిలు. 'తైవేధ్యస్త విద్యావాం యావ నేవమయైషిణాం వాగ్ధేక మునివృత్తినాం' అని యా సూర్యవంశేపు రాజులనుగూర్చి మహాకవి కాళి దాసు చెప్పియున్నాఁడు. ఉత్తమ క్షత్రియజాతి కెంతిక్లన్న నాదర్పప్రాయమున జీరిత మేముండును! కాబట్టియే యాంధ్రమహాకవియును నన్నయభిల్లు గూడ నా మార్గమునే త్రొక్కి నాయక పాత్రమును జక్కఁగఁ బోషించినాఁడు. ఇట్లు మూలములో లేని

పైఁ బదునేను కళాభాగములను గల్పించి మహాకవి యగు వన్నయభిప్రాయ విరుపమానమును పాత్రాచిత్ర్యమును సరిదిద్దితిమను రసపుష్పిని గలిగించెను.

ఇంక 'సంభాషణాదులయందుఁ బాత్రులను మార్చి వేయుట' యను నీతిఁ దెలుపరించిన మాఁదిన కూర్చు మెట్టి రసపుష్పి నిచ్చుచున్నదో పరిశీలించెను.

సంభాషణాదులయందలి మార్పులు

1. కన్యతావేట వచ్చియుట.....(23.వ ప)

దుష్టగుఁడు మృగయాచినోదితయో ముఁదపుల యందుఁ బరిభ్రమించుచు మృగముల నేయుదుఁ నెఱు ముచు రాకస్మికముగఁ గులపతి యగు కన్యమహామని యాశ్రయమునకు వచ్చెను. 'ప్రతిపద్మాతి హిత్రేయః పూజ్యపూజా వ్యతిక్రమః' అను వార్యుగర్వము వసున రించి కన్యాశ్రమములోని కలిగెను. అతని కచ్చటఁ గన్యాయుఁడు గారి యాతిని శిష్యులు గారి కనుపఱిశేడు. లోకో త్తరయాపవతియగు నొక కన్యక పగోరవముగ నతని కర్హ్యపాద్యములిచ్చి పూజించి యుచితా సవా నీమనిఁ జేసి కుశలమడిగెను. 'మేము వేటాడుచు నిచ్చ టికి వచ్చితిమి. కన్యాలింబలేరా! ఎటకుఁబోయితి?' అని రాజామెను ప్రశ్నించును. 'అర్హ్యనామ గురోర్నామ శ్రేయస్కామో నిగృహ్ణియాత్' అను వార్యుగర్వము వసునరించి రాజా తివి వేరు గాని యూరు గాని చెప్పి యుండిలేదు. పరిత్యక్త రాజలాంఛనుఁడై యున్నను లోకో త్తరమును నాకారమును నిరుపమానమును నను భావమును విపాధారణములగు పొందెద్య పాకుకార్యము లనుజూచి యితఁడు దక్రవర్తి గుఁడుగఁడై యైయుం డునని నిశ్చయించి 'జనవల్లభి' అని శికుంతల సంబో ధించుచున్నది. ఇచ్చట నీ సంబోధన మెంతి యున్నది మైవనో చూడుడు. రతి పర్యవసాయియగు స్వాభి ప్రాయమును వ్యక్తీకరించుచున్నది. ఇట నీ వల్లభి పద మునకు మా జింకోకపదమును వైచిచి ని యర్థస్ఫురణము రాను. కావున నీది శిబ్బకైమూలక గర్వని ప్రధానమై కావ్యములలోని కల్ల నుత్తమోత్తము ముందున్నది ఇట్టి యతిశయి విశేషమునకుఁ దగిన మర్యాద వేయలేక పోయితి నే యని లజ్జ వొందుచున్నది. జనకులు ఫలాన యవార్థ మునవి కేగిరి. 'మీవచ్చు తెఱింగిలేని జన వల్లభి! వాడును వత్తురింతకున్' అని రాజావకు సమా ధాన మిచ్చినది. ఈ సమాధాన మెంతటి సరసార్థ ప్రతి పాదికముగనున్నదో చూడుడు. రాజిచ్చటనుండి కది లుటయే యామె శిష్యములేదు. పండు జీరిఁబోయిన వాఁడు వచ్చుట కెంతిసేపు పట్టును! 'కంత్యమ హాన నిత్యత్యాగస్య తింత్ర్య ముపకర్తరి సంకటాప్యా హితాగ్నిహం ప్రతిగవాద్యైర్మహద్భూతా' అనెకదా! అదియునుగాక రాజా, ఆశ్రమములోనికే జోయె

నని విన్నచోఁ గన్యాయుఁడు మఱియును దొందరగ వచ్చుట. మీయందు మా తండ్రి కంతటి సౌరభము కలదిని నూచించుచున్నది. అతిశి సత్కారము నిండును రాజానిండును నింతటి యాదరణముల కన్యాయుఁడు రాజెదురుపడినచో నపలు తాను బోయెడు వాఁడేకాఁడేమో. రాజాన కాదరణాదులయందు లోగమే మైనఁ గలుగునేమో యను శంకయే కన్యాయుఁ డొందఱగా వచ్చుటకుఁ గారణమై యుండును. అతఁడు వచ్చివచ్చే కాని తమ యభిప్రాయ ఫలవంతము గాను. కాఁబట్టిమే బహు కార్యవ్యాప్తుకుఁడుగు తాన నిట్లు శికుంతల మృదువుగ నిరోధించుచుఁ వారువచ్చి నీ కిచ్చిలేని రాజీగ్రహణము నేయుము నన్నున్, అని హాస వసఁబోవుచున్నది. ఇంతకు పరితి రాక ముఖ్యము. ఈ సంవాద వైభవ్యము మూలము నందుఁ గనరాదు.

2 'అంతి నేను శిష్యుగణంబులనోడి సమి త్కుత ఫలాహారణారం బక్కడి కుంజరి' ఒక్క కన్యాయుఁడే యుపస్పర్శమునకు మానినీ తీరమున కిగి నట్లు మూలమునందుఁగలదు. ఉపస్పర్శమున కేగు వాఁ డొంబరిగ నెట్లు యుక్తమేకాదీ, వన్నయ యుపస్పర్శమునకు బదులు 'సమిత్కుత ఫలాహార ణార్థంబు' అని మార్చినాఁడు. ఆ వెల్లినవాఁడు ముని సామాన్యఁడుకాఁడు. కులపతి! కాఁబట్టి యను నిమేష మెందలో ఋషు లాతని ననుసరించి యుండురు. మఱియు నా వెంటలు - సమిత్కులు కుశలు ఫలములు తెచ్చుటకొఱు. అదెనిగోని యా యా ప్రజేశములయందు మాత్రమే యని ప్రయత్ని లభ్యము లగును. తఱువారి వాని నాశ్రమమునకుఁ జేర్చుట యును. సమిత్కుల శిష్యులు తా ముండియుఁ గులపతి కంతటి ప్రయాస నిచ్చుట కంగీకరింతురా? నిష్పంగుఁ డగు కన్యాయుఁడొక్కడైయిన నా పనికిండుమ జూచి జూరి కలిగియు నేమిచేయఁగలఁడు? ఇంక శిష్యు లున్నచో నా సమిత్కుత ఫలాదులనుగాని యా పని కందునుగాని కన్యాయుఁడు మోయ నక్కఱలేదుగదా! దీని నంతయు వన్నయ గ్రహించియే 'శిష్యుగణమ్ముల నోడి' ననియు, 'సమిత్కుత ఫలాహారణార్థమనియు' మార్పుచేసినాఁడు. 'ఉపస్పర్శ కరణము' అనుపాస నిత్యులగు నైతికులగర్వమా. ఇందు సమిత్కులు—కుశలు శివలము. యజ్ఞయాగాదులగు వైదికకర్మానుష్ఠానమునకు ఫలాదికముల ప్రధానముగ నాహారమునకు నుపయో గించును. 'తేత్యఘంభుంజతే పాదాయే పదంత్యాత్మ కారణాత్' ఈ మాన్యు కన్యపాత్రికున కెంతయో యుచితముగ నున్నది. కవులు తాము చిత్రించుచున్న పాత్రిములతోఁ దాదాత్మ్యమునందుట ముద్రసిద్ధిము గదా! అట్టి తాదాత్మ్యవిధూనితందఁ గలిగినవారే

నిజమునకు మహాకవులు. వారి కావ్యములే మహా కావ్యములై చిరస్థాయులుగుచున్నవి. ఎంతటి తాదా త్యాగము ధూరినందినను శవలము తల్పదార్పకునట యనదు. ఇంక తన స్వభావమును దానే నిరూపించు కొనుచోట భేదశంకకే యుపియలేదు. ప్రస్తుతము నన్నయ 'తన కులబ్రాహ్మణులు— అవిరళ జపహామతత్త్వరు పంహితాభ్యాసు' అని తన్ను గూర్చి చెప్పికొనుచుండ ను తద్ద వైదిక దిర్యా నుపాసకధర్మమును బ్రకటించికొనెను. ఇట్టివానికే సమిక్ష్కకాదులన నెంతటిప్రియములై యుండును. కాబట్టి నన్నయ యాంధ్రకరణజేయందుం గణ్య తాదాత్యాగముధూరినందులనాత్రమే కాదు. సాక్షాత్తుగఁ గణ్యుఁడైయోనాడు.

3. చుద్యంతుఁ డాశ్రమమున శిశుంతలనువరించి వినాహమై తిరుగుమొగయు తానుజేసినపనికిఁ గణ్యునిదలంచి భయపడుచు రాజధానికేగవని మూలము నందుఁ గలదు. ఎన్నయ 'శిశుంతలయుఁ దనచేసిన దాని మునివరుం డెఱింగి యిలిగెను' యని నెఱచుచుండ, అని రాజునకు బగులు శిశుంతలయే భయపడి నట్లు మాన్యుజేసెను. పురుషునకుఁ బరవనితాసాంగ త్యము సామాన్యబోధ మేయగునుగాని మహాపరాధము మాత్రము కా నేరదు. స్త్రీ, పాలకుని యనుమతిలేకఁ బరపురుషునివంకఁజూచుటయ మహాపరాధము. పురుషుఁడు స్వతంత్రుఁడు. స్త్రీ శేవల మన్యతంత్రురాలు. ఇది వైదికధర్మము. భారతజాతికిఁజెందిన ప్రతిప్రాణికి నది కడవరాని ధర్మము. వైదికధర్మము పురుషులకు విధించిన నియమములకన్న స్త్రీలకు విధించిన నియమము లత్యధికములు. అధికములయ్యెను జాలవలె కాదరణసాధ్యములుగూడతై యున్నవి. పురుషుఁ డెన్ని వివాహములైనా నాడవచ్చును. స్త్రీకూత్ర మొక్క వివాహమునే జేయు విధించుచున్నది. ప్రస్తుతము చుద్యంతుఁడు పురుషుఁడు. శేవలముసామాన్యపురుషుఁడు కాఁడు. రాజు — సామాన్యరాజుకాఁడు చక్రవర్తి. 'రాజాకో బహువల్లభాశ్శ్రీయంతే', విధిచోడితమగు గాంధర్వవివాహాదివిధానముచేతనే శిశుంతలను బరిణయమాడి యుండెను. తాను చేసినది తప్పైనపుడుగదా? భయపడవలసినది. కణ్యునకుఁ జెప్పలేదనియేనా భయపడుట! ఆ గాంధర్వవివాహ విధానమునందుఁ బోషకులకుఁ జెప్పితీరవలయునను నియమములేదే! ఇంతకును జెప్పెడువా రెవరు? కన్యయా! వరుడా! పురుషుఁడు స్వతంత్రుఁడని 'చెప్పవలయునని నియమములున్న విషయములుకూడ

నెవరితోడను జెప్ప నక్కఱయేలేదా? తాను వద్దాశ్రమ ధర్మపరిపాలకుఁ డగు రాజుగావునను, కణ్యుఁడు కులపతియు మహాతపస్సుంపమ్మఁడు గావునను శేవలము మర్యాదామాత్రమునకైవఁ జెప్పవలయును. ఇంత మాత్రముననే రాజుంత భయపడుట యంత యుక్తముగ లేదు. కాబట్టియే శిశుంతల భయపడెనని నన్నయ మాన్యుచేసినాఁడు. శిశుంతల భారతీయ స్త్రీ. దిక్కు చూచినగినురాలు. శేవల కరుణాపరతంత్రుడై నామెను గణ్యుఁడు పెంచి పెద్దచేసినాఁడు. స్త్రీ వివాహ ముగబుఁబూర్వము తండ్రికిని వివాహానంతరము భర్తకును భర్తృపరోక్షమునందుఁ గుమారునకును లోబడి యుండివలయును. ఎంతటి ధర్మయుక్తమైన కార్యమైనను నామె స్వతంత్రించి చేయరాదు. మంచి యగుపాజ్జలలోఁ బెరిగెది. ఇట్టి తానకారణ వర్త్యులఁ డగు కణ్యునకుఁ దెలియకుంప వివాహము జేసికొనుట మహాపరాధముగదా! తా నంగీకరింప వున్న నెంతటిరాజైన నేమిచేయఁగలఁడు? అంగీకరించుట తనవోషము కాబట్టి కణ్యునకుఁ దెలియఁ జేయవలసిన బాధ్యత తనకున్నంత యధికముగ రాజునకు లేదు. కావున శిశుంతలయే భయపడుట యుక్తముగ నున్నది.

4. 'ఎట్టి సాగులకును బుట్టిన యిండ్లను (5వ ప)

ఈ పతివ్రతాధర్మము — కణ్యుఁడు శిష్యులకుఁ జెప్పినట్లు మూలమునందుఁ గలదు. ఆనరించువారె ధర్మస్వరూపమును తెలిసికొనవలయును. ధర్మవాచరణ జీవికము. ప్రతివ్రతాధర్మము నాదరించువాని స్త్రీలు గారి పురుషులు కారుగదా! అట్టివో నీ ధర్మము శిష్యుల కుపదేశించుట యుక్తముగ లేదు. శిశుంతల స్త్రీ గావునను భర్తృగృహమున కేగవలసినది కావునను శిశుంతల కుపదేశించుటయే మిక్కిలి యుక్తి యుక్తముగ నున్నది.

అడువారికిం బుట్టింటిమీఁది ప్రేమ యధికముగ నుండును. పుట్టి పెరిగిన యింటిని సోదరులను తల్లిదండ్రులను బగు పశ్చ్యాదులను తరుగుల లతారులను పో జనమును విడుదులు సామాన్యవిషయము కాదు. కాబట్టియే 'పతులకడన యునికి పతులకు గర్భువు' అని శిశుంతలకు వచ్చుజెప్పయన్నాఁడు. ఈ మాన్యు కణ్యపాత్రమునకుఁ జక్కని పరిపోషము నిచ్చినది. ఇట్లు నన్నయభిప్రాయము, ఆనాచిత్యములను బరిహరించి రసపరిపోషమునకుఁ గొన్నింటినిఁజేర్చి మఱికొన్నింటి మార్చి శిశుంతలలోపాఖ్యానమును సర్వాంగసంపదకముగ నాదర్శప్రాయముగఁ జిత్రింపఁబ్రయత్నించెను.

యుగశగీతిక

శ్రీ బాల గంగాధర తిలక్

కిటికీ అవతల

కుండులోని పూలమొక్కలు

పచ్చని ఆకుల పచ్చివాసనలు;

ఆకాశపువంపు వద్ద

తెలిమిబుట్ట వలయంలో

మెరుస్తూన్న ఆర్ద్ర;

నలిగిన కిటికీ

రంగుచారల తెరల నందులనుండి

వీచేగాలుల చల్లబకనురెప్పల కదలికలు;

గోడమీద భారంగా

వంగిన పటాలు;

పేజీలు ముడుచుకొని పడుకొన్న

బీరువాలోని పుస్తకాలు;

కుర్చీ, గుండ్రబల్ల, యిత్రిమడతలదుస్తులు

నగం తెరచిన సూట్ కేసు;

ఒలికిన అత్తరు సుతారపు సువాసన;

గదిలో చీకటిలో

చిటిలిన తారలట్లు

నగం కాలిన అగరువత్తుల కొనలు;

ఆరిపోయిన హరికెకలాంతరు

దీపపువత్తిచివర నిద్రపోయేనిప్పునలును;

మరువం, దవనం

మల్లెచెండ్లు మేల్కొల్పిన

వెచ్చని తొలివేనవి జాగృతి;

పందిరి మంచంపైన

ఆమె చిరునవ్వులో

కవిత్వంలాంటి కొత్తదనం మెరిసింది!

ప్రేమవంటి

స్నేహంవంటి

ఆమె కస్తుదల జాలివంటి ఆనందంవంటి

ముగ్ధమైన స్నిగ్ధమైన

ఆకర్షణ;

కామం వంటి

తైపువంటి

అనాది అనాది కాంతాతప్తమైన

నెత్తుటిలో ఒక తొందర;

కాగిలి ఒదిగిన పొదిగిన ఒకనిట్టూర్పు;

గడియారపు డయల్ మిది

రేడియం అంకెలు

చీకటి మార్జాలపు పచ్చనికట్లు!

కిటికీ అవతల

ఒక వెన్నెల బిందువు

కొబ్బరిమొవ్వులోనికి జారినట్లు-

వినపడి వినపడని చప్పుడు!

కలగూరగంప

‘కోమటి’శబ్ద చర్చ

శ్రీమతి కె. క్రమరాంబ

మార్చి నెల భారతి సంచికలో ‘కలగూరగంప’ కింద శ్రీ కుందుర్తి ఈశ్వరదత్తుగారు రచించిన ‘కోమటి శబ్దం’ ప్రకటింపబడినది. కొండవీడు రాజధానిగా రెడ్డిరాజ్యమును పరిపాలించిన రెడ్డిరాజుల పేర్లకు మొదట కోమటిశబ్దం ఎట్లు వచ్చినదో పంథి మొలు విమర్శింపవలెనని ఆ వ్యాసంలో వ్రాసి యున్నారు.

సంఘాతముండలములోని కొండవీడును ముఖ్య పట్టణముగా చేసికొని పరిపాలించిన రెడ్డిరాజులు తొల్లొక కాకతీయ చక్రవర్తులకు పాదుంతులు. కాకతీయ సామ్రాజ్యము (క్రి. శ. 1825 లో విచ్ఛిన్నమైన తరువాత యీ రెడ్డిరాజులు స్వతంత్ర ప్రభువులైరి. కోమటి అనే జైవశేవుడు (గోమతేశ్వరుడు) ఉండెడివాడు. అందుచేత నీ రెడ్డిరాజుల పేర్లకు మొదట “కోమటి” అని యుండెడిది. అశోక చక్రవర్తి నిర్మాణమును జూచిన శ్రావణ బెల్లోలాలో “గోమతేశ్వరాలయము”ను దేవాలయము నేటికి మన్నది.

ఐతే, యీ రెడ్డిరాజులు జైవమర్త్యులుగా దోచుటలేదు. గోదావరి, కృష్ణా, పినాకినీ నదీత్రయము నడుమనున్న మధ్యాంధ్రదేశమును బరిపాలించిన ప్రోలయ వేమారెడ్డి యీ వంశమునకుఁ మూలపురుషుడు. ఇతని కాలమున రెడ్డిరాజ్యమునకు ‘అద్దంకి’ ముఖ్యపట్టణము. “శింభుదాసుడు”, “ప్రబంధ శర మేశ్వరుడు” అను విగ్రహములు గాంచిన నిదిలవాడి ఎత్తాప్రగడ యితని యాస్థానకవి. భారతారణ్య పరిశిష్టభాగమును దెనిగించిన యాకలి రచించిన రామాయణము నత్యావరముతో ప్రోలయ వేమారెడ్డి యాలకించుచుండువాడట. ఈ కోమటి ప్రోలయ కంకితముగా

యెత్తాప్రగడ “హరివంశ”మును ప్రబంధమును గూత రచించెను. ఈ ప్రోలయ వేమారెడ్డి క్షీణైలమునకు అహోబలమునకు మెట్లు కట్టించెను. ప్రోలయ వేమారెడ్డి కుమారుడు అన్నపోతారెడ్డి అద్దంకిని విడిచి కొండవీటిని రాజధానిగాఁ జేసికొని పరిపాలించెను. ఇతని తరువాత రాజ్య మేలిన అనవేమారెడ్డి పట్నాల శివభూషా ధురంధరుడు. ఇతని యన్న కుమారుడు కోమరగిరిరెడ్డి “వనంతరాజీయము”ను నాట్య శాస్త్ర గ్రంథమును రచించెను. ఇతని భావముఅదియైన కాటయ వేమారెడ్డి కాళిదాస నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాసెను.

తరువాత రాజైన పెదకోమటి వేమారెడ్డి శృంగా రదీపిక, సప్తకతీసారటిక, నాహిత్య చింతామణి సంగీత చింతామణి యను గ్రంథముల వ్రాసెను. శ్రీనాథుఁ డితిని యాస్థానకవి. ఇతడు రచించిన గ్రంథములు జగద్వికృత మే. విరు పంబదీపటిగ్లు, ఇంటి పేరు దీపటివారని కాశీఖండ తృతీయాశ్వాసమున శ్రీనాథుఁ డిట్లు వ్రాసెను.

శ్రీమ ద్దేవదీపిక,
గ్రామణి మూర్ఖాభిషి క్త కంకిరవ సు
త్రామనిధి చైధివోన్నత,
భామాహించాల వీరభద్ర నృపాలా!

ఈ కాశీఖండము రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజున వీరభద్రారెడ్డి కంకిరముగా శ్రీనాథుఁడు రచించెను.

అందువలన గోమతేశ్వరుడనే జైవదేవుని పేర గౌరవచిహ్నముగా దను పేర్లకు మొదట కోమటి అను పేరు ధరించిన యీ రెడ్డిరాజులు జైములు కాక జైవు అని తోచుచున్నది. తొల్లొక జైములుగానుండి తరువాత జైవులైన కాకతీయులువలె నీ రెడ్డిరాజులు కూడ మొదట జైములుగానుండి కొండవీటి రెడ్డిరాజ్య మూలపురుషుడైన దీపటి వేమారెడ్డి నుండియో అంతకు పూర్వమో జైవులుగా మారితముండవలెను.

ఉత్తరాదివారి ఉగాది

శ్రీ చోక్ల విష్ణు

వైత్రకుక్ల పాద్యమి ఆంధ్రులకెంతయు, ఆహ్లాద కరమైనదిను. అది మనకు పవిత్రమైనపండుగ. గాన ఆ బాలగోపాలము పరమానందముతో ఆ పండుగ చేసు కుంటాము. దాన్ని మనం “ఉగాది” అని “తెలుగు సంవత్సరాది” అని వ్యవహరించుకుంటాము.

దీనికి సరిగ్గా పదిహేనుగోలనకు పూర్వం ఘాల్లణ పూర్ణిమ ఉత్తరాదివారికి అర్థంతో ఆనందము, ఆహ్లాదకరమైన దినము. ఇది వీరికెంతో పవిత్రమైన పర్వదినము. గాన వారపరిమితానందంతో జరుపు కుంటా రాపండగను. దీన్ని పేరు “హోలీ” “హోలికా” “హోలాక్”, అని వ్యవహరించుకుంటారు. సంస్కృతంలో ఈ మొదటిరెండుపదాలతో వసంతోర్ణివమనీ, మూడవపదానికి ఆనందపూర్ణముగ కాల్యూని శిష్యులు, గోధుములు అని అర్థం ఊహించ బడుతున్నది.

హోలీపండుగ సంవత్సరానికి ఆఖరి పండుగని వీరి నమ్మకం. కాని విశ్రమసంవత్సరము 2012 వ సంవత్సరము ఘాల్లణ కృష్ణపాడ్యునితో ఆరంభమవు తున్నది. రెండురోజు మనువుల్లో ఒక మనువు పుట్టినది కూడనమేనని వీరికి గట్టినమ్మకం. గాన ఈ హోలీ పండుగ ఉత్తరాదివారి ఉగాదిపండుగని మనం చెప్పుకో వచ్చును.

ఇక్కడి పండితుల అభిప్రాయప్రకారం గా ఇది అతి ప్రాచీనమైన పండుగ. దీని ప్రాచీనతను గురించి అనేక గాథలు ప్రచారములో గలవు. అందు పారాణికమైన, ప్రాకృతికమైన, వైజ్ఞానికమైన గాథలు అర్థంతో ప్రధానమైనవి, ప్రామాణికమైనవిను.

పారాణికము:-విష్ణుపురాణములోని ప్రహ్లాదుని కథ మన ఆంధ్రులందరికీ తెలిసినదే. కాని అందొక అంశము మన ఆంధ్రదేశంలో ప్రచారమున లేదని నా అభిప్రాయము. ఆ అంశమే ఇక్కడివారి ఈ పండుగకు ప్రధాన ప్రాతిపదికగ తలపబడుచున్నది. హరినామ సంకీర్తన తత్పరుడైన ప్రహ్లాదుని చంపదలెనని చేయ గల యత్నాన్నిచేసి కడికు హతాశుడై ఊరు కుంటాడు హిరణ్యకశ్యపుడు. అప్పుడు “హోలికా” అను అతనిచెల్లెలువచ్చి అన్న విచారమునకు గల కారణం తెలుసుకుంటుంది. “రెండునిమిషాలలో నేను ప్రహ్లాదుని చంపుతాను. నీవు విచారపడవద్దని”

అన్నకు ప్రేర్యంచెప్పి, మేనల్లుడైన ప్రహ్లాదునివాడిలో కూర్చుండితెట్టుకుని తాను స్వయముగ పెద్దమంటలో కూర్చుంటుంది. పూర్వ మెప్పటితో శివుని వరప్రసాదంగా లభించిన ఒక వింతవీర ఆమెకు గలదు. ఆవీర ధరించినవారిని అగ్ని ముట్టదట. ఆగర్వంతో నాడారీర ధరించి మంటలో కూర్చున్నది హోలిక. భక్తైశ్వరుడు, భాగవతోత్తముడును అయిన ప్రహ్లాదునిముందు ఈలాటి కపటనాటకములు చెల్లుతవా? నలువైపులనుండి మంటలు లేచేసేసరికి తనవీరతోపాటు ఒక్కసారిగ భస్మమైపూరుకుందా హోలిక. పరమ భాగవతుడు ప్రహ్లాదుడు ఇక్కడికూడా జయం పొందాడు. ఆ ప్రహ్లాదుని విజయసూచకంగానే నేడీ పండుగ చేయబడుతున్నది.

భవిష్యత్ పురాణప్రకారం మరొకకథ ప్రచార మున గలదు. పూర్వం రాక్షసులరాజ్యమైన లంకా రాజ్యం జయించి దాన్ని పరిపాలిస్తుంటాడు కుబేరుడు. తిరిగి వీరిధముగనైనా కుబేరుణ్ణి ఓడించవలెనని పట్టుదలతో వుంటారు రాక్షసులు. అందు లంకాపరియైన ఒకరాక్షసుని కూతురు శివునికూర్చి భూర తపస్సుచేసి ఎవరిచేతుల్లోనూ చావకుండావుండాలని వరంబొందింది. ఆరాక్షసి పేరు ధోంధా. ఆ రాక్షసి రోదనప్రకారం వరమైతే యిచ్చాడుగాని ఒక కిటుకు పెట్టాడు మాయలహరిశివుడు. పిల్లలచిలిసిచేష్టలకూ, వారి బీభత్సకృత్యాలకు జాగ్రత్తగ వుండెనున్నాడు శివుడు. ఆధియంకూడా లేకండాచేసుకోవాలని వాటినుండి దిష్టలను భక్షించడ మారంభించిందా ధోంధా రాక్షసి. తరువాత ఈ మర్కట తెలిసిన పిల్లలందరూ కలసి తమకు తోచినట్లుల్లా వికృతిరూపాలు ధరించుకుని యిష్ట మొచ్చిన దుష్టచెష్టలు చేస్తూ, ఆ రాక్షసిచెంటుండి కడకు దాని పూరు పేరు లేకందా యావుహపారు. ఆ ధోంధా రాక్షసి స్వల్పరి చిహ్నంగానే ధోలీపండుగ చేయబడుతున్నది. ఈనాడు రోతికలిగించే పనులన్నీ చేస్తారు. ఈలా చేయాలని గట్టినమ్మకం కూడాను.

వైజ్ఞానికం:-శిశిరముతువు ఆకురాలుకు కాల మురుగుచెరి ఆకులు కుళ్ళి, పెంటలు పెరిగి భూమండల మంతా కలకండాగా మారిపోతుంది. దాని ద్వారా వాయువు, వాయువుద్వారా ఆకాశమండలమూ కలు డెరితమయిపోతాయి. వీటి ఫలితముగ మానవసహజ ములో పలురకాలైనవ్యాధులు వ్యాపిస్తాయి. గాన తన్నివారణార్థమై శిశిరముతువు ఆఖరిపొదింటోను, వసంతముతువుకు పూర్వం వెల్లడంతా ఒకతోటచేర్చి మరొకన్నీ సుగంధద్రవ్యాలుచెర్చి, పలుతోట్ల తగల జెడతారు. ఈలాంటి దహనక్రియలతో భూమండల

విధానము

మంతా శుభ్రపడుతుంది. ముగంధప్రకాశల పాకద్వారా వైవ వాతావరణం బాగుపడుతుంది. క్రిమికీటకాదులు నశించిపోతాయి. ఈ విధంగా మానవులు పలరకాలైన లోగాలనుండి రక్షింపబడతారు. ఈ కారణంగా కూడా హోలీపండుగ ఆచరించబడుతున్నది.

ప్రాకృతికం :— శరీరాలను పీల్చి విప్పిచేసే, ఎముకల్ని కొరుక్కురిచే చలితో బాధపడే మానవులకు హేమంతశశిరయుతువు లత్యంత కష్టదాయకములు. ఉండనిల్లు, కట్టబట్టా, తివ తిండిలేని అధిక సంఖ్యాగ్రులైన పేదప్రవాసీకాని కివి మరింత ప్రమాదకరములు. కాలచక్రపు వేగంలో కష్టప్రదిములైన ఈ శశియుతువులు క్రమక్రమంగా చెమటబడిపోతుంటాయి. పీటితోపాటు కష్టాలకు ఆలవాలములైన కాలరాత్రులు మెల మెల్లగా కాలగర్భంలోకి దిగజారిపోతుంటాయి. ఎదురుగ ఆనంద ఆహ్లాదములతో కలకలలాడుతూ వసంతభావాదయ మవుతూ వుంటుంది. దీనితోడు ఏడాదిబాడునునా చేసిన శ్రమ సస్యశ్యామలంగా పెరిగి పండి, ఫలించిన పైదులు కమలపండువుగ కలకలలాడుతూ అవు పడుతుంటాయి. దశదిశలా పౌరధం వెదజల్లే పుష్పగుచ్ఛములతో కిలకిలా, కలకలా నవ్వే ప్రకృతీ, చేతనాచేతన ప్రపంచమంతటిసీ తన ఆనందంలో ముంచి తోలబడించే మధుమాసము ఎదురుగా అవు పడుతూ వుంటాయి. ఆచేతనములైన వృక్షలతాదుల శరీరాలలో పులకరింలేలు పుట్టించే ఆ వసంతయుతువు చేతమైన మానవుల శరీరాలను పులకరింపజేయడంలో ఆబ్బురమేమి? ఈవిధముగ ప్రకృతి కానం దానికి ప్రతిరూపకముగా కూడా ప్రచారంలోకివచ్చిందీ హోలీపండుగ.

కడకు పొరణ్యకశివుని చెల్లెలు హోలికా సరాజయ, భక్తప్రహ్లాద విజయచిహ్నంగావైతే నేమి, ధోంధారాక్షసి హృదకార్థమైతే నేమి, వైజ్ఞానిక మానవ రక్షణార్థమైతే నేమి, ప్రకృతిజన్యమైన ఉల్లాస ప్రతిరూపముగవైతే నేమి ఫాల్గుణ పూర్ణిమనాడు హోలీ పండుగ అతి ఆనందముగ జరపబడుతున్నది. ఇదే విధముగ వాటివాటి స్ఫూర్తిచిహ్నమైన గ్రామగ్రామపు హోలీమంటలు, ఆనందాతిరేకంతో పాడేపాటలు, వేసేకేళు, ఆయాచికటారావాలు, వసంతోత్సవమాదకమైన ఉల్లాసము, కుంకుమ, ఎజ్జబుక్కోటాడి—పీటి కలియక వాతావరణాన్ని మరింత కమలపండువుగ, ఆనందప్రదముగ చేసివేస్తాయి.

ఫాల్గుణపూర్ణిమనాడు హోలీదహనక్రియ రిప్పని సరిగ ఆదిరిస్తారు. గాని దీనిఉత్సవంలో ఉపక్రమోపసంహారాల కొక నిశ్చితమైన రోజుగాని, ముహూర్తం గాని లేవు. పలు ప్రాంతాల్లో పలువిధాలుగ ఆరంభిస్తారు. అనేవిధంగా ఆఖరుచేస్తారు. ప్రస్తుతపు హోలీ పండుగ జరిపే విధివిధానాలుకూడా భిన్న భిన్న ప్రాంతాల్లో భిన్న భిన్న రకాలుగ వుంటాయి. ఒక దాన్ని మించి ఒకటి దుదిరవంతయుగాను, ఆశ్చర్యకరంగాను ఉంటాయి. అన్ని ప్రాంతాలను గురించి యిక్కడే రాయడం అసంభవం గాన ఒకటి రెండు ప్రాంతాలను గురించే రాస్తాను.

ఉత్తరప్రదేశం :—మాఘ శుక్లపక్షపంచమి వసంత పంచమిగ వ్యవహరించడం యిక్కడి వాడుక. నాడు చిన్న పండుగనూడ జరుపుతారు. చిన్నపిల్లలు, యువతీ యువకులు రంగువస్త్రాలు ధరించుతారు. రొట్టి పప్పు మొదలైన తినుబండారాలలో సహితం ఈ రంగు కలుపుకుంటారు. హోలీ పండుగ వేడుకలుకూడా ఈ దినంనుంచే ఆరంభిస్తారు. ప్రతిగ్రామంలోను చిన్న గొయ్యి తివ్వి అందొక రాగివెట్టు, చిల్లిగవ్వ, చక్క పెట్టి వాటివైన పొడుగాటి స్తంభము నిలబెట్టి గొయ్యి పూగుస్తారు. నాడు మొదలు ఫాల్గుణ పూర్ణిమ వరకు కుక్కు, కుట్రా, కంపా కరా తెచ్చి ఆ స్తంభాన్ని చెర్చి పెద్ద నట్టగా చేస్తారు. మృగ మృగి విలువగల కర్రలు, మంచాలు, వ్యవసాయపు పనిముట్లు దొంగిలించి తెచ్చికూడా ఆందువేస్తారు. ఇతరులచేరి తిట్టుపడడం, చెప్పలు కొట్టించుకోవడం ఈ ఉత్సవదినాల్లో రిప్పనిసరైన, గౌరవప్రదమైన ఆచారం. గాన దొంగిలించేవారి కెట్టి ధియ సంతోచాలు ఉండవు. సంధ్యాసమయాల్లో పురుషులు గుంపులు గుంపులుగ చేరి మొఖాని కింత కుంకుమ, ఎజ్జ బుక్కోటాడి పూసుకుని తాళాలు తిప్పెట్లు కొట్టుకుంటూ ఉత్సాహంగా పాటలు పాడతారు. మృగ మృగసిచ్చి పిచ్చి కేళుకూడా వేస్తారు. స్త్రీలు యువకులు వేరే గుంపులు గుంపులుగ చేరి శృంగార గీతాలు పాడుకొంటూ సరస్వతీపా లాడు కుంటారు. ఈ సమయాల్లో అశిష్టవ్యవహారాలన్నీ శిష్టవ్యవహారాలుగా తలపబడినామే గాక ఆదరణీ యాలుగానే యెన్న బడుతున్నాయి.

అఖరి దినం పూర్తిమహాదు గ్రామస్థులందరూ వారు వీరనే భేదం లేకండా అన్ని కులాలవారు ఆఖాలగోపాలంకోపాలు ఉరితెట పోగువద్దకు చేరుకుంటారు. కొందరు డిప్పలు దోళ్ళు తెస్తే మరి కొందరు గోధుమ కంకులు చిన్నచిన్న కట్టలుగ కట్టి తీసుకువస్తారు. స్త్రీలు పెడనీళ్లు, పసుపునీళ్లు తెస్తారు. ఇంకా బిడ్డలకు పెట్టిన నలుగు పోసుకేసి తెస్తారు కూడాను. ఇక పంచాంగకట్టవో తయారవుతాడు పురోహితుడు. గుట్టవద్దకు చేరిన ప్రజలు గుట్టకు ప్రదక్షిణం చేస్తారు. మధ్య మధ్య పసుపునీళ్లు, పెడనీళ్లు ఆ గుట్టమీద పోస్తుంటారు. పురోహితుడు మంత్రాలు చదువుకుంటాడు. పాంశ్తిక ముహూర్తం తాగానే పురోహితుడు అగ్ని సంస్కారంచేసి ఆ గుట్టకు స్వయంగా నిప్పంటిస్తాడు. భగభగమని ఆ గుట్టనుండి అగ్ని ప్రజ్వలించేకొద్దీ కిరీటాలుపొంకు కుంటాయి జపసమంతానానికి. పెద్దపెద్ద కేకలు వేస్తూ, “భిక్షప్రహ్లాదీ తై” అంటూ మంటదుట్టూ వలయాకారంగా తిరుగుతారు. డిప్పలు దోళ్ళు వాయిస్తుంటారు. వెంటతెచ్చిన నలుగు కూటలు చిన్న పిల్లలమీద దిగదుడిచి మంటలో పడేస్తారు తిల్లులు. “హోరీహతా నేహి అసీస్, లరికాశయేః బాభిబిస్” అని ఆశీర్వాదాలనుకుతారు అగ్ని నేవుణ్ణి. వెంటతెచ్చిన గోధుమ, జవ్వకంకులు ఆ మంటలో వెలిగించి ఇంటింటికీ అవి చూపిస్తూ తిరుగు తారు యువకులు. మరికొందరు యువకులు కర్ర ముక్కలు, గడ్డికట్టలు వెలిగించుకుని ఇండ్లసందుల్లో తిరుగుతారు. ఆ వెలుతురు ప్రవేశించినంత దూరం రాక్షసులు మొదలైన దుష్టశక్తు లేని వుండివని వీరి నమ్మిక. కొన్నికొన్ని గ్రామాల్లో ఆయేడు మృత్యు వాతిబడిన వారి పరివారాలను తీసుకువచ్చి ఆ మంట కౌంచించి కళ్ళపద్దు అచారంకూడా కలగు. ఆ ఘడియ నుంచి వారు చావు కీడునుంచి ముక్తులవుతారు. అంద రికోపాలు ఉత్సవంలో పాల్గొంటారు. మంటలారి పోయిన తరువాత ఎవరిండ్లకు వారు చేరుకుంటారు.

శిశువసంతములు, పాతకొత్తలు ఒకదానికొకటి ప్రతీకములు. ఒకదానికి స్వస్తిఅయితే రెండోదానికి స్వాగతము. ఈ చిత్రసంయోగం ఒక్క ఛాల్సా మాసములో నే కలుగుతున్నది. ఇందుకే గావోలు వసంతె ఋతువంటే ప్రకృతియొక్క నిండుయోవనమున్నాడు. ప్రకృతిలో గల ఆనందఉల్లాసాలు మానవుల కాపా దించడం సహజం. అందు పురుషులకన్న స్త్రీలకు

మరిని. “ప్రకృతి స్వరూపానాతి” అను వాగ్యో క్తినిబట్టి కూడా ప్రకృతిలో గల ఉత్సాహ ఉల్లాసాలు స్త్రీలలో అధికముగ ప్రస్ఫుటించాయి. హోరీ పండుగకూడా స్త్రీలయిన హోరికా, శోంధా, రాక్షసులవ్వారానే వచ్చింది. గాన స్త్రీలలో అధి కోత్సాహము, ఉల్లాసమూ ఉండుట వింతగాదు.

సంవిర్భవకాత్తు హోరీపండుగ వదిల మరుగుల పండుగ. ఛాల్సా మాసములో స్త్రీలంతా వదిలెలు, పురుషులందరూ మరుగులనే భావం ఉత్తరాని వారిలో వ్యాపించి వుంటుంది. మానవుని రాగాత్మక వృత్తికి కాయదైవ కృష్ణగోపికల రాసక్రీడలే, దీనికి ప్రాతిపదికములు. ఈ మాగుర్య భావ ప్రేరణచేరినే స్త్రీపురుషులు శౌతిక భేదాలు మరచిపోయి పారతాకికా నందంలో మునిగిపోతారు. దీనితోనే ఈ ప్రాంతపు ప్రజాజీవనము తరించిపోతుంది. ‘హోరీ పండుగనాడు భావగారుకూడా మరదల్ని వదివని పిలుస్తాడు.’ అనే జపసామాన్యపు సామెతిలు కూడా ఈ భావాన్నే సూచిస్తున్నాయి. ఈ పండుగ రోజున అస్యభావాలు గణనయి ఆ రాసక్రీడా జన్య మాగుర్యభావం ప్రధానమవుతున్నది. ఈ మాగుర్యభావ ప్రేరితులయ్యే ఉత్తరభారతీయులు హోరీపండుగను మరింత రసమయుముగ చేస్తారు.

“మరల ఏదాదివని వుండేనా రెవరో పోయేనా రెవరో? ఒకవేళ ఉండినా మళ్ళీ ఈరోజు వర కిట్టి అవకాశము కలగజోతున్నదా? ఏ పలుకు మాట లాడినా, ఏ పనులుచేసినా, ఏ నిగ్గునత్యాలు పరికించివా సర్వసమృతమైన ఈ ఒక్క దినమేగా? మరల మరల చేయజోతమా, చేయనిస్తుందా సమా జము?” అనే శౌతికభావవా ప్రేరితులయి చేయగలిగి నన్ని చిత్రచిత్ర కృత్యాలు చేస్తారు, అలసిపోతారు, సాలసిపోతారు, కడికు స్పృహతప్పి కూడా పడి పోతారు!

ఈ పండుగనాడీ ప్రాంతపు పత్రికలన్నీ విశేష సంచికలు ప్రచురిస్తాయి. కవులు, పండితులు తమ పండుగను విలక్షణంగా జరుపుతారు. మహామూర మందిరి సభ జరుపుతారు. ఇభకు హాజరయ్యే పండి తులు వెజానూ చొక్కానాగు తొడుక్కొచ్చే వారొకరైతే, కమీజు తిరగడి తొడుక్కొచ్చేవారొకరు! ఈవిధంగా హాస్యవిహారంతో గడుపుతా రిహోరీ పండుగ.

గ్రంథ విమర్శనము

హరిహరద్వైత భూషణమ్

బోధేంద్రసరస్వతి విరచితము. సంపాదకులు: టి. చంద్రశేఖరన్. ఎమ్. ఎ. ఎల్. టి. క్యూలేటరు. గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ మ్యూసిక్రిప్టుస్ లైబ్రరీ, మదరాసు. వెల 6-8-0.

ఇది హరిహరులకు విశేషంలేదని వీరిద్దరు ఒకే మూర్తికి భిన్నస్వరూపులని ప్రతిపాదించే సంస్కృత తాత్త్వికగ్రంథము. ఈ గ్రంథకర్త తమ రచనలో ఆయా సందిग्ధాలలో శ్లోకాలేకాక గద్యం కూడా విస్తారంగా వాడారు. సంస్కృతవాద్యయంలో ఈవిధంగా గద్య పద్యాత్మకమైన తాత్త్విక గ్రంథాలు చాలా స్వల్పంగా ఉన్నాయి. కేవలం రచనాద్వైతానికి పరికించినా ఈ గ్రంథం సంస్కృతవాద్యయంలో ఒక మూలపంథా అవలంబిస్తున్నది.

గ్రంథకర్త వాదసారాంశం అంతా సంగ్రహించి ప్రత్యేకంగా కారికలు కూడా రచించారు. సంపాదకు లీ గ్రంథాంతంలో ఈ కారికలు కూడా చేర్చడంవల్ల పాఠకుల కిది ఎంతో ఉపయోగిస్తున్నాయి.

గ్రంథకర్త మొట్టమొదట మహోపనిషత్తు, నారాయణోపనిషత్తు, వైష్ణవోపనిషత్తు అనే వైష్ణవోపనిషత్తులు పరికిరించి, ఇవి విష్ణుమాహాత్మ్యం ప్రతిపాదిస్తున్నా మిగిలిన దేవతల నెవ్వరినీ కొంచె పరచడంలేదని ప్రతిపాదించాడు. అలాగే మరి మూడు శైవోపనిషత్తులను గురించి కూడా దర్శించి ఇవి ఇకర దేవతల నెవరినీ మూలసత్యపరచడంలేదని నిర్ధారణ చేశాడు.

తరువాత వేదాలలోనించి ఉపనిషత్తులలోనుంచి అశోకాచారశాలిచ్చి శివేశ్వరలింగికి వస్తుతః భేదమేమిలేదని సిద్ధాంతీకరించాడు.

గ్రంథకర్త బోధేంద్రసరస్వతి సన్యాసి. ఇది గాక నామామృతరసోదయము, నామామృత రసాయనము, భగవన్నామభూషణము, హరిహర భేద ధిక్తారము అని నాలుగు సంస్కృతగ్రంథాలు రచించాడు. ఇతడు విశ్వాధిక యతీంద్రుని శిష్యుడు. తన గ్రంథాలలో అప్పయ్యదీక్షితుల నుల్లేఖించి ఉండడంవల్ల అతనికి సమకాలికుడో తరువాతివాడో అయిఉండవచ్చునని సంపాదకు లభిప్రాయపడుతున్నారు. ప్రస్తుతానికింతకంటే ఈ గ్రంథకర్తకాలం సరిగ్గా నిర్ధారణచెయ్యడానికి తగినసాక్ష్యమేదీ లభించడంలేదు.

బోధేంద్రసరస్వతి సమాధి ఒకటి కావేరీ తీరస్థమైన గోవిందగ్రామంలో ఉన్నదని, అయితే ఆ బోధేంద్రుడు ఇతడు ఒకరే అనడానికి తగిన ప్రబలమైనసాక్ష్యమేమీలేదని సంపాదకులు వ్రాస్తున్నారు. ఇది ఇంకా పరిశోధించవలసిన విషయం.

ఈ గ్రంథం ఆంధ్రదేశీయ చరిత్రద్వైతముఖ్యంగా పేర్కొనవలసిన గ్రంథం. ఆంధ్రదేశంలో ఒకప్పుడు కైవ వైష్ణవ విభేదాలు బాగా పెచ్చు పెరిగాయి. కాని హరినాథతత్త్వంతోను, పూజతోను ఈ విభేదాలకోక చక్కని సమన్వయం కుదిరింది.

లిక్కినామాత్యుడు తన మహాభారతిం అంతా హరిహరనాథుని కంకితంచేశాడు. ఇంకా కొందరు హరిహరనాథునికి తమ కావ్యాలకించి చేశారు. దీన్ని బట్టిమాస్త్రే ఆంధ్రదేశంలో ఈ శివేశ్వరభేద సమన్వయ ఒకప్పుడు పాడయి ఉండవచ్చునని లిక్కినాదులు హరిహరసమారాధనద్వారా ఈ విభేద వివాశనంచేసి ఉండవచ్చునని, సాంప్రదాయకమైన హరిహరద్వైతవాదానికి ప్రోద్బలం కలిగించి ఉండవచ్చునని ఉపాసించవచ్చును.

అప్పయ్యదీక్షితులకాలాన్ని బట్టి ఇది ఇంచుమించుగా క్రీస్తుశకం 17 వ శతాబ్దిలో రచించబడి ఉండవచ్చునని నిశ్చయించవచ్చును.

ఏది ఏమైనా ఇది ఆంధ్రుల హరిహరాద్వైత సంప్రదాయం అవగాహన చేసుకోడానికి బాగా ఉపయోగించగలదు.

ప్రాచ్యతాశాస్త్ర గ్రంథాలయంగా రీగ్రంథం చక్కని వీతికలతోను, తదితర సూచికలతోను సర్వాంగ సుందరంగా ప్రకటించారు.

కాంతిపుంజంలో కారుచీకటి

రచయిత: ఆర్థర్ కోస్టర్. అనువాదం: చలసాని రాయ్. ప్రకాశకులు: ప్రతిభాపాపాతి, విజయవాడ. సెల: రూపాయిన్నర.

ఆర్థర్ కోస్టర్ రచించిన 'డాక్టర్ నెవేల్ నూన్' అనే నవల ప్రపంచప్రసిద్ధిచెందింది. దీనికి కారణం లక్షకం ఉన్నాయి. కోస్టర్ చాలాకాలం కమ్యూనిస్టు పార్టీలో ఉండి పనిచేశాడు. తరువాతి కమ్యూనిజంలో ఉండే కష్టసుఖాలన్నీ అవగాహన చేసుకుని పార్టీలో నించి విడిపోయాడు. అటుతరవాత ఇతడు కమ్యూనిజాన్ని విమర్శిస్తూ ఎన్నెన్నో గ్రంథాలు రచించాడు.

'డాక్టర్ నెవేల్ నూన్' కమ్యూనిజాన్ని నిశితంగా విమర్శించే నవల. అయితే ఈ నవలలో చేసిన కమ్యూనిస్టు విమర్శలంతా ఒక కొత్తకోణంలో ఉడిచిపోతుంది. తాత్వికదృష్టితోను, శాస్త్రీయ దృక్పథంతోను కమ్యూనిజాన్ని ఇంత నిశితంగా విమర్శించిన గ్రంథాలసంఖ్య చాలా స్వల్పం.

దీనిలో ఐదవభాగం విమర్శనకక్కడా కనిపించదు. ఈనవలలో రూపకం అనే కమ్యూనిస్టు నాయకుని చరిత్రే ప్రధానతీపుట. రమ్య అధి నేత తిలనిరూప కొన్ని భాషాకోషాలుచేసి చాలాకాలం విచారణ సలిపి చివరికి ఉరిశిక్ష విధిస్తారు. సంగ్రహంగా దీనిలో ఉన్న ఇతివృత్తమంతా ఇంతే. నవల చిన్నదైనా కథాకథనంలోను, పాత్రోన్మొలనంలోను కోస్టర్ కొన్ని కొత్తనూర్లు లవలించాడు. కాని ఇదంతా మూలగ్రంథానికి సంబంధించిన విషయం.

ఇక అనువాదమాట. ఇది ఆంగ్లంలోకి అనువదించినవారు డాఫీన్ హార్టీ. చలసాని రాయ్ గారిది ఆంగ్లంలో నించి తెలుగులోనికి అనువదించారు.

దీనిలో ఏపేజీ తెరిచినా అపకల్పాలు, దుష్టమనాదాలు కోకోల్లలుగా కనిపిస్తున్నాయి. ఇక తెలుగు సుడికారంమాట వేరే చెప్పనే అక్కరలేదు. 'వాళ్ళ యవ్వనకాలం, పగభాగం చట్టవిరుద్ధపు పోరాటాలలోను, కారాగారాల గోడలచేను తిన్నెయ్యటంవల్లను వ్యయమైపోయింది.' పుట - 289.

"మరొకసారి తన పూర్వపు న్యాయారాధన వల్ల కార్యాలయపు నాయకుల్ని పిలుస్తున్నాడు. ఆ కార్యాలయం ఆస్టోవా పరిపుష్టిత మందరశరీరం నించివచ్చే విచిత్రమైన పరిచితపరిమళంతో నిండి ఉంది. తెల్లని జాకెట్ పైగా వ్రాయటానికి వంగిన మెడవంకర, తాను చెప్పేటప్పుడుచేసే పచ్చార్చిరామ కాలంలో తనవస్తువూచే గుండ్రవికట్లు కనిపిస్తున్నాయి." పుట - 158.

అనువాదమంతా ఇందుమించు ఇలాగే సాగి పోతుంది. ఇది ఏభాషైనా కొంచున్నుగాని తెలుగు మాత్రం కాదు!

ఈ సుప్రసిద్ధ రచనకు అనువాదంలో బాగా భూసే జరిగింది! దీనివల్ల మూలరచయితకేగాక మన నాత్మభాషకుమాడా ఘోరమైన అపచారం జరుగుతున్నది.

ఇటీవల మనభాషలో ఇలాంటి అనువాదాలక్షకం బయటపడుతున్నాయి. ఈ రచయితలందరూ న్యాయహాతికం అంటే ఇష్టంవచ్చినట్లు వ్రాయడమే అని అనుకుంటున్నారేమో తెలియదు. భాషాభిమానులు, వాఙ్మయాభిమానులు ఇలాంటి అనువాదాలు తలెత్తకుండా చెయ్యవలసిన అవసరం ఎంతైనా వున్నది.

ప్రతిభాపాపాతివా రికముందునించైనా ఈ విషయాలు గమనించగలరని సదుద్దేశవ్రాసిన అనువాదాలు మాత్రమే ప్రచురించగలరని ఆశిస్తున్నాము.

సెలయేడు

జానపద గేయసంపుటి. పంకలసం శ్రీ నేదునూరి గంగాధరంగారు. సంపాదకులు తెలంగాణా రచయితల సంఘం. ప్రకాశకులు దేశోద్ధారక గ్రంథమాల, 3-5-1027, వారాణసి, పాఠశాలబాదు (చక్కను.) సెల రూపాయి పన్నెండు అణాలు.

జానపదగేయవాక్యాయాన్ని గురించి ఇటీవల మన దేశంలో జిల్లా సామూహికాలభివృద్ధి చెందుతున్నాయి. ఇది ముదావహం. జనకటితరంలో కొందరివిషయంలో చాగా పరిశోధనలు చేసి నలుగురికి ఈ వాక్యాయ మహత్త్వం వెల్లడించారు. వీరిలో పంచాంగ్నల ఆది వారాయణరాస్త్రి, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, మల్లం పల్లి సోమశేఖర శర్మ, చిలుకూరి వారాయణరావు, చింతా దీక్షితులు మొదలైనవారు ప్రముఖులు.

శ్రీ నేదుమూరివారు ముఖ్యం పాఠిక సంవత్సరాలనించీ మన జానపదగేయాలు నేకరిస్తున్నారు. వీరి కృషి దేశేంద్ర సత్యాగ్రహి మొదలైన ప్రముఖ గేయసంకలనకర్తల ప్రశంస లందుకొన్నది.

వీరి సంకలనంలో బాల సారస్వతము, స్త్రీసారస్వతము, ఉత్పదములు, ధర్మ సారస్వతము, గృహజీవన సారస్వతము, శృంగార సారస్వతము, పాటకజనసారస్వతము, ధజన సారస్వతము అని ఏడు విభాగాలున్నాయి.

ఆయా విభాగాలలో వీరు ప్రచురించిన గేయాలలో స్వచ్ఛమైన జానపదభోరణి బాలువారుతున్నది.

జానపద గేయాలలో కృతక గేయాలు కూడా కొన్ని కలిసిపోయి జానపదగేయాలలాగే చెల్లాయణి అవుతున్నాయి. ఈ సంకలకర్త రీవిధమైన వివేచనతో వ్యవహరించడంవల్ల ఉత్తమ గీతాలు నేకరించుకొని గారు.

మొత్తంమీద ఈ గేయసంపుటిలో స్త్రీల సారస్వతంలో సర్వోత్తమమైన గేయాలు కనిపిస్తున్నాయి.

ఈ గేయసంపుటికి శ్రీ బి. రామరాజుగారు వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతం చక్కగా ఉంది. ఇది గేయ సారస్వతాభిమానులందరు తప్పక పరిశీలించదగినది.

తెలంగాణా రచయితలసంఘంవారు ప్రచురించిన

చిన ఈ గేయసంపుటి ఈ ఉద్యమంలో కృషి చేసేవారికి మార్గదర్శకం కాగలదని ఆశిస్తున్నాను.

దేశదేశాల కథలు

అనువాదం : గడ్డె లింగయ్య. ప్రకాశకులు ఆదర్శ గ్రంథమండలి, విజయవాడ. వెల ఒక రూపాయి.

ఇది నైనా, హంగరీ, జర్మనీ మొదలైన దేశాల కథలలోనించి అనువదించిన కథల సంపుటి.

ఈ రచయితలందరు ప్రఖ్యాత రచయితలే.

అనువాదంలో అక్కడక్కడ గ్రాంథిక వ్యాకరణాంశాలు సాంకర్యము, చిన్న చిన్న శబ్దావళిలు కనిపిస్తున్నాయి. రచయిత ముందు ప్రచురణలో నైనా ఈ దోషాలు సరిదిద్దుకొగలరని ఆశిస్తున్నాము.

అక్షరసుందరి

ఎమ్. ఆర్. యస్. అయాచిత్. ప్రకాశకులు ఆంధ్ర విశ్వసాహిత్య పరిషత్, విజయవాడ. వెల పన్నెండుకాలు.

ఇది ఇటీవలి ఆధునికయానుసరణ మార్గంలో రచించిన గేయ ఖండకావ్యసంపుటి.

ఇందులో ఉన్నవన్నీ చాలావరకు మతాచ్ఛిందస్సులే. కొన్ని చోట్లలో వ్యర్థాభివ్యక్తి మార్గాలు కూడా కనిపిస్తున్నాయి.

ఈ కావ్యంలో చాలాచోట్ల ఆధునికయ రచయితల అనుకరణలు కనిపిస్తున్నాయి. కొన్నిచోట్ల కేవలం నివాదాలే వినిపిస్తున్నాయి.

ఈరచయితలో కొంత ఆవేశం ఉన్నది. క్రమంగా ఇది కవితాభివృద్ధిలో ఆవిర్భవించగలదనీ రచయిత తమ స్వతంత్ర శక్తితో నూతన రచనలు సాగించగలరని ఆశిస్తున్నాను.

ఆంధ్రప్రజాసీకానికి మా ప్రచురణలు

ఆంధ్రపత్రిక సచిత్ర వారపత్రిక ద్వారా ఆంధ్ర ప్రజాసీకమువకు
పరిచయము చేసిన యీ క్రింది ప్రచురణలు మావద్ద
చిల్లరగాను, టోకుగాను దొరకును.

టామ్సా యర్	(మార్క్ ట్వేన్)	2-0-0
హకల్ బెరీఫిన్	(")	2-0-0
విచిత్రవ్యక్తి	(")	1-8-0
రాజూ పేద	(")	2-0-0

టామ్సా యర్ ప్రపంచయాత్ర .. 1-8-0

కాంచనద్వీపం రాబర్ట్ లూయీ స్టీవెన్సన్ 1-8-0

పై నాల్గింటికి అనువాదం: సంజూరి రామమోహనరావు

అల్లీబిల్లీలోకంలో అమ్మాయి కథ 1-0-0

(లూయీ కెరోల్) అనువాదం: వి. డి. ప్రసాదరావు

డాన్ క్రిక్ సెట్ మూలం: పెరివాన్ పెట్ 2-0-0

పంచతంత్రం (మిత్రభేదిం-మిత్రలాభం-బాప్తులలో) 1-8-0

పై రెంటికి (అనువాదం) విశ్వాత్ముల నరసింహమూర్తి.

రెండు మహానగరాలు (తెన్నేటి సూరి) 3-0-0

ఘంటారావం (మూలం: విక్టర్ హ్యూగో) 1-8-0

కౌంట్ ఆఫ్ మాంట్ క్రిస్టో 1-వ భాగం 3-8-0

(అలెగ్జాండర్ డ్యూమా) 2-వ భాగం 3-8-0

అనువాదం: సూరంపూడి సీతారామ్

మంచీ-చెడూ (శారద) 2-0-0

ఆంధ్రగ్రంథమాల, మదరాసు 1.